A. D. XENOPOL

Nicolae Kretzulescu

Viața și faptele lui

1812—1900

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Comp., Societate anonimă
1915

PREFAȚĂ.

In paginele ce urmează expun viața pe atât de lungă pe cât de bogată în fapte a-unui mare și bun Român, Nicolae Kretzulescu. Rar se va puteà întâlnì o mai statornică plecare a sufletului numai spre folosul țărei și a neamului său, de cum a fost acea a lui Kretzulescu. In timpuri când știința erà ca și necunoscută în țările românești, el și-o însușește prin o muncă stăruitoare, cu scopul mai ales de a rădicà la cinste îndeletnicirea cu dânsa, și așà ajunge a fi cel întâi doctor în medicină de nație român în Muntenia, lucru cu atât mai afară din cale cu cât el aparțineà unei clase sociale ce obișnuià a se dedà numai la ocârmuirea „norodului“, iar nu la studii abstracte. Acest singur fapt înseamnă o nouă îndreptare, un curent nou în viața românească, și inițiatorii șivoaelor noue au fost totdeauna pecetluiți cu sigilul mărimei. Dar Kretzulescu a fost nu numai cel întâi medic titrat român, și anume cu un mare titlu, acel de doctor în medicină de la facultatea din Paris, ci a fost și un om politic de mâna întâi, și viața lui este plină de inițiative mari și frumoase, de îndrumări spre bine și adevăr. El luminează ca o faclă aprinsă în întunericul vieței noastre de atunci, și lumina ei trebue cunoscută. De aceea am întreprins încondeerea ei.

După obiceiul meu, am căutat totdeauna să fac să vorbiască faptele mai mult decât aprețuirile, întru cât ele

vorbesc mai puternic asupra meritului sau demeritului lucrărei omeneşti, şi din faptele lui N. Kretzulescu se desface o personalitate covârşitoare care stă ca un stâlp al vieţei române din trecut. Kretzulescu este unul din marii boieri care au dat avânt ideilor liberale şi egalitare în România; el este unul din îndrumătorii mişcărei democratice care s'a lăţit necontenit, şi, cuprinzând toată omenirea, s'a întins şi asupra noastră spre marele bine al tuturor; el a inaugugurat această mişcare, prin o iniţiativă mare şi neaşteptată care a trebuit cu atât mai mult să loviască spiritele, cu cât se avântà în o sferă înnaltă, acea a ştiinţei, atât de străină pe atunci minţei româneşti.

A. D. XENOPOL

CAP. I.

FAMILIA KRETZULEŞTILOR.

Scopul scrierei de faţă nu este de a se îndeletnici cu expunerea vieţei întregei familii a Kretzuleştilor, ci numai cu acea a unuia din membrii ei cei mai de frunte, cu acea a lui N. Kretzulescu; dar fiindcă închegarea oricărei fiinţi îşi are rădăcinile ei împlântate în tainele eredităţei şi ale atavismului, vom schiţà şi din feţele cele mai vechi ale acestui neam, pe acele din ale căror viţă se va fi hrănit firea omului cu a cărui viaţă voim să ne îndeletnicim.

N. Kretzulescu se trăgeà prin tată din vechea şi marea familie de boieri de acest nume, iar după mamă din altă familie, tot atât de înrădăcinată în trecutul ţărei, acea a Câmpinenilor: tatăl lui Nicolae, Alexandru Kretzulescu, având de soţie pe Anica fiica vornicului Scarlat Câmpineanu.

Dacă însă numele se moşteneşte din partea bărbatului, însuşirile pot să se coboare în sângele şi sufletul urmaşilor, din ambii născători, şi de aceea vom schiţà câte cevà din viaţa înnainte mergătorilor lui N. Kretzulescu atât din partea tatălui cât şi din partea mamei lui.

Neamul Kretzuleştilor, ca şi alte câtevà puţine familii boereşti, face parte din casta Basarabilor, din care se trage prin Dobromir, Marele Ban al Craiovei din jumătatea a

doua a secolului al XVI-lea şi fratele său Gheorghe Logofătul, bunicul Doamnei Stanca, soţia lui Mihai Viteazul[1]). Documentele ne citează şi pe Stan vel spătarul, unchiul lui Dobromir şi tatăl lui Vintilă Paharnicul. Acest Vintilă este bunicul lui Stan Logofătul din Kretzuleşti. Stan din Kretzuleşti este primul care poartă acest nume după proprietatea sa. El a zidit biserica din Târgovişte (1647) unde este zugrăvit cu neamul său printre cari: Stan, Dobromir Ban, Dragomir, etc.[2]).

Stan din Kretzuleşti a avut doi fii: pe Radu şi pe Pădure Postelnicul şi o fiică Alexandra. Pădure Postelnicul a avut un fiu, care s'a stins fără urmaşi. Din Logofătul Radu Kretzulescu se trag ramurile actuale ale Kretzuleştilor prin Radu şi Constantin Kretzulescu, fii vornicului Iordache Kretzulescu, care eră nepotul Logofătului Radu Kretzulescu.

Printre suitorii lui Alexandru Kretzulescu însemnăm mai întâi pe vestitul Stroe Leurdeanu, boierul cel vajnic şi plin de energie de pe timpurile domnitorilor Gheorghe şi Grigore Ghica, Anton din Popeşti şi Gheorghe Duca din anul 1659 şi următorii[3]). O nepoată de fiu a lui Stroe, Safta Leurdeanu, se căsătorise cu Radu Kretzulescu logofăt mare pe timpul lui Mihnea al III-lea, 1658—1659, şi începătorul mai cunoscut al marei familii care'şi trăgeà numele dela satul Kretzuleşti din judeţul Argeş[4]).

Radu Kretzulescu eră la început devotat lui Gr. Ghica precum erau în bune legături cu acest domnitor şi Constantin Cantacuzino cu întreaga lui familie. Aşà când Ghica trădează pe Turci în bătălia dela Lewa din Transilvania,

---

[1]) B. P. Hasdău. *Etymologicum Magnum Romaniae.* Bucureşti, III, p. 2542 şi 3031.

[2]) Ştefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boereşti,* Bucureşti, 1913, vol. I, p. 294 şi 320.

[3]) Asupra lui Stroe Leurdeanu vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană* de mine, Vol. IV, p. 223 şi urm.

[4]) Radu Kretzulescu este amintit în un şir de documente: 1659, 1661, 1666, 1668, 1669 şi 1679. *Documente privitoare la familia Cantacuzino* publicate de N. Iorga, p. 10, 60, 64, 69, 70, 82 şi 98. Cel întâi boier din această familie Stan din Kretzuleşti se întâlneşte la data din 1654. (Notiţă comunicată de D. Nicolaescu).

el trimite de mai înnainte în lagărul nemțesc pe patru boieri și anume, după cum îi arată cu numele lor schimonosite raportul lui Koob din 14 Iulie 1663, pe Dregisk Gatachosky (Cantacuzino), pe spătarul Stuoska (Stoica), pe Șerban Chakachosky (Cantacuzino—nu înțelegem pentru ce a fost schimonosit altfel—) și pe Radu Tretzulescu (Kretzulesku), ca să spună generalului Puchhaim, că numai siliți luaseră Muntenii parte contra împăratului [1]).

Uciderea nedreaptă a lui Constantin postelnicul de către Grigore Ghica atrase însă, deși nu știm prin ce împrejurare, pe Radu Kretzulescu care erà cu toate acestea înrudit prin căsătorie cu familia lui Leurdeanu, în partea Cantacuzineștilor și făcù din Radu un dușman al lui Stroe Leurdeanu, tatul socrului său. Această întoarcere a lui Radu Kretzulescu contra cuscrului său Stroe reiesă din subsemnătura lui în actul din 1669, prin care divanul domnitorului Anton din Popești osândește pe Leurdeanu [2]).

De aceea când Grigore Ghica se întoarce în domnie, în anul 1672, răzbunarea lui cea strașnică în potriva Cantacuzineștilor se întinde și asupra lui Radu Kretzulescu, care este băgat în obeze și închis în turnul dela poarta domnească, de unde îl scoteau pentru a'l bate la tălpi împreună cu tovarășii lui de suferință: frații Cantacuzinești și boerii Mareș banul, Gheorghe vornicul, Ghețu clucerul, Mihai postelnicul, Stoian comisul și doi căpitani care fură chiar tăiați de înfuriatul domn [3]).

Prin această aplecare a lui Radu Kretzulescu către familia Cantacuzino, el fu adus în rândurile partidei naționale și protivnică Grecilor [4]).

Radu Kretzulescu, căsătorindu-se cu Safta Leurdeanu, aceasta îi aduse ca zestre *satul Leurdenii* din județul Muscel, sat care se află și astăzi în stăpânirea familiei Kretzulescu. Moșia este așezată în o poziție foarte frumoasă pe un deal

---

[1]) Hurmuzaki, *Doc.*, V, p. 69—71. Comp. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor* IV, pag. 304.

[2]) Documentul citat în nota 2 mai sus.

[3]) Constantin Căpitanul în *Magazinul istoric*, IV, p. 368; Anonimul românesc, *Ibidem*, I, p. 3—6.

[4]) Pentru amănunțimi vezi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, IV, p. 441.

ce domină cursul Argeşului ce duce spre Dunăre pânza lui de apă. Se vede şi astăzi, lângă scara de intrare a casei celei vechi din Leurdeni, o piatră foarte roasă de pe care tradiţia satului Leurdeni spune că se urcà Stroe Leurdeanu pe cal.

Stăpânirea satului Leurdeni este întărită împreună cu acea a satului Săruleştii lui Radu Kretzulescu şi fratelui său Pădure postelnicul Kretzulescu, de către domnitorul Radu Leon, prin hrisovul său din 1666 [1]).

Dela Radu Kretzulescu rămăsese mai multe fete şi un singur fiu Iordache pe care genealogia Cantacuziniştilor îl dă ca boer fără avere şi fără părinţi, dar pe care cu toate aceste, Constantin Brâncovanu, domnitorul Munteniei dintre 1686 şi 1714, îl ieà de ginere dându'i pe fiica lui Safta în căsătorie, pentru vaza cea mare a neamului din care Iordache se trăgeà.

Brâncovanu făcù pe Iordache întâi cămăraş, apoi postelnic. La uciderea Brâncovanului, în 1714, Iordache Kretzulescu fu surghiunit la Chitaia împreună cu soacra lui, soţia lui Brâncovanu.

Iordache Kretzulescu este dat de *Genealogia Cantacuziniştilor* ca un om foarte bisericos, scump, tăcut şi iubitor de viaţă retrasă în sinul familiei lui. Nicolae Mavrocordat îl făcù vornic mare în 1719, şi el rămase în această boerie şi sub urmaşii lui Mavrocordat, până la 1746 când murì. Soţia lui trecù din viaţă în anul următor 1747, după 40 de ani de convieţuire cu Iordache. Ei se luaseră deci în 1707.

Caracterul şi purtarea lui Iordache Kretzulescu îi făcuseră un mare nume de cuminţenie şi înţelepciune. La moartea lui, plângeau nu numai rudele şi prietenii, dar şi ţăranii cu care el se purtase blând şi omenos [2]).

Din acest Iordache se trag cele două ramuri ale Kretzuleştilor de astăzi, ramura Marelui Logofăt Alexandru şi a Banului Constantin.

Alexandru s'a căsătorit cu Anica fata lui Scarlat Câm-

[1]) Radu şi Pădure Kretzulescu erau fraţi, fii lui Stan sau Stanciu logofăt ot Kretzuleşti. Doc. citat în Iorga, *Doc. Cantacuzinistilor*, p. 62.

[2]) *Genealogia Cantacuzinistilor* publicată de N. Iorga, p. 371—374.

pineanu, din care s'a născut patru băieţi: Constantin, Scarlat, Nicolae şi Dimitrie Kretzulescu, pe lângă cinci fete; iar din paharnicul Constantin s'a născut Ion şi alt Constantin Kretzulescu.

Asupra părinţilor lui Nicolae Kreţulescu, cu toate că ni s'au păstrat chipurile lor, ştim foarte puţin. Ana Câmpineanu, sora lui Constantin şi Ion Câmpineanu, se împărtăşià din înnalta fire a fraţilor ei. Erà o femee bună şi blândă, religioasă, inteligentă şi destul de cultă pentru vremile ei, ştiind între altele şi limba franceză; erà şi o foarte bună gospodină, ca multe din boeroaicile timpurilor vechi. Tatul lui N. Kretzulescu, Alexandru, erà tipul boerului patriarhal. Copii lui îl respectau foarte mult. Despre el ne spune Ion Ghica că erà un om deştept, căruia îi plăceà mult să dee porecle oamenilor. Unuia îi ziceà gămălie, după modul cum purtà părul; pe altul îl porecleà zlataust sau gură de aur, pentrucă vorbià tot în sentenţe [1]).

Dintre suitorii lui Nicolae Kretzulescu se deosebeşte mai ales un membru al acestei familii, fratele străbunului său Radu, anume Matei stolnicul Kretzulescu, care se deosebeşte prin nişte apucături culturale foarte însemnate. Dela el s'a putut împărtăşì, prin atavism, şi firea asemănătoare în această privire a lui Nicolae Kretzulescu [2]). Acest Matei este cunoscut prin un testament al său care arată în el un spirit cu mult superior rândului oamenilor din veacul în care trăià. Testamentul este din 19 Ghenarie 1719, şi începe cu o frază grecească: Θεός. Μνήμη θανάτου χρησημεύει ἐν βίῳ, ceea ce dovedeşte că stolnicul Matei posedà cultura obişnuită a timpului, cea grecească. Apoi el prevede foarte multe amănunţimi privitoare la înmormântarea şi mai ales la pomenirea lui, ceea ce îl arată iarăşi, conform ca timpul, ca un om foarte religios. Pentru a întimpinà cheltuelile destul de însemnate ale slujbelor bisericeştí cerute de el a se îndeplinì la mormântul lui, Matei Kretzulescu hotărăşte să se

---

1) *Scrisori către Alecsandri*, p. 291. E vorba de anul 1828.

2) *Genealogia*, p. 377. (Notă culeasă din arborele genealogic al familiei Kretzulescu întocmit după documente de D-l Nicolaescu, nepublicat încă).

vândă oare care parte din averea lui. Roagă apoi, pe domnitorul Munteniei, Nicolae Mavrocordat, să fie οἰκτήρμων ὀρφανοῖς μου şi să'i διαυθεντε-sască. Mai roagă pe Măria Sa să primiască drept dar un *atlante* (atlas, colecţie de hărţi geografice) „pe care l'am fost cumpărat când am fost la Viena, drept zloţi nemţeşti 48". După aceea, lasă copiilor lui deosebite moşii şi anume Anceştii fetelor lui, Mariei şi Săfticăi; „iar partea cea mai mare ce avem o lăsăm celor doi băieţi mai mici, Iordăchiţă şi Mateeş, cărora le las toate cele nedate altora: sate, moşii, vii, robi, mori, „κινιτὰ καὶ ἀκίνητα κτήματα", punând pe adoua lui soţie Zoiţa „care nu mă îndoesc că nu le va fi ca o maică duioasă", ca epitropă.

Pe lângă avere, lasă băeţilor şi „cărţile de învăţătură pe care le am în catastih tot pre nume scrise (deci un catalog în toată rânduiala) în număr de 124: filosoficeşti, gramaticeşti, politiceşti, istoriceşti, latineşti, italieneşti, iproci; pe care mai multe din ele le-am cumpărat când am fost la Viena pentru treaba celor doi copilaşi, ca să înveţe greceşte şi mai vârtos italieneşte şi latineşte, de care mă rog Zoiţei să'mi înveţe copilaşii şi să'i struniască pentru carte de se va puteà ca să'i pedepsască (παιδένω = a învăţà) mai bine, şi să mi'i pedepsască mai ales la latinească şi italienească, şi de mă veţi ascultà iubiţii mei fii ca să vă ghimnasiţi (γυμνάζω = a se sforţà a se silì) la învăţătura cărţei şi a ştinţei acestor trei limbi, veţi câştigà multă milă dumnezeiască şi casele voastre şi numele vostru va fi cinstit şi prea slăvit la curţile cele mari". Matei Kretzulescu lasă apoi Zoiţei mai multe moşii, între altele şi din hotarul din jos de Mori şi unde „şedeà Bratul", un chip straniu de a indicà un pământ, după cum se făceà în documentele primitive ale ţărilor române [1]).

Lui Gheorghe, logofătul lui, „pe care l'am crescut şi învăţat carte" îi lasă mai multe lucruri mobile precum şi la alţi oameni din casa lui. La sfârşit într'un post-scriptum adaoge că lui Iordache băiatul lui cel mai mare îi mai lasă şi „lanţul cel de aur cu moneda, chipul împăratului nemţesc

[1]) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 181.

Carol al VI-lea Chesar, pe care mi l-a dat acel împărat când am fost la Viena pentru trebile țărei noastre"[1]).

Din acest testament se vede că stolnicul Matei erà un om, dacă nu învățat el însuși, cel puțin foarte iubitor de învățătură, cum rar se întâlnesc în vremile lui. Stolnicul fusese de două ori la Viena, odată pentru trebile țărei și a doua oară pentru învățătura copiilor săi. El știeà grecește, cum se vede din testamentul său, poate chiar și latinește, pentru a se puteà înțelege cu oamenii politici din Viena. Stolnicul aveà o bibliotecă catalogată, alcătuită din deosebite cărți din care desigur că pe unele le cetise, de oarece le aprețuià așà de mult; el mai cumpărase din Viena acel frumos atlas pe care'l lasă prin testament domnitorului Nicolae Mavrocordat; în sfârșit că el se îngrijește cu atâta căldură de învățătura copiilor săi.

Misiunea lui Matei Krețulescu la Viena este întărită de o scrisoare din 14 Septembrie 1717, a mai multor boieri: Radu Popescu ban, Șerban Buzoianu vornic, Grigore Băleanu logofăt, Radu Golescu spătar, Ilie Știrbei visternic, Eustație Leurdeanu paharnic, Barbu Greceanu stolnic, Petru Obedeanu sardar și Matei Krețulescu șatrar, prin care cer intervenirea principelui Eugeniu de Savoia pentru a nu lăsà mai mult timp Muntenia sub administratorul Ioan Mavrocordat, și a pune ca domn în ea pe Iordache Cantacuzino, iarăși o protestare națională contra Grecilor[2]).

Dacă elementele ereditare după tată vor explicà unele din însușirile caracterului lui N. Kretzulescu, ca stăruința și energia, acele moștenite de el prin mama lui, Ana Câmpineanu unite cu rămășițele atavice răsărite în sufletul lui dela Matei Krețulescu, vor da samă despre una din fețele cele mai de căpetenie ale acestui caracter: dorința lui de cultură și iubirea lui de neam și de țară, întrupată în o activitate neobosită și neîntreruptă de 70 de ani.

Familia Câmpineanu s'a deosebit totdeauna prin dorul ei de viață mândră și vrednică de oameni pentru poporul ei.

---

[1]) Testamentul publicat după original de N. Iorga în *Documentele Cantacuzinistilor*, p. 198—211.

[2]) Hurmuzaki, *Doc.*, VI, p. 192.

Dacă nu se cunoaşte mai nimic din viaţa lui Scarlat Câmpineanu tatul lui Constantin, Ion şi a Anei Câmpineanu, mama lui Nicolae Kretzulescu — este din contra cunoscută activitatea cea rodnică a fiilor săi, Constantin şi Ion, care deveniră cei mai aprigi apărători ai cinstei neamului romănesc, în timpuri când chiar visul unei asemenea năzuinţi puteà pune în primejdie pe acela în capul căruia el răsărià.

Mai ales s'a deosebit în această parte Ion Câmpineanu, unchiul de pe mamă al lui N. Kretzulescu. El erà capul partidului de boeri ce a luptat pentru regenerarea poporului şi pentru apărarea vredniciei lui, batjocorită şi mânjită de cine se sculà mai dimineaţă; el deveni centrul în jurul căruia se adunară toate talentele şi toate inimile aprinse de dorul ţărei din acea epocă atât de însemnată, din care am supt cu toţii sângele cel nou ce ne curge astăzi prin arterii. Ion Câmpineanu este acela ce s'a pus în fruntea societăţei filarmonice care a înfiinţat şcoala ce a dat naştere teatrului romănesc; la el se adunau tinerii înflăcăraţi ai acelui timp pentru a cetì poezii şi lucrări literare care răsfrângeau în ele ideile nouă [1]). Când Ruşii au vrut să impună adunărei din Bucureşti articolul cel adaos Regulamentului Organic, care râpà ţărei întreaga ei autonomie, Câmpineanu şi cu tovarăşii săi: Băleanu, Rosetti şi Cantacuzino ridicară glasul cu energie şi protestară contra siluirei şi nedreptăţei ce se aduceau patriei lor. Această împotrivire este cel întâi semn al reînvierei unui popor ce păreà mort şi îngropat de urgia vremurilor; este cea dintâi treaptă ce trebuià să ne ducă către lumina şi viaţa de sine stătătoare.

Glasul lui Câmpineanu înnăbuşit în ţară prin firman smuls de Ruşi dela slăbita Turcie, răsună în curând în ţările Apusului, în Franţa şi Anglia, unde Câmpineanu se duse spre a se tângui contra apăsărei ce se făceà ţărei şi poporului lui. Tot el se puse în legătură cu revoluţionarii Poloni, cum face dovadă corespondenţa din timpurile acelea. Câmpineanu merse la Paris unde vorbì cu Thiers ministrul lui Ludovic Filip şi la Londra unde văzù pe lordul Pal-

[1]) Ioan Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, p. 566.

ınerston, arătând atât lor cât şi altor bărbaţi politici ai acestor mari State, încălcările Rusiei asupra drepturilor Principatelor. Cu toate că pentru acel ınoment Câmpineanu nu izbutì la nimic, nu este mai puţin adevărat că el este cel dîntâi care a ridicat în Apus glasul pentru apărarea Românilor, cel întâi care a spus civilizaţiei, că există un popor în lume, Românii, care cere dreptul să trăiască, în numele acelei civilizaţii, aruncând în minţile diplomaţilor apuseni sămânţa ce trebuià să încolţască mai târziu.

Când se întorceà din Paris, fu pus la opreală la Caransebeş, de unde apoi fu extradat Munteniei al căreia guvern îl închise la Mărgineni. Câmpineanu este şi cel întâi boer care, la reînfiinţarea oştirei pământene sub ocârmuirea contelui de Kisseleff, administratorul rusesc dela 1829—1834, se înscrise sub steag. Tot el a desrobit pentru prima oară pe Ţiganii lui în 1834. El a fost un model de virtute civică şi de om cu mintea înnaltă, cu caracter nobil şi frumos.

Tainele închegărei unei individualităţi sunt din cele mai închise pătrunderei noastre. De câteori nu răsare câte un talent sau o însuşire neaşteptată, acolo unde ereditatea nu ne-ar puteà da nici o îndegetare? Se poate ca însuşirile pe care le vom adeverì că au deosebit sufletul lui Nicolae Kretzulescu să fi fost productul propriei sale individualităţi. In orice caz este interesant de a reaflà, în înnaintaşii lui, trăsături de caracter pe care le vom vedeà răsărind în acele însăşi ale fiinţei lui. Din acest punt de vedere schiţarea unora din personalităţile din care el se coboară poate aveà un rost în o biografie a lui N. Kretzulescu.

CAP. II.

TINERETA LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Nicolae Kretzulescu s'a născut la 1 Martie 1812, în Bucureşti. Anii în care s'a petrecut copilăria lui au fost din cei mai negri ai istoriei noastre, plini întâi de mişcările turburătoare ale Grecilor şi de urmările lor cele atât de dărăpănătoare pentru Principate; apoi după o scurtă odihnă, mai mult relativă, sub Grigore Ghica, de relele nepilduite ale ocupaţiei ruseşti îmbinate cu două boale molipsitoare, ciuma şi holera ce veniră una după alta să bântue ţările române.

Alexandru Kretzulescu, tatăl lui Nicolae, fu nevoit să părăsască Bucureştii şi să se retragă la Lunca Mare, un cătun mai sus de Câmpina, la moşia socrului său, împreună cu copiii săi şi cu alte rudenii ale sale. Aceasta se întâmplă în anul 1828 fiind, cum spune Kreţulescu, încă copil, „căci pe atunci băeţii de 15—16 ani erau încă copii“ [1]).

Nicolae Kretzulescu îşi făcù educaţia, cum se obişnuià pe atunci în casele de boeri, cu dascăli greci şi profesori francezi. Dascălii greci, ne spune Kretzulescu [2]), îl învăţară matematicele şi mai ales limba elină de care aveà nevoie pentru a

---

[1]) Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice*, Bucureşti, 1895, p. 6.

[2]) *Ibidem ;* Ioan Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Bucureşti, 1903, pag. 240.

trece bacalaureatul în Paris, unde voià să se ducă, mai ales după sfaturile lui Constantin Câmpineanu, unchiul lui după mamă. Pentru limba franceză, Krétzulescu luă lecţii întâi dela Claude Coulin, care slujise de secretar boerilor munteni refugiaţi în Braşov pe timpul Eteriei. Coulin însă fiind numit capul cancelariei de corespondenţă în limba franceză sub generalul Kisseleff, şi ne mai având timpul de a da lecţii, Kretzulescu învăţă franţuzeşte dela alt Francez, cunoscutul filŏ-român, I. G. Vaillant, care venise nu de mult în Bucureşti.

Odată cu mijloacele de învăţătură, părinţii lui Nicolae Kretzulescu îşi puneau ca ţintă de a'i formà inima şi sufletul. Copiii erau numeroşi, gusturile şi destoiniciile deosebite. Dar asupra acestui amestec al firelor, predomniau nişte idei comune, nişte principii primite de toţi, făcând din el un tot armonic, o familie. Tatăl erà în adevăr patriarhul în înţelesul desăvârşit al acestui cuvânt, acela care veghià asupra tuturor şi a cărui autoritate nu puteà fi pusă în îndoială. Ea nu erà însă aspră şi chinuitoare, ci făcută din o bunătate hotărîtă şi din o energie liniştită. Tatăl nu aveà nevoie să recurgă la dreptul său de părinte. De la sine se înţelegeà că trebuià să fie ascultat, pentru că aşà este rânduiala raţiunei; pentru că aşà erà simţit de toţi că este bine. Când Kretzulescu ne spune că el nu ar fi îndrăznit să aprindă o ţigară în faţa părinţilor lui, el lasă să se înţeleagă că această reţinere a lui nu provenià din frică, dar că el ascultà numai de veneraţia şi respectul fiiesc.

In acest mediu de dreptate şi de simplicitate, preceptele religioase găsiau un tărâm priincios. Se cetià Biblia în sinul familiei; în suflete se întipăriau sfintele maxime ale Evangheliei, acele mai ales care se referă la viaţa morală, care rânduiau raporturile oamenilor între dânşii; acele care au început în lume era dreptăţei şi a frăţiei. Din anii lui cei d'întăi rămase lui Kretzulescu totdeauna o puternică şi adâncă întipărire în lunga lui carieră. El păstră pururi cuvintelor mestecate de vremuri de „cinste şi nepătare" înţelesul lor adevărat. Lui îi plăceà să repete formulele sfinţite: „nu face altuia ceea ce nu ţi-ar plăceà să ţi să facă ţie".

Cu toate aceste România, de şi foarte îndepărtată de Apus, răsunase şi ea de ecoul ideilor noue liberale, ieşite din Revoluţia franceză; căci pe lângă Francezii emigraţi care aduceau cu ei ideile vechiului regim, erau şi mulţi reprezentanţi ai republicanismului, care răspândiau în jurul lor ideile noue menit a preface massele omeneşti. Şi între profesorii lui N. Kretzulescu am văzut că el aveà şi pe unul din aceştia, Vaillant. Teoriile lui Jean Jacques Rousseau nu erau necunoscute la Bucureşti: că puterea supremă erà numai o delegaţie a majorităţii cetăţenilor; că aceştia sunt egali înnaintea legei şi înnaintea dărilor, şi deosebirea de clase este un rest al barbariei exploatate de cei puternici în folosul lor. Codul întreg al libertăţilor civile şi politice, ori cât ar fi fost de nou în Răsărit, fu primit pe de a întregul de tânărul boer şi de ai săi. A fost pentru el un fel de chartă personală, cevà ca un manual de om de Stat, căruia totdeauna îi rămase credincios.

In această atmosferă sănătoasă şi întăritoare, respectuoasă a trecutului, dar pătrunsă de concepţiile vaste care pregătesc viitorul, crescù Kreţulescu. Nu s'ar înţelege nimic din opera de lumini şi din liberalismul hotărât al acestui bărbat, dacă nu s'ar luà în băgare de samă anii cei d'întâi ai alcătuirei lui sufleteşti.

Pe când se pregătià de bacalaureat, N. Kretzulescu intră în dregătorii, întâi la registratura Curţei de Apel, la secţia civilă, în Octomvrie 1832, stând în acest post până la Maiu 1833. „Intr'o zi, ne spune Kretzulescu, grefierul convocă pe toţi amploiaţii mai mici pentru a le împărţì cevà din banii adunaţi în o mare pungă, dela împricinaţi, ca *filodorimă*, adecă bacşişuri. Eu refuzând a mă împărtăşì din asemenea bani necuraţi, mă puseiu reu cu grefierul şi'mi dădui demisia din postul de registrator“ [1]).

Nicolae Kretzulescu fu numit în 1832 comisar pe lângă ministerul din lăuntru şi însărcinat cu descoperirea abuzurilor ce se comiteau de sfatul orăşenesc. Iordache Filipescu

[1]) *Amintiri istorice*, p. 29.

ministrul din lăuntru propuse lui Kretzulescu o înnaintare; dar el ascultând de sfatul unchiului său, stăruià necontenit la părinții lui ca să'l trimită la Paris. La sfârșit ei consimțiră; dar micul ajutor de care puteau dispune pentru întreținerea lui, neputându'i fi de-ajuns, Kretzulescu obținù un concediu lung și, cu adaosul lefei, el putù plecà la Paris în anul 1834 [1]).

Spre a se ferì de oprirea în carantină, Kretzulescu se hotărì a plecà la Paris prin Moldova. După ce se supuse la formalitățile ce existau pe atunci la granița Munteniei despre Moldova și la cele, nu mai puțin aspre pentru Munteni, ale poliției din Iași, el ajunse la Cernăuți abià a 5-a zi după plecarea lui din București „obosit de căruța fără arcuri, cu așternut de pae înlăuntru ce ținea loc de scaun și de perină". In călătoria lui către Iași avusese de tovarăș pe unul Tudorache Diamandi care învățase la Paris și erà un mare închinător al doctrinelor lui Fourrier, către care Diamandi dădù lui Kretzulescu o scrisoare de recomandare.

Când trecù în Bucovina, Kretzulescu fu lovit de regula și buna ocârmuire ce o întâlnì aici, unde poporul românesc „afară de nenorocitele întâmplări care l-au despărțit de Moldova, putuse să'și întrebuințeze toate resursele la îmbunătățirea lui morală și materială". La Cernăuți, Kretzulescu întâlnì patru tineri Moldoveni care mergeau și ei la Paris, anume: Nicolae Docan, Panait Radu, Vasile Alecsandri și Alexandru Cuza, conduși de profesorul Furnarachi. Foarte frumos bagă de samă Kretzulescu că: „oare cui din noi Românii care ne întâlnisem atunci la Cernăuți, puteà să'i treacă prin gând că, peste 20-21 de ani, Franța și Englitera împreună cu Piemontul vor merge să combată pe Rusia în Crimeea, vor încheià la Paris, după biruință, tratatul prin care Principatele noastre ieșind de sub protecția excluzivă a Rusiei, vor intrà în aceea a Puterilor europene și, consfințind anticile noastre drepturi față de Turcia, vor ascultà măcar în parte de dorințele exprimate de Di-

[1]) *Amintiri istorice*, p. 36.

vanurile ad-hoc; vor admite, în Convenţia de Paris, în locul Regulamentului Organic, principiile cele mai moderne, şi în urma celor mai mari lupte contra intrigilor interioare şi exterioare, vom aveà în ambele Principate *un singur domn*, pe unul din menţionaţii patru tineri, şi că îndoita lui alegere va servì ca îndrumare la complecta realizare a tuturor dorinţilor noastre“ [1]).

Ajuns la München, Kretzulescu întâlnì acolo alţi Români: pe Cananău dela Botoşani, pe Nicu Ghica Comăneşteanu şi pe vărul său Iancu Kretzulescu, aflând tot odată că mai trecuseră prin capitala Bavariei Rolla şi Ruset din Moldova şi Ludovic Steege, fiul farmacistului Steege din Bucureşti, care ajunse mai târziu ministru sub Cuza Vodă.

După 24 de zile de călătorie cu trăsura, prin Germania cu Eilwagen, adecă diligenţa care însă nu se prea grăbià şi mergeà foarte pe îndeletele, Kretzulescu ajunse, în sfârşit, la Paris, unde trase de-adreptul în Rue St. Jacques, în o casă unde stăteau şi alţi români: Iancu Filipescu-Vulpe, Nicolae Cantacuzino-Paşcanu din Iaşi şi Mihail Anagnosti. Mai veniră tot acolo şi cei patru Moldoveni întâlniţi în Cernăuţi: Alexandri, Docan, Cuza şi Radu. Kretzulescu mai găsì în Paris pe Nicolae şi Stavarache Niculescu, pe Costache şi Alecu Filipescu; apoi mai sosiră după el şi Iorgu Brăiloiu, Negulici, Ioan Ghica, doi fi ai lui Dinică Golescu, doi ai lui Iordache Golescu, Iancu Florescu mai târziu general, Dimitrie Brătianu şi Iancu şi Aristide Ghica.

Deşi numărul Românilor creşteà necontenit, ei locuind risipiţi în marele haos al Parisului, „se vedeau rar şi nu puteau să'şi comunice nevoile din ţară“. Simţind această greutate, ne spune Kretzulescu, „câţiva din noi ne-am înţeles să căutăm o casă în care să ne învoim a şedeà împreună ca fraţi, cât mai mulţi vom puteà, păstrându-ne iubirea de ţară şi ferind pe cei mai tineri dintre noi să'şi neglijeze studiile şi să'şi uite ţara“ [2]).

Găsiră o pensiune în Rue S-te Hyacinte, la o doamnă Du-

[1]) *Amintiri istorice*, p. 44—45.
[2]) *Ibidem*, p. 46—47.

colombier a cărei apartament numără vre'o 11 camere în care intrară ca pensionari: Cantacuzino, Iancu Filipescu, fraţii Golescu, fraţii Ghica, Ioan Ghica, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici, şi Nicolae Kretzulescu. Pe lângă acest mănunchi de Români locuià tot acolo şi un Francez, Poujade, care ajunse în 1849 consul general al Franţei în Bucureşti, unde se căsătorì cu una din fetele lui Beizadeà Costache Ghica.

„Fiind numai Români în pensiunea din Rue Ste. Hyacinte, povesteşte Kretzulescu, ziua mergeà fiecare la studiile sale, iar după masă, seara, ne coboram în grădinuţa casei, şi o oară, două, până a nu ne retrage fiecare în camera sa şi a ne pune pe studiile noastre, ne întreţineam asupra nenorocitei situaţii a ţărei, asupra viitorului la care aspiram, precum şi asupra datoriei ce ne erà nouă impusă, odată ce ne vom întoarce la căminurile noastre. Principatele noastre fiind pe atunci mai puţin cunoscute decât ţările cele mai îndepărtate, căutam cu toţii a întreţineà adeseori presa franceză despre dânsele şi a atrage atenţia câtorva oameni politici asupra primejdiilor ce le ameninţau" [1]).

Kretzulescu adaugă că „deşì pensiunea D-nei Ducolombier s'a desfiinţat şi Românii din ea s'au împrăştiat, mai mulţi din ei chiar reîntorcându-se în ţară, principiile ce au dominat în sinul micei noastre colonii nu s'au păstrat mai puţin de Românii rămaşi în Paris" [2])

Din această întovărăşire din Rue Sainte Hyacinte se trage obârşia Societăţei Studenţilor Români din Paris, înfiinţată în chip regulat în 1839, societate ce devenì iniţiatoarea revoluţiei române din 1848 [3]).

Să nu credem însă că N. Kretzulescu se dusese la Paris numai spre a învăţà medicina, ca o artă sau mai bine zis ca o meserie. Practicarea acestei ştiinţi şi dobândirea diplomei nu erau pentru el atâta un scop, ci mai mult un mijloc de a înnălţa în opinia publică o clasă în-

[1]) *Amintiri istorice*, p. 47.

[2]) *Ibidem*, p. 50.

[3]) Asupra acestei Societăţi vezi *Istoria partidelor politice* de mine I, p. 25 şi urm.

treagă de profesii părăsite de Români și lăsate pe mânile străinilor. El fusese deci călăuzit de o precugetare politică. Ar fi fost deci afară din cale ca Nicolae Kretzulescu să'și fi mărginit activitatea lui numai la ascultarea cursurilor și la dobândirea cunoștințelor tecnice trebuincioase meșteșugului pe care'l învăța.

Vederile lui erau mai largi. Conștiut de rolul pe care împrejurările îl vor împinge a jucà în viața țărei lui, el înțelegeà să se pregătească și pentru sarcinile pe care i le păstrà viitorul. De aceea el întreprinde în acelaș timp și studiile lui medicale și însușirea metoadelor de ocârmuire ce predominau în Apus. Il vom vedeà urmând de aproape marile cursuri de gândiri ce străbăteau prin Franța, păstrând atingerea cu teoricianii timpului, prinzând toate prilejurile ce i se înfățișau pentru a dobândì o cultură obștească, a'și face un spirit mai cuprinzător, un suflet mai înnalt, o cugetare mai mlădioasă, mai deșteaptă și mai subțire.

De o cam dată însă trebuià să se apuce de ce erà mai neapărat, spre a'și asigurà întreprinderea greului studiu al medicinei pe care în totdeauna el dorise să și'l însușască.

* * *

Cum sosì în Paris, el se puse îndată, și anume chiar în timpul vacanțiilor mari, să'și desăvârșască învățătura trebuitoare pentru a trece bacalaureatul în litere. Iși luă doi profesori, unul de matematici și altul de limba latină. Se vede că limba franceză o stăpânià în destul de bine, dela studiile făcute în țară mai înnainte.

La deschiderea anului școlar 1834 — 35, în Octomvrie, Kretzulescu se înscrise la facultatea de medicină, încă înnainte de a fi dat examenul de bacalaureat, urmând cursurile de fizică, chimie și științi naturale introducătoare ale studiilor medicale, care studii erau cerute și la examenul de bacalaureat.

Tot în acel an el începù și cursul de anatomie și de disecție. Prima lui inscripție la facultatea de medicină este

din 1834, iar diploma de bacalaureat din 1835 [1]). Trecând acest examen Kretzulescu concură pentru externatul spitalelor şi intră în serviciul vestitului anatomist şi chirurg Jules Cloquet. Kretzulescu aveà între colegi şi pe Gustave Flaubert, marele romancier de mai târziu, care a păstrat, în romanele lui, urmele studiilor de medicină. Kretzulescu voià să concureze şi pentru internat; dar părinţii lui cerându'i să sfârşască mai curând, el se hotărî să dee numai doctoratul, fără a mai trece prin internat. In mijlocul îndeletnicirilor sale de student, N. Kretzulescu nu uită marele ideal care'l împinsese spre capitala Franţei: ridicarea ţărei lui. Indată ce aveà ceva ragaz, se duceà la Camera deputaţilor, unde aveà prilejul să'şi încălzască sufletul la adierea libertăţei, ascultând pe marii oratori ai Franţei din acel timp: Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon-Barot, Berryer, Lamartine, de Broglie, Montalembert şi alţii, din care mulţi protivnici ai guvernului lui Louis Philippe care, cu toate acestea, le deslănţuise vocile prin înfiinţarea guvernului parlamentar.

Kretzulescu părăsise Bucureştii tocmai în anul în care se aşezaseră în ţările române. domniile regulamentare, cu precumpenirea absolută a protectoratului rusesc. Curând după anul 1834, se formează în adunarea munteană acea memorabilă opoziţie care tindeà să prefacă în fapte ideile liberale supte de Români din viaţa Apusului şi care culminau în dorinţa după libertate, după descătuşarea ţărilor române din lanţurile de fier pe care Rusia vroià să le atârne de grumajii lor. Capul opoziţiei din adunarea obştească în Muntenia erà Ion Câmpineanu, unchiul după mamă al lui Kretzulescu. Asupra lui Câmpineanu căzù în întâiul loc sarcina de a apără ţara lui de încălcările Rusiei, mai ales în chestia introducerei articolului adiţional la Regulamentul Organic [2]).

---

[1]) Diploma de Bachelier ès Lettres din 1835 eliberată „à M. N. Kretzulescu de Bucarest, Valachie" este subsemnată de marele maestru al Universităţei din Paris, ministrul instrucţiunii publice *M. Guizot* şi contrasemnată de secretarul consiliului *V. Cousin.*

[2]) Asupra acestei chestii vezi *Istoria partidelor politice* I, p. 163 şi urm

După ce împrotivirea adunărei fu zdrobită prin un firman eliberat de Poartă de frica Rusiei, Câmpineanu se hotărăşte a se duce la Paris şi la Londra, pentru a protestà contra siluirei aduse ţărei sale. La Paris el fu primit cu braţele deschise de Românii ce învăţau acolo, între care erà şi nepotul său, N. Kretzulescu cari toţi şi cu Kretzulescu în frunte simţiră înviorându-li-se iubirea ţărei şi a neamului, la atingerea marelui patriot ce venià să protesteze contra împilărei ţărei sale.

Infăţişarea lui Câmpineanu în mijlocul falangei Românilor ascuţì încă iubirea şi dorul de libertate cu care ei se adăpaseră, pe lângă studiile lor technice, în marele centru al vieţei culturale a lumei. Câmpineanu văzù la Paris pe Thiers şi la Londra pe Palmerston, şi dacă, cum am spus'o mai sus, el nu va izbutì pentru moment în stăruinţele lui, „aceste au lăsat urme în Statele occidentale, urme ce au înriurit nu puţin asupra politicei ce ele au adoptat mai târziu în afacerile noastre“ [1]).

Este netăgăduit că intervenirea lui Câmpineanu este cel dintâi pas în seria faptelor care aduseră emanciparea poporului român din jugul Rusiei.

Kretzulescu se folosì de scrisoarea de recomandare a lui Diamandi pentru a merge să vadă pe marele filantrop şi visător de nouă organizare socială a omenirei, Fourrier, spunând acestuia că a venit să studieze medicina la Paris. Fourrier îl povăţueşte să nu'şi piardă timpul în Paris, să'şi păstreze sănătatea, şi să nu se arunce în cunoştinţi speculative de care va aveà destul timp a se ocupà odată, după ce'şi va isprăvì studiile lui regulate. Acest sfat prea înţelept, dar cu atât mai straniu cu cât pornià tocmai dela un apostol al celor mai fantastice speculaţii şi care înminunase lumea prin îndrăzneala utopiilor sale şi mărimea visului său, îndemnă pe Kretzulescu a urmà înnainte cu multă râvnă studiile sale. După ce, cum am arătat, luase

[1]) *Amintiri istorice*, p. 53. Asupra rolului şi a misiunei lui Câmpineanu *Istoria partidelor politice* I, p. 164, şi scrisorile căpeteniilor polone care căutau să'l atragă în mişcarea lor anti-rusească, (p. 12). Vezi şi cele ce spune N. Kretzulescu despre unchiul său, *Anexa* No. II.

prima lui inscripţie la facultatea de medicină în 1834, el mai ieà în curs de cinci ani alte 15, ultima din 1839; trece în acest an cele 5 examene de doctorat, susţine teza lui în 21 Iunie 1839 şi dobândeşte titlul de Doctor în Medicină dela Facultatea din Paris, *cel întâi Român din Muntenia împodobit cu acest titlu ştiinţific*[1]). Totuşi atingerea lui N. Kretzulescu cu Fourrier întări încă în el dorinţa de a vedeà realizate în patria lui, măcar unele din planurile marelui filantrop.

Insemnată însă, în întreprinderea lui Kretzulescu, este împrejurarea că un fiu de boer mare se coborà din înnălţimea poziţiei lui, spre a se amestecà în rândurile oamenilor de ştiinţă. De aceea are o valoare aşà de mare hotărârea lui N. Kretzulescu de a învăţà medicina. El fiu de neam mare să devină medic, să devină „vraciu", cum se ziceà pe atunci; să se ducă la patul bolnavilor, şi bogaţi şi săraci, pentru a le restabilì sănătatea! Erà cevà neauzit în ţările române. Şi este de însemnat că Kretzulescu nu propovedui numai prin vorbe îndreptarea minţei Românilor către profesiile liberale, ci dădù însuşi pilda spre dânsa, prin faptă, deschizând astfel o nouă cale poporului român.

Domnitorul Alexandru Ghica, om de altfel cu cugetul deschis către ideile noue, nu se putù oprì de a dojănì în chip prietenesc pe N. Kretzulescu, pe care'l cunoşteà încă dinnaintea plecărei lui la Paris, pentru cariera care şi-o alesese, spunându'i că „ce idee a avut să înveţe medicina; că nu ar fi de el; că să o lese în lături şi să urmeze cariera părinţilor lui". La aceste Kretzulescu răspunse, că „timpurile vechi au trecut; că trebue să căutăm şi noi a păşi înnainte alăturea cu popoarele civilizate; că scopul lui, învăţând medicina, nu a fost şi nu este decât acela de a râdicà profesiile liberale atât de despreţuite la noi în ţară şi considerate de publicul român de domeniul excluziv al străinilor, lor numai aparţinându-le de a fi doctori, farma-

---

[1]) In acelaş an, 1839, alt Muntean *Grigore Culcer* trecù doctoratul în medicină la Pesta cu teza lui *De Peste orientali*. Un Moldovean *C. Varnav* dobândise doctoratul în medicină tot din Pesta încă din 1836 cu teza *Rudimentum Physiographiae Moldaviae*. Vezi Dr. Felix, *Istoria Igienei în România* I, p. 6.

ciști, ingineri, artiști și așà mai departe". El confirmà deci că îmboldirea care'l împinsese spre studiul medicinei erà o concepție politică, cum am observat noi mai sus [1]).

Dacă însă domnitorul găsì de cuviință a da sfaturi lui Kretzulescu, comisia medicală căreia tânărul doctor înfățișă diploma, se minună mult că un Român să fi putut dobândì un asemenea titlu. Membrii acelei comisii își trecură în tăcere diploma din mâni în mâni, rumegând cine știe ce gânduri în mintea lor, asupra acestei prefaceri neașteptate a unui popor pe care'l credeau mort pentru lumea ideilor.

Tot așà de stranie părea apucătura lui Kretzulescu și clasei din care făceà parte și care se uità, fără îndoială cu mai mult dispreț decât mirare, la noul medic boer.

Kretzulescu ne spune că: „lumea în București se mirà cum un fecior de boer — termin uzitat — a putut să'și lese poziția lui în societate și să se facă doctor" [2]).

Alexandru Ghica însă văzând stăruințele lui Kretzulescu de a se apucà de „practica doftoricească", îl rândui medic de despărțire la coloarea de Negru, în 13 Fevr. 1840, stând în acest post până la 1848 [3]). Tot pe atunci se întoarse și Alexandru Golescu-Arăpilă din Paris, ca inginer, cu diploma dela Ecole centrale, și într'o zi ducându-se spre a măsurà o șoseà din județul Prahova, îi luă și pe Kretzulescu de preumblare. Stând ei la un popas sub umbra unui copac, auziră pe doi negustori care se opriseră tot acolo, cum îi căinau pe amândoi, spunând cu jale, cum din feciorii de boeri mari ajunseră unul măsurător de șosele, celalalt *doftor*. Kretzulescu însă cugetà în gândul său că „nimeni nu'și puteà da sama că noi, în condițiile în care de bună-voe ne pusesem, nu făceam altceva decât să pregătim viitorul copiilor lor, și nu înțelegeau că brazda plugului pe care o trăgeam nu va întârzià a da roade" [4]).

*
* *

[1]) Pag. 20.
[2]) *Amintiri istorice*, p. 58.
[3]) Decretul de numire în *Buletinul oficial*, 1840, No. 33.
[4]) *Amintiri istorice*, p. 59.

Invăţământul privitor la sănătatea oamenilor începù în oraşul Bucureşti prin o şcoală de bărbieri care învăţau şi arta de a luà sânge, a scoate măselele şi a pune zbanţuri (ventuze). Şcoala erà aşezată la spitalul Filantropia, departe de centru oraşului, din care pricină foarte puţini ucenici o cercetau și acei chiar care se hotărau să o facă lipsiau adeseori dela cursuri.

Această şcoală fusese întemeiată probabil pe timpul lui Kisseleff care se purtase cu planuri mult mai întinse în privirea învăţământului medical, dar pe care el nu ajunse a le înfăptuì. Aşà el voià să adaugă cursuri de medicină la cele secundare din gimnaziul Sf. Sava, şi anume: în anul I-iu farmacia, botanica și materia medică; în al II-lea chirurgia şi patologia specială; în al III-lea anatomia și fiziologia, iar în al IV-lea higiena şi ştiințele naturale [1]). Această concepţie mai cuprinzătoare neputând pătrunde în aevea lucrurilor, ea fu înlocuită cu o dispoziţie practică mult mai restrânsă, dar care răspundeà mai bine trebuinţelor timpului. Anume în 1839, tocmai când Kretzulescu se întoarce din Paris, Alexandru Ghica înfiinţează o şcoală de moșit, odată cu întemeerea spitalului Pantelimon [2]), la care școală Kretzulescu este cel întâi medic român care ieà parte la lucrările ei. Anume până la el nu erau decât medici străini în Bucureşti, după cum se vede aceasta din o listă a tuturor medicilor din capitala Munten ei din anul 1833, care listă cuprinde 27 de medici toţi străini, Greci şi Nemţi mai cu samă [3]). Kretzulescu intrând şi el în rândul medicilor, subsamnă în anul 1840 ca *cel întâi medic român,* un raport asupra unui examen dela școala de moşit, alăturea cu alţi patru medici greci: Rasti, Alexandridi, Caragini și Formion. După examen se face o

---

1) Raport din 11 Martie 1832 în V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*. I, p. 166.

2) D. A. Fătu, *Discursul de recepție în Academia română*, 1872.

3) Iată numele lor: Petre Ferari, C. Alexandridi, I. Serafim (Arman). Ioan Țucăr, Apostol Arsachi, C. Papadopulo, Mihail Hristari, Teodor Gheorghiad. A. Marsil. C. G Filitis, C. Brisson (Francez), A. Caragini, G. Grünau, I. Rasti, Anton Paleologu, I. Maior, C. Ertotul, C. Laibel, N. Gussi, G. Papa, N. Nicola, C. Franţi, D. Paţura, V. Formion, P. Véron (Francez), I. Siberis. D. Mavrichi. *Buletinul Oficial*, 1833 No. 45. 18 Sept. In 1845 se văd pe lângă străini și doi medici români: Kretzulescu Nicolae și Gr. Culcer. *Ibidem*, 1845 No. 15, 25 Ianuarie. In 1853 se adaogă încă alți doi români: Popovici și Capitanovici. *Ibidem*, 22 Iunie 1853.

ceremonie pentru împărţirea diplomelor în faţa domnitorului, când Kretzulescu ţine o cuvântare în care între altele „se bucură, de oarece de acum înainte nu vom mai fi tributari străinilor cel puţin într'o ramură de a marelui pom al ştiinţilor, şi nădăjdueşte că în scurtă vreme vom aveà mai multe catedre de învăţături publice, de meşteşuguri şi ştiinţi, măcar de cele de întăile trebuinţi ale oamenilor“ [1]).

Kretzulescu se purtà pe atunci cu gândul de a înfiinţà o şcoală de chirurgie a căreia deschidere o cerù dela domnitorul Alexandru Ghica. Acesta îl trimise la fratele său, banul Mihalache Ghica, preşedintele Eforiei spitalelor. Cu toate că mai mulţi boeri priviau propunerea de *revoluţionară*, pentru simplul motiv ca prin realizarea ei, poporul erà să înveţe cevà şi deci să'şi lumineze mintea, învoirea fu dată lui Kretzulescu care deschise *şcoala de mică chirurgie*, cum o numeşte el singur, în ziua de 10 Ianuarie 1842, în una din sălile spitalului Colţea. Programul învăţăturei erà pentru anul întâi : anatomia şi fiziologia trunchiului omenesc; anul al II-lea teoria chirurgiei cu aplicări practice şi principii generale de maladii interne. In 1843 se face un prim examen pe care elevii îl dau în jurul unui schelet, lucru ne mai văzut până atunci în ţările române [2]).

Pentru anul al II-lea, când urmà să se predeà chirurgia practică, erà neapărata nevoie de o clinică pe care Kretzulescu o şi cerù. Aceasta însă nu se puteà îndeplinì fără numirea lui de medic la spital pentru secţia boalelor chirurgicale, lucru pe care Kretzulescu îl pretinse, spunând în un raport al lui din 23 Martie 1843 că „să i se încredinţeze lui spitalul Colţei întreg, dacă este cu putinţă a se da doctorului ce'l ocupă acuma alt post doctoricesc, sau numai

[1]) *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură*, 1841, p. 295.

[2]) Decretul de numire al lui N. Kretzulescu în postul de profesor la *mica şcoală de chirurgie* din 15 Ianuarie 1842 cu leafă de 500 de lei pe lună. Originalul în hârtiile familiei, în *Anexa* III. Programul învăţăturilor din 1842 în *Curierul Românesc* 24 Ianuarie 1842. Asistenţa domnitorului la deschidere în *Cantorul de aviz şi comerţ*, 7 Nov. 1842. Compară *Vestitorul românesc* 2 Martie 1843: „Informaţii despre examenul la şcoala de chirurgie“. Asupra bunului mers al şcoalei cât timp a dăscălit Kretzulescu, vezi Dr. Felix, *Istoria Igienei în România* I, p. 17. Vezi şi vorbele lui N. Kretzulescu în prefaţa ediţiei a II-a a *Manualului de anatomie*, 1878.

două din sălile acestui spital, lăsându-mi-le cu totul în răspunderea mea şi în care să pot face şcolarilor un fel de clinică. Intr'alt chip eu neputând ţineà asupra'mi învăţătura şcolarilor, rog pe cinstita Eforie ca să încredinţeze aceste învăţături în pomenita şcoală altui doctor".

Cum se aşteptà Kretzulescu şi mulţi din cei ce invidiase pe Kretzulescu, bucurându-se de retragerea lui, cererea îi fu răspinsă, pe temeiul că „nu se puteà primì năpăstuirea doctorului ce slujeşte cu îndestulă osârdie spitalului de mulţi ani [1]". Eforia dessărcinează tot odată pe Kretzulescu de mica şcoală de chirurgie care se şi desfiinţează prin retragerea înfiinţătorului ei. Această şcoală reînvie mai târziu în 1850 în o altă şcoală de chirurgie la spitalul militar, care şcoală este prefăcută în 1855, cu sprijinul locoţiitorului de ministru, N. Kretzulescu, prin doctorul Carol Davila, în o şcoală elementară de medicină, din care apoi ieşì Facultatea de medicină din Bucureşti în anul 1868.

Aşà se dezvoltă treptat, din mica şcoală de chirurgie instituită de N. Kretzulescu, înaltul învăţământ medical în România.

Tot N. Kretzulescu, tipărì în anul 1843 cel întâi *Manual de Anatomie* în limba română, care manual apărù în acel an încă de prin Fevruarie, înnainte de retragerea lui Kretzulescu din fruntea şcoalei. In prefaţa acestei cărţi destul de voluminoase, de 546 de pagini, tipărită după felul de atunci cu litere cilirice, cetim următoarele: „Fără a ascunde greutăţile ce avem a învinge la scrierea în româneşte a unei cărţi în felul acesta, am întreprins a publicà acest manual ce nu am pretenţia a'l da drept o scriere a mea, ci ca o prescurtare din 2 cărţi de anatomie acea a lui Cruveilhier în 4 volume şi a lui Lot într'un volum ce mereu am avut înnaintea ochilor. Trebue însă a arătà că această carte nu este pentru oamenii de lume ce doresc a aveà o idee superficială despre anatomie, ci pentru acei ce vor să dobândiască o cunoştinţă mai adâncă în această ramură de ştiinţă. In cursul acestei scrieri, termenii m'au încurcat destul. Cu

[1]) Ambele acte, cel din urmă din 17 Maiu 1843, în *Anexele* IV şi V.

toate acestea însă am lăsat pe cei franţuzeşti care şi ei sunt împrumutaţi cei mai mulţi din latineşte sau din elineşte“. Şi într'adevăr nu mică erà greutatea închegărei în limba română de atunci a unei cărţi ştiinţifice de şcoală, în care trebuiau prinse noţiuni atât de străine minţei româneşti, în graiul cel mai apropiat înţelegerei de atunci. Kretzulescu îşi dădù toate silinţele pentru a întrebuinţà termeni technici numai acolo unde ei erau neapăraţi. De altfel limba care leagă aceşti termeni de gândirea obişnuită este cât se poate de curată românească şi pe înţelesul tuturor. Transcriem aici câteva rânduri din eminenta lucrare care îndrumează *pentru întâia oară* cunoştinţele medicale serioase în graiul românesc: „Aşà dar coastele au: 1) un *căpătâi* posterior sau cap ţinut de un *gât;* 2) un *căpătâi* anterior ce se uneşte cu *sgârciul* costal; 3) un *trup* împărţit în faţa *din afară* convexă ce se află sub piele şi în faţa *din năuntru*, concavă, netedă, şi care corespunde la plămâni; o *margină de sus* groasă, rotundă şi o *margină de jos* aruncată mai în afară, subţire, pe partea din năuntru căreia se află un fel de *şanţ*, *şanţul coastelor* ce primeşte înnăuntru oasele şi nervele *întrecostale*. Coastele se articulează înnapoi cu vertebrele şi înnainte cu *sgârciurile* costale“ (p. 38).

„Odată ce am făcut descrierea în parte a sacrului a coxului şi a celor 2 oase coxale care toate compun *ligheanul*, putem descrie *gaura* ce alcătueşte aceste oase. Această *gaură*, se numeşte *lighean* şi alcătuesc pentru *mădulările de jos* un *brău osos*, precum spata alcătueşte asemenea un *brău osos* pentru *mădulările de sus*“ (p. 72).

„Fibrele cărnoase se află totdeauna drepte şi nici odată *încrucişate*. Când muşchiul se află în repaus, fibrele sunt drepte; când dinpotrivă muschiul se strânge, fibrele se *îndoesc* şi se află şovăite“ (pag. 111).

O împrejurare care ne arată cât de adânc pătrunsese în mintea lui Kretzulescu dorul de ştiinţă, cu toată ţinta lui politică, urmărită în învăţarea medicinei, se vede de pe aceea că în 1878, după 30 de ani de viaţă politică şi de 35 de ani dela întâia tipărire a *Manualului de Anatomie*, el scoate o a doua ediţie a aceleaşi lucrări, adăogită şi sporită acuma

la 3 volumuri, din care cel de pe urmă apare tocmai în 1888. Nimerit bagă de samă ziarul *Pressa*, vorbind despre această a 2-a ediţie a Manualului, că după o carieră politică e mai bine de 20 de ani (în adevăr 30 dela 1848), D-l Kretzulescu, asemenea celor mai mulţi oameni de Stat ai Engliterei, îşi întoarce privirile către studiile tinereţei sale şi'şi întrebuinţează repausul ce i'l dau circonstanţele în modul cel mai demn şi mai util" [1]).

In 1847 Bibescu numeşte pe N. Kretzulescu doctor la spitalul Pantelimon în locul doctorului Maer, cu leafă de 700 de lei pe lună; iar după ce Kretzulescu se întoarce din pribegia anului 1848 el este numit în 1851, de Domnitorul Barbu Ştirbei medic primar la spitalul Colţei cu leafa de 800 de lei [2]) pe lună, din care post a ieşit în 1854, pentru a intrà director la departamentul din lăuntru, ajungând în curând, din cauza morţei titularului Filipescu, şi locoţiitor de ministru. In această însuşire Kretzulescu profită de această stare pentru a transformà şcoala de chirurgie în şcoală de medicină punând în fruntea ei pe tânărul dr. Carol Davila, şi la 1869 Kretzulescu prezintă el însuşi la Senat raportul asupra constituirei şcoalei de medicină.

*
* *

Nu numai în ramura medicală s'a desvoltat activitatea lui Kretzulescu pe tărâmul culturei. Lui i se datoresc şi alte iniţiative însemnate în această cale. Am văzut bună oară cum din adunarea studenţilor români în pensiunea D-nei Ducolombier se înfiripă pentru întâia oară ideea unei grupări a studenţilor români din Paris în o societate literară şi apoi politică. Vom vedeà mai jos însemnata activitate pe care N. Kretzulescu o desfăşură în înfiinţarea mai multor aşezăminte culturale, în însuşire de ministru al instrucţiei publice. Deocamdată voim să amintim cevà ce a rămas până acum necunoscut, ceeace nu e de mirare faţă cu umbra adâncă ce învăleşte aproape toate faptele lui N. Kretzulescu. Anume el este acela care a îndrumat pentru întâia oară, prin o

[1]) *Pressa* 1879, No. 72, 30 Martie.
[2]) Decretele din 11 Sept. 1847 şi 20 Dec. 1851 în *Bul. oficial* pe acei ani.

măsură practică. înfiinţarea Societăţei Literare din care a ieşit Academia Română. După ce ideea constituirei unei societăţi care să se îndeletniciască cu limba românească şi cu dicţionarul ei, fusese atinsă de ministrul de instrucţie Nicolae Golescu, în 1860, şi propunerea lui fusese sprijinită şi de Gheorghe Sion în *Revista Carpaţilor* din acelaş an, Nicolae Kretzulescu înfăţişază Domnitorului Alexandru Cuza, în 1865, un *proiect de regulament pentru înfiinţarea societăţei literare*, care proiect este trimis în cercetarea Consiliului de Stat. In articolul 7 din acest proiect, se spune că întrunirea societăţei se hotărăşte pentru ziua de 15 Septembrie 1865; iar articolul 8 prevede că „îndată după întrunirea Societăţei se vor discutà bazele pe care urmează a se elaborà dicţionarul şi gramatica; se va defige modul cum are a se adunà materia şi forma limbei din toate ţările locuite de Români; se va decide de către cine şi cum să se lucreze aceste 2 cărţi din materialul adunat; în fine societatea va redactà definitivele ei statute care vor fi supuse confirmărei Măriei-Sale Domnitorului“ [1]).

Prin urmare Academia Română a căreia membru şi preşedinte a fost Nicolae Kretzulescu fu chemată la lumină prin măsura luată de dânsul, şi dacă ea nu se putù înfiinţà decât ceva mai târziu, aceasta se datoreşte turburărilor ce însoţiră ultimile luni ale domniei întemeietorului României moderne.

Tot Kretzulescu a dat sprijinul său înfiinţărei Ateneului Român şi anume tot în 1865, pe când erà ministru preşedinte al consiliului. El oferì o sală din palatul ministerului pentru ţinerea conferinţelor. Kretzulescu fu ajutat în această iniţiativă de directorul său, V. A. Ureche, care îngrijì de întocmirea sălei. După Ureche venì la directoratul ministerului C. Exarhu care, fiind şi vice-preşedinte al Atheneului, a dat mult ajutor acestui aşezământ cultural [2]).

Dacă înmănunchiem toată activitatea lui Nicolae Kre-

[1]) D. Onciul în *Omagiul lui Titu Maiorescu* 1910, p. LXIX. Regulamentul se află în dosarul din *Arhiva Academiei române*. Vol. I, pag. 87.

[2]) Istoricul înfiinţării *Atheneului român* şi *Le journal de Bucarest*, 21 Ianuarie, 1871, p. 48, comp. *Pressa* din 19 Ianuarie, 1878.

tzulescu pe tărâmul culturei din deosebitele ei ramuri, găsim o înflorire care o pune în o lumină foarte priincioasă.

Kretzulescu este cel întâiu medic român în Muntenia; este întemeietorul învăţământului medical în această ţară şi cel întâiu autor al unei cărţi didactice pe acest tărâm.

Pentru a anticipà asupra creaţiunilor sale ca ministru, tot el este întemeietorul şcoalelor pentru învăţarea frumosului în sfera artelor. El inaugurează prima expoziţie a artiştilor în viaţă şi dă fiinţă Muzeului de antichităţi din Bucureşti, Societăţei de ştiinţe naturale, Arhivelor Statului. Tot el este iniţiatorul înfiinţărei Academiei Române şi al Atheneului Român.

In toate mişcările omenirei paşii cei d'întâiu sunt cei mai de samă, căci prin ei se încep seriile de desvoltare, se sparge brazda în pământul înţelenit. Odată ce s'au desfundat stavilele primitive, ce s'au arătat calea încotrò trebue apucat, spiritul de imitaţie sau tragerea şirului înlesneşte mişcarea înnainte şi propăşirea se îndrumează.

Inceputurile sunt totdeauna încunjurate de greutăţi şi de aceea mintea omenească este pururea atrasă cu atâta farmec spre a lor cercetare, şi unde ea nu poate să le răzbată, stă încurcată ca înnaintea unui sfinx întrebător. Tot de aici se explică pentru ce s'a pus totdeauna un preţ atât de mare pe activitatea acelora care au deschis căi nouă în toate ramurile vieţei omeneşti, şi Kretzulescu care a îndrumat în sinul poporului român pârghii nouă de desvoltare, trebue pus şi el în rândul bărbaţilor care s'au făcut vrednici de neamul din care se trag.

CAP. III.

CARIERA POLITICĂ A LUI N. KRETZULESCU.
1842—1859.

Cu toată activitatea ştiinţifică a lui Nicolae Kretzulescu, nu în ea erà să'i rămână cercuită viaţa, ci trebuià să răsară din ştiinţă în politică, încotrò îl mânà poziţia lui socială; aşà că tot erau să se împlîniască vorbele domnitorului Alexandru Ghica, că rostul lui Kreţulescu nu erà în cariera medicală şi că el trebuià să apuce pe calea bătută de înnaintaşii lui: conducerea soartei ţărei, luând parte la ocârmuirea ei, ceeace mai târziu, când viaţa Românilor devenì mai slobodă, se va rezolvì în afaceri politice. Şi în adevăr că activitatea politică a lui Nicolae Kretzulescu a pus în umbră pe omul de ştiinţă, cu toate că el întotdeauna a iubit şi a cultivat îndeletnicirile cu care îşi hrănise anii tinereţei, după cum am văzut-o mai sus [1]).

Cea d'intâi încercare de a atrage pe Kretzulescu pe tărâmul politic fu acea de a'l amestecà în opoziţia contra lui Alexandru Ghica, lucru însă în care Kretzulescu nu se lăsă a fi târît [2]).

Sub Bibescu, el care se retrăsese acuma şi din şcoala de chirurgie, trăeşte afară de afaceri şi de viaţa politică. Totuşi pare a fi fost bine văzut de curtea lui Bibescu, de oarece

---

[1]) Pag. 25—29.
[2]) *Amintiri istorice*, p. 68.

îl aflăm în 1845 înnălţat la rangul de pitar şi în 1846 la acel de paharnic[1]). N. Kretzulescu şi cu fraţii săi intraseră însă în societatea cea pretinsă literară dar care în realitate urmăria scopuri politice. societate ce erà condusă în primul loc de Heliade Rădulescu. Scopul ţintit în ascuns de această societate erà: dobândirea autonomiei ţărei; înlocuirea Regulamentului Organic cu o constituţie în raport cu ideile secolului, adecă desfiinţarea privilegiilor, emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor, combaterea prin toate mijloacele a corupţiei şi a nedreptăţilor; iar în privirea relaţiilor exterioare, respectarea vechilor tratate cu Turcia ca putere suzerană şi încetarea protectoratului exclusiv al Rusiei. Intre împărtăşitorii acestor idei se aflau: fraţii Brătianu, fraţii Golescu, fraţii Bălcescu. C. A. Rosetti, Ioan Ghica, Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Gheorghe Magheru, fraţii Kretzulescu, Maiorul Voinescu, Dimitrie Bolintineanu, căpitanul Pleşoianu, Cezar Bolliac şi alţii câţiva.

Atât N. Kretzulescu cât şi fraţii lui: Constantin, Scarlat şi Dimitrie erau însufleţiţi de idei liberale, ceea ce se vede din împărtăşirea lor la revoluţia din 1848. Aceste idei liberale se arată întâi în emaniciparea robilor lor Ţigani. S'a păstrat între hârtiile lui N. Kretzulescu actele de desrobire a unor Ţigani, datate din 1 Maiu 1848, înnaintea izbucnirei revoluţiei Munteniei (11 Iunie). Aceste acte sunt subsemnate de Anica Kretzuleasca, soţia rămasă în viaţă a lui Alexandru Kretzulescu. apoi de toţi patru copiii acestuia Constantin, Scarlat, Dimitrie şi Nicolae. In aceste acte cetim cum Maria Creaţa, Dinu Pădurariu, Nicolae, Ştefan Vizitiu şi Maria sin Maria Creaţa, soţia lui, „se slobod din robie, fără a puteà vreodată vreunul din familia noastră să'i mai aducă la robie sau să'i supună la cevaş asemenea, şi ei toţi să nu fie volnici în nici într'un chip a se da robi sau a se vinde la altcineva[2])“. La această faptă bună Kretzuleştii fuseseră îndemnaţi de exemplul lui Ion Câmpineanu care'şi desrobise Ţiganii încă

[1]) *Buletin Oficial*, 1845, No. 41; 1846, No. 27. Pe la începutul domniei lui Bibescu, Muntenia este vizitată de Principele Albert al Prusiei căruia Kretzulescu a slujit ca conducător. Holthaus. *Neue Reisen*, 1844, p. 112.

[2]) *Anexa* I.

din 1834[1]). Indată ce revoluţia izbucneşte, cei patru Kretzuleşti ieau parte la ea[2]). Dimitrie Kretzulescu este al treilea tânăr care împreună cu Grigore Peretz şi Alexandru Paleologu traseră la şoseà în ziua de 9 Iunie cu pistolul asupra lui Bibescu, fără a'l lovì dar nimerind numai în epoleta lui[3]). A doua zi după atentat, o circulară a departamentului din lăuntru ordonă arestarea lui Nicolae Golescu, Ştefan Golescu, Heliade Rădulescu, Grigore Grădişteanu, Alexandru Paleologu, Grigore Peretz şi Dimitrie Kretzulescu. Acest din urmă este şi prins în ziua de 12 Iunie[4]), însă curând după aceea eliberat, atunci când guvernul provizor pune mâna pe putere. Scarlat Kretzulescu este numit comandantul gardei naţionale, post de mare încredere al revoluţiei, iar Constantin Kretzulescu este rânduit ca preşedinte al sfatului orăşenesc[5]).

Pe noi ne trage rândul a cercetà rolul lui N. Kretzulescu în mişcarea din 1848 în Muntenia. El este întâi trimis în Ungaria pentru a pune la cale înţelegerea ce se credeà cu putinţă între Unguri şi Români în contra Rusiei. Prin o scrisoare a căreia dată nu este precisă (dintre 5 şi 12 August), el scrie lui A. G. Golescu la Paris, asupra acestei misiuni a lui, despre marele simpatii ce le-a întâlnit în Ungaria pentru cauza Românilor, despre ura cea adâncă ce fierbe în toate inimile Ungurilor împotriva Ruşilor. „Pretutindenea, spune Kretzulescu, unde trec, fac prozeliţi la cauza noastră“. Adauge că a întâlnit în Pesta pe Murgu care l-ar fi mustrat despre lipsa de energie a Românilor[6]). După întoarcerea lui N. Kretzulescu din Ungaria, îl găsim luând în păstrarea lui o pungă cu 400 de galbeni încredinţaţi lui

---

[1]) *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură*, 1844, p. 316.

[2]) A. G. Golescu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés*, p. 9.

[3]) *1848 în România*, p. 76 (să nu se confunde această broşură cu marea publicaţie în 6 volumuri, *Anul 1848 în Principatele române)*. Al. Cristofi, *Culegeri de articole*, p. 74 arată că Paleologu şi cu Kretzulescu prânziseră la Cezar Bolliac, de unde plecaseră la şoseà, după Bibescu.

[4]) Circulară din 10 Maiu, *Anul 1848 în Principate*, VI, p. 514; Prinderea lui Paleologu şi Kretzulescu, *Ibidem*, IV, p. 319.

[5]) Aricescu, *Capii revoluţii române din 1848*, p. 38 şi 42; *Pruncul român*, 13 Maiu 1848; *Anul 1848 în Principate*, I, p. 313 şi 368 cf. p. 717 şi II, p. 716.

[6]) Scrisoarea lui N. Kretzulescu către A. G. Golescu la Paris 5—12 August 1848, *Ibidem*, III, p. 24. Eftimie Murgu este profesorul de filosofie din 1832 la şcoala din Trei Erarhi. Vezi *Istoria Românilor de mine*, VI, p. 268.

de N. Bălcescu care, ne mai plecând la Paris, restitue prin N. Kretzulescu acei bani guvernului provizor[1]). Kretzulescu este apoi delegat în comisia care trebuià să înfăţişeze sultanului proectul de constituţie, împreună cu N. Bălcescu, D. Brătianu, St. Golescu şi negustorul Vasiliade[2]). Kretzulescu însă neputând merge la Constantinopole, nu ştim din ce pricină, este înlocuit cu Pleşoianu. Kretzulescu mai este numit în comisia pentru pregătirea constituţiei revoluţionare şi anume pentru şcoli şi lucrări publice[3]). Il mai găsim subsemnat, în 10 August, în adresa prin care capii mişcărei recunosc dispoziția lui Soliman Paşa de a schimbà guvernul provizor în locotenenţa domnească[4]). Ziarul „*Pruncul Român*" cunoscând plecările familiei Kretzulescu, scrie chiar a 3-a zi după izbucnirea revoluţiei: „Trăiască Kretzuleştii care au contribuit la dobândirea libertăţei" ![5]). N. Kretzulescu este numit în un post din cele mai însemnate ale revoluției, anume în acel de inspector administrativ peste 6 din judeţele Munteniei Mari, având ca însărcinare a privigheà pătrunderea ideilor revoluţionare în poporaţia dela ţară[6]). In această însuşire el face mai multe rapoarte din care unele se îndeletnicesc numai cu trebi de poliţie[7]). Unul din aceste rapoarte are însă o însemnătate deosebită, pentru ideile liberale şi revoluţionare ale lui N. Kretzulescu. Este acel din 2 Septemvrie, în care el arată guvernului provizor, că în inspecţia lui din județele Prahova, Dâmboviţa şi Muscel, „am luat drept plan ca în toate capitalele să adun la magistrat toţi orășenii, spre a le expune starea cea ticăloasă în care ne adusese duşmanii noştri; robia ce ne-o pregătiau prin feluri de mijloace dărăpănătoare; apropierea lor de sfârşitul cel neomenesc ce şi'l propuseseră. Datoriile ce le impune fiecăruia român astăzi salutul patriei îi face de a primì aceste adevă-

[1]) C. D. Aricescu, *Corespondenţa secretă a capilor revoluţiei române din 1848*, p. 76.
[2]) *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 168 şi IV, p. 21 (2 August).
[3]) *Ibidem*, III, p. 194 (3 August).
[4]) *Ibidem*, III, p. 230.
[5]) *Pruncul român*, 13 Iunie 1848.
[6]) Decretul din 6 Aug. *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 262.
[7]) 10 August şi două din 21 August, *Ibidem*, III, p. 330, 590 şi 650.

ruri cu cel mai mare entuziasmu şi a declarà toţi că sunt astăzi vrăstnici şi că sunt gata a apărà aceste sfinte drepturi cu orice mijloc. Simt cea mai mare satisfacţie a expune d-lui ministru că în toate oraşele prin care am trecut: Vălenii-de-Munte, Câmpina, Filipeşti, Târgovişte, Găeşti şi Câmpu-Lung, pretutindenea toţi fără osebire au arătat cea mai mare supunere la stăpânirea de astăzi şi voinţa de a apărà întrânsa dreptatea şi egalitatea. Dacă prin unele localităţi s'au arătat din proprietari cu nesupunere, pricina a fost nedumerirea lor şi crezământul ce au pus în minciunile şi intrigele duşmanilor ce se muncesc a sămănà neunirea în ţară, zicând adecă cum că duhul stăpânirei este de a luà proprietăţile dela unii spre a le da la alţii. Nădăjduesc însă că toţi aceia s'au dumerit şi au înţeles că, precum stăpânirea până astăzi a respectat proprietatea fiecăruia, asemenea va urmà şi pe viitorime, şi că dacă obşteasca adunare constituantă va găsì cu cale ca, spre îmbunătăţirea stărei ţăranilor, să li se dee un petec de loc potrivit despre mărime cu localităţile muntelui şi a câmpului, totdeodată va aveà de unde să şi despăgubiască pe toţi până la o parà, având mai mult de a treia parte a Ţărei Româneşti în fonduri mănăstireşti. Cât despre ţărani, ei se arată în deobşte cu o înţelegere deosebită şi adastă cu cea mai mare nerăbdare uşurinţa acelei groaznice stări în care s'au aflat şi se află încă. Ei au simţit trebuinţa unei revoluţii înnainteà noastră. Pe lângă acel Regulament apăsător peste fire pentru dânşii, ce a pricinuit revoluţia de astăzi, apoi mai veniau tot felul de hoţii şi de abuzuri din partea stăpânirei ce nu'i slăbeà un minut din biciu. Ocârmuitori şi sub-ocârmuitori ajunseseră arendaşi peste ocârmuirile şi sub-ocârmuirile lor. Toţi ţăranii într'o glàsuire, când aud că sunt încă astăzi duşmani ce se muncesc a aduce starea cea de mai înnaite, cer să li se dee voe a trimite din parte-le ajutor la Bucureşti"[1]).

In acest raport N. Kretzulescu apără mai ales ideea de căpetenie a Revoluţiei muntene din 1848, împroprietărirea ţăranilor căutând să o arate sub o lumină priincioasă.

---

[1]) *Anul 1848 în Principatele române*, IV, p. 168.

pentru proprietari. In deobşte toţi Kretzuleştii erau părtaşi ai acestei idei. Aşà Constantin Kretzulescu, în o broşură a lui din anul 1860, spune că: „regularea relaţiilor între proprietari şi ţărani ar fi fost poate asupritoare pentru aceşti din urmă, chiar dacă s'ar fi urmat cu nepărtinire sub o priveghere integră a administraţi ei“ [1]). Adânc cugetată şi frumos scrisă este această lucrare a lui Constantin Kretzulescu şi cum vom vedeà că aşà sunt şi acele ale lui N. Kretzulescu. se va adeverì că Kretzuleştii erau şi oameni de condeiu şi oameni de acţiune. Că ideile revoluţiei se înrădăcinaseră adânc în mintea lui N. Kretzulescu se vede de pe aceea că 50 de ani după mişcarea din 1848, în o scrisoare a lui din 1898, el îndreptăţeşte pe deplin revoluţia la care el însuşi luase parte. Kretzulescu spune în această scrisoare: „Astăzi se împlinesc 50 de ani de când un strigăt unanim de bucurie şi de entuziasmu izbucnì în Bucureşti. Tinerimea cultă de aici plină de simţiminte nobile, inspirate de ideile patriotice ale lui Ion Câmpineanu, se constituì în o societate, literară în aparenţă, care aveà însă tendinţi politice. După ce revoluţia izbucnì în Paris, ea se lăţì în mai toată Europa, în Bruxelu, Berlin, Viena şi aşà mai departe. Comitetul executiv al societăţei literare se puse imediat pe lucru. Este cu neputinţă de descris bucuria ce pricinuì abdicarea lui Bibescu. Privesc în jurul meu cu tristeţă; nu mai văd decât 2 sau 3 contimpurani care au luat parte la marele evenement naţional; ceilalţi nu mai există. Numele lor însă sunt înscrise cu litere neşterse în istoria României. Generaţiile actuale nu pot să'şi dee sama de situaţia ţărei în epoca de care vorbesc. Va ajunge să spun că ţara erà lovită în toate interesele ei; dar suferià în tăcere şi se re-

---

[1]) *Trecutul şi era nouă*, 1860, p. 3. Voim să reproducem din această lucrare un loc ce poate aveà valoare şi astăzi: „Deosebirea între amestecul de sânge al străinilor în societatea noastră şi acel al altor ţări, este că toţi străinii cari imigră la noi, vin şi se substitue Românilor, numai în stratele cele superioare ale societăţei şi formează pe nesimţite clasa avută şi cea cu lumină; aşà că peste vre-o 50 de ani, aceste două clase vor fi, fără excepţie, de o origină cu totul deosebită de aceea a celorlalte clase, şi nu este neprobabil că. deşi vorbindu-se una şi aceiaşi limbă în ţară, numirea de român să însemneze persoană din clasa neavută“. S'a mai întâmplat lucru odată în Muntenia, când *rumân* însemnà şerbul pământului.

semnà, neputând face altfel. De aceea primì cu entuziasmu ştirea despre mişcarea dela Islaz şi Bucureşti. Numai vechii boeri, crescuţi în moravurile ce apucaseră a aveà curs în ţară de veacuri, bucurându-se de toate privilegiile, scutiţi de toate sarcinile şi de toate impozitele, care nu apăsau decât asupra ţăranilor şi a oamenilor ce nu putuseră obţineà un titlu de boerie, numai vechii boeri, zic, erau consternaţi şi ei nu intârziară a ridicà fruntea şi a'şi întoarce privirile către puterea protectoare... Acum 50 de ani mi-am asociat modestele mele puteri la sforţările glorioase ale bărbaţilor care au fost la muncă" [1]).

Revoluţia munteană erà menită să fie zdrobită de puterea turcească, unealtă ascultătoare a imboldirilor ruseşti. Iată cum povesteşte Kretzulescu înnăbuşirea revoluţiei: „Când auziră capii că Fuad-Effendi vrea să intre cu oştire în Bucureşti, indignaţi noi toţi protestarăm din toate puterile noastre şi cerurăm comisarului turcesc să intervină la Poartă ca să nu se comită o asemenea violenţă. Fuad-Paşa răspunse că nu poate decât să execute firmanul, adăogând că cei ce se supun sultanului să'l urmeze în cort. In acelaşi moment cortul fu înconjurat de soldaţi şi toţi cei ce intraseră fură conduşi intre baionete în curtea bisericei Cotroceni, unde petrecură toată noaptea în frig şi nemâncaţi. Dimineaţa auzirăm tunurile luptei din Dealul Spirei. Curând după aceea am fost urcaţi în apartamentele de sus ale Cotrocenilor, permiţându-ni-se a ne aduce de mâncare şi aşternut. Intre cei închişi erau: Maiorul Voinescu, cumnatul meu Gr. Filipescu, I. C. Brătianu, S. Creţeanu, Gr. Zozima, Gr. Grădişteanu, Cesar Bolliac, V. Maniu. Uitasem pe Aristia profesor de limba elină, filo-român în toată puterea cuvântului. El fusese unul din membrii cei mai distinşi ai societăţei filarmonice, formată în 1834 de colonelul Câmpineanu. In închisoarea noastră, în fiecare seară Aristia ne declamà pe Mahomed al lui Voltaire, tradus în versuri de Heliade Rădulescu, precum şi alte poezii tot

[1]) *Anul 1848 în Principatele române,* Introducere la vol. VI, p. XXXIV—XXXVI. Scrisoarea a fost publicată de N. Kretzulescu în *L'Indépendance Roumaine* din 10 Iunie 1898.

de acesta; ne mai recità Aristia şi poezii de ale lui, între altele traduceri din Războiul Troiei după Iliada, şi tragedia Saul de Alfieri. Ofiţerul turc, şeful companiei de pază, stà la uşa salonului, încremenit de modul cum petreceam noi. Tot timpul cât am stat închişi, Bucureştenii, spre a'şi manifestà simpatiile lor pentru noi, ne trimiteau felurite lucruri de mâncare, dulceţuri, vinuri străine, mezeluri, astfel că atunci când am ieşit de acolo, am lăsat o mulţime de provizii companiei turceşti care ne păzise. După trei zile, unii din noi au fost eliberaţi, iar pe alţii i-au pornit sub escortă la Giurgiu, pentru a fi trecuţi peste Dunăre; între cei eliberaţi am fost şi eu" [1]).

Deşi eliberat N. Kretzulescu este îndepărtat din postul de medic la spitalul Pantelimon, în care fusese numit de Bibescu, în 1847. Reacţionarii denunţând din nou pe Kretzulescu, el erà să fie iarăşi pus la închisoare. Prevenit la timp, el putù scăpà cu fratele său Constantin, pe când Dimitrie fu prins [2]).

N. Kretzulescu se duse întâi la Paris, unde o scrisoare a lui A. G. Golescu către Ioan Ghica la Constantinopole, îl arătà ca aflându-se în rândurile Românilor emigraţi [3]). De aici subsemnă Kretzulescu în Septemvrie 1848, împreună cu N. Golescu, Heliade, Magheru, I. Voinescu, C. A. Rosetti, Christian Tell, C. Kretzulescu, D. Brătianu, N. Pleşoianu, R. Cristofi, I. C. Brătianu, St. Golescu, Gr. Grădişteanu, P. Teulescu, I. I. Filipescu, I. Maiorescu şi A. G. Golescu, protestul lor cel amărât contra ocupaţiei ruseşti, căutând încă odată să dovedească Turciei interesul ce l-ar aveà de a sprijinì cauza Românilor [4]). Din Paris, N. Kretzulescu trece la Constantinopole împreună cu alţi emigraţi, unde

---

[1]) *Urmare la amintirile lui Kretzulescu* care va fi publicată mai târziu.

[2]) *1848 în România*, p. 129. *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 504 şi 540. Effingam Grant către Ioan Ghica, 25 Oct. 1848: „N. Kretzulescu a plecat la vreme când erà să fie arestat de Cazaci", *Ibidem*, V, p. 303. Aricescu, *Corespondenţa secretă*, II, p. 176, trece şi pe N. Kretzulescu între cei scăpaţi peste graniţă. Dim. Kretzulescu ajunge mai târziu maior în regimentul de Cazaci din slujba sultanului. Scrisoarea lui Mehmud Sadyk către Ştirbeiu în N. Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbeiu-Vodă*, I, p. 506.

[3]) Din 17 Dec. 1848. *Anul 1848 în Principatele române*, V, p. 658.

[4]) *Ibidem*, IV, p. 622.

guvernul turcesc aflând că e medic, îl numeşte director la spitalul militar din Culeli, pe coastele Aziei[1]). In 30 April 1849, Kretzulescu se află în Constantinopole, unde îi salută C. A. Rosetti în o scrisoare către Ioan Ghica[2]), Kretzulescu stă însă numai 5 luni în fruntea spitalului turcesc și se întoarce în ţară, în Iulie 1849.

* * *

N. Kretzulescu este invitat în 1851 de Principele Ştirbei a intrà în administraţie. Kretzulescu îi răspunde că nu poate să'i îndeplinească dorinţa, cât timp va ţineà protectoratul exclusiv al Rusiei, şi se roagă de Ştirbei să'i încredinţeze conducerea unui spital, ceea ce Principele face, numindu'l medic primar la spitalul Colţei în care post stă până la 5 Octomvrie 1854[3]).

Dacă însă până la această dată N. Kretzulescu a şovăit între cariera medicală și acea politică, de atunci înainte vârtejul acestei de pe urmă îl răpeşte desăvârşit, cu toate că el tot urmează a se interesà din când în când de îndeletnicirea începătornică a vieţei lui, dar care încetează de a'l mai menţineà în a ei stăpânire. Kretzulescu intră cu anul 1855 în cariera administrativă, în care el a adus ţărei slujbe însemnate în repeţite rânduri, potrivit cu greutăţile în care ea se zbăteà.

Kretzulescu este anume invitat de Ştirbei să iee asupra'şi ministerul din lăuntru; dar el nesimţindu-se în stare ca, din îndeletnicirile lui medicale la un spital, să se pună deodată în fruntea trebilor ţărei întregi, refuză acest post, cerând să i-se dee numai directoratul, spre a se deprinde cu afacerile — trăsătură foarte caracteristică a felului de a fi a lui Kretzulescu[4]). Cu toate acestea el tot nu a scăpat

---

1) După arătarea însuşi a lui Kretzulescu în *Amintirile* sale.

2) *Amintiri din pribegie* de Ioan Ghica, p. 69. Tot pe atunci 11 Maiu 1848. C. A. Rosetti se jăluià lui Ioan Ghica că N. Kretzulescu nu vreà să creadă că Turcii sunt mişei şi că Franţa va scăpà lumea din robie. *Ibidem*, p. 77.

3) După o notiţă scrisă de mâna lui Kretzulescu *Anexa* XII. Kretzulescu se reîntorsese în ţară în Iulie 1849, *Amintirile* citate.

4) După tradiţia păstrată în familie. Un răsunet al acestor împrejurări se află în o scrisoare a lui Barbu Ştirbeiu către Ali paşa din 18 Dec. 1848. N. Iorga *Coresponden̦ța lui Barbu Știrbeiu*, I, p. 514. „Le Kloutchiar Kretzulescu.

de sarcina ministerului, căci puţin timp după intrarea lui în directorat, Filipescu, titularul ministerului din lăuntru, moare, şi Kretzulescu este însărcinat cu conducerea trebilor acelui departament.

Fiind Kretzulescu locoţiitor de ministru, el ieà măsuri pentru facerea de şosele şi anume acea dintre Bucureşti şi Ploeşti, a doua din Muntenia după şoseaua croită de Bibescu. Tot el înfiinţază şcoala elevilor telegrafo-poştali pentru a aduce această ramură de activitate în mânile Românilor. Kretzulescu însă nu stă în postul de director şi locoţiitor de ministru decât un an de zile, fiind, spune el, fără cuvânt, *destituit* din acel post în 15 Noemvrie 1855. El nu a fost destituit, dar schimbat prin numirea lui aiurea, de oarece silinţele lui de moralizare a subalternilor lui — lucru pe atunci peste putinţă — a făcut pe Ştirbei să'l numiască membru la Curtea apelativă. Kretzulescu refuză însă această cinste şi nimic nu ne poate da o icoană mai vie a caracterului său şi mai ales a cinstei lui necondiţionate, decât pricinile pe care el le arată domnitorului ale ieşirei lui din directoratul ministerului, cât şi acele pentru care nu poate primì dregătoria de membru la Curte. Două scrisori rămase dela el, adresate principelui, lămuresc aceste pricini. In cea dintăiu, din 14 Iulie 1855, Kretzulescu se tângue că domnitorul i-ar fi arătat în mai multe rânduri nemulţămirea lui asupra chipului cum condusese departamentul din lăuntru. El spune că „dacă lucrurile nu merg aşà cum ar trebuì să meargă, aceasta provine din cauză că cei mai mulţi din funcţionari sunt oameni reu deprinşi şi lipsiţi de ori ce simţimânt de vrednicie omenească. El arată între altele cum „de mai multeori s'a jăluit domnitorului contra a doi dregători, oameni de o rea credinţă şi nevoinţă învederată. De asemenea s'a jăluit contra mai multor subocârmuitori şi arendaşi; dar Inălţimea Voastră nu a voit a luà în băgare

directeur du département de l'intérieur, dont il a la gérance par suite du décès, de son chef, le regrettable (sic) Jean Filipesco, quoiqu'il n'ait pas jusqu'ici exercé d'emploi dans l'administration, a du zèle et de l'honnêteté". Kretzulescu este transferat în aceeaşi zi, 5 Oct. 1854, din conducerea spitalului Colţei în directoratul Ministerului. *Bul. Of.*. 1854, No. 76.

de samă tânguirile mele, așà că mi'am pierdut orice autoritate în minister. Eu speram că, prin destituirea lor, să dau un exemplu celorlalți, ca să nu mai priviască dregătoria lor ca o speculație, ci ca o datorie pentru binele public. Dacă nu'mi pot deci slujì și patria, și mulțumì pe Alteța Voastră, vina nu este a mea". De aceea roagă pe Principe „să numiască pe alt cineva în locul lui, spre a nu fi privit ca nedestoinic în îndeplinirea îndatoririlor sale".

Să se bage de samă neatârnarea caracterului lui N. Kretzulescu care nu se sfiește a lovì chiar în domnitor, când îi spune că e nevoit să se retragă, neputând de odată și servì patriei și mulțumì pe Capul statului. Cu alte cuvinte că el, voind *să slujască patriei în mod cinstit*, *nemulțămise pe domnitor*.

Tot în această scrisoare, N. Kretzulescu refuză postul de membru la Curtea de Apel, adăogând că, zădarnice îi fuseseră silințile de a lucrà la reforma morală a ocârmuirei; că s'a silit în zadar să facă a înțelege pe subalternii lui că ei înnainte de toate trebue să'și îndepliniască slujba în deplină cinste; că neputându'i aduce la brazdă pe calea îndemnurilor, a trebuit să recurgă la asprime, dar că aici s'a lovit de împotrivirea prea înnaltă". Deaceea Kretzulescu s'a retras din directorat. Cât ca să se însărcineze cu rolul de judecător „el nu se simte în stare, întrucât se teme să nu aibă, nici în acest loc, o izbândă mai deplină, de oarece nu poate aduce nici în îndeplinirea acestei noue slujbe decât „aceleași principii și aceleași puteri" [1]). Aceste cuvinte sunt de o îndrăzneală foarte mare, întrucât dădeau limpede a înțelege Principelui, că el nu poate sluji sub un domn care îngădue fără de legile.

Domnitorul vedeà că Kretzulescu aveà dreptate și nu se simțià jignit de asprele întimpinări ale boerului său, cum se întâmplă totdeauna când se întâlnește o superioritate morală. Dar Știrbei, cu toate că erà om cinstit, ce puteà el face în o societate coruptă până în măduva oaselor și căreia erà nevoit să'i ierte multe?

[1]) In *Anexa* VI.

Domnitorul deci ne-supărându-se pe Kretzulescu îl numeşte în anul următor 1856 membru la înnalta Curte; dar Kretzulescu refuză şi această mare cinste, prin o scrisoare în care se sileşte de astădată a nu mai jigni pe binevoitorul său [1]).

In timpul cât fusese director al departamentului internelor, adică în cursul anului 1855, se ţin conferenţele dela Viena menite a îndrumà pacea între Rusia şi puterile aliate. In aceste conferenţi urmà să se desbată şi chestia Principatelor Dunărene care aveau deci cel mai mare interes ca şi glasul lor să fie ascultat. Erà vorba să li se învoiască trimiterea unor delegaţi. Moldova erà să fie reprezentată prin Costachê Negri; din Muntenia fusese desemnat, după cererea Lordului Redcliffe, ambasadorul Angliei din Constantinopole, N. Kretzulescu; dar în jurul lui se urziră o mulţime de intrigi, mai mulţi bănuindu'l că ar fi un revoluţionar şi un socialist. Ştirbei însă face astfel ca ambii delegaţi să nu meargă la Viena, oferindu-se a dà desluşirile trebuitoare prin un memoriu [2]).

*
* *

Sub căimăcămia lui Alexandru Ghica, Kretzuleştii în deobştie şi deci şi Nicolae lucrau pentru unire. Kogălniceanu scrie în 28 Iunie 1857 către I. I. Filipescu: „Mergem foarte rău! Aducătorul acestei epistole, părintele Scriban (Neofit) îţi va da toate amărunţimele: este un luptător energic al cauzei noastre. Te rog pune'l în relaţie cu partidul şi cu comisarii; *prin mijlocirea Kretzuleştilor*, pune'l în legătură cu Sir Bulwer (comisarul englez). E vorba de a dobândi nu unirea numai, dar ceeace ne-a fost garantat prin tratatul din Paris, libera rostire a dorinţelor noastre. Marea Anglie nu poate să vrea să ne răpiască ceea ce ea însăşi a recunoscut“ [3]).

---

[1]) *Anexa* IX. Decretele de numire la apel şi la casaţie în *Bul. oficial*, 1855, No. 92, şi 1856, No. 73. Comp. N. Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbei*, p. 207.

[2]) N. Iorga. *Mărturisiri istorice privitoare pe Ştirbei Vodă*, p. 248 şi 251 Comp. în-semnările lui Kretzulescu *Anexa* VIII. O broşură *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques* par M. B. Paris 1856, p. 142 apreţueşte foarte favorabil purtarea trebilor Munteniei de N. Kretzulescu în timpul lui Ştirbei.

[3]) *Documentele Renaşterei României* de Petrescu şi Sturdza, sub această data.

N. Kretzulescu când își pune candidatura la Divanul ad-hoc arată, prin profesia lui de credință, că este pentru unire și principe străin „care singur va puteà aduce stabilitatea, fără de care nu ne vom puteà pune niciodată în calea către fericire. Doresc domnia dreptăței, adaoge Kretzulescu, prin instituții liberale și prin o egalitate de drepturi și de datorii a tuturor cetățenilor; doresc însfârșit ca și drepturile autonomiei ce le avem de la strămoșii noștri să se păstreze cu sfințenie. Am fost și sunt amic sincer al patriei mele și al regenerației ei“ [1]).

Căzând Kretzulescu în alegeri, îl vedem primind ministerul sub căimăcămia de Trei, care se știe că patronà alegerea unuia din cei doi foști domnitori: Bibescu sau Știrbei. El este numit ca ministru de finanțe în 23 Octomvrie 1857 stând în această dregătorie până la 29 Octomvrie 1858, când este înlocuit cu Barbu Catargiu [2]). Asupra modului cum a condus N. Kretzulescu departamentul finanțelor, putem aflà câte cevà din un schimb de acte, intervenit între dânsul și urmașul său în minister, Catargiu. Deși este cu neputință de lămurit astăzi cine aveà dreptate în nedeslușitele daraveri ale vistieriei acelor timpuri, totuși reținem din răspunsurile lui Kretzulescu câteva păreri care ne arată chipul cum Kretzulescu înțelegeà să mânuiască banii publici. Kretzulescu răspunde anume lui Catargiu că, în loc de a cheltuì prea mult cu poștele, cum i se puneà în socoteală, a redus suma prevăzută în budgetul pe 1858 dela 700.000 de lei la 400.000; dar că, în cursul anului, văzând că cheltuelile tind a trece peste prevederile bugetare „n'a încetat a face miniștrilor respectivi invitații de a mărginì această cheltuială“. Pentru cheltuiele de transport, reduce iarăși cifra de 18.000 la 14.000 de lei, adăugând Kretzulescu: „urez vistieriei ca în aceste 8 luni și jumătate de când funcționează căimăcămia să nu fi slobozit din ăst paragraf bani pentru misii nebinecuvântate“. Kretzulescu erà însă de

[1]) Profesia de credință a lui N. Kretzulescu în *Românul* 1857 No. 8, 3 Septemvrie, însoțită de o scrisoare foarte măgulitoare către C. A. Rosetti în care îi spune, că „Românul este foaia cea mai imparțială“. Pe atunci Kretzulescu erà încă departe de a fi protivnicul cel hotărît de mai târziu al *Roșilor*.

[2]) *Buletinul oficial* 1857 No. 87; 1858 No. 87.

părere că „tactul și cumpenirea la cheltueli nu stau în a păstrà banii în casa Statului și a lăsà pe la ușile ministerului ca să adăste cei ce au a primì bani dela Stat“ [1]).

Purtarea lui Kretzulescu apare hotărîtă și neînriurită de alte considerații decât de interesul țărei la schimbarea căimăcămiei din unu în trei. Atunci trei din miniștri vechi rămaseră în locurile lor și anume Bengescu ministrul instrucției, Gr. Filipescu al controlului și N. Kretzulescu al finanțelor care, în această însușire, urmà înnainte a face parte din comitetul de numire al dregătorilor Căimăcamii cei trei voind să schimbe nouă ispravnici care erau cunoscuți ca protivnici candidaturilor vechilor domnitori, Bibescu și Știrbei, se loviră de refuzul lui N. Kretzulescu. Hotărându-se ei a trece peste dânsul, iar Kretzulescu protestând prea cu energie, el fu scos din minister.

Nicolae Kretzulescu urmează înnainte ținuta lui protivnică căimăcamilor și cu prilejul pretinsei încercărei de omor îndreptată de un complot în contra unuia din căimăcami, Manu — protestând, împreună cu alte 30 de fețe, contra măsurilor draconice luate pentru menținerea ordinei.

N. Kretzulescu nu este ales nici în adunarea electivă care urmà să aleagă pe domnitorul Munteniei, după prescripțiile Convenției din Paris [2]).

In atare situație îl găsește domnia lui Cuza-Vodă care dă lui N. Kretzulescu prilejul de a desfășurà cea mai spornică a lui activitate pe tărâmul politic.

Innainte însă de a pășì la expunerea acestei activități, să cercetăm cu ce mănunchi de idei veneà Kretzulescu să se apuce de dânsa.

---

[1]) Răspunsul lui N. Kretzulescu în *Anunțiatorul român* 17 Ianuarie 1859. *Actele Renașterii, României* VII, p. 404. Invinuirile, *Ibidem* p. 85 și 222. *Țințarul* din 12 Aprilie 1859 reproduce o caricatură a lui Kretzulescu care'l arată lăsând, pe *timpul lui Știrbeiu*, lăzile vistieriei goale. Kretzulescu nu fusese ministru de finanțe sub Știrbei, ci sub căimăcămie.

[2]) Nu este trecut în lista deputaților acestei adunări. *Desbaterile oficiale ale adunărei elective*, p. 47—48.

CAP. IV.

IDEILE POLITICE ŞI CULTURALE ALE LUI N. KRETZULESCU[1].

Un om nu poate aveà aceleaşi idei din momentul când ele încep a înflorì în mintea lui până ce facla vieţei se stânge în el. Ca şi celulele corpului, ba mai mult poate decât ele, din cauza mobilităţei lor, ideile se schimbă şi se prefac după imboldirile din lăuntru şi din afară care determină, atingând ideile, o mişcare evolutivă. Aceasta se vede în toate sferele cugetărei omeneşti, în ideile filosofice, artistice, literare şi prin urmare şi în cele politice. Chiar acei oameni care nu au trecut prin mai multe partide politice încă vor fi deosebiţi la bătrâneţe, în concepţiile lor politice, de aceea ce erau la tinereţe. Ca şi la artişti şi la filosofi, ţinuta obştească a minţei va rămâneà aceiaşi, dar câtă schimbare în amănunţimi! Numai atunci prefacerea ideilor este de mustrat, când ea se îndeplineşte sub imboldirea interesului individual; când câştigul sau perspectiva îmbunătăţirei vieţei este îndemnătorul schimbărei de culoare politică.

In lunga viaţă a lui N. Kretzulescu care numai cu puţini ani nu a atins secolul, nu este de mirat ca să se fi petrecut schimbări în concepţiile lui referitoare la viaţa de Stat, şi va trebuì să osebim elementele statornice din sufletul lui, care sunt datorite naturei lui intime, de acele ce fură supuse prefacerilor determinate de experienţa vieţei şi de loviturile împrejurărilor.

[1]) Pentru acest capitol vezi *Memoriile* lui N. Kretzulescu şi articolele din *Curierul Principatelor-Unite* 1859, ziar întemeiat şi condus de Kretzulescu. Adaugă broşurele lui: *Desluşiri asupra monopolului tutunurilor* 1867 şi *Aprecieri asupra administraţiei finanţelor 1870*. Vezi şi Anexele No. VII, X, XI, XV, XVI, XXV, XXVI, XXVII, XXIX şi XXX.

Din atingerea cu străinătatea altoită pe o creștere de acasă ce fusese încunjurată de oameni cu gânduri înnalte și idei liberale, erà firesc lucru să se arunce pe partea acestor idei, care avură prilejul de a se îndrumà spre fapte, în Revoluția din 1848, în care Kretzulescu luă parte activă ca agent al acestei mișcări. Frământarea cugetărilor revoluționare deschise mintea lui și mai mult către concepțiile umanitare, spre care fusese îndrumată prin încunjurimea în care crescuse. Astfel se întărì în el rădăcina acestor idei care erau prinse de fire însuși, în cutele cele mai adânci ale ființei lui. De aceea Kretzulescu care, în viața lui politică, apare în afară când între conservatori când între liberali, rămâne pururi credincios ideilor liberale, și mai ales celor egalitare, cum se vede aceasta din recunoașterea mărimei mișcărei din 1848, mărturisită din nou de Kretzulescu în al 86 an al vieței lui, în anul 1898.

Nicolae Kretzulescu a fost înnainte de toate un iubitor de țară; el aveà voința lui cu hotărârea îndreptată spre înnălțarea ei, consfințându'i toate puterile minței sale, a inimei sale, a întregei sale ființi. Această singură țintă umple, explică și stăpânește lunga lui carieră și arată, în ultimă analiză, principiul mișcător al activităței sale. El are pururea înnaintea ochilor idealul unei Românii frumoase, bogate, nobile, puternică, căreia fără odihnă și plin de durere el asemuià România timpului său și din care ideal el vrea să urzască o realitate.

Intrebarea cea d'întâi pe care și-o puneà, cum făceau și toți cei din generația lui, erà aceea a existenței însăși a patriei lui. O țară care nu este liberă, care nu este stăpână pe soarta ei, cu alte cuvinte care nu este autonomă, este ea o patrie? De aceea și spre dobândirea acestei autonomii îl vedem pe Kretzulescu lucrând fără încetare în timpurile domniei lui Cuza Vodă. In läuntru, mănținerea unirei Principatelor ca condiția cea d'ăntâi a existenței Statului. El aplică toată energia lui a înlăturà toate greutățile care renasc în fiecare clipă, a liniștì atingerile cari își făceau drum prin suflete, a manțineà strânsă și nedesfăcută buna înțelegere între țările române. In afară el se

rădică cu putere contra ori cărui amestec străin în afacerile României. In 1857 el vestejeşte fărădelegile cari au însemnat ocupaţia austriacă a Munteniei; el mai protestează contra pretenţiilor Turciei care, luând la serios însuşirea sa de suzerană, proclamă provinciile dunărene de parte întregitoare a Imperiului Otoman. Mai târziu, în timpul delicatei lui misiuni dela Berlin, el vorbeşte sus şi tare graiul neatârnărei. Dacă i se tăgădueşte ascultarea, el stărueşte, jertfind cu hotărâre odihna lui şi până la iubirea lui de sine, pentru a încercà o ultimă sforţare şi a smulge dela a tot puternicul principe de Bismarck cel puţin îndrumarea României către poziţia râvnită de dânsa.

Preocupat numai de interesele patriei lui, el tratează cu puterile străine cu un spirit cu totul lipsit de orice preconcepere, şi fără a preferà pe una celeilalte. El nu se pune în slujba nimărui şi nu se imfeodează orbeşte la politica nici unui Stat. Când Ruşii sunt ameninţători, el se întoarce către Turci, pentru a scăpà de prea strânsa îmbrăţişare slavă. Când împrejurările se schimbă, şi Rusia poate fi cu folos opusă duşmanilor dela sud şi apus, omul de Stat se adaptă repede împrejurărilor noue care se înfăţişază, şi el se apropie de protivnicul de mai înnainte.

Cu o minte desgheţată şi subţire, totdeauna îndreptată asupra prefacerilor politicei internaţionale, el ştie să scape tradiţiilor înţelenite, ideilor înţepenite şi practicilor învechite care sunt de obiceiu boala cancelariilor. Neclintirea ţelului de atins nu împiedică nesfârşita varietate a mijloacelor întrebuinţate; ba din protivă face din ea o lege.

Dar un Stat liber are nevoe de un statut, de o constituţie care să hotărască mersul lucrurilor lăuntrice, să potriviască cumpăna puterilor şi să stabiliască răspunderile. Care erau cugetările lui Nicolae Kretzulescu asupra acestei întrebări? El erà totdeauna îndepărtat, prin firea lui, şi prin raţiunea care'l stăpânià, de partidele extreme. El răspinge despotismul, dar şi anarhia, şi se pleacă hotărât către regimul reprezentativ. După chipul Englezilor, lui îi place un rege care domneşte fără a ocârmuì, o rânduială a lucrurilor în care opinia publică să fie totodată un rădicător,

care să deştepte iniţiativele îndrăzneţe în guvern, şi o frână pentru a împiedicà abuzurile puterei şi a moderà furia inovaţiunilor premature şi nechibzuite. Aceasta se sileşte el a explicà consulilor de Franţa şi de Anglia în un memoriu redactat de el; după cererea lor, în 1855 [1]).

Dar cum să se alcătuiască reprezentarea ţărei? In protiva exemplelor ce i le oferià Europa din vremile lui, Nicolae Kretzulescu susţineà înfiinţarea unui singur corp legiuitor, aceasta în întâiul loc din pricina istoriei, întrucât în trecutul românesc nu se întâlnià decât exemplul unei singure camere; apoi pe temeiul folosului practic, lucrarea legiuitoare neaducând trăgănarea pe care o atrage trecerea prin două adunări.

In Statul astfel alcătuit, vedem pe Kretzulescu, poate cam cu mirare, fiind dat izvorul ideilor lui, dând nobilimei un rol deosebit. Nu că el ar fi lepădat cevà din arzătoarele lui convingeri de student parizian, nici că acum i s'ar fi părut mai puţin ca altă dată, dreptatea şi egalitatea trebuitoare mănţinerei rânduelei sociale; dar omul de Stat ce erà Nicolae Kretzulescu nu erà un ideolog abstract. Inteligenţa lui realistă şi obiectivă, conştiinţa cea limpede ce o aveà despre elementele complexe care alcătuesc o societate, încredinţarea ce o aveà că poporul român, poporul său, nu erà încă copt pentru o deplină emancipare politică, îl impinseră la o formulare de reorganizare mai potrivită cu nevoile ţărei. Boerii nu erau să aibă nici un drept deosebit, aceasta se înţelege dela sine.

In lipsa unei clase burgheze culte, boerii erau, pe atunci, aproape singurii pregătiţi a conduce trebile ţărei şi a ridicà prin educaţie şi cultură poporul menit a luà treptat parte din ce în ce mai mult la administraţia tărei.

Dar pe acele vremuri ei aveau numai de îndeplinit o funcţie proprie în corpul Statului şi, pentru că au o lungă practică a afacerilor, pentru că, în împreunarea lor, ei alcătuesc partea aleasă a naţiei, trebue ca intrarea lor în camera reprezentanţilor să le fie uşurată. Nobilimea va aveà de ţintă de a

[1]) A fost publicat în *Doc. Renaşterei României*. Reprodus şi în *Anexa* VII.

împiedicà încălcările puterei domneşti, precum şi a se împrotivì curentului ideilor revoluţionare. Nicolae Kretzulescu concepeà pe boeri ca o putere moderatoare, interesată la mănţinerea bunei orândueli, deci ca duşmani ai tendinţelor extreme: tirania de sus şi anarhia de jos. In părerea lui, favorizarea politică a boerimei nu aveà caracterul unui privilegiu; ea decurgeà oarecum din firea lucrurilor.

Totuşi această precădere a boerilor nu mergeà până la înlăturarea din funcţiile publice a acelor ce nu făceaŭ parte din această tagmă. Dacă el revendicà pentru aristocraţi o situaţie deosebită, o făceà tocmai în numele *capacităţei* şi a *competinţei*. Oamenii noi ce s'ar înfăţişà cu aceleaşi însuşiri, vor fi primiţi cu braţele deschise. Din acest punct de vedere Regulamentul Organic care păstrà numai *ciocoilor* funcţiile publice îi pare o anomalie monstruoasă. El numeşte acea legiuire *Charta privilegiului şi a dreptului excluziv.*

Măsurile de ocârmuire patronate de Kretzulescu, de câte ori a fost la guvern, se inspirà toate din acest liberalizmu stămpărat. El deosebeşte foarte limpede pe oamenii trecutului, pe vechii boeri, duşmanii ori-cărui progres, care reprezentă starea pe loc, se supără pe desvoltarea armonică a societăţilor şi nu recomandă decât tradiţia — şi pe demagogii insetaţi de înnoiri guralive cari iscodesc în grabă reformele şi cer înfăptuirea lor imediată. El ţineà să stee la aceeaşi îndepărtare de unii şi de alţii, şi de a guvernà trecând între stânca reacţiei şi aceea a anarhiei. Nicoiae Kretzulescu nu fu niciodată un om de partid. Uneori mai apropiat de conservatori, alte ori învecinându-se cu liberalii, după cum interesul public îl împingeà către unii sau către alţii, el fu totdeauna şi excluziv din *partidul ţărei*, contra acelor care voiau s'o opriască în mersul ei propăşitor şi a acelor ce trudeau s'o împingă fără precugetare în căi primejdioase.

Principiile liberale foarte largi introduse în constituţiunea ţărei, au făcut în mod firesc să dispară divergințele de idei fundamentale prin care se deosibeau odinioară partidele. Dela 1866 a se numì conservator sau liberal este mai mult o chestie de persoane decât de program.

Dacă însă în practica politică, liberalizmul lui Kretzulescu încearcă oare-care îndulciri, el rămâne întreg și neatins pe tărâmul ideilor. Aceste sunt la el întocmai acele ce aŭ sfârșit prin a predominà în societatea contimporană. El vra să substitue dreptatea, arbitrarului; egalitatea, privilegiului. Fiu de boier mare, el luptà din răsputeri contra *boierizmului* și *ciocoizmului* consfințit prin legea *anti-liberală*, *anti-progresistă* și *anti-socială*, care se chiamă Regulamentul Organic. Clasele superioare, spune Kretzulescŭ, sunt adânc corupte, mai ales acele ce cuprind parveniți îmbogățiți, arendași lacomi care trăesc ca paraziți pe spatele poporului și *îi sug măduva.*

Țăranul exploatat în toate modurile: mai întâi prin însăși legea. Impozitele alcătuesc pentru el o povară zdrobitoare prin singur faptul ca clasă bogată este scutită de ele. Țăranul este apoi stors de arendași care, prin o înțelegere tăcută și chiar prin criminala complicitate a dregătorilor subalterni, cer mai mult decât li se cuvine. El este apoi fără nici o apărare contra apăsărei ce'l sugrumă, fiind exclus cu totul dela mijlocul de a face să se audă tânguirile lui, prin calea legală a votului.

In aceste cuvinte răsunătoare biciuește Kretzulescu aceste fără de legi. Norma care regulează raporturile între proprietari și țărani, reu concepută și reu aplicată, lasă deschisă poarta la toate necazurile. Țăranii în adevăr se plâng mai puțin de impozite și de îndatoririle cari 'i leagă de acei care le dau de lucru, cât de urmările apăsătoare și fără de legile întrebuințate în privirea lor, și în contra cărora ei nu au nici o cale de plângere. Către cererile legiuite ale visteriei, se adaogă stoarcerile uricioase ale arendașilor, ceea ce însamnă curat că muncitorul este îndatorit a plătì de două ori. Este deci neapărat de a întocmì o legiuire studiată cu îngrijire, ca să hotărască raporturile respective și a celui ce dă și a celui ce face lucrul, și de care să nu se poată substrage niminea prin înșălăciuni și silnicii. Nu este oare lucru de samă de a vedeà astfel punându-se în conștiința unui om mare și cinstit, și în niște rostiri care aproape nu s'a schimbat la dânsul, vestita pro-

blemă agrară care ţine atâta loc în preocupările contimpuranilor?

Egalitatea înnaintea legei are ca complinire firească pe acea înnaintea fiscului. Nu este de priceput ca privilegiul să meargă până la desărcinarea de impozite a părţei celei mai cu stare a unui popor liber, şi ca cele mai mănoase izvoare de bogăţii ale Statului să curgă dela mulţimea muncitoare, dela acea care produce bogăţiile, în folosul altora şi fără a se folosì ea însăşi de ele. Se poate ca vechilor boeri să le placă această nedreptate învederată şi să trăiască din ea; dar ţara moare din această pricină, şi ea cere o repartiţie mai conformă cu dreptatea a contribuţiilor între cetăţeni. Trebue distrus spiritul de castă, întemeiat pe un sistem de privilegii învechit, şi a'i substituì un altul mai modern. un spirit de justiţie şi de dreaptă cumpenire, aşà cum îşi găseşte în constituţia engleză cea mai nemerită a lui întrupare.

Dar apoi, la o mai bună repartiţie a sarcinilor fiscale, la o lărgire mai chibzuită a materiei impozabile, vor corespunde şi venituri mai mari. Acestea ar puteà fi uşor sporite la împătrit, spune N. Kretzulescu, dacă s'ar luà odată hotărîrea de a nu ţine samă de nici o prerogativă nobiliară şi dacă s'ar privighià mai de aproape chipul cum se fac încasările. Şi numai atunci s'ar puteà, nu numai întimpinà toate nevoile în curs, dar s'ar înfăţişà şi putinţa de a înfiinţà aşezăminte noue, menite a rădicà poporul pe partea morală şi intelectuală.

Am văzut că Kretzulescu crede că ţăranul nu este copt pentru o desăvârşită emancipare politică; că până atunci dregătoriile de căpetenie ale Statului trebue încredinţate nobililor. Dar să băgăm de samă că, după simţul lui, această stare de lucruri este departe de a constituì un ideal. Din protivă ea nu este decât o treaptă de urcare, o nevoie căreia trebue să te supui provizor, până ce se va puteà ieşì din ea şi trece deasupra. „Capacităţile sunt de lipsă şi aceasta nu este o taină pentru nimeni; competinţele sunt rari, toată lumea o recunoaşte. Ei bine! excedentele bugetare vor mijlocì organizarea unui învăţământ primar în

toată ţara şi de a înfiinţà şi îmbunătăţì şcoalele mai înnalte în care şi cetăţeanul cel mai de jos va găsì mijlocul de a învăţà şi a se face destoinic pentru dregătoriile ocârmuitoare". Egalitatea politică rămâne ţinţa supremă; ea se va realizì însă prin desvoltare; de aceea vedem, şi noi pe Nicolae Kretzulescu interesându-se atât de aproape de mersul învăţăturilor şi înfiinţând când va trebuì mai multe şcoale speciale.

CAP. V.

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI KRETZULESCU
SUB CUZA-VODĂ.

Sub măreaţa Domnie a principelui Alexandru Cuza a putut să se manifeste la toată înălţimea lui idealul lui Nicolae Kretzulescu [1]). Activitatea lui politică atinse culmea cea mai înaltă. Preşedinte de Consiliu şi Ministru în mai multe rânduri, i-a fost dat să ducă la bun sfârşit câteva din reformele ce le avuse în gând că vor duce pe calea progresului adevărat ţara lui. Nu e nevoe să amintim că a fost unul din sufletele cele mai arzătoare ale generaţiunei mărețe care a visat şi a îndeplinit unirea Principatelor, punând temelia României de astăzi. Calea în care intrase România erà hotărîtă. Sub înrâurirea generoaselor idei franceze se născuse imboldul de a supune unei serioase cercetări vechile obiceiuri, de a suprimà abuzurile ruşinoase, combaterea privilegiilor de a infiltrà în legislaţiunea ţărei principiile liberale care erau temelia pe care se înălţase societăţile moderne. Dar aceasta nu erà de ajuns; România trebuià să fie înzestrată cu instituţiunile cari îi lipseau d'a alcătuì astfel un organism

---

[1]) Ministru de Interne (27 Martie — 11 Octomvrie 1859) şi Preşedinte de Consiliu (6 Septemvrie — 11 Octomvrie 1859); II. Preşedinte de Consiliu şi Ministru de Interne (24 Iunie 1862 — 11 Octombrie 1863) şi ad-interim la departamentul Justiţiei (5 August—21 Septemvrie 1862 şi 30 Decemvrie 1862—31 Iulie 1863); III. Ministru de Justiţie, de Culte şi de Instrucţiune Publică (14 Iulie 1864 — 21 Ianuarie 1865) şi, în fine, IV. Preşedinte de Consiliu (14 Iunie 1865 — 11 Fevruarie 1866 şi Ministru de Finanţe 14 Iunie 1865 — 30 Ianuarie 1866) şi pe urmă de Interne, de Agricultură şi de Lucrări Publice (30 Ianuarie — 11 Fevruarie 1866).

propriu şi a-tot puternic care să se poată susţineà şi îndrumà prin evoluţie pe calea militară, economică, culturală şi artistică.

Aceasta fu râvna cea mai înaltă de care îşi legà întreaga activitate Nicolae Kretzulescu cât timp avù la îndemână puterea.

El avù în vedere întărirea legislaţiei într'un spirit cu totul liberal şi nu lăsà la o parte nici-o măsură necesară fără a ţine seamă dacă îndrumările date de el stârneau nemulţumiri în cale.

El întrebuinţà toate mijloacele pentru a înălţà demnitatea poporului şi a aduce România spre o stare de civilizaţie care să-i dee dreptul de a stà alături de popoarele occidentale. Această operă la care N. Kretzulescu a lucrat o viaţă întreagă îi va pune numele în amintirea poporului român pe cea mai înaltă treaptă.

*
* *

Al doilea minister a lui Cuza-Vodă e constituit la 27 Martie 1859, sub preşedenţia lui Constantin Kretzulescu[1]), fratele mai mare a lui N. Kretzulescu. In acest minister intră dânsul ca Ministru de Interne.

La 6 Septemvrie, Constantin Kretzulescu părăseşte puterea, după ce încercase să supue mânăstirile legilor hotărîte de Regulamentul organic, care le impuneà să verse în casa Statului a patra parte din veniturile lor. Egumenii nu voiau să se supuie, atunci Constantin Kretzulescu părăseşte Ministerul.

Aceasta fu cauza de căpetenie a retragerei lui. N. Kretzulescu îl înlocueşte ca Preşedinte de Consiliu.

Imediat ce vine la Minister la 30 Martie 1859, se descopere complotul înpotriva lui Cuza, cunoscut sub numele de „maşina infernală“ care se aseamănă cu acel îndreptat în contra lui Napoleon al III-lea, alcătuit de Orsini.

[1]) Constantin Kretzulescu posedà o cultură filozofică aleasă, erà născut în anul 1809, mort în anul 1884, a luat licenţa în drept în anul 1834. A făcut parte din armată, din magistratură şi din administraţia ţărei ca prefect de Brăila. Şi-a completat studiile în filozofie şi pictură, pentru care aveà o deosebită aplicare în Anglia, Franţa şi Italia. Revenind în ţară, a fost preşedintele Comitetului din Muntenia pentru alegerea Divanului ad-hoc. A fundat ziarul *„Concordia“* pe care îl trece lui Rosetti şi care îl transformă în *„Românul“*, la 1857.

Turburarea momentană pricinuită prin descoperirea acestei uneltiri se stânge în curând, și domnitorul cu ministerul său se îndeletnicesc cu trebile țărei, foarte grele și încurcate pe acel timp. Una din chestiile cele mai grave care trebuià limpezită erà acea a drepturilor ce și le însușiau pe zi ce merge tot mai mult consulii puterilor străine, încălcări care făceau peste putință o ocârmuire regulată a țărei. Nu numai atâta; dar consulul austriac mergeà atât de departe în sumeața lui purtare, încât respingeà hârtiile ce i se trimeteau de guvernul român cu inscripția: *Principatele-Unite*, titlu care cu toate acestea le fusese dat oficial de Congresul de Paris. Aici însă guvernul simțindu-se tare pe dreptul său, luă măsuri foarte energice contra consulului. Ministerul moldovenesc sub Ioan Ghica ordonă ca chemările împricinaților supuși austriaci să nu se mai facă prin organul consulatului, ci de a dreptul prin foile publice; iar cel muntenesc, constatând refuzul primirei comunicărilor guvernului român, ordonă să nu se mai facă nici o împărtășire consulului și să se proceadă la judecăți și la aplicări și ridicări de peceți puse pe averile supușilor austriaci, fără a se mai aștepta sosirea dragomanilor[1]). In August, Gheorghe Crețeanu, directorul departamentului justiției din București oprește pe căprarii austriaci de a mai intrà armați în pretoriile tribunalului. Un căprar întimpinând că el a jurat împăratului să nu scoată sabia, Crețeanu îi răspunde că jurământul său poate să aibă tărie în țările Impăratului, iar nu în a noastră[2]). Altă chestie gravă erà acea a poștei austriace, la care împărăția vecină nu vroià să renunțe. Kretzulescu dispuse ca diligența austriacă să fie oprită la intrarea ei în Muntenia. Această măsură energică are cu atât mai mult efect, cu cât tot pe atunci Austriacii erau bătuți de Francezi în Italia, și Cuza-Vodă concentrase la Ploești toată armata lui, fapt care avù în depărtare un răsunet mult mai mare de cum i s'ar fi cuvenit în realitate.

Dar chiar față cu puterea suzerană se ieau măsuri de

---

[1]) Comunicat în *Mon. Of.*, No. 45, 22 Aprilie 1859.
[2]) *Naționalul*, 27 August 1859.

emancipare. In Calafat erà un depozit de lemne turceşti păzit de un soldat turc. Ministerul din lăuntru în înţelegere cu acel de externe dispune a se transportà acele lemne la Widin, spre a scăpà ţara de prezenţă pe teritoriul ei a unei străji turceşti [1]). Ministerele apoi atât din Moldova cât şi din Muntenia somează pe toţi dregătorii telegrafo-poştali ca sau să se lepede de protecţia străină, sau să părăsească slujbele ce le aveau. Străinii bine înţeles aleseră cea d'intâi alternativă [2]). Această înnălţare a simţimântului de mândrie naţională merge paralel cu încurajarea poporului, datorită alegerei aceluiaşi domnitor, în care Românii vedeau simbolul unirei ţărilor lor. Consiliul miniştrilor din Muntenia hotărăşte a alcătuì garnizoana militară din Iaşi din trupe muntene, pe când cele moldovene erau să fie chemate la Bucureşti. In mersul lor soldaţii munteni sunt primiţi cu cea mai mare însufleţire prin oraşele pe unde trec, mai ales în Bârlad şi Vaslui; iar la Iaşi, Arhiereul Neofiit Scriban, rectorul Seminarului, primeşte batalionul comandat de căpitanul Cuţarida cu o frumoasă şi patriotică cuvântare [3]).

Mult mai mare efect şi mai mare răsunet în ţară şi, precum am văzut şi peste hotarele ei, avù înfiinţarea lagărului dela Ploeşti, în care se întruniră vre-o 12 mii de oşteni din Muntenia şi din Moldova. Această adunare a trupelor ambelor ţări în un singur loc contribuì mult la întărirea conştiinţei naţionale a poporului, pe când pe de altă parte ea ridică vaza ţărei în străinătate prin umflarea vestei la nişte proporţii cu atât mai mari cu cât ea străbăteà mai departe.

La toată această îninimare a ţărei preşidează ministerul lui N. Kretzulescu, cu energia şi activitatea lui.

Dar nu numai asupra raporturilor cu consulatele străine se îndreaptă luarea aminte a cabinetului N. Kretzulescu. Şi în lăuntru el caută să prefacă starea chaotică şi înnapoiată a ţărei lui, şi să o arunce pe calea cea spornică a propăşirei.

---

1) *Steaua Dunărei*, 2 Septemvrie 1859.
2) *Ibidem*, 15 Septemvrie şi 5 Octomvrie 1859.
3) *Mon. Of.*, No. 48, 1 Maiu 1859.

Erà pe atunci o chestie foarte grea de deslegat, anume dacă introducerea dispozițiilor Convenției de Paris trebuià să se facă prin legi care erau să treacă prin Comisia centrală, sau dacă ele se puteau înfăptuì numai prin măsuri administrative. Ministerul muntean procedează în ambele moduri la întocmirea nouelor reforme. Așà el întinde, fără nici o lege, recrutarea la toate clasele societăței, pe când pentru egalizarea capitației, nu îndrăznește să părăsască calea cea lungă a legiuirei. Ministerul mai introduce și o schimbare în sistemul numirei ocârmuitorilor de plăși, tot pe cale de dispoziție ministerială, ceeace'i atrage o dojană din partea Comisiei centrale. La această dojană ministerul răspunde prin un raport către domn, subsemnat de Constantin Kretzulescu, Ioan Cantacuzino și Nicolae Kretzulescu în care se spune, că „într'un timp de tranziție, miniștrii pot luà măsuri provizorii, având încredere în dispozițiile liberale ale corpurilor legiuitoare; că ei nu puteau îngăduì existența unor părți ale mașinei guvernamentale care numai cât îngreue mersul trebilor“.

Indată ce Kretzulescu venì în capul departamentului de interne, el luă măsuri pentru îndreptarea organelor administrative. In 7 Aprilie el scrie prefecților: „Țara noastră din pricina necurmatelor evenimente nenorocite prin care a trecut, și de care nu atârnă decât de noi înșine d'a scăpà pentru totdeauna, se află într'o stare care cere din partea guvernului cea mai serioasă luare aminte. Relele ce au dărăpânat societatea română sunt: lipsa de cunoștință a datoriilor, lipsa sentimentului dreptăței și aceea de respect pentru legiuiri. Aceste rele au adus în țara noastră cea mai mare dărăpànare și o neîncredere obștească foarte vătămătoare, iată pentru ce, spre a îndreptà această nenorocită stare de lucruri, guvernul cere la toți funcționarii săi o bună și cinstită administrație, să fie cu sufletul curat și să se mențină în legalitate, supraveghiind de aproape pe inferiorii lor“. Aceste cuvinte proprii a lui Nicolae Kretzulescu, condensează de minune sufletul lui devotat în întregime regenerărei Statului Român. El desvoltase aceste frumoase principii

într'un articol însemnat publicat în „*Curierul Principatelor-Unite* sub titlul: Studii administrative.

Nicolae Kretzulescu în rapoartele lui către Domn revine necontenit asupra marei demoralizări a organismului administrativ, spunând: „Eşti nevoit a te slujì cu persoane care trebuesc fără încetare controlate şi supraveghiate, ceeace îngreue foarte mult trebile". Intr'un raport mai posterior după mai multe cereri de destituiri de funcţionari jăcaşi. Kretzulescu este ceva mai optimist, spunând domnitorului, că „pot asigurà pe Innălţimea voastră că prin destituirile făcute cu cale, prin sfaturile necurmate pe cari nu încetez a le da ocârmuitorilor prin scrisori particulare, apoi prin mijlocul comisarilor trimişi în ţinuturi şi prin osândirea a doi privighetori din Gorj, frica a intrat în inima funcţionarilor administrativi".

Tot Kretzulescu mai opreşte orice amestec al oamenilor ocârmuirei în alegerea deputaţilor care „trebue, spune el, să fie rezultatul voinţei majorităţei alegătorilor" [1]).

In timpul celor câteva luni cât fu în fruntea departamentului internelor, Nicolae Kretzulescu mai luà următoarele măsuri nimerite: Convins că „Statistica este pentru guvern ceeace sunt pentru om cele cinci simţuri", el organizează biuroul permanent al statisticei, în capul căruia pune pe vestitul întemeiător al statisticei în România, Dimitrie Marţian. Apoi el hotăraşte că în Noembrie 1859 să se facă recensământul populaţiei, în acest scop el întocmeşte câte două comisii de district: una pentru oraşe, cealaltă pentru târguri şi sate. Se mai ieà măsura numărătoarei caselor.

Kretzulescu desfiinţează vechea şi nefolositoarea eforie a drumurilor, înlocuind-o prin o comisie a lucrărilor publice, din care a eşit Ministerul cu aceeaşi numire. Această comisie o împarte el în trei despărţiri: punţi şi şosele, architectură, lucrări de apă şi de păduri. Apoi mai înfiinţează o comisie technică, numită: *Consiliul lucrărilor publice* şi alcătuită din directorul lucrărilor publice şi din capii celor

---

[1]) *Mon. of.*, 1859, No. 43.

trei despărţiri. Acest consiliu fiind organizat, Kretzulescu păşeşte la întocmirea de şosele nouă, până atunci nu aveam decât 18 poşte de şosele, între care Ploeşti-Focşani, Bucureşti-Brăila şi câteva altele mai puţin însemnate.

N. Kretzulescu transferă biurourile „Monitorului oficial" dela Ministerul Afacerilor străine la acel al Internelor, unde a rămas şi până astăzi.

Cu toate că Kretzulescu erà hrănit cu idei liberale, dovadă împărtăşirea lui la revoluţia din 1848, cum şi ideile sămănate în memoriile şi articolele lui, dovada mai ales hotărîrea lui, fiu de boer mare, a îmbrăţişà o profesie—în privinţa presei erà foarte simţitor la atacurile ei şi totdeauna gata a înfrânà prea marea ei libertate de rostiri, fiind om al ordinei pe cât şi om al libertăţei. Gândul lui de a pune presei un frâu puteà fi cu atât mai uşor îndeplinit de el în Muntenia, cu cât în această ţară, în deosebire de Moldova, nu existà o lege asupra libertăţei presei, ci numai domnitorul, pentru a'şi arătà recunoştinţa lui Bucureştenilor despre frumoasa primire ce i-o făcuseră, dispusese aplicarea, pe cale administrativă, şi în Muntenia a legei moldoveneşti[1]). Ziarele din Bucureşti nu întârziară însă de a luà îngăduirea ca un drept, şi făceau să ploae nu numai asupra actelor ci şi asupra persoanelor din ocârmuire săgeţile cele mai ascuţite. Asemeni apucături erau, se înţelege, foarte bine văzute de partizanii libertăţei absolute a presei, precum erau în deobşte liberalii cei înnaintaţi care se folosiau de libertatea presei pentru combaterea guvernului. In parte din pricina prea marei libertăţi a presei încurajată de ministrul D. Brătianu în ministerul lui I. I. Filipescu (cel întâi al lui Cuza-Vodă din Muntenia) căzuse acel minister sub loviturile camerei[2]). Foile din Bucureşti întrecând măsura faţă cu ministerul Kretzulescu, primiră înştiinţarea, că „să aibă a'şi înfrânà tonul; la din-contra ocârmuirea va fi nevoită a luà măsuri"[3]). Articolele ce atacaseră pe Kretzulescu şi ministerul său erau acelea apărute mai întâi în *Ţinţarul* apoi în *Naţionalul*, care

[1]) *Naţionalul*, 26 Fevruarie 1859; *Steaua Dunărei*, 2 Martie 1859.
[2]) *Domnia lui Cuza-Vodă* de mine I, p 82—133.
[3]) *Mon. of.*, 1859 No. 53.

spusese că guvernul ar fi dat ordin a se strânge armele dela ţărani şi în *Românul*, care publicase o notiţă în contra adunărei şi în contra dispoziţiei ministeriale ca alegerile să se facă după listele vechi [1]. Ministerul şi alcătueşte o lege asupra presei, îngrădită cu dispoziţii restrângătoare; dar acea lege este respinsă de cameră pentru că nu trecuse prin comisia centrală. Lucru însă îndestul de neaşteptat, domnul felicită adunarea că a respins proectul de lege prezintat de ministerul său, adăugând că „mai bine este ceva licenţă" [2].

Lucru ce ne poate păreà astăzi neînţeles este cum de ministerul Kretzulescu nu se retrase înnaintea unei desaprobări publice a domnitorului, cu atât mai mult că'l vom vedeà pe N. Kretzulescu foarte simţitor la toate atingerile, chiar şi la cele mai mici; dar pe atunci se înţelegeà altfel sistemul constituţional.

Cu toate acestea domnitorul nu poate face altfel decât de a expulzà peste hotar pe ziaristul Grossmann, redactorul unui ziar german din Bucureşti, pentru un atac contra împăratului Austriei; de asemenea pe alt ziarist italian Carini pentru atingerea lui Napoleon al III-lea [3]. Nicolae Kretzulescu trage, din aceste două cazuri, argumente nouă pentru nevoia înfrânărei presei, şi în 24 Septembrie declară, fără judecată, suspendate ziarele *Românul* şi *Nichipercea* [4], care uitaseră atât de mult respectul datorit autorităţilor [5]. Pe atunci lumea erà mult mài puţin deprinsă cu abaterile presei şi mult mai simţitoare la atacurile ei. Se face o suplică din partea *naţiei* către domnitor contra închiderei gazetelor şi o întrunire de protestare în ziua de 28 Septemvrie în sala Bossel, care întrunire este însă spartă de

[1]) *Ţinţarul* citat mai sus; *Naţionalul*, 23 Aprilie 1859; *Românul*, 31 Martie şi 18 Aprilie 1859. Rosetti, apără, în *Românul* din 2 şi 7 Aprilie 1859, libertatea tiparului. Vezi în *Anexe*, No. XVII, observaţiile lui Kretzulescu contra abaterilor presei.

[2]) *Patria*, 18 Iunie 1859; *Naţionalul*, 7 Iunie 1859; *Place* către Walewsky, 18 Iunie 1859; *Doc. Renaşterei*, IX, p. 347 mustră aspru pe Domnitor pentru aceste cuvinte. Vezi şi *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 80—90.

[3]) *Naţionalul*, 19 Iulie 1859.

[4]) *Nichipercea*, 1859, 2 Septembrie. Comp. *Domnia Cuza-Vodă*, I, p. 135.

[5]) *Mon. of.*, 25 Septembrie 1859.

poliţie, arestându-se căpeteniile stângei înnaintate: Rosetti, Kinezu, Serurie, Orăşanu şi Valentineanu [1]).

Domnitorul de astădată, urmând principiul constituţional al responsabilităţei ministeriale, încuviinţează retragerea libertăţilor presei cerută de ministerul său. In 4 Octombrie se publică în Monitorul Oficial o ordonanţă subsemnată de consiliul de miniştri în frunte cu Nicolae Kretzulescu, care, argumentând din primejduirea ordinei publice prin prea marea necuviinţă a presei, ediectază mai multe măsuri în protiva ziarelor, dispunând oprirea absolută de a mai îndreptà ocări asupra domnitorului şi a membrilor guvernului. Se mai impune ziarelor îndatorirea de a depune la ministerul „din Lăuntru" câte două exemplare din foaea ce va fi să apară. Se îndatoresc ziarele a depune o garanţie de 5000 lei şi cererea unei autorizaţii prealabile pentru a scoate o foaie periodică. Ministerul are dreptul de a suspendà ziarul abătut, pe o lună de zile, şi la recidivă de a'l suprimà de tot. La cazuri grave îl poate suspendà fără nici o prevenire [2]).

Kogălniceanu se oferă a apărà pe cei închişi pentru manifestarea de la Bossel, iar curtea, cu toate că erà alcătuită din magistraţi amovili achită, pe cei învinuiţi, ceea ce aduce retragerea ministerului Kretzulescu.

Dar acest minister fusese slăbit de mai înnainte prin demisia întâi a lui Scarlat Fălcoianu ministru de externe, apoi a celui de războiu, Vlădoianu, şi în sfârşit prin primenirea însuşi a preşedintelui consiliului, aşà că N. Kretzulescu, când luase presidenţia, se încărcase cu un minister în plină descompunere.

Se mai adaogă ca pricini ale căderei ministerului N. Kretzulescu şi neizbutirea împrumutului dė 8 milioane făcut în ţară, unde pe atunci nu erau capitaluri disponibile; apoi şi paralizarea unei măsuri luate de Kretzulescu contra mănăstirilor greceşti, paralizare provenită din cauza intervenirilor diplomatice.

Această arătare poate fi crezută cu atât mai mult, cu cât

---

[1]) *Steaua Dunărei*, 10 Octombrie 1859.

[2]) *Mon. of.*, 1859, No. 120.

îl vedem pe N. Kretzulescu însuşi rostind în Senat părerea, că ordonanţa din Muntenia asupra presei care 'i înfrână libertatea a fost suprimată când s'a votat codul penal[1]). Această îngăduială privitoare la delictele de presă şi la înfrânarea lor legală puteà să se împace în mintea lui Kretzulescu cu măsurile preventive ce le luà contra abaterilor ei.

Deşi ieşit din minister, Kretzulescu nu încetează de a da sprijinul său moral Domnitorului. In o scrisoare din 1860 se vede care erau părerile lui Kretzulescu asupra stărei de atunci a ţărei. El spune că „ceea ce a ruinat până acum ţara a fost nestatornicia şi provizoratul; că se credeà că această stare şubredă a încetat prin alegerea îndoită; că se puteà cere cel puţin dela acei ce se pretind patrioţi ca să se apuce de acuma de lucru, pentru a scoate ţara din starea prăpădită în care se aflà; dar uneltirile lor tind dinpotrivă a face să se creadă că suntem tot în o situaţie provizorie. Nesiguranţa împiedecă capitalurile indigene a se arătà la lumină şi cele străine a intrà în ţară. Ideile cele mai stricate se răspândesc în toate straturile societăţei. Oamenii din opoziţie par a voì să se facă o revoluţie, pe când revoluţia e îndeplinită la noi, şi acuma este vorba de a construì. Partidul vechiu care nu se poate împăcà cu noua stare a lucrurilor, tinde la reîntoarcerea celei de mai înnainte. Ce ar fi de făcut în o asemenea împrejurare? Concentrarea puterei ocârmuitoare la Bucureşti şi modificarea câtorva punte din Convenţie ca acele privitoare la Comisia centrală ar aveà cele mai bune rezultate. Dar este şi neapărat să se pună un capăt licenţei presei care urmează înnainte a face pustieri în mintea unei poporaţii fără putinţă de alegerea binelui de rău. Inroşesc, Principe, când văd pe mâna cui au încăput ziarele[2])“.

* * *

Trei zile după ce a părăsit Ministerul Internelor, N. Kretzulescu fu numit la Inalta Curte de Casaţie, la început el arătà lipsa lui de pregătire şi declinà oferta ce i se făceà.

[1]) *Opiniunea naţională*, 25 Iunie, 1863.
[2]) *Anexa* XVII.

Principele stărui, atunci Kretzulescu îl rugă să mai întârzie cu punerea în lucrare a decretelor care îl aşezà în fruntea celei mai înalte magistraturi a ţărei, aceasta spre a-l pune în putinţa de a cunoaşte amănuntele legilor pe care aveà să le aplice.

In 1861 cade Ministerul Golescu de culoare extrem liberală care pricinuise lui Cuza mari neajunsuri cu prilejul discuţiei relativ la validarea alegerei lui Cezar Boliac. Doi cei principali Miniştri liberali, Bratianu şi Rosetti, atacaseră cu vorbe foarte violente cele două mari puteri europeene, Austria şi Turcia, subsemnatarele tratatului de Paris şi garantele existenţei noastre. Ministrul de Externe Basile Boerescu, protestase în plină cameră contra spuselor Miniştrilor, spunând că ei ar fi vorbit ca deputaţi, nu ca membri ai guvernului. Această scenă determinase pe Cuza să ceară demisia Ministerului Golescu.

La 9 Iulie, în urma acestor încurcături, Vodă Cuza telegrafiază lui N. Kretzulescu, care se aflà la Paris, că vrea să-i încredinţeze Presidenţia Consiliului şi Ministerul de Interne. El face apel la Kretzulescu prin mai multe telegrame, în care îi spune: „Te aştept, pe D-ta să razemă liniştea şi rânduială în ţară, vin'o îndată". Pierzând răbdarea, trimete altă telegramă în termenii următori: „Un ceas de întârziere din parte-ţi ar aveà cele mai grele urmări" [1]). Kretzulescu nu primeşte telegramele, căci a pornit spre ţară şi Cuza încredinţează Ministerul lui Beizadea Mitică.

Şase luni după aceea, imediat după uciderea lui Barbu Catargiu la 11 Februarie 1862, Cuza încredinţează Ministerul lui Nicloae Kretzulescu [2]); Adunarea refuzase a mai da un minister din majoritate, cu toate că acea adunare dăduse puteri discreţionare guvernului, sub imperiul groazei ce i-o insuflase uciderea capului şi conducătorului ei.

Kretzulescu îşi alcătueşte cabinetul din Dim. Cornea, T. Ghica, Gh. Creţeanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu, M. St.

[1]) Vezi *Anexele* No. XVIII şi XIX.

[2]) Preşedinte de Consiliu şi Ministru de Interne (24 Iunie 1862 — 11 Octombrie 1863) şi ad-interim la Justiţie (15 August—21 Septembrie 1862 şi dela 30 Decembrie 1862 — 31 Iulie 1863).

Catargiu [1]). Cum vine la putere acest minister, este întimpinat de o chestie foarte grea, acea a armelor sârbești. Anume se aflase de consulii austriac și englez că un transport de arme erà să treacă din Rusia către Sàrbia, pe teritoriul Principatelor.

Sechestrul pus pe ele în primul moment, după cererea consulilor, este ridicat în urma intervenirei principelui Sàrbiei, Miloș. Se face o mare zvoană în diplomație, fiind privită trecerea acestor arme ca o îndrumare a unei lovituri contra Porței Otomane, care alcătuià în acel timp un adevărat *noli me tangere* al politicei mari europeene. Consulii, în contra etichetei celei mai elementare, își dau întâlnire la Palat, fără cerere de audiență, lipsă asupra căreia domnitorul le atrage luarea aminte. Peste două oare, domnitorul primește dela toți reprezentanții Puterilor, o notă colectivă prin care cer ca transportul să fie oprit până în 24 de oare. Principele li răspunde însă că a însărcinat pe agentul său din Constantinopole să trateze lucrul cu ambasadorii, și că până la venirea răspunsului, nu poate face nimic. Anglia mai ales erà foarte pornită. Ea amenință pe Cuza-Vodă cu aplicarea protocolului recunoașterei lui, primită cu condiția expresă a nereînnoirei nici unui atac contra Convenției, amenințare care nu însemnà altă ceva decât o intervenție europeană. Față însă cu faptul îndeplinit al trecerei armelor care acuma se săvârșise, Anglia mai coboară tonul, și ambasadorul ei din Constantinopole cere lui Negri numai ca domnitorul să trimită Porței o scrisoare *lămuritoare* (adecă de scuze) pentru cele întâmplate. Cuza-Vodă refuză hotăritor această cerere, și domnitorul român iesă iarăși biruitor din cumplita criză prin care trecuse. Argumentul juridic foarte temeinic pus înnainte de Cuza-Vodă și de ministerul său erà, că „nu se puteà admite ca o marfă cumpărată în timp de pace de către o țară în stare de pace cu Poarta dela o putere iarăși în pace cu dânsa, să poată fi privită drept contrabandă de războiu“ [2]).

[1]) *Mon. of.*, 1862, No. 138.

[2]) Expunerea documentată a chestiei în *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, pag. 246—249.

Capul ministerului, N. Kretzulescu. ale căruia idei asupra demnităţii şi dreptului de autonomie al ţărei şi al neamestecului străinilor în trebile ei, le-am arătat mai sus, a stat drept sprijin şi încurajare Domnitorului în greaua cumpănă prin care trecuse. De aceea şi Kretzulescu, în cuvântarea lui ţinută cu prilejul vestitului amendament din 1863, aminteşte deputaţilor „situaţia dificilă de mai dăunăzi, în care guvernul a ştiut a ţineà sus autonomia şi drepturile ţărei“, cuvinte ce nu se pot raportà decât la chestia armelor sârbeşti.

După deschiderea adunărei (în 10 Noemvrie, sesiunea extraordinară, şi în 3 Decemvrie, cea ordinară), ministerul Kretzulescu înfăţişază un mare număr de proiecte de legi trebuitoare pentru prefacerea stărei ţărei şi pe cari proiecte le lucrase în scurtul răstimp de 5 luni, dela 25 Iunie, data constituirei ministerului său, până la convocarea adunărei. Aceste proiecte erau privitoare la impozitul asupra sărei, la ocne, la unificarea contribuţiei personale, la pensii, la consiliile generale, la organizarea armatei, la introducerea ministerului public, la recrutare, la atrupamente şi adunări turburătoare, la constrângerea corporală, la consiliul de stat, la actele stărei civile, la desfiinţarea magaziilor de rezervă, la sistemul metric, la curtea de conturi, la camerile de comerţ, la exproprierea pentru cauză de utilitate publică şi alte câte-va.

Cu acest prilej Kretzulescu rostì în şedinţa din 14 Iunie 1863 o cuvântare plină de cel mai curat patriotism din care reesă dorinţa lui cea arzătoare de a grăbì pentru ţara lui înfăptuirea unei stări de lucruri statornice şi o organizaţie solidă cât şi liberală şi nerăbdarea lui de a vedeà unirea dând toate roadele ce le puteà nădăjduì dela dânsa. Iată această însemnată cuvântare:

„Când Inălţimea sa Principele Domnitor nĭ a făcut „onórea a ne chiema la cârma Guvernuluĭ, cea dintăiŭ „preocupaţie a nóstră a fost, de a realisa marele faptŭ al „Unireĭ proclamat de Domnŭ, în aclamarea Naţiuneĭ şi în „conformitate cu voturile emise de D-vóstră mandatariĭ Ţěreĭ.“

„Unirea, de şi proclamată, nu făcuse de cât un fórte

„mic pasŭ afară din acéstă Adunare; Naţiunea n'o vedea „în faptŭ şi efectele eĭ nu puteau fi simţite de dînsa. De şi „se constituise în Bucurescĭ un Minister, numit al Unireĭ, „dar acest Minister funcţiona secondat de un Director la „Iaşĭ, căruia nu-ĭ lipsea de cât numele spre a forma o admi-„nistraţie separată cu un caracter curat local; o asemenea „anomalie nefiind conformă nicĭ cu votul D-vóstră, nicĭ cu „dorinţa Naţiuneĭ, nu se împacă nicĭ cu intenţiunile unio-„niste ale Şefuluĭ Statuluĭ".

„Cu un Minister în Bucurescĭ, cu un Director la Iaşĭ, „cu o frontieră la Milcov, cu Focşanii trunchiaţĭ între două „diferite autorităţĭ, unirea devenise o ficţiune. Am căutat „a realisa acéstă Unire, şi ea astă-ḑĭ a devenit un fapt „săvârşit. Cu Unirea, viitorul Ţĕreĭ este asigurat."

„Cunósceţĭ însă Domnilor, împreună cu noĭ, greutăţile „ce aŭ întâmpinat şi întâmpină Ţéra cu două legislaţiunĭ; „aceste greutăţĭ urméză a fi cât mai curînd înlăturate; pe „d'altă parte, Domnilor, D-vóstre cunósceţĭ prea bine tre-„buinţa simţită de Naţiunea întreagă de o organisaţie „complectă a Ţéreĭ, căcĭ trista stare în care ne aflăm din „causa lipseĭ de legĭ organice conformŭ noilor instituţiĭ, „nu póte fi maĭ mult amânată fără a aduce cel maĭ mare „prejudiciŭ naţionalităţiĭ nóstre, şi consolidăriĭ stăriĭ nóstre „sociale."

„Convenţia creând o stare nouă de lucrurĭ în Princi-„pate, a desfiinţat o mare parte din legile şi regulamentele „acesteĭ Ţĕri ca contrariŭ principelor nouluĭ aşeḑământ; o „altă parte din legile vechi nu s'aŭ pus nicĭ odată în lu-„crare, şi în sfîrşit multe dintr'însele a căḑut în desuetutidine."

„Faptul îndeplinit al Unireĭ ambelor Principate, a în-„doit numărul legilor şi regulamentelor stirbite în arĕtatele „modurĭ, şi diferinţa celor ce au rĕmas în vigóre în ambele „părţĭ ale Românieĭ, reclamă imperios grabnica lor unificare „şi adesea o prefacere totală."

„Faţă cu asemenea trebuinţe, Guvernul crede că nu „póte maĭ bine împlini aceste lacune atât de marĭ pe cât „de numeróse, de cât elaborând de odată proectele de legĭ „pentru Corpurile chiemate de a funcţiona în administraţia

„Țĕreĭ atât pentru cele ce sunt a se înființa din noŭ, cât „și pentru cele ce sunt înființate, dar a căror atribuțiĭ, „saŭ nu erau destul de precisate, sau modul organisăriĭ lor „era vicios.“

„Prin acéstă simultaneitate 'n elaborarea tutulor păr-„ților ce avuiŭ onórea a ve indica, a putut resulta acea „legătură și consecuenciă între ele, care este esențial trebuin-„ciósă funcțiunilor organice ale unui Stat.“

„Cât pentru spiritul ce a presidat la lucrarea acestor „proiecte, el a fost acela al principiilor Convențieĭ, aplicate „la trebuințele nóstre, cu o continuă atenție la usul și espe-„riencià, și în considerarea scumpelor tradițiunĭ naționale“.

„Astfel proectele ce viu a vă presenta astă-dĭ, complectă „în parte sistema acelor ce am avut onórea de a depune pe „biroul Adunăriĭ la începutul acesteĭ sesiunĭ; în cursul eĭ, „vom avea asemenea onórea a depune și alte proecte de legi „treptat dupĕ cum se vor elabora.“

„Recomandând aceste proecte de legĭ solicitudineĭ Adu-„năriĭ, permiteți-mĭ, Domnilor, a ve aminti urgenta și chiar „neamânabila trebuință de a se da Țĕriĭ o organisație óre „care încă în acest an, și fiindcă timpul sesiuneĭ este fórte „scurt pentru cercetarea în amănunt a tutulor proectelor „înfățișate, aș fi de părere ca după cercetarea lor din partea „secsiunelor, orĭ a uneĭ Comisiĭ ad hoc aleasă din sînul „Adunăriĭ, să se priimească în bloc de dânsa și să se ho-„tărască a se pune în lucrare ca mĕsurĭ administrative, „remăind ca dupĕ exsperiența făcută în practica lor și „prin concursul nouilor puterĭ ce ele vor crea, să se supue „definitiveĭ aprobărĭ a Adunăriĭ legiuitóre, una câte una din „ele, împreună cu modificațiile ce ecsperiența va dovedi că „sunt trebuincióse.“

Kretzulescu a căutat prin toate mijloacele să-și îndeplinească programul și își continuă fără preget opera începută în 1859.

Prin firea lui cinstită și convins că funcțiunea este însuși caracterul omului ce-o reprezintă, a căutat prin toate măsurile ce i-au stat la îndemână să înalțe starea morală a

funcţionarului român. Pot oare să se aplice legile, să se împarte dreptatea, iar întreg mecanismul Statului să meargă pentru cinstea şi binele tuturor, dacă cei ce deţin cumpenele vieţei sociale nu au mânele curate şi dacă profită de stările lor privilegiate ca funcţionari ai Statului ca să-şi servească mai întâi de toate propriele lor interese? La toţi slujbaşii ministerelor ce a deţinut N. Kretzulescu, ţineà în continuu să li să facă cunoscut, să se ţie la înălţimea misiunei lor şi să-şi facă datoria în conştiinţă. Asemenea circulări se găsesc în arhivele timpului atât în presa oficială cât şi în gazetele politice, de câte ori N. Kretzulescu iea frânele unui guvern. Dăm de pildă una din circulările date de acest mare iubitor al cinstei şi al dreptăţii:

„Faceţi să se respecte cu stricitate legile în fiinţă, aplicaţi cu zel şi cu energie pe cele noui; desvoltaţi cea mai mare străşnicie spre a stârpi abuzul care este gangrena ce ne-a ros şi ne roade încă; printr'o conduită desinteresată şi dreaptă, ardicaţi autoritatea care a căzut; însuflaţi subalternilor D-voastră exemplul de respect la legi şi acel devotament patriotic, fără care nu putem realiză nimic; siliţi-vă să strângeţi în societate desbinările care contribue a ne ţine în loc, şi care nu provin decât dintr'o neînţelegere, căci toţi Românii nu pot aveà altă ţintă decât acea de a vedeà patria lor regenerată“.

S'ar înşelà oricine dacă ar vedeà în aceste măsuri numai vorbe. Preocupările lui N. Kretzulescu nu erau nici convenţionale, nici artificiale, erau însuşi reprezentarea conştiinţei caracterului şi a firei lui drepte şi cinstite, care nu aveau decât o ţintă: îndreptarea unei stări care robià puterile cele mai alese ale poporului lui iubit, nepăsător de tot ce nu erà binele ţărei. Avù curajul, sau pot spune chiar îndrăzneala, faţa de lâncezirea orientală ce stăpâneà încă obiceiurile vasale, de a luà pentru îndreptarea ce doreà nu măsuri pe jumătate, ci radicale. Hotărî ca numele funcţionarilor îndepărtaţi din slujbe să fie aduse la cunoştinţa tuturor autorităţilor, pentru ca cei ce păcătuesc să piardă nădejdea de a recăpătà o slujbă la fel cu acea ce perduseră prin propria lor greşeală. Rezultatele obţinute în scurtă

vreme dăruiră lui N. Kretzulescu bucuria de a vedeà calea bună pe care se îndrumaseră slujbaşii ţării.

Aceste măsuri erau începutul muncei pentru îndeplinirea programului său.

N. Kretzulescu, pentru a face legătura Unirei din ce în ce mai trainică, suprimă locul de director al Ministerului de Interne din Iaşi, iar Ministerul de Interne din Bucureşti îl împarte în cinci secţiuni şi în Oficiu Statistic. Ca urmare la această hotărîre, toţi raportorii statistici trec la acest minister şi astfel se leagă într'un singur mănunchiu serviciele statisticei ţărei.

El dă o deosebită luare aminte administraţiei comunelor rurale şi întocmeşte regulamentul privitor la alcătuirea consilielor comunale. Ingrădeşte în acest regulament alegerile, îndeletnicirile cu tot şirul treburilor ce se ţineau de ele. Indatoreşte comunele să-şi facă un buget stătător după reguli anume hotărîte, şi ca aceste dispoziţii să se prefacă în fapte, stărueşte pentru stricta lor aplicare, luând tot odată măsuri pentru pregătirea culturală a funcţionarilor ce trebuià să le aplice. Mai hotăraşte ca paza satelor să fie încredinţată însuşi sătenilor, şi, în mintea lui luminată, văzând foloasele descentralizărei, dă comunelor oarecare autonomie, învoindu-le crearea de venituri fără intervenirea puterei legiuitoare. Satelor de moşneni le recunoaşte situaţia lor excepţională de comune deosebite le îngădueşte să-şi croiască îmbunătăţirile şi veniturile trebuitoare nevoilor lor.

Tipografiile Statului erau multe şi multă erà neorânduială pricinuită de această stare de lucruri. N. Kretzulescu, pentru a dovedì că Unirea erà nu numai o ficţiune o aplicà până în lucrurile cele mai mici, şi hotărî pentru bună rânduială să unească într'o singură imprimerie a Statului imprimeriile din Iaşi şi Bucureşti. Condus de aceleaşi năzuinţe, uneşte cele două comune Focşanii-Munteni şi Focşanii-Moldoveni într'una singură, făcând din acest oraş capitala judeţului Putna[1]).

Aceste simple îmbunătăţiri administrative atât de folo-

[1]) Vezi mai sus pag. 67.

sitoare unei ţări ce începeà o nouă viaţă constituiau începutul neobositei activităţi a lui N. Kretzulescu în toate direcţiunile. O nouă reformă se impuneà şi aceasta covârşià aproape pe celelalte, căci dela ea atârnà sănătatea şi chiar viaţa noului Stat. Această reformă cuprindeà în măsuri largi justiţia ţărei. Principatele trăiseră sub regime deosebite. Obiceiurile locale făceau lege, atât în Moldova cât şi în Muntenia, trebuià înfrânate aceste obiceiuri care nu răspundeau la chemarea Statului modern ce se întemeiase. Statul fiind unul, legea trebuià să fie una, la toţii supuşii unei ţări trebuià aplicate aceleaşi legi, altfel puteà să se risipească stâlpii unităţei politice legaţi laolaltă cu atâtea sacrificii. Inţelegând aceste clătinări şi luându-le în o deosebită grijă, N. Kretzulescu alcătuì două comisiuni, una compusă din opt membri pentru a studià unificarea legilor Principatelor, alta din George Costaforu şi Vasile Boerescu pentru a întocmi codul civil, a-l îmbogăţì cu procedura franceză şi a o legà de sufletul şi obiceiurile ţărei. După aceasta Kretzulescu păşì spre îndreptarea sistemului penitenciarelor, spre concentrarea serviciilor sanitare. In acelaş timp se înzestrează spitalele din Moldova, făcându-se noi clădiri la spitalul din Bucureşti, Pantelimon. Cele dintâi consilii de higienă se înfiinţează în Bucureşti, Iaşi, Craiova, Ploeşti, Brăila, Focşani şi Botoşani. Sub acelaş minister N. Kretzulescu, apare prima farmacopeă română care e pusă chiar în aplicare în ziua de 1-iu Ianuarie 1863.

In privinţa politică N. Kretzulescu vrea să scoată alegerile politice de sub înrâurirea administrativă şi cere, ca şi în 1859, să fie lăsate cu totul libere, pentru ca votul să fie adevărată rostire a voinţei cetăţenilor. Pune deasemenea capăt abaterilor care se comiteau cu prilejul recrutărilor, căci atunci mulţi tineri căutau să fie scutiţi dela datoriile lor militare.

Nicolae Kretzulescu după ce vede mergând spre bine îndemnările de mai sus, se gândeşte din nou la soarta ţăranilor, care fusese una din cele dintâi mari griji ce împovorasă primii săi paşi în viaţa politică a ţărei. El ştià bine, după cum dovedesc circulările lui din 1859 şi articolele scrise în „Curierul Principatelor-Unite“, că ţăranul este încă la bunul plac al privighitorilor şi a celor mai mici slujbaşi

ai ocărmuirii plășilor, și că este stors fără tăgadă de proprietarul hrăpăreț și de arendașul lacom de câștiguri nelegiuite și criminale. Abuzurile erau strigătoare, trebuià numai decât o îndreptare, și dat țărănimei apăsate cea mai mare chezășie în contra călcărilor ei la măsuri foarte aspre pentru învoelile agricole, împiedică slujbașii să dea proprietarilor și arendașilor un sprijin interesat în dauna muncitorilor. Țăranii văzându-se astfel ocrotiți încep să se rădice din starea de iobăgie și muncesc mai cu drag la ale câmpului și la îndeletnicirile gospodăriei lor. In acest scop el înființează expozițiile regionale agricole și industriale, unde în fiecare an se dau premii la cele mai frumoase produse.

Până ce comisiunile instituite pentru întocmirea codurilor să'și fi îndeplinit însărcinarea cu traducerea codului lui Napoleon și punerea lui în armonie cu obiceiurile țărei, trebuià îndrumată prefacerea justiției în practica tribunalelor prin jurisprudență. Cu toată lipsa de texte pozitive el găsì mijlocul de a îndeplinì lipsurile legilor în ființă printr'o interpretare judicioasă. Spre a-și ajunge ținta. răspândește numeroase circulări, spre a limpezì diferitele probleme juridice de prima necesitate, ca acele ale epitropiilor, vânzărilor, moștenirilor, stării civile, taxelor, etc.

Legiferarea lui Kretzulescu atât de intenzivă nu erà însă ca astăzi o zadarnică întrecere a guvernelor ce se succedă la putere pentru a'și documentà hărnicia lor, ci o nevoie neapărată de a ieși din starea de neorânduială și de barbarie către una de regulă și de lumină.

Ministerul Kretzulescu care nu erà luat din majoritatea adunărei, nu puteà să fie pe placul acesteia. Cu toată spornica lui activitate, adunarea începe a'i face greutăți chiar din întăile zile ale deschiderei ei. Bugetele care, în graba ministerului de a le înfățișà, nu fuseseră destul de amănunțite la cheltuieli, îi fură înapoiate pentru a le completà. Altă afacere în care adunarea crezù a încurcà mersul ministerului, ieșì spre binele țărei, dar și spre binele lui. Anume Kretzulescu se folosì de tânguirea unui patriarh contra câtorva egumeni greci care subtrăseseră câștiurile unor moșii—

pentru a dispune sechestrarea tuturor veniturilor averilor mânăstireşti închinate, şi adunarea lor în casa Statului[1]).

Această măsură energică care înlesnì mai târziu mult secularizarea mânăstirilor greceşti părù de o cam dată a pricinuì greutăţi ministerului prin votul adunărei dat (în contra susţinerilor oficiale ale ministerului), ca aceste venituri, în sumă de 20.000.000 de lei, să fie înscrise în bugetul Statului. Kretzulescu întimpină contra acestei înscrieri „menite a compromite prin o nechibzuită pripire afacerea mânăstirilor greceşti, în loc de a o deslegà — că Statul român ar puteà dispune să se facă şi cheltuieli asupra acestui venit, însuşindu'şi astfel o sumă asupra căreia nu aveà drept, şi prejudecând o chestie ce nu este încă rezolvată, să complice soluţiunea ei, la care se cere multă maturitate şi multă prudenţă“ [2]). Noi credem că împrotivirea lui Kretzulescu la votul de înscriere à celor 20.000.000 de lei între veniturile Statului erà mai mult de formă, şi că în realitate el erà mulţumit de această siluire a voinţei lui, după cum ne vom convinge mai la vale. El erà în adevăr ţinut să arăte că guvernul nu încuviinţà o asemenea măsură, întru cât tocmai pe atunci complicările diplomatice erau în cea mai mare fierbere la Constantinopole, şi de aceea găsim şi pe domnitor telegrafiind lui Kretzulescu că „cea mai din urmă prudenţă, mai ales în acest moment, în tot ce se atinge de această chestie, este de o absolută necesitate“ [3]).

Kretzulescu se potriveà de minune în toată lucrarea lui cu Domnitorul căruia îi închinà puterile şi slujbele lui spre binele ţărei. Indrăzneţ numai când vremile îngăduiau o asemenea purtare; foarte cumpătat şi reţinut când se puteà primejduì. Aşà şi Cuza Vodă refuzase, la începutul Domniei lui, să meargă la Focşani spre a proclama unirea, când toată înconjurimea lui, până şi înţeleptul Kogălniceanu, îl sfătuise să o facă. Domnitorul se temeà, cu drept cuvânt, ca asemenea pas să nu aducă o mare cumpănă exterioară. Amândoi, Domnitor şi ministru, erau de părere că *audaces fortuna juvat*, dar

---

[1]) Jurnalul Consiliului de miniştri. *Mon. Of.*, 1862 Noemvrie 22.
[2]) Protocolul şedinţei Adun. deputaţilor. *Mon. Of.*, 1863, No. 13 Supl., p. 5.
[3]) In *Anexa* XXI.

tot ei mai ascultau şi de povaţa altei zicătoare latineşti: *festina lente*, adecă: grăbeşte-te încet. Din această identitate de vederi în materie politică, se explică apropierea tot mai intimă între Nicolae Kretzulescu şi Cuza Vodă, care făcù din cel d'întâiu unul din conducătorii cei mai râvnitori ai lui şi din cei mai stimaţi şi iubiţi de dânsul.

Adunarea înţelegând la sfârşit că votul ei în chestia mânăstirilor închinate nu atinsese pe minister, se hotăreşte să'i dee altă lovitură. Ministerul ceruse anume un credit de 150.000 de lei, pentru plata procentelor unui împrumut. Adunarea încuviinţază suma; dar numeşte o comisie din sinul ei care să privigheze la a ei întrebuinţare. Dacă Kretzulescu nu'şi dădù demisia nici după această dovadă învederată de neîncredere a adunărei în el, aceasta se întâmplă numai din pricina cunoştinţei ce o aveà că în curând erà să izbucniască în adunare o furtună cumplită care trebuià să treacă peste capetele miniştrilor, pentru a lovì în Domnitor, tinzând să'l desrădăcineze din tronul în care abià se implântase.

Anume în răstimpul când se desbăteà în adunare chestiile amintite, se pregăteau înţelegerile pentru răspunsul la discursul tronului, şi Kretzulescu aflase în cotrò tindeà majoritatea adunărei. La cetirea proiectului înjghebat de majoritatea comisiei aleasă în acest scop, se înfăţişase un aşà numit „amendament" care nu erà decât un contra-proiect la adresă şi care trăgeà la răspundere, nu numai pe ministerul ce se aflà atunci în fruntea trebilor, ci întreaga domnie de 4 ani a lui Cuza-Vodă; în care deci nu mai puteà fi vorba de ministerele ce se succedaseră la putere şi din care mulţi membri subscriseseră actul de învinuire, ci de însuşi domnitorul care preşidase la desfăşurarea evenimentelor. Pentru sprijinirea acestui amendament, se unise dreapta cu extrema stângă, Lascar Catargiu cu I. C. Brătianu, dând naştere aşà numitei *coaliţii monstruoase* care votă „amendamentul" cu o mare majoritate.

In zădar luptaseră atât miniştrii cât şi deputaţii sprijinitori lui Cuza-Vodă, între care cel mai însemnat erà Kogălniceanu, pentru răspingerea acelui contra-proiect.

Dintre miniştri, cheltuì multă vorbă zadarnică mai ales cel de războiu, generalul A. Florescu. Preşedintele Consiliului. Nicolae. Kretzulescu, se mărginì din potrivă la un discurs scurt pe care'l cetì în adunare şi în care el învoacă argumentul acela ce răsărià în mintea tuturor celor cu judecată neîntunecată de patimă, anume că „nu pot acuzà trecutul acei bărbaţi care au participat la el: că ei nu pot să se lepede de răspundere şi să o lase să planeze afară din cercul lor de miniştri"[1]). Acest rol mai puţin accentuat al lui N. Kretzulescu în desbateri, se explică prin faptul că nu avea talentul oratoric, după cum o mărturiseşte el însuşi şi nu căuta ocazia să facă discursuri, dar discurile lui N. Kretzulescu deşì simple şi fără retorică goală, au totuşi darul de a convinge şi a mişcà prin sinceritatea lor şi prin judecata sănătoasă de care se inspirau. Kretzulescu erà însă omul faptei, nu atât al vorbei, element ce pierde pe fie ce zi mai mult din însemnătatea lui în desbaterile parlamentare, unde nu elocvenţa ci interesul hotărăşte votul[2]).

Desbaterile la Cameră asupra „amendamentului" fură urmate de altele nu mai puţin înverşunate asupra refuzului Domnitorului de a luà din mâna preşedintelui comisiei însărcinată cu darea adresei, „hârtia", cum a numià Cuza-Vodă în bătae de joc. In acestă desbatere, Kretzulescu nu mai intervenì de loc.

Kogălniceanu care apărase pe domnitor cu toată energia, atacase cu toate acestea ministerul lui Kretzulescu, spunându'i că „ambele partide din adunare ar condamnà de mult principiile lui şi cerând ca ministerul să se retragă, pentru a face loc unui altuia care să liniştiască spiritele despre planurile de dictătură ce se urziau în ascuns. Infierbântându-se, Kogălniceanu urmează mai departe: „Eu am apărat un

[1]) Protocoalele în *Mon. Of.*, No. 40, Supl. p. 4.

[2]) Kretzulescu nu iubeà multă vorbă şi'i erà silă de ea. In o notă pusă de mâna lui pe o adresă a Prefecturei de Romanaţi din 6 Aprilie 1863, abătându'şi gândul la desbaterile „amendamentului", el spune că „pricina nerezolvirei greutăţilor rurale nu este decât adunarea care se ocupă de chestii zadarnice, *pierde tot timpul în desbateri politice*, în loc să reguleze prin legiuiri toate trebuinţele ţărei". In broşura lui *Profesie de credinţă către alegătorii din judeţul Muscel*, 1867, el spune despre dânsul că „s'ar aflà în categoria celor ce nu sunt oratori" (p. 4).

principiu, acel al neresponsabilităţei Domnitorului, şi când am apărat acel principiu, am apărat însuşi dreptul camerei. Fiu al tribunei, datorind tot ce sunt regimului parlamentar, mai bine să fiu fulgerat decât să conspir contra libertăţilor noastre constituţionale!"[1]) Vom vedeà mai la vale cum atât Kogălniceanu uită jurământul făcut, cât şi Kretzulescu teoriile lui de constituţionalismu englez, nu din cauza unei slăbiciuni de voinţă, ci siliţi de aprigii paşi ai mersului evenementelor.

Ministerul Kretzulescu căpătase, prin votarea contraproiectului de adresă, un blam netăgăduit. Cu toate aceste el rămâne și de astădată la putere căci îi erà teamă că „dacă o va părăsì și va fi înlocuit cu un minister din coaliţie, tronul s'ar da pe mâna neprietenilor ţărei care stăpâni pe putere, ar fi putut silì pe Vodă să abdice. In acest caz ambiţia pretendenţilor la domnie, nemulţămirile Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante, ar fi adus războiul civil, invaziunea şi separatismul"[2]).

După sfârșitul zbuciumărilor parlamentare care ţin până la 2 Martie, când se închide sesiunea adunărei, se petrece iarăși o împrejurare care atingeà situaţia exterioară a ţărei, repetând sub o altă formă cele întâmplate când cu trecerea armelor în Serbia.

Anume o ceată de Poloni înarmaţi se coboară la Cahul de pe un vas englez şi pleacă buluciţi către graniţa nordică a Moldovei. După ce o primă încercare de a'i oprì nu izbutește, ei sunt bătuţi și prinși la Costangalia. Această împrejurare readuce asupra capului Domnitorului bănuiala de rusofilismu ce i se adusese odată cu prilejul armelor sârbeşti, cu toate că el nu îndeplinise, şi mai ales acuma, decât stricta îndatorire de păzire a neutralităţei[3]).

Prietenii lui Cuza-Vodă văzând că adunarea s'a pus pe un tărâm primejdios care tindeà la răsturnarea Domnitorului, îl sfătuiesc să întrebuinţeze puterea spre a se mân-

---

[1]) Protocoalele în *Mon. Of.* 1863, No. 5.), Supl. pag. 8, (şedinţa din 9 Feruarie 1863).

[2]) *Independenţa Română*, 1863, No. 34, Maiu 4.

[3]) *Domnia lui Cuza-Vodă I*, pag. 183. *La voix de la Roumanie*, 1863, No. 37. Vezi şi o depeşă a Domnitorului despre Polonii ce vin din Galiţia, în care spune că în nici un caz asemenea oaspeţi nu pot fi toleraţi a se bulucì în ţară.

ţineà. Constantin Negri, în cuvinte ceva cam acoperite, scrie lui Cuza-Vodă, că „Alteţa Voastră având dreptul, legalitatea şi *puterea*, nu veţi lăsà să se producă desordine şi anarhie"[1]. N. Kretzulescu este mult mai pe faţă în sfaturile lui. Mai întâi el, în o scrisoare către domnitor, apreţuieşte cu multă asprime ţinuta adunărei din sesiunea închisă, spunându'i că şi publicul este obosit de „bavardagiul şi de reaua credinţă a adunărei care a pierdut patru ani fără a produce nimic; că măsurile de luat contra unor asemenea tendinţi aveau pentru ele opinia oamenilor de ordine, spre a pune un capăt spiritului de desordine care duce la anarhie. Nu este speranţă ca adunarea care nu a lucrat nimic timp de patru ani, să facă ceva de acum înnainte. Deputaţii departe de a se ocupà de adevăratele interese ale ţărei, nu s'au slujit de mandatul lor decât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai desfrânate şi a ambiţiilor celor mai culpabile"[2]). Această scrisoare erà oarecum întroducerea la cea hotărîtoare trimisă de Kretzulescu Domnitorului în ziua de 14 Maiu 1863, în care îl sfătueşte pe faţă să facă lovitura de stat. In această din urmă scrisoare, Kretzulescu spune lui Vodă-Cuza:

Prea Înălţate Doamne!

Situaţia în care se găseşte ţara îmi impune imperioasa datorie a supune la cunoştinţa Măriei Voastre aprecierile mele ca Român şi ca ministru. Dacă licenţa în care a căzut tribuna naţională, prin susţinere de teorii a căror unul din scopurile cele mai evidente erà de a propagà neîncrederea şi de a lipsì autoritatea de prestigiul de care nu poate nici un moment fi lipsită, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendinţi, poziţiunea în care a rămas guvernul după închiderea adunărei, a făcut a se simţi de toţi trebuinţa de a eşì din tr'un provizoriu care nu intră nici în strictul cerc al lega-

---

[1]) Negri către Cuza, 17 Fevruarie 1863. *Corespondenţă manuscrisă în Acad. Română.*

[2]) *Anexa* XXIV. Scrisoarea lui Kretzulescu.

lităţii, nici se pune pe un drum care să poată pune capăt spiritului de discordie ce duce la anarchie.

Această stare de lucruri, cată s'o recunoaştem, a adus descurajare în public, şi a slăbit cu atât mai mult puterea autorităţei, cu cât energica atitudine, luată de guvern în faţa unei adunări turburătoare, fusese de natură a insuflà oamenilor de bine speranţa că guvernul e hotărît a intrà în sfârşit pe o cale salutară pentru ţară. Astă-zi o îngrijire care preocupă pe toţi începe a lua un caracter de nemulţumire ce trebuie întâmpinată. Oamenii de ordine, recunoscători guvernului actual, pe cât pot apreţui, de administraţia sa imparţială şi fără şicane, recunoscători de săvârşirea a câtorva acte naţionale ce i-a atras simpatia, obosiţi de bavardagiul şi de reaua credinţă a adunărei care în timp de 4 ani, nu a produs nimic, astăzi aceiaşi oameni văzând guvernul în neacţiune, privesc situaţia ca provizorie şi încep a se răci către dânsul. Inimicii profită de această stare de lucruri şi exploatează nemulţumirea obştiei în contra guvernului.

Provizoriul are o influenţă fatală chiar în corpul funcţionarilor care se cere a fi strâns legat şi a face una cu guvernul. Funcţionarii au început a se sfii de a susţine autoritatea ce le dau legile; atribuţiile se exercită cu oare care moliciune sau sfială. Neştiind unde conduce politica zilei, fie care lasă a se da lucrului public un mers nesigur.

Pe de altă parte, ţara e în cea mai mare suferinţă din pricina neregulărei atâtor chestii de care depinde prosperitatea ei; strigă neîncetat după a lor soluţie, fără de a aveà speranţa s'o vadă realizată; căci nu cred să mai fie un singur om de bună credinţă care să vină să susţie, că adunarea noastră legiuitoare va face astăzi pentru ţară, cea ce s'a observat a nu face într'un interval de 4 ani. Experienţa acestor 4 ani ne a dovedit că câţiva oameni care conduc desbaterile şi lucrările adunărei, departe de a reprezentà şi a susţineà adevăratele interese ale ţării, nu s'au slujit de mandatul lor de cât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai nedemne şt ambiţiilor celor mai culpabile.

O măsură decisivă este reclamată de toţi; ea a devenit o necesitate publică şi nu mai suferă întârziere.

Tendinţele partizilor, intrigile ambiţioşilor, o propagandă sistematică de desordine, pe faţă prin gazete şi pe ascuns prin agenţi secreţi, frământă ţara în toate colţurile.

In faţa unei aşà de dureroasă, dar nu mai puţin adevărată situaţie, nu rămâne de cât un singur mijloc de scăpare, pe care ieu libertatea a-l supune la înalta apreţuire a M. V. Să se suspende adunarea legiuitoare pe un timp oarecare; să se iee cârma guvernului de M. V. şi să se decreteze formarea unui consiliu de stat, căruia să se puie însărcinarea de a elaborà fără zăbavă, pe bazele aşezate în Convenţie, legile trebuincioase pentru organizarea ţării şi consolidarea instituţiilor celor noi; toate aceste legi să se sancţioneze de M. V. şi să se promulge spre a se pune îndată în executare. Ţara astfel organizată, şi maşina guvernamentală funcţionând în linişte cu noile instituţii un an, doi, M. V. să convocaţi în urmă pe bazele unei noi legi electorale, adunarea reprezentativă, care va aveà de acì în colo a funcţionà conform Convenţiei.

La caz însă că împrejurări dictate de M. V. de mai înaltă politică, l-ar oprì de a considerà acest plan ca importun în momentul de faţă, îmi veţi permite asemenea a supune la dreapta M. V. apreţuire critica poziţie a ministerului actual, precum am avut onoarea a vă supune mai sus, şi necesitatea de a întocmì un alt minister care, convocând camera, să caute a păşì pe calea indicată de Convenţie spre astă ultimă cercare. Poate că Providenţa va însuflà deputaţilor sentimentul misiei lor şi pătrunzându-se în sfârşit de starea în care au adus ţara prin culpabilele lor uneltiri, se vor pocăì, se vor pune pe muncă, şi vor înzestrà ţara de legile şi de instituţiile de care este setoasă.

Al M. V. Prea supusă şi prea credincioasă slugă.

Bucureşti 1863 Mai 14 *N. Kreţulescu*

Această scrisoare conţine fără îndoeală întreg programul loviturei de Stat, aşà cum a fost ea făcută de Cuza-Vodă.

Cu toate că Cuza-Vodă se purtà în mintea lui cu lovitura de Stat aproape din momentul în care luase în mână frânele ocârmuirei, şi anume din momentul ce adunările din Iaşi şi Bucureşti răsturnaseră cele întâi ale lui mi-

nistere, fiindcă ele îndrăzniseră a susţineà indirect pe ţărani[1]), şi cu toate că acest gând al lui merse tot întărindu-se, cu cât creşteà împrotivirea clasei privilegiate, cu neputinţa de înfrânt faţă cu Convenţia de Paris şi de anexa ei nedespărţită, legea electorală — cu toată această năsădire din ce în ce mai deasă a ideei loviturei de Stat în mintea lui Cuza-Vodă, el poate totuşi nu i-ar fi dat fiinţă, dacă nu ar fi primit îmboldiri dela oamenii lui de încredere, dintre care cea mai neţărmuită fu acea cuprinsă în scrisoarea lui Kretzulescu din 14 Mai 1863[2]).

Din cele spuse mai reiesă însă un lucru foarte important, anume că Kogălniceanu, până în preziua intrărei lui în al doilea minister al său, nu îmbrăţişase ideea loviturei de Stat. Aceasta se vede din faptul că în 9 Februarie, deci numai cu 3 luni înnaintea scrisorei lui Kretzulescu, el jurà în parlament respectarea constituţiei şi invinuià tocmai pe ministerul Kretzulescu de tendinţi dictatoriale. Prin urmare ideea loviturei de Stat nu aparţine lui Kogălniceanu, ci lui Cuza-Vodă, iar acel ce a întărit şi înconjurat pe domnitor în „punerea lui deasupra legilor" nu a fost Kogălniceanu ci Nicolae Kretzulescu. Dacă Kogălniceanu şi-a făcut o glorie iar alţii au crezut că i se face o mare învinuire, când a fost numit *omul dela 2 Mai*, acest epitet poate să însemne numai rolul lui de energic înfăptuitor al unei gândiri ce'şi aveà rădăcina în alte cugete.

Dar cum am spus-o şi mai sus, să nu ne mirăm de schimbarea ideilor în minţile individuale. Această schimbare este firească atunci când este productul evoluţiei, adusă prin prefacerile lăuntrice ale cugetului sau prin îmboldirile din afară ale faptelor.

Evoluţia însă păseşte când încet şi domol, când grabnic şi prăpăstios, după loviturile cărora este supus sufletul omenesc. Adese-ori un singur fapt aduce o schimbare mai puternică în mănnuchiul de idei răsărit în minte, decât vremi trăgănate de linişte şi de curs regulat al traiului. Şi ceea

[1]) *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 175.
[2]) Propăşirea ideei loviturei de Stat în mintea lui Cuza-Vodă, vezi în *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 94, 99, 207, 279, 280.

ce se întâmplă la individ nu este decât reproducerea fenomenului ce se petrece în sufletul cel mare al popoarelor. Cine ar fi crezut vreodată că ciocanul unui singur an va puteà îndoi fierul caracterului poporan la două din cel mai puternice grupări etnice ale globului, şi să facă din războinicul popor francez ùnul care'şi pune acum ca ideal de viaţă mănţinerea păcei, iar din visătorul, poeticul şi filosoficul popor german un altul dedat cu totul militarismului şi îndeletnicirilor practice ale vieţei? Şi cu toată aceasta atare schimbare, tot atât de adâncă pe cât de neprasnică, este datorită unui singur mare şi vajnic evenement, războiului din 1870.

Cum să ne pară deci stranii schimbările părerilor individuale cari nu sunt ancorate decât în şubrezenia trupului şi nu lanţurile de fier ale sufletelor asemenilor?

Se explică deci cum experienţa dobândită de Kretzulescu în conducerea trebilor publice îl făcuse să se lepede de teoriile, aşà de gustate de el la început, ale constituţionalismului englez, precum pe de altă parte aceleaşi împrejurări dau seamă cum de Kogălniceanu va uità chiar jurământul cel mare ce'l făcuse, că nu se va atinge de libertăţile publice, şi va deveni tocmai el organul care să le zdrobiască. Vedem deci cum ambii aceşti bărbaţi, unul cu sfatul, celălalt cu fapta sprijiniră pe acel ce luase toporul în mâni pentru a răsturnà o şubredă şi nedreaptă alcătuire politică impusă poporului român de puterile străine.

Vedem apoi pe Kretzulescu jertfindu'şi asemenea convingerile lui teoretice nevoilor practice în care se zbăteà Statul român. El care erà în teorie contra monopolurilor — din cauza necesităţei în care se aflà ţara, caută să aplice el însuşi monopolul tutunurilor cel votat de mai înnainte, pentru a preîntimpinà deficitul ce ameninţà bugetul în urma aplicărei legei rurale, spunând în broşura lui desluşitoare, că „atunci când e chestia de a se pronunţà între împrumuturi şi monopol, eu prefer monopolul“ [1]).

* * *

Cea mai însemnată activitate a lui Nicolae Kretzulescu

[1]) *Desluşiri asupra monopolului tutunului*, 1867, p. 8, notă.

este aceea pe care o desfăşură în cursul acestui al doilea al său minister, în chestia mănăstirilor închinate, ale căror secularizare cu nedrept s'a atribuit până odinioară [1]) numai lui Kogălniceanu, pe când cea mai bună parte din măsurile înfăptuite sunt datorite lui N. Kretzulescu, după cum va reieşi lucrul cu cea de pe urmă învederare din expunerea ce urmează.

Incă din întâiul lui minister, când se înscrisese în buget a patra parte a venitului mănăstirilor închinate, după dispoziţia luată încă de Ştirbei-Vodă în 1853, călugării greci protestând contra acestei măsuri, ministrul de interne, Nicolae Kretzulescu, îi ameninţase cu darea afară din ţară [2]).

In acest al doilea minister al său, am văzut cum Kretzulescu, folosindu-se de tânguirea patriarhului contra unora din proprii săi egumeni, pune sub sechestru veniturile tuturor mănăstirilor închinate, ordonând păstrarea lor în cassa Statului. Cu toate că pentru a se apără de străinătate, Kretzulescu se opune la cererea adunărei de a se înscrie cifra acestor arenzi, vr'o 20.000.000 de lei, la veniturile Statului, Kretzulescu nu se supără, când adunarea votează această înscriere [3]). In 2 Ianuarie 1863 ministerul opreşte exploatarea neregulată a pădurilor mănăstireşti, dispunând a nu se mai vinde pădurile decât în parchete, conform legei de cruţare a pădurilor Statului român.

Patriarhul Ierusalimului protestează contra sechestrărei veniturilor, care ar fi o adevărată secularizare, şi Poarta îmbrăţişând interesele greceşti, din care şi ea se înfruptă cu mănoşie, trimite lui Cuza-Vodă o notă foarte aspră, spunându'i că „este surprinzător că guvernul Alteţei Voastre să se apuce de hotărît dela sine o chestie care a fost obiectul Conferinţelor din Paris, şi că guvernul împărătesc protestează contra oricărui act al Alteţei Voastre care ar aveà de efect o despoiare sau o însuşire a veniturilor mănăstireşti“ [4]).

---

[1]) Până la ieşirea scrierei mele *Domnia lui Cuza-Vodă* care a restabilit adevărul ce se întemeiază mai lămurit încă aici.

[2]) *Ibidem*, I, p. 319—320.

[3]) Mai sus. p. 72—73.

[4]) Ziarul parisian *La France*, 10 Fevruarie 1863.

La această intervenire autoritară a Turciei în o afacere pe care Românii o priviau ca desăvârşit lăuntrică, *de oarece erà vorba de pământul lor*, ministerul românesc condus de N. Kretzulescu răspunde prin lovituri de măciucă în capul Grecilor.

Una din cele mai mari ruşini şi înjosiri a ţărilor române erà întrebuinţarea limbei greceşti în săvârşirea cultului. De mult se protestase contra acestui abuz; dar nimine nu îndrăznise până atunci să'l desrădăcineze[1]). N. Kretzulescu aduce această mare ţintă naţională la îndeplinire.

In 18 Martie 1863 se ţinù un mare consiliu de miniştrii sub preşedinţa Domnitorului, în care se luă în consideraţie referatul ministrului de instrucţie, Christian Tell, care spuneà că „fericiţii întru pomenire domnitorii Matei Basarab şi Vasile Lupu au desrobit în secolul al XVII-lea Statul şi biserica română de limba slavă; dar sub domnia Fanarioţilor o altă limbă străină a înlocuit treptat în cult şi chiar în trebile publice limba naţională, anume limba grecească; că dela aşezarea domniilor pământene, limba română a redobândit toate drepturile ei în afacerile ţărei, dar nu şi în biserică. Ocupând limba greacă strana dreaptă în biserică, ea lasă limba naţională în o poziţie inferioară. In virtutea acestor temeiuri consiliul hotărăşte ca *de azi înainte în toate mănăstirile şi bisericile Statului cultul celui A-tot-Puternic să se serbeze numai în limba română*[2]).

Dacă sechestrarea veniturilor lovise în Greci pe partea materială, izgonirea limbei lor din slujba religioasă tăià chiar rădăcina pe care se intemeiase până atunci stăpânirea lor asupra averilor ţărei. *Aceste două mari măsuri, cu urmări necalculabile asupra soartei poporului român, fură luate de ministerul lui N. Kretzulescu. Dânsul are meritul prin-*

---

[1]) Vezi protestul elevilor din Trei-Erarchi şi bătaia urmată pentru cetirea *Apostolului* în româneşte, în *Ist. Românilor din Dacia-Traiană* de mine, VI, p. 620. *Românul*, 21 Ianuarie 1862, numeşte întrebuinţarea limbei greceşti „o pângărire a neamului".

[2]) Acest vrednic de amintire jurnal este subsemnat de N. Kretzulescu, principele M. Cantacuzino, Ioan Florescu, Catargiu, Ch. Tell şi Ioan Ghica. *Mon. of.*, 1863, No. 59, 21 Martie.

cipal de a fi scos Biserica română de sub orice influenţă străină şi de a fi păstrat ţărei averile însemnate lăsate de strămoşi pentru binefaceri.

Că lucrul erà serios şi că dispoziţia erà să fie aplicată cu asprime, aceasta se văzù îndată. Egumenul mănăstirei Vizantia din judeţul Putna urmând înnainte a sluji în limba greacă, este destituit şi scos cu putere din mănăstire, în urma decretului lui Christian Tell[1]).

Se dispune apoi ca instanţele judecătoreşti să nu mai legalizeze nici un act mănăstiresc, nici să mai primiască înfăţişarea unui vechil al Grecilor în vre un proces, fără asistarea reprezentantului ministerului cultelor[2]).

In 3 Maiu 1863 intervine un alt jurnal care loveşte greu în Greci, dispunând ca pentru fiecare mânăstire să se întocmiască bugete de cheltueli, pentru ca să se poate eliberà pe temeiul lor, din casa fiscului sumele trebuitoare întreţinerei mănăstirilor[3]). Prin această măsură ministerul recunoşteà de bună înscrierea veniturilor averilor mănăstireşti între acele ale Statului, în contra cărora se prefăcuse că protestează, de oarece acum se puneau sub control şi cheltuelile mănăstirilor. Apoi dacă veniturile mănăstirilor erau luate de Statul român şi dacă tot el eliberà fiecărei mănăstiri sumele ce le credeà, după a lui chibzuinţă, ca necesare întreţinerei ei, se poate zice că *secularizarea se înfăptuise şi că legea lui Kogălniceanu puse numai pecetea legală pe o stare de fapt pregătită de Domnitor, prin ministerul lui N. Kretzulescu.*

In 11 Maiu ministerul cultelor mai ieà dispoziţia „să nu se mai elibereze paspoarte egumenilor greci până nu vor lăsà în locu-le garanţi răspunzători: căci egumenii plecând din ţară, luau cu dânşii obiecte preţioase şi hrisoave de ale mânăstirilor, fără să le mai înnapoieze vr'odată“ [4]).

In 1 Iunie se dispune ca contractele de arendă ale

---

[1]) *Monitorul of.*, 1863, No. 97, 28 Maiu.
[2]) *Ibidem*, No. 88, 13 Maiu 1863.
[3]) *Ibidem*, No. 83, 3 Maiu.
[4]) *Ibidem*, No. 87, 11 Maiu.

moşiilor mănăstireşti să fie făcute de consiliul miniştrilor şi subsemnate de ministrul cultelor [1]).

Epitropia sfântului Mormânt ce fusese odată desfiinţată de Bibescu, dar se reconstituise, ameninţând din nou cu întocmirea unui Stat grecesc în cel românesc — este iarăşi înlăturată prin un jurnal din 3 Iunie 1863 [2]).

In 18 Iunie, Alexandru Odobescu care înlocuise pe Tell la Ministerul cultelor, pentru a pune un capăt subtragerei odoarelor şi a documentelor din mânăstirile stăpânite de Greci, recurge la o măsură mai radicală decât aceea a paspoartelor, punând lucrurile preţioase de trebuinţa cultului sub paza protoiereilor români din apropiere, iar obiectele ce nu erau spre zilnică întrebuinţare, le adună toate, pentru Muntenia în mănăstirea Văcăreşti, iar pentru Moldova în aceea a Goliei, unde le dă în sama unei străji militare, ca şi când ar fi trebuit păzite contra tâlharilor [3]). După izgonirea călugărilor din poziţiile uzurpate de ei, acum li se adăogeà şi bătaia de joc; curând după aceea se ordonă ca documentele să fie depuse la archiva Statului şi o comisie alcătuită din Brezoianu, Ştefan Greceanu şi Hasdeu este însărcinată cu regularea şi constatarea tuturor proprietăţilor şi veniturilor mănăstireşti [4]).

In acelaş timp destituirile ploau pe capul egumenilor greci. Atanasie Chiril Văcăreşteanul dela marea mănăstire Văcăreşti este destituit şi dat judecăţei, fiindcă îşi permiteà să se întituleze de epitrop al sfântului Mormânt şi înţeţise pe arendaşii mânăstirei lui la nesupunere către ordinile guvernului [5]).

Mai mulţi egumeni sûnt destituiţi, fiindcă înstrăinaseră odoare şi documente. Aşà Evanghel, egumenul mănăstirei Sărindarul, Policarp dela Mihaiu-Vodă, Chiril dela Sf. Ecaterina, Nifon dela Hotăreni, Ambrosie dela Butoiu, Grigore

---

1) *Mon. Of.*, 1 Iunie 1863.
2) *Ibidem*, 3 Iunie 1863.
3) *Mon. of.*, No. 120, 21 Iunie 1863. Comp. *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 272.
4) *Mon. of.*, 26 Iulie şi 11 August 1863.
5) *Ibidem*, No. 69. 10 Aprilie 1863. Vezi asupra acestui caz considerat cu drept cuvânt ca foarte grav. *Anexele* No. XXII şi XXIII.

dela Mislea[1]). Egumenul Nil, unul din fruntaşii Grecilor, care fusese însărcinatul lor în tratările cu guvernul român, este întâi dat afară din egumenia Trei-Erarhilor, de oarece erà şi stareţ al mânăstirii Floreşti, „ceeace nu se cuvenià fiind de negustorie", cum spune un canon; apoi este destituit şi dela Floreşti, fiindcă rămăsese peste hotar după isprăvirea congediului. Pentru aceeaşi depăşire a termenului pasportului este dat afară şi egumenul dela Todireni[2]).

Mulţi alţi egumeni sunt scoşi din mănăstiri pentru motivul obştesc formulat de „nesupunerea la ordinul guvernului". Aşà se întâmplă cu cei dela Caşin, Tăzlău, Frumuşica, Soveja, St. Sava, Galata, Barnovski, Nicoriţa, Cetăţuia, Bârnova, Probota, Popăuţii, Sf. Ioan Gură de Aur, Bistriţa, Răchitoasa, Fâstâcii. Dancu şi Sf. Lazăr; toţi aceştia neindicaţi prin numele lor, ci numai prin acel al mânăstirilor unde pristăviau[3]). Egumenii Anania de la Golia, Chiril dela Bărboiu, Partenie dela Frumoasa sunt şi ei scoşi, şi anume nominal, tot pentru acelaşi motiv vag de neascultare[4]).

„Se pusese toporul în pădurea sfintelor locuri şi se răriseră foarte mult copacii ce o alcătuiau[5]). *Loviturile repetate care câştigaseră această izbândă fuseseră însă date de ministerul preşidat de N. Kretzulescu*, bine înţeles în unire şi conlucrare cu marele Domnitor pe care Kretzulescu îl ajutase cu toată energia şi toată activitatea lui pentru a ridicà ţara la nivelul aspiraţiunilor naţionale.

Cu acelaşi cuvânt se poate atribuì lui Kretzulescu secularizarea de fapt a mănăstirilor greceşti cu care se atribue lui Kogălniceanu împroprietărirea ţăranilor, când este cunoscut că această idee frământase dela început chiar mintea lui Cuza-Vodă.

Este deci drept a se atribuì lui Nicolae Kretzulescu energica luptă contra rămăşiţelor ultime ale Epocei fanariote,

---

[1]) *Mon. Of.* No. 122, 27 Iunie; 126, 3 Iulie; 149, 3 August; 163, 22 August 1863.
[2]) *Ibidem*, No. 161, 3 Iulie; 193, 2 Octomvrie 1863.
[3]) *Ibidem*, No. 183, 19 Sept.; 201, 11 Oct. 1863.
[4]) *Ibidem*, No. 201, 11 Oct. 1863.
[5]) *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 329.

cari se încleştaseră de pământul şi de averea ţărei, cum se încleştează liliecii de animalele ale căror sânge îl sug.

De aceea ziarul *Reforma* care numai prietin lui Kretzulescu nu erà, nu poate tăgăduì că „Kretzulescu, prin loviturile date Grecilor, răspundeà la tradiţia familiei lui, care erà desrobirea mănăstirilor închinate[1])". Chiar înnainte de a intrà Kretzulescu în luptă, *Reforma* îl întrebase dacă „el va negà această tradiţie; dacă se va abate din drumul tras de fraţii săi cei mari, de onorabilii patrioţi Constantin şi Scarlat Kretzulescu"?[2]).

Cu toată adânca jignire adusă Domnitorului prin purtarea adunărei, el vru totuşi s'o îmbuneze, şi pentru aceasta se hotăreşte în 11 Octombrie 1863 a schimbà ministerul ce nu erà plăcut acelei adunări, încredinţându'l lui Mihail Kogălniceanu care erà însă tocmai să ducă lupta la culmea ei.

Aşà se desparte Cuza-Vodă de credinciosul şi harnicul său conlucrător, Nicolae Kretzulescu care'i stătuse mână dreaptă la înfrânarea mândriei şi cerbiciei călugărilor greci. Pentru a mărturisì însă fostului său preşedinte de consiliu, chipul cât de mult Domnitorul apreţuise cum el condusese trebile ţărei, domnitorul îi arată prin o scrisoare din 4 Decembrie 1863 deplina sa mulţămire şi recunoştinţă pentru „devotamentul care ni l'aţi arătat în împrejurări grele. Prin însuşi aceste cuvinte, adaogă Domnitorul, vă zic că aducându'mi aminte de concursul ce mi l'aţi dat, mă socot în drept a contà şi pe viitor şi în tot cazul pe devotamentul d-voastră" [3]).

* * *

Nicolae Kretzulescu, deşì combătut de Kogălniceanu în discursul său contra cunoscutului „amendament", totuşi este luat de acesta ca ministru la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiei publice, pe atunci împreună îmbinate. Aceasta

---

[1]) Vezi mai sus (p. 55 şi 62) cauzele căderei ministerului C. Kretzulescu.

[2]) *Reforma*, 1862, No. 47, 11 Oct. Că *Reforma* erà rău-voitoare lui Kretzulescu, se vede din aceea, că publicând scrisoarea lui Ştefan Golescu prin care acesta refuză plata contribuţiei şi îndemnà pe oamenii la nesupunere către Stat, redactorul ei G. Valentineanu este chemat de Aga, care'i pune în vedere să înceteze cu asemenea necuviinţi, dacă nu vreà să înfunde puşcăria. *Reforma* ierà organul coaliţiei monstruoase. Vezi numerile din 11 şi 14 Aprilie şi 6 Maiu.

[3]) Publicată în *Convenţiunea*, 1863, No. 43, 20 Decemvrie.

s'a făcut de sigur după cererea Domnitorului, de oarece, cum vom vedeà, relaţiile între Kogălniceanu şi Kretzulescu rămân tot reci, ba chiar neprietinoase. De la 20 Iulie 1864, când Kretzulescu intră în minister, el desfăşură ca totdeauna, o spornică activitate, întocmind mai multe aşezăminte noue şi preşidând la reforme însemnate.

N. Kretzulescu vine la guvern într'un moment când erà mult de făcut, căci instrucţia publică, artele, Biserica, justiţia, operele destinate să asigure desvoltarea intelectuală a ţărei trăiau numai din moştenirile trecutului şi nu fuseseră încă luate în samă. Trebuià o îndrumare hotărîtă. Din haosul vremelor de-atunci urzite din minciunile trecutului, din vălmaşagul ciocnirilor elementelor ce se uneau pentru o viaţă nouă, trebuiau scoase la lumină pietrele care erau trebuitoare unei clădiri, şi voià să întocmească cimentul ce trebue să le lege şi să facă din ele temelia edificiului care erà să se clădească mai târziu. N. Kretzulescu simţeà în marea lui inimă puterea de a răspândì asupra temeliei ce înjghebà suflarea civilizaţiei occidentale la care se adapase în Franţa în primii paşi ai tinereţii lui. Ministru se puse pe lucru şi acele şase luni ce petrecù la Ministerul instrucţiei pot fi socotite ca cele mai rodnice clipe din viaţa lui dăruite cu cel mai larg entusiasm pentru binele ţării.

La 5 Decembrie 1864 promulgà legea Instrucţiei publice, sub care am trăit 34 de ani, şi a cărei rodnice fire se întind încă până astăzi, întărind trunchiul României moderne înălţată în ultimul timp atât de sus în ochii lumei.

Instrucţiunea publică e rânduită în trei grade: primar, secundar şi superior. Invăţământul primar e făcut obligator, ceeace ajută mult pătura ţărănească să se înalţe la conştiinţa de sine şi să vadă orizontul libertăţei strămutat în apropierea acelor care îl vor puteà pricepe şi simţì. Pedepse aspre fură hotărîte de atunci pentru acei ce ar căutà să se sustragă dela legea obligatorie a învăţământului. Instituţiele secondare să fie împărţite în licee, gimnasii, instituţii pentru educarea şi instruirea fetelor, şcoli reale, practice, seminarii. Articolele 93—248 din legea învăţământului public primesc

şi ele tot ajutorul trebuitor pentru a puteà fi puse la îndemânarea vremilor. Invăţământul particular e cercetat de N. Kretzulescu cu mare luare aminte, îl pune în rândul instituţiilor Statului supunându-l controlului oficial. Invăţământul superior e pus de asemenea pe temelii bune prin stabilirea gradelor universitare şi prin hotărîrea condiţiilor de admitere şi stabilitate a profesorilor.

Se alcătueşte măsura de supraveghere a învăţământului prin întemeiarea Consiliului permanent al revizoratelor, ceeace va fi menit să vadă lipsurile şi îmbunătăţirile ce se pot aduce pentru buna propăşire şi înălţarea învăţământului ţărei. Cere o atenţie deosebită a revizorilor pentru clasa I-a primară, ca fiind locul de primire al învăţământului general.

Aceasta e opera mare a lui N. Kretzulescu, opera ce a îndrăznit să o introducă într'o ţară trăită până în ajun sub jugul străin, sub dispreţul frumosului său grai, sub înrâurirea atâtor neamuri care îngenunchiară acest popor nenorocit.

A creà o şcoală şi o limbă erà însă o necesitate absolută, de aceea N. Kretzulescu avù întreg curajul pentru a o face. Aceasta dădù ţării mijloacele de a face pe tărâmul cultural progresul cultural imens, de care suntem cu drept cuvânt atât de mândri astăzi. Pentru îndrumarea comerţului român se întemee prima şcoală de comerţ din ţară şi pentru serviciul sănătăţei publice se făcù pregătirile unei şcoli de medicină şi farmacie în Iaşi.

Kretzulescu se mai gândeşte să lege trecutul cu prezentul şi pe amândouă cu viitorul şi hotărî să se facă cercetări locale, însărcinând pe revizorii şcolari cu redactări de note şi cercetări, cari fac astăzi o preţioasă comoară a bibliotecelor şi uşurează cercetările trecutului. Prin această măsură, încep a luà o deosebită însemnătate adunările de cărţi şi astfel directorii de şcoli se văd puşi în stăpâniri de biblioteci speciale pentru învăţământul şcolar. Bibliotecilor din Iaşi şi Bucureşti li se dă o deosebită însemnătate şi o mică radiare a acestui izvor de viaţa intelectuală începe a se răspândì în comunele rurale.

Archivele Statului sunt reorganizate pentru a primì documentele Unirei, secularizării, împământenirei, etc. Cercetătorii trecutului ţărei, între care am fost şi eu, care am păstrat un cult deosebit marelui partaş al făurirei Unirei am găsit în archivele Statului urmele sârguinţei acestui mare român care a fost Nicolae Kretzulescu. Căci dacă urmaşii marilor luptători dintre 48 şi 68, între care cel mai aprig a fost Niculae Kretzulescu, se bucură astăzi de toate bunurile civilizaţiei fulgerătoare la care am ajuns apoi numai nouă cercetări contra trecutului, ne-a stat prin putinţa să facem partea cuvenită fiecăruia dintre dânşii. De aceea încă de pe când făceam partea cea mare lui A. I. I. Cuza, m'am gânditsă aduc într'o zi la lumină munca uriaşă şi roditoare făptuită de Niculae Kretzulescu pentru a întărì Unirea şi a-i dăruì ţărei începutul elementelor civilizaţiei moderne.

Muzeele ţărei, adânc izvor de cultură practică, sunt de asemenea luate în samă de dânsul. Imparte muzeele ştiinţifice din Bucureşti în trei, această clasare urmează cercetările. O Societate de ştiinţe naturale se întemeiază în Capitală. La crearea Ateneului, menit să cultive artele şi ştiinţele, Kretzulescu iea de asemenea o foarte mare parte, căci el va uşurà răspândirea lor în popor, lucru care-l dorise atunci când fiind Ministru Cultelor, dăduse o deosebită însemnătate şcoalelor de muzică din Iaşi şi Bucureşti, unde erau puse sub o deosebită supraveghere studiul, declamaţie, solfegiul, piano, vioară, violoncel, etc. In şcolile speciale din Iaşi şi Bucureşti, ciclul studiilor erà trei ani pentru pictură, sculptură, architectură şi gravură, un an pentru arta grădinelor.

Aceste studii erau recompensate prin concursuri şi premii obţinute la sfârşitul anului şi al studiului. Ca urmare la aceste măsuri se înfiinţează pinacotecele din Iaşi şi Bucureşti, unde pe lângă produsele artiştilor străini se admite expunerea lucrărilor de merit. Expoziţiile anuale unde se face o mare selecţie sunt de asemenea menite înălţărei gustului şi simţului artistic.

Antichităţile începând dela portretele principilor noştri

şi sfârşind cu monumentele unde se ocrotise viaţa noastră naţională sau care însemnase momentele de glorie, de robie, de durere şi înălţare a neamului trebuiau ocrotite ca urmaşii noştri să poată vedeà pe unde trecuse marii lor străbuni şi cum luptase ca să le păstreze patrimoniul lor, râvnit de toate neamurile străine ce ne înconjurau şi călcau, zdrobit de hoardele năvălitoare ale barbarilor care râvneau mănosul şi frumosul pământ, udat de izvoare adânci şi umbrit de crestele munţilor falnici. Revizorii şcolari cei însărcinaţi cu notele istorice fură însărcinaţi cu paza şi punerea în lumină a comorilor trecutului. Astăzi avem titluri multe şi minţi luminate, studii speciale, pentru toate începuturile au fost simple şi anevoioase dar ele au fost temelia tuturor înălţărilor de astăzi.

România se găseà acum în stăpânirea începutului civilizaţiei apusene, trebuià însă înzestrată cu o înaltă instituţie de control şi această idee îi străbătù mintea vizitând Institutul Franţei unde gloriile ştiinţei şi literaturei franceze adunate în măreţul areopag, stăpânesc cântărind puterile crescânde ale ţărei, dând din vechile ziduri îndemnul spre mai mult. Se gândì că împreună cu convieţuitorii ar puteà întemeeà o asemenea instituţie şi încearcă să închege primul regulament al Academiei Române la 1864.

Biserica ţărei nu mai puteà să rămâie sub sclavia patriarchatului din Constantinopole. Nicolae Kretzulescu hotărăşte desrobirea Bisericei noastre aducând o lovitură nu atât pentru Turci, mai puţin interesaţi părţilor privitoare cultului ci cu deosebire Grecilor care voiau să pună stăpânire pe pământul românesc şi care nu erau departe de a întrevedeà stabilirea unei heghemonii religioase asupra bisericei ţărei.

Biserica română devine de fapt autocefală [1]) cu organul ei conducător Sinodul cu suprema lui autoritate rămasă până în zilele noastre. Biserica română devenì astfel sub guvernul lui Kretzulescu, biserica naţională. Adaog că N. Kretzulescu moştenise din străbuni dragul de Biserică, căci

---

[1]) Autocefalia Bisericei române fu recunoscută în drept de către Patriarchie numai în 1884 în urma unor negocieri delicate conduse de Dimitrie A. Sturdza.

cu deosebită dragoste îngrijeà ca efor administrator de Biserica Kretzulescu zidită de bunica lui, Safta Kretzulescu, fiica lui Constantin Brâncoveanu.

Mânăstirile primiră reglementele lor asupra vieţei monachale şi a administrărei finanţelor lor. Prin circulări înălţătoare le făceà cunoscut monahilor scopul vieţei lor şi menirea înălţătoare ce puteà să dea instituţiilor ce ocârmuiau.

Judeţele .Basarabene anexate ţărei aveau ca administraţie puţin potrivită un consistoriu dependinte de episcopatul de Iaşi; pentru a le uşurà administraţia, înfiinţă Episcopatul Dunărei de jos în care încorporă şi administraţia districtelor Basarabene. Căci Kretzulescu credeà că nu e bine de a desface administraţia civilă de aşà numită religioasă cu care timpurile o imbinase şi lui îi plăcù mai bine să lărgească cadrele bisericei prin înfiinţarea Episcopiei numită mai sus în care puteà cuprinde şi administraţia civilă mănţinând ideea fundamentală care stăpânise desvoltarea poporului român: Implămădirea întregei lui vieţi în scuticile religiei.

Pentru a legà şi religia catolică de ţară şi a înlăturà primejdiea ce rezultà din faptul că şeful suprem al acestei religii, Papa, erà peste hotare iar slujbaşii ei erau recrutaţi din alte ţări, Kretzulescu hotărî înfiinţarea unui seminar catolic dincolo de Milcov.

Tot privitor la străini pentru apărarea proprietăţii ţărei de copleşirea lor, Kretzulescu mai dispune ca dreptul de cumpărare să nu-l aibă decât creştinii, îndepărtând pe străini. El mai adăogì încă condiţia reciprocităţei în ţările străinilor creştini, care aveau drept de cumpărare la noi. Formula România a Românilor începuse acuma a luà fiinţă.

Opera administrativă a lui N. Kretzulescu este monumentală. Aproape tot erà de făcut când a luat frânele guvernului şi când plecà dela putere totul erà plămădit: Literile, ştiinţele, artele, istoria. religia, justiţia trebue să-i fie recunoscătoare. Intemeiat pe încrederea Domnitorului, N. Kretzulescu a făcut să răsară din haosul de atunci aşezăminte care trăind şi astăzi, dovedesc că dânsul le-a dăruit viaţa, întemeindu-le. El n'a cercat să lecuească metodele trecutului, sprijinind cu stâlpi noi putregaiul, ci cu o în-

drăzneală fără seamăn, a dărâmat vechiturile, făcând să răsară din ruine noua şi frumoasa clădire a Statului român modern adus de urmaşii lui la starea desăvârşită, în care se află astăzi. Acestea le-a putut îndeplinì graţie spiritului lui de continuitate, care-l făceà să apuce lucru de unde îl lăsase de câte ori veneà la cârma ţărei. Promulgarea codicelor române, politica urmată în chestia ţărănească şi acea bisericească arată în chipul cel mai viu statornicia hotărîrelor lui. El nu erà un oportunist. Toate actele lui porneau dela principii generale, dela care nu s'a îndepărtat nici o clipă.

Aceste principii erau: asigurarea dreptăţei pentru toţi. desvoltarea prin învăţătură a valoarei individuale, apărarea celor slabi împotriva celor tari, şi mai presus de toate dorinţa adusă în fapte, ca România să dispue singură de soarta ei.

Kretzulescu a dovedit omenirei că naţiunea lui erà vrednică de soarta ce i se croise.

Un popor care poate răbdà o organizaţiune croită în aşà scurtă vreme şi atâta de puternică şi care şi-a găsit omul care să o înfăptuiască, merită să trăiască prin propriele lui puteri. Ce nevoe mai erà de umilitorul şi încurcătorul control al marelor puteri, la ce mai erà nevoe de suzeranitatea Turciei, când ea se întinde pe o ţară sănătoasă cuprinsă de avântul propăşirei şi care îşi aveà mersul după icoana Statelor cele mai civilizate din Europa!

Este în afară de orice îndoială, că opera lui Niculae Kretzulescu a contribuit în mare parte la emanciparea Patriei sale.

In 2 Octomvrie Kretzulescu promulgă legea înfiinţărei Camerilor de comerţ şi în 20 al acelei luni acea pentru expropriere pentru utilitate publică; în 6 Decemvrie acea pentru admisibilitatea şi înnaintarea în funcţii judecătoreşti, care accentuează şi mai mult principiul legei din 1860 pentru suprimarea privilegiilor boerilor; apoi acea pentru constituirea corpului de advocaţii şi pentru înfiinţarea sinodului, în care lege se întroduce principiul participărei şi preoţilor de mir şi chiar a laicilor în adunarea bisericească. Totodată se proclamă prin această lege neatârnarea bisericei ortodoxe române de orice autoritate bisericească străină,

păstrându-se numai unitatea dogmatică cu biserica ecumenică din Constantinopole[1]).

Se vede însă că raporturile dintre Kogălniceanu şi Kretzulescu se înăspriseră tot mai mult, de oarece vedem pe cel dintâi, când caută să se îndreptăţască faţă cu Domnitorul de prea triumfala sa călătorie în Oltenia, că spune Capului Statului cum „în conflictul stârnit între mine şi ministrul justiţiei, N. Kretzulescu, am văzut că eu nu mai eram preşedinte de consiliu decât cu numele şi că deabià mai eram ministru“.

Totuşi Kogălniceanu nu se retrage atunci, ci rămâne mai departe alături cu Kretzulescu în minister, cu toate relaţiile lor atât de încordate. Kogălniceanu iesă tocmai la 26 Ianuarie 1865, din cauza desaprobărei lui Cuza-Vodă a modului prea aspru cu care Kogălniceanu tratase Adunarea cea nouă ieşită din legea electorală a Statutului dela 2 Maiu, adunare pe care Cuza-Vodă aveà interes să o cruţe cât mai mult. N. Kretzulescu se retrage din minister împreună cu colegul său Steege în ziua de 22 Ianuarie 1865[2]), aducând astfel după câteva zile căderea lui Kogălniceanu de la putere.

Totuşi nu Kretzulescu este chemat atunci la cârma Statului, ci Bozianu, care căzând însă în aceeaşi greşală pe care o făcuse Kogălniceanu faţă cu Adunarea cea nouă, este şi el înlăturat, şi Nicolae Kretzulescu este de astă dată chemat să compună cabinetul. El ieà frânele ocârmuirei în 14 Iunie 1865[3]), în calitate de Preşedinte de Consiliu[4]).

*
* *

Kretzulescu, cu toate că împărtăşià idei liberale şi egalitare, totuşi plecându-se tot mai mult pe partea ordinei, treceà drept conservator şi de aceea bunăoară ziarul

---

[1]) *Mon. of.*, No. 129, 1865.
[2]) *Ibidem*, 27 Ianuarie 1865.
[3]) *Ibidem*, 14 Iunie 1865.
[4]) N. Kretzulescu ia portofoliul finanţelor dela 14 Iunie 1865 până la 30 Ianuarie 1866, apoi acel al Internelor, Agriculturei şi Lucrărilor Publice la 30 Ianuarie 1866. Cabinetul presidat de dânsul cade în 11 Februarie odată cu sfârşitul Domniei lui Cuza-Vodă.

Die Presse din Viena socotește cabinetul lui Kretzulescu de reacționar[1]).

Ocârmuirea lui N. Kretzulescu întâlnește iarăși, chiar dela primii ei pași, chestia locurilor sfinte care fusese hotărîtă de Adunare, într'un avânt de nespusă înflăcărare prin primirea cu furtunoase aplause a legei de secularizare înfățișată de Mihail Kogălniceanu. Călugării greci spumau de turbare, și pentru a'și răzbună pe ereticul Domnitor care le răpise averile, adună un Sinod prin Patriarhul din Constantinopole care hotărăște să cheme pe acel Voevod la ascultarea de Dumnezeu. Patriarhul trimite pe un delegat al său, Cleobul, în România, unde fiind purtat în batjocură dela ministru la ministru, dar nefiind primit nici ascultat de nimeni, vreà să cheme în ajutor pe Consulii Puterilor europene. Kretzulescu atunci pune să'l încarce în o căruță și'l trimite la malurile Dunărei, de unde păcălitul delegat se întoarce înnapoi la Constantinopole.

Domnitorul cu ministerul său alcătuesc vestita scrisoare către „sfântul“ Patriarh, în care de și în tonul mângăios și cucernic al unor fii ai Bisericei ortodoxe, ei resping cu energie ori ce amestec al oricărui Sinod străin și al oricărei Biserici străine în afacerile și disciplina Bisericei române[2]).

Altă grea luptă care căzù pe brațele ministerului Kretzulescu și a Domnitorului, fu aceea a capitulațiilor care fuseseră mereu restrânse, lucru de cari guvernele străine se îngrijau tot mai mult, căci această restrângere atingeà deadreptul interesele lor. Propășirea stărei juridice lăuntrice a țărei — dată prin introducerea legiuirilor franceze, prin crearea celor două facultăți de drept ale Universităților din Iași și din București, prin înființarea Curței de casație cu magistrați inamovibili și prin noua organizare judecătorească — îndreptățià o emancipare a României de sub epitropia și privigherea consulilor străini în trebile judecătorești. Chestia erà însă cu atât mai grea, cu cât, în această privire, nici

[1]) *La Voix de la Roumanie.* 20 Iulie 1865.

[2]) Este curios că această prea însemnată scrisoare nu se află reprodusă în *Monitorul oficial.* Am găsit-o în mai multe ziare străine. Vezi *Domnia lui Cuza-Vodă,* II, p. 23, nota 56.

Franța care ne ajutase în atâtea rânduri, nu puteà sta de partea noastră, ci mănțineà și ea cu putere principiul respectărei tratatelor încheiate de Puterea suzerană cu cele străine, în privirea tratărei supușilor acestora. In ziua de 29 Martie consulii tuturor Puterilor fac un demers colectiv pe lângă principele Cuza. Lucrurile rămân însă nehotărîte, România făcând mereu pași de încălcare, iar consulii căutând în zadar, prin protestări, a împiedicà mișcarea de emancipare a unui popor întreg. Protestările rămâneau pe hârtie, pe când restrângerea jurisdicției consulare se traduceà în fapte cu urmări statornice, și în această privire Kretzulescu își mai făcuse odată probele în trecerea lui de altădată pe la putere.

In acest minister al său, Kretzulescu avù de aplicat o lege foarte grea, acea a monopolului tutunurilor pe care, cum am văzut, el de și nu o încuviințà în principiu, o recunoșteà de trebuitoare în acel moment de greutăți financiare. Monopolul fusese întrodus de Steege în 1864, pentru a compensà lipsurile provenite din veniturile domaniale; dar ministrul Strat care urmase lui Steege voià să amâne punerea în aplicare a acestui monopol. Kretzulescu care luase, în 1865, pe lângă Președenția consiliului și ministerul finanțelor, ne spune cá „găsindu-mă în fața unei legi pe care eram chemat să o aplic, n'am vrut să pactisez cu tutungii și cu toptangii, n'am vrut să fac treburile lor, să mă supun la amenințările lor, ci ținând mai mult la punga Statului decât la a lor, am depus stăruințele cele mai energice; legea a fost executată și am adus Statului un beneficiu de aproape 6 milioane“ [1]). Că Kretzulescu a lucrat astfel, aceasta ne-o garantează cinstea lui cea absolută, dovedită în tot decursul lungei sale vieți. Tot Kretzulescu înființă și Banca România și făcu mai multe regulamente ca pentru exportul sărei, pentru aplicarea legi asupra dreptului de intrare dela vitele străine, pentru împlinirea și perceperea contribuțiilor comunale, etc., dispuse darea în întreprindere a dărilor indirecte, în locul căutărei lor în regie pentru care

[1]) *Deslușiri asupra monopolului tutunurilor,* 1867, p. 19.

pe acele timpuri lipsiau, după dânsul, însuşirile trebuitoare dregătorilor Statului[1]).

In curând însă o împrejurare mai gravă erà să pună la încercare energia lui Kretzulescu. Cuza-Vodă ducându-se în vara anului 1865 la băile dela Ems pentru a'şi căutà zdruncinata sănătate, protivnicii lui, aliaţii din coaliţia monstruoasă, voiră să organizeze o mişcare prin care Cuza să fie declarat răsturnat de la tron şi să i se închidă graniţele ţărei la întoarcere. Răscoala însă ce nu aveà nici-o rădăcină în masse care erau mulţămite cu domnia lui Cuza-Vodă, fu zdrobită foarte uşor în ziua chiar a izbucnirei ei (3 August 1865). Liberalii care organizaseră turburarea răspândiseră asupra genezei ei o versiune absurdă, anume că ea fusese pusă la cale de miniştrii Kretzulescu şi Florescu „pentru a cercà integritatea şi tăria de caracter a principelui" (?)[2]). Domnitorul înştiinţat la Ems de evenimentele din Bucureşti, mulţămeşte armatei pentru energica ei purtare. El rămâne înnainte acolo până la isprăvirea curei, pe deplin răzămat pe credinţa şi destoinicia ministerului său[3]).

Această răscoală atrăgând Domnitorului o dojană din partea Porţei, Domnitorul împreună cu ministerul său adresează vizirului o scrisoare plină de demnitate care puse în o lumină şi mai vie aspiraţiile după neatârnare ascunse şi acum ca şi în totdeauna, sub apărarea autonomiei, în mintea acelora ce conduceau pe atunci soarta României, Domnitor şi miniştri.

Scrisoarea către vizir a fost, dacă nu alcătuită împreună cu ministerul, cel puţin ieşită din o înţelegere între Domnitor şi dânsul. Nu se poate spune acelaşi lucru de mesajul cetit de Domnitor în 4 Decemvrie 1865 la deschiderea Adunărei şi în care mesaj, Domnitorul după ce enumeră cu o dreaptă mândrie toate faptele mari ale domniei

---

[1]) *Mon. of.*, No. 230, 231 şi 273. Comp. ziarul *Actualitatea*, 23 Sept. 1865.

[2]) Scriitorul rus Danilewski, *Opere complecte*, vol. XXIII, *Scrisori de peste hotar*, p. 191, reprodus locul de *Arhiva* din Iaşi, 1902.

[3]) După depeşile lui Cuza-Vodă şi ale Principesei. Tot pe atunci Vodă-Cuza scrie lui Kretzulescu să desfacă contractul pentru palatul de reşedinţă dela Iaşi, având a fi găzduit aiurea, când va venì acolo. Cu această dispoziţie se rupse ultima legătură materială ce mai ţineà pe Domnitor legat de oraşul său de baştină.

lui, sfârşeşte prin darea pe faţă uimitoare a intenţiei lui de a abdicà, spunând că „el primise coroana ambelor ţări nu pentru dânsul însuşi, ci numai ca un depozit sacru", pe care erà deci gata a'l restituì celui ce se cuvenià, adecă principelui străin ce România ar izbutì să'l dobândiască. Afară de raţiunea lucrurilor care ne împiedică de a gândì măcar că asemenea cuvinte grave să fi fost puse de miniştri în gura Domnitorului, avem dovada învederată că ele fuseseră impuse ministerului de voinţa superioară, în spusele lui Al. Papadopol-Calimah, ministrul de externe din cabinetul Kretzulescu, care zice că „pasajul cel vestit în care Domnitorul aminteşte promisiunea făcută la a lui alegere, a fost schiţat de însuşi Domnitorul în şedinţa consiliului de miniştri, ţinută la palat în ziua de 2 Decemvrie 1865"[1]).

In sesiunea a doua a adunărei ieşită din legea electorală a Statutului se iveşte o opoziţie contra guvernului, cari îşi arătase, nu e vorbă, capul chiar din sesiunea ei cea dintâi, răsturnând pe tăcutele două ministere. Acum însă să înfiripează mai puternic printre oamenii cei mai mulţi noi şi fără nici-un trecut politic cari alcătuiau acea Adunare, mai ales prin împrejurarea că un orator puternic şi inteligent, Constantin Boerescu, fratele lui Vasile, fiind scos de Kretzulescu din postul de avocat al ministerului, sub cuvânt că erà şi profesor şi deputat şi nu aveà timp să se ocupe de apărarea trebilor litigioase ale ministerului, Boerescu devenise unul din cei mai aprigi potrivnicii ai guvernului, atacându'l în toate modurile şi cu toate prilejurile, aşà că nu'i mai dădeà răsuflu. Boerescu loveşte în guvern cu cea de pe urmă înverşunare pentru concesia de aprovizionare a armatei. dată unui industriaş francez, Godillot; pentru altă concesie a măsurilor şi greutăţilor, încuviinţată altui francez, Lemaître, şi pentru mai multe alte chestii. Se înţelege că nu opoziţia aveà majoritatea în Adunare şi că aceste cuvântări, nu izbutiau să plece majori-

[1]) *Amintiri* de Al. Papadopol-Calimah. Manuscris în biblioteca Academiei române, p. 436.

tatea de partea lui Boerescu, nu pricinueau mai puţină neplăcere ministerului.

Ca un trăsnet însă surprinse pe N. Kretzulescu izbutirea complotului din noaptea lui 11 Fevruarie, al cărui taină fusese aşà de bine păstrată de făuritorii lui, în cât nimeni din înconjurimea Domnitorului, celui nu e vorba atât de nepăsător de propria lui soartă şi de propria lui, persoană, nu bănuise măcar o umbră cât de slabă a mişcărei ce se pregătià.

Cu abdicarea Domnitorului însă încetează şi ministerul lui Nicolae Kretzulescu şi începe o altă fază în desfăşurarea politică a vieţei lui [1]).

---

[1]) Comp. *Domnia lui Cuza-Vodă*, II, p. 14—77.

CAP. VI.

DRUMURILE DE FER ŞI AGENŢIA DIPLOMATICĂ DIN BERLIN.

Abdicarea lui Cuza-Vodă a impus lui N. Kretzulescu condeiul în mână, pentru a apară regimul căzut de napustirile patimaşe ce se îngrămădiau asupra lui. Cea mai însemnata din scrierile lui în aceasta privire este broşura *„11 Fevruarie la Bucureşti"*, scrisa în franţuzeşte şi în româneşte, şapte luni dupa împrejurarea care puse un capat Domniei lui Cuza-Voda, (Septemvrie 1866).

Kretzulescu caută, în aceasta a lui scriere, să arate adevarul asupra celor petrecute, pentru a înlatură patima şi calomnia din expunerea şi judecarea evenimentelor. Pentru aceasta, el cerceteaza mai ales două acte ale nouei ocârmuiri: circulara ministrului afacerilor straine catre agenţii Puterilor garante şi mesajul din 28 Aprilie către Adunare. Kretzulescu se sileşte a dovedì o teză foate firească, anume ca reaua stare a multor afaceri ale ţarei erà datorită, nu atât lucrarei nechibzuite a oamenilor ce se perindaseră la cârma Statului în timpul Domniei lui Cuza-Vodă, cât mai ales grelelor împrejurari prin care ţara trecuse. De aceea spune el: „Sa se observe cum oamenii ce au osândit lovitura de Stat au fost nevoiţi prin puterea împrejurărilor a menţineà aşezămintele create de Statutul dela 2 Maiu, lucrând cu camera ieşita din lovitura de Stat, aplicând pentru alegerea nouei camere legea electorala a Statului" şi — ar fi putut adăogì Kretzulescu — recurgând pentru întemeierea lucrurilor nouă, tot la plebis-

citul cel urât, poengrit şi batjocorit de protivnicii lui Cuza-Voda. Sprijinirile lui Kretzulescu se adeveriau mai ales prin cele ce se petreceau în trebile financiare. Aici Kretzulescu erà în largul lui pentru a dovedì, că nu stângăcia deosebitelor ministere ce urmaseră unul după altul şi care ministere fuseseră alcătuite tocmai din cei mai aprigi învinuitori ai regimului dispărut, ci apasarea stărei de tranziţie şi a nouelor prefaceri ale lucrurilor fusese pricina neorânduielei în finanţe, a deficitului permanent, a lipsei de bani în casa Statului, a împrumuturilor celor foarte îngreuietoare şi a neregulei obşteşti în care se află această prea însemnată ramură a vieţei noastre publice. Kretzulescu mai arăta cum a voit să îndrepte măcar întrucâtvà reaua stare a finanţelor, prin aplicarea unei legi promulgate de un minister ce'l precedase — monopolul tutunurilor. Măsura aceasta, cu toată opoziţia înverşunată ce o întâlnì prima sa introducere în Principatele-Unite, se arată astăzi a fi una din cele mai mănoase şi mai drepte izvoare de venituri ale Statului şi încă deci de pe atunci trebuià să conţină colţii cei buni ce au răsărit pe urmă în ogorul finanţelor române.

După ce Kretzulescu enumeră ceeace se făcuse pentru ţară în timpul domniei lui Cuza-Vodă, în care el avuse un rol atât de precumpenitor, el sfârşeşte scrierea lui cu cuvintele:

„Am luat o parte activă la afacerile ţărei mele; am participat la toate actele care au avut de scop a o reorganizà şi a o face să se urce acolo unde o chiamă poziţia şi năzuinţele ei; am lucrat la emanciparea claselor inferioare şi am contribuit a face ca ţara să reintre în o parte însemnată a bunurilor ei care erau deţinute de călugării greci. Am crezut de datoria mea a raspinge calomnia aruncată cu atâta silnicie pe o administraţie sămănată cu atâtea greutăţi. Eram cu atât mai îndatorat să o fac, cu cât sunt sigur că oamenii cinstiţi şi cuminţi care, mulţumită Domnului, nu au lipsit niciodată în ţara noastră, vor puteà acuma să judece pe fiecare după dreptate. Cât despre mine, m'am deprins acuma de mult timp a nu căutà altă mulţamire decât acea dată de o conştiinţă curată".

„Nu am crezut şi nu voi crede niciodată că drumul revoluţiilor este acel ce duce la progres. Doresc ca evenimentele

să nu îndreptaţască mai mult încă convingerile mele asupra acestui lucru. Dacă am dat tot sprijinul şi tot concursul meu regimului trecut, cu toate că recunosc că a avut şi el multe neajunsuri, este fiind că am voit mănţinerea autorităţei legilor, combaterea anarhiei, şi a nu lăsà ţara în prada luptelor şi a patimilor partidelor extreme. Doresc ca acei care au crezut contrarul să aibă dreptate, şi o doresc pentru binele nostru comun, pentru existenţa patriei şi menţinerea autonomiei ei"[1]).

Dacă în broşura „*11 Fevruarie*", Kretzulescu ieà mai mult apărarea regimului la care el luase parte, în un articol publicat de el în *Trompeta Carpaţilor*, întitulat „*Capacităţile ţarei*", el atacà, şi într'un chip mai viu poate de cum ne-am aşteptà dela cumpenita lui natură, pe autorii complotului deveniţi apoi ocârmuitorii ţărei, după răsturnarea lui Cuza-Vodă. Kretzulescu îi întreabă dreadreptul, dacă partizanii fostului domnitor sunt arătaţi drept cuzişti, conspiratori şi vânduţi strainilor, ce epitet s'ar cuvenì să se dee răsturnătorilor care au săpat instituţiile ţărei, care provoacă intervenţii şi fac ca oamenii să regrete trecutul?" După aceea, în o strălucită enumerare, Kretzulescu înşiră neajunsurile şi metehnele noului guvern, învinuind mai ales de ele pe „Roşi"[2]).

O apărare atât de vie a Domniei lui Cuza-Vodă şi o învinuire atât de amara a oamenilor dela putere trebuiau sa facă din Kretzulescu una din ţintele loviturilor ministerului Locotenenţii domneşti. Kretzulescu este şi dat în judecata Casaţiei împreună cu generalul Florescu, N. Rosetti-Bălanescu, generalul Savel Manu şi Dimitrie Cariargdi[3]). El este apoi pus la index ca unul ce ar fi cuzist şi potrivnic stărei de lucruri creată prin schimbarea din 11 Fevruarie. De şì cu desăvârşire retras din treburi, N. Kretzulescu este pus sub privighere poliţienească ca agitator cuzist. O adresă a subprefectului, desigur inspirată mai de sus, catre primarul comunei Leurdeni,

[1]) *Le 11 23 Février 1866 à Bucarest* par Nicolas Kretzulescu, Bucarest. 1866. Locul citat se află la p. 51—52. Această broşură a fost combătută cu înverşunare de organele liberale: *Tribuna română*, 1866, 7 şi 16 Octomvrie, şi de *Ordinea*, 25 Septemvrie 1866.

[2]) Şi în broşură: *Capacităţile ţărei*, Bucureşti, 1867, combătută foarte viu de organul liberal *Perseverenţa* din 11 Noemvrie 1867.

[3]) Vezi G. Mârzescu, *Martirii dela 1848* şi *Salvatorii dela 1866*. p. 12.

în care se aflà moşia de reşedinţă al lui N. Kretzulescu, atrage luarea aminte a autorităţei comunale asupra „întrunirilor tainice ce s'ar face la moşia lui Kretzulescu“, spunând între altele „că nişte asemenea întruniri nu pot fi privite decât ca acele ale bandiţilor ce se ascund într'un chip reutacios pentru a ucide şi a jăfuì“. Subprefectul Niculescu cere deci primarului din Leurdeni ca „să privigheze de aproape acele întruniri ascunse; să ceară cont acelora care ţin în gazda oameni străini şi necunoscuţi, şi să raporteze îndată daca aceste informaţii sunt pozitive sau nu“.

N. Kretzulescu căruia primarul avuse naivitatea a'i comunicà această adresă, o trimite în copie ministrului, alaturea cu o protestare contra unor asemene banuieli calomnioase, spunând în ea, că „în comuna Leurdeni din judeţul Muscel nu este alt om de al guvernului căzut decât dânsul“. Kretzulescu cere deci ministrului de interne „să aprecieze injuriile ce i s'a adus azi şi intenţiile ce i se atribue care nu ar puteà proveni decât dela un om lipsit de bun simţ, cerând repararea cinstei sale vătămate“.

Aceste relaţii încordate între guvernul Locotenenţei domneşti şi oamenii lui Cuza-Vodă aduc o desbinare tot mai adâncă între Kretzulescu şi foştii săi tovarăşi din 1848. El începuse a se despărţì de ei încă de pe timpul lui Cuza-Voda, când lovise în presă; apoi când sprijinise lovitura de Stat. Darea în judecată şi prigonirea lui Kretzulescu înăsprisera încă aceste relaţii. De acum înnainte Kretzulescu va fi potrivnicul cel mai neîmpăcat al liberalilor înnaintaţi, pe care cu toate aceste, îi laudă încă în 1898 ca îndrumătorii libertăţilor dobândite de ţările române. Schimbarea simţimintelor lui Kretzulescu se petrecuse între 1857 şi 1867.

Pe când în 1857 Kretzulescu declarà lui Rosetti ca *Românul*, organul lui, este ziarul cel mai nepărtinitor, în 1868 găsim pe acest ziar prefăcând, din răutate, cuvintele lui Kretzulescu care spusese că poporul român este *în mizerie* în fraza cea jignitoare şi batjocoritoare, că poporul roman ar fi *mizerabil* [1]).

---

[1]) Protestul lui Kretzulescu în *Presa* din 2 Iunie 1868.

Kretzulescu este însă scos din judecata în care fusese dat ca fost ministru al lui Cuza-Vodă şi el reîntră curând după aceea în viaţa politică, fiind ales în Senat la 9 Fevruarie 1867. Aici el voteaza pentru lègea prestaţiilor în natură, la facerea şoselelor, fiind convins că „piedeca cea mai principală la înflorirea industriei noastre agricole este lipsa căilor de comunicaţie“. Voteaza însă contra perceperei veniturilor Statului prin autoritatea comunală, „întrucât această autoritate nu ar puteà îndeplinì însarcinarea cerută, cu exactitate“; mai voteaza contra transferarei Curţei de Casaţie la Iaşi, fiind convins că „locul de reşedinţă al acestei Curţi nu poate fi decât Capitala ţărei, cu atât mai mult că, cu această transferare nu s'ar îmbunătăţì mult starea Iaşilor“. Kretzulescu pe de alta parte admite concesia drumului de fier Bucureşti-Giurgiu, sistemul metric, sistemul cel nou monetar şi legea contingentului militar de 6.500 de oameni pe 1867, pe când el respinge reînfiinţarea postului de director de moşii în ministerul de interne, post ce fusese desfiinţat mai înnainte, „întrucât prin asemenea legi se desface ceeace s'a făcut ieri, şi se tinde numai la desorganizare; iar prin crearea de iznoavă a directorilor de serviciu nu facem decât a adăogì lefuri la aceleaşi persoane ce serveau înnainte cu lefuri mai mici“. El mai respinge şi transacţia cu Crémienx pentru anularea împrumutului de 150 de milioane de lei turceşti, încheiat cu casele Zarifi şi Vlasto din Constantinopole pentru plata despăgubirei mânăstirilor închinate; se rosteşte însfârşit contra reziliărei concesiei Godillot pentru îmbrăcămintea armatei, „întrucât, prin acea concesie din 1865, se aduceau şi foloase industriei ţărei, Godillot fiind îndatorat a înfiinţà în ţară atelierele pentru îmbrăcarea armatei“. Kretzulescu mai ieà parte ca raportor la legea pentru înfiinţarea facultăţei de medecină din 1868, fericit de a vedeà înfăptuită una din dorinţele tinereţei sale.

Din toată activitatea lui Kretzulescu ca senator, se vede lamurit că el nu lucrà cum ar fi putut să o facă un om al regimului căzut, ba încă hărţuit şi prigonit de guvernul în fiinţa. El nu face o opoziţie sistematică, cum ar fi fost firesc sa urmeze, dacă ar fi ascultat numai de glasul patimei răsco-

lite, ci el luà îndreptare numai dela interesele țarei „votând proiectele ce i se păreau bune și raspingând pe acele ce le credeà dăunătoare“[1]. un principiu pe care Kretzulescu îl avù de călăuză în tot decursul lungei sale activități politice. De aceea îl vedem în împrejurări grele dând concursul lui ba guvernului conservator, ba celui liberal, când erà chemat în sânul lor. Această purtare a lui Kretzulescu a fost privita drept șovăitoare și schimbatoare, dar fară cuvânt, întrucât Kretzulescu, om cu poziție neatârnată, nu căutà el sa intre în slujbe, ci se însărcinà cu ele numai când erà rugat, și atunci pe cel mai scurt cu putință, pâna ce treceà greutatea la deslegarea căreia fusese chemat să conlucreze, cum o vom vedeà și mai la vale.

De aceea gasim pe Kretzulescu, pe care l-am cunoscut până acuma mai mult cu idei liberale, intrând în ministerul conservator al lui Lascar Catargiu, mai întâi la 11 Martie 1871 ca ministru al Justiției, iar dela 8 Iunie înainte ca ministru al Lucrărilor publice, în care stà până la 3 Decemvrie 1873.

* * *

Pe când Kretzulescu intrà în acest minister, chestia drumurilor concedate companiei prusiane reprezentate prin doctorul Stroussberg preocupà în chipul cel mai grav opinia publică. Concesionarul, zdruncinat adânc prin războiul franco-german, ajunsese în ajunul a da faliment și încetase cu lucrarea mai departe a căei. Tot sub constrângerea nevoiei de bani se făcuseră apoi mai multe abateri de către deosebiții agenți germani puși de guvernul român în fruntea trebilor. Ambron, un supus prusian, numit în însușirea de comisar al guvernului *român* și însărcinat cu păstrarea cheiei a doua dela ladă ce cuprindeà cele 248 de milioane de obligații ale drumului de fier. Ambron, zicem, se înțelesese cu Stroussberg pentru a scoate din ladă mai multe obligații decât se cuvineà. In afară de aceasta, chiar acele ce păreau că se scot în regulă

---

[1]) *Apelul lui Kretzulescu către alegătorii din județul Muscel*, 24 Aprilie, 1867, București.

erau trecute tot prin o operaţie piezişă, de oarece în loc de a fi eliberate de Ambron în urma unor ordine ale ministerului finanţelor din Bucureşti, cum prevedeà contractul de concesie, erau scoase numai după nişte situaţii de lucrări întocmite de inginerul şef al întreprinderei, tot un prusian, Brandt; încât fondul de o valoare aşà de însemnată al Statului român erà la dispoziţia a trei străini şi depus în o ladă în Berlin, afară din ţară. Erà greu în asemene împrejurari ca cinstea depozitarilor să nu fie pusă la încercare, mai ales fiind vorba de averea unui Stat neînsemnat care se credeà că nu va puteà ridicà glasul contra supuşilor marelui Stat german stăpânitorul lumei în urma războiului victorios din 1870—71[1]).

Aceste împrejurări explică siluirea depozitului şi substragerea din el a mai multor milioane de obligaţii luate fără nici-o rânduială şi fără nici-un drept. Această purtare abuzivă a agenţilor prusiani unită cu lovitura cea grea dată sufletului român prin zdrobirea Franţei de oştirile germane, explica izbucnirea mişcărei nesocotite îndreptată contra banchetului dat de colonia germană din Bucureşti cu reprezentantul german în frunte, în sala Slătineanu, izbucnire care la rândul ei motivează amarârea şi jignirea principelui Carol şi'l duce la gândul de a abdicà.

In acest moment atât de greu pentru existenţa României, Kretzulescu se hotărî îndată să dee urmare chemărei ce i-o făcuse Lascar Catargiu. In adevăr abdicarea Principelui Carol, sub întipărirea unei ocări aduse Germaniei, puteà să aibă cele mai primejdioase urmări pentru Statul român. In 27 Maiu 1871, Kretzulescu spuneà domnitorului că „ideea abdicărei Innalţimei Voastre umpluse de groază inima tuturor oamenilor de bine. Am văzut prăpastia în care ţara mea erà să fie aruncata“. Acuma însă când toată primejdia trecuse, el se roaga de domnitor „sa-i dea voie să se retragă iarăşi în viaţa privată“[2]).

[1]) Vezi raportul deputatului A. D. Holban, care desluşeşte multe alte împrejurări interesante, între altele şi asupra acelor ce aduseseră numirea lui Ambron de comisar al guvernului român *Mon. of.*, 5 Martie 1871, p. 283 şi urm.

[2]) *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien* von einem Augenzeugen, II, p. 195.

In memoriile sale, Principele Carol adauga la aceste arătări privitoare la N. Kretzulescu, ca el ar fi „un om foarte onorabil care a fost arestat în noaptea de 11 Fevruarie 1866 ca preşedinte de consiliu al principelui Cuza; de atunci s'a retras cu totul din trebile publice. Când vazù că abdicarea mea puteà fi lucru serios, alergă la mine pentru a mă conjurà să părăsesc acest gând şi s'a pus cu totul la dispoziţia mea. El a luat un portofoliu numai cât timp a crezut ca e primejdie, rugându-mă să-i primesc demisia îndata ce cumpana trecuse. După stăruinţele mele personale, Kretzulescu a rămas însa mai departe în minister"[1]. Din aratarea Domnitorului unită cu aceea a lui Kretzulescu, se vede că acest din urmă fusese luat de Catargiu în minister după cererea Domnitorului, caci altfel ce înţeles ar fi avut punerea lui la dispoziţia Principelui, apoi demisionareà lui îndată ce primejdia trecuse şi, în fine, rămânerea lui mai departe în minister numai după cererea Domnitorului?

Aceste împrejurări întăresc cele spuse mai sus asupra modului cum Kretzulescu înţelegeà să'şi slujască ţara; alergà el singur când vedeà nevoia şi cercà sa se retragă îndata ce ceasul greu treceà, şi dacă el rămase în trebi, aceasta se facù numai după cererea Domnitorului. Se mai vede din cele spuse în *Memorii*, că nu numai Catargiu determinase pe Principele Carol să părăsească gândul abdicărei, ci că şi Kretzulescu avuse un rol în înlăturarea marei primejdii ce amenințà pe atunci ţara.

Ca ministru al lucrarilor publice, N. Kretzulescu puse o mână energică la descurcarea daraverilor cu Stroussberg. El numeşte comisia de arbitri care trebuià sa judece chestiunea: cine erâ îndatorit să platiască cuponul de Ianuarie 1871 al obligaţiilor, Statul român sau concesionarii? Tribunalul arbitral compus din G. Vernescu şi A. Plagino, ambii numiţi de guvernul român, în urma negligenţei lui Stroussberg de a arătà pe arbitrul lui, hotărăşte ca acel cupon să fie platit de concesionari, întrucât nici-o secţie a liniilor nu fusese dată în circulaţie. Kretzulescu deferì însă altui tribunal de arbitri

[1]) *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien.* II, p. 199.

chestiunea reziliarei concesiei însăşi, pentru neîndeplinirea însărcinarilor luate asupra lor de concesionari. Se votează o lege prin care, lucru curios, se regulează cele ce vor urmă reziliărei, cu toate că arbitrii încă nu se rostiseră asupra ei. Nu e vorba, reziliarea se puteà aşteptà, de oarece din nou, din neglijenţa lui Stroussberg, sau din reaua lui voinţă, arbitrul din partea lui iarăşi nu fusese desemnat, pe când ambii arbitri fuseseră numiţi de guvernul român. Reziliarea se primeşte prin sentinţa din 4 Octomvrie 1871[1]) şi intră în putere dispoziţiile legei care provocà pe posesorii de obligaţii să se constitue în o societate de acţionari, luând asupra lor toate îndatoririle şi drepturile concesionarilor; iar în cazul când posesorii obligaţiilor ar refuzà aceasta, să fie despăgubiţi cu o sumă ce ar reprezintà valoarea lucrărilor săvârşite. Kretzulescu supune Domnitorului un lung raport asupra acestei legi, arătând, că Parlamentul român vreà să ferească pe detentorii obligaţiilor de pagube, cu toată revolta ce stârnise în minţile reprezentanţilor ţărei, purtarea echivocă a lui Stroussberg, Ambron, Jacques şi tovarăşii lor. In Memoriile sale, unde vorbeşte de acest raport, Principele Carol adaogă că „Principele de Bismarck voià să se adreseze Porţei în această afacere, după cum i-o comunicase agentul prusian de Radowitz; dar că Principele i-ar fi răspuns că prin un asemenea demers s'ar înăsprì încă în România dispoziţiile anti-germane şi s'ar îngreuià situaţiunea Principelui Carol".

O alta lege promulgată în 14 Decemvrie 1871 fixează bazele pe care erà să se facă alcătuirea cu Societatea acţionarilor. Ea trebue să iee asupra'şi isprăvirea liniilor, sub sancţiunea că, la caz de neîndeplinire a acestei îndatoriri guvernul român sa devină îndată proprietarul drumului de fier, despăgubind pe societate cu suma globală de 140 de milioane de lei[2]).

In puterea acestei legi, se încheiase, în Martie 1872, o convenţie între guvernul român reprezentat prin N. Kre-

[1]) *Mon, of.*, 7 Oct. 1871. Comp. *Aus dem Leben*, II, p. 221, unde Principele arată că Kretzulescu i-ar fi raportat că prin reziliare se uşurează mult deslegarea greutăţilor.

[2]) *Mon. of.*, 25 Decembrie 1871.

tzulescu şi un domn Fromm, delegatul Societaţei, prin care convenţie Societatea acţionarilor luà asupra ei isprăvirea construcţiei liniilor, cu capitalurile ce şi le va procurà ea, în marginea obligaţiilor dela început ale Statului către primii concesionari, adică pe 270.000 de lei pe kilometru, şi cu un procent de $7^1/_2$% la capitalul întrebuinţat în construcţie.

Societatea, pentru a'şi procurà capitalul trebuitor, erà să emită nişte acţiuni privilegiate, asigurate în reţeaua căilor ferate. Pentru a puteà face emisiunea acţiunilor de prioritate, Societatea trimite în Maiu 1872 la Bucureşti, pe delegatul ei, Reinhard, însă el neputându-se înţelege cu consiliul de miniştri, merge la Principele Carol la Sinaia. Aici Reinhard formulează următoarele cereri: 1. Societatea acţionarilor este autorizată a emite 28 milioane de taleri (84 milioane de lei) acţiuni de prioritate în puterea legei din 14 Decemvrie 1871, după ce se va face recepţiunea liniilor Roman-Bucureşti-Piteşti; 2. Această sumă va fi asigurata cu ipotecă în acele linii. Kretzulescu, chemat la Sinaia de Principe, scrie Preşedintelui consiliului după cerea Domnitorului, ca ministerul să încuviinţeze cererile lui Reinhard; caci dacă împrumutul nu ar izbutì la Berlin, construcţia ar trebuì sa înceteze. In urma acestei interveniri, Consiliul miniştrilor încuviinţează cererile delegatului Societăţei, ceeace Kretzulescu raportează Principelui în 6 Iulie 1872[1]).

La această intervenire a lui Kretzulescu făcuta din ordin superior, pentru a se admite cererile Societaţei de a se garantà în drumurile de fier acţiunile de prioritate, se referă o imputare făcută cu multa amaraciune mai târziu, de liberali, lui Kretzulescu, că ar fi dat Societăţei o declaraţie de garanţie de care numai cu mare greu ar fi putut scăpà guvernul, la răscumpărarea definitivă a drumurilor de fier, în 1879. Nu e vorba, că această învinuire adusă lui Kretzulescu cade dela sine, când ştim că, la răscumpararea definitivă, anuitatea obligaţiilor de Stat a fost şi ea garantata, daca nu în drumurile de fier, dar nu mai puţin în venitul monopolului tutunului, încât sarcina a fost numai strămutată, nu

[1]) Raport din 28 Iunie şi din 6 Iulie 1872 şi *Aus dem Leben*, II, pag. 271—276.

înlaturata; dar, cum am văzut, Kretzulescu intervenise numai din ordinul Principelui, şi Consiliul de miniştri a admis garantarea. Imputarea facută de liberali lui Kretzulescu nu are nici un temei.

In o scrisoare a lui Kretzulescu din 10 Ianuarie 1875, el se apară astfel contra acestei nedrepte învinuiri: „Atât dupa convenţia din 1872 cât şi după concesia primitivă, obligaţiile drumului de fier erau garantate în linii. Conform cu aceste dispoziţii, Consiliul de miniştri autoriză pe Kretzulescu a scrie Societăţei acţionarilor că guvernul român primeşte garantarea acţiunilor de prioritate în fondul drumului de fier. „Dacă aş fi putut prevedeà ceeace a urmat, aş fi luat garanţii în contra uitărei de astăzi a acestei autorizaţii; caci cum aş fi putut să fac un asemenea pas din propria mea îmboldire, şi în ce interes aş fi pătat eu o viaţă politică de mai bine de 30 ani?"[1]).

Cu toata garantarea acţiunilor, împrăştierea lor mergeà greu, mai ales din pricina că societatea acţionarilor nu se înţelege cu Staatsbahn din Viena asupra legăturilor drumurilor noastre cu cele austriace. Aşà se mai trăgănează chestia drumurilor de fier încă aproape trei ani de zile, până către sfârşitul lui 1875, când se îndrumează o nouă deslegare a ei, anume prin rascumpararea liniilor de către Statul român.

Nicolae Kretzulescu, în cele câteva luni cât mai stătù la minister, îndrumă încă şi alte măsuri de îmbunătăţire pentru starea ţarei. El făcù să se voteze o lege pentru construirea unei cai ferate Iaşi-Prut, apoi Bucureşti-Târgoviştea, Giurgiu-Dunărea, Filiaşi-Vulcan şi Adjud-Palanca; precum ş altă lege privitoare la navigabilitatea Jiului.

* * *

In 3 Decemvrie 1873, Kretzulescu îşi dă demisia din minister. Principele Carol care se legase tot mai strâns de Kretzulescu, primeşte demisia lui, numai cu condiţia ca să mearga în calitate de agent diplomatic al ţărei la Berlin[2]).

---

[1]) Scrisoare din 10 Ianuarie 1875. Că nu poate fi vorba de perioada de tratări de la Berlin, se vede de pe aceea că Kretzulescu începe pe aceste din urmă abia la Noemvrie 1875. Imputarea liberalilor şi răspunsul lui Kretzulescu în *Românul* din 8, 9 şi 10 Noemvrie 1878. Vezi şi *Presa* din 11 Noemvrie 1878.

[2]) *Aus dem Leben*, II, p. 345.

Reprezentaţiunea României în străinătate întimpină pe atunci mari greutăţi. Pe timpul lui Cuza-Vodă afacerile cu Statele străine se trataseră de agenţi timporari, cum fusese Vasile Alecsandri la Paris şi la Londra. Cea d'întâi încercare a stabilire unei legături mai trainice cu Puterile garante fusese creaţiunea unei agenţii diplomatice statornică la Paris, încredinţată Colonelului Ioan Alecsandri, fratele marelui poet. După cum Cuza-Vodă căutase să stabilească legături neîntrerupte cu Curtea franceză, tot astfel şi Principele din casa Hohenzollern, se sileşte dela începutul chiar al domniei lui, să întocmească la Berlin o reprezentaţiune statornică a intereselor ţărei. Cel întâi agent român al Principelui Carol la Berlin fu Teodor Rosetti, care retrăgându-se la sfârşitul lui 1873, trebuià înlocuit, şi Principele Carol crezù că cea mai nimerită alegere ar fi aceea a lui N. Kretzulescu.

Principele da lui Kretzulescu o scrisoare către Principele de Bismarck în care îi spune, că „ceeace l-a determinat a încredinţà locul din Berlin fostului său până acum ministru al Lucrărilor publice, este înnainte de toate râvna şi priceperea cu care el a tratat până acuma chestia căilor ferate. Trebue să admit că prin aceasta, el şi-a câştigat încrederea şi în Germania. Domnul Kretzulescu, urmează Domnitorul, aparţine uneia din cele mai vechi familii ale ţărei; a ocupat adeseori înnalte poziţii în chip onorabil şi cunoaşte relaţiile orientale de mult timp cu desăvârşire. Dacă Alteţa Voastră poate să'i încuviinţeze câteva momente de ascultare, va fi în stare a vă da o lămurire desăvârşită asupra greutăţilor ce ne înconjură. Va putea tot odată să vă mărturiseasca cum s'a făcut în timpurile din urmă o minunată întoarcere catre concepţii sănătoase[1]).

Kretzulescu ajunge la Berlin în 2 (14) Ianuarie 1874 şi primeşte agenţia diplomatică pe seama sa dela Teodor Rosetti.

Kretzulescu aveà ca misiune la Berlin de a căută să fie recunoscut României dreptul de a aveà o reprezentaţie diplomatică la Curţile străine. El fusese însărcinat în aceasta

---

[1]) *Aus dem Leben*, II, p. 349.

însemnata afacere odata cu G. Costaforu la Viena, G. Filipescu la Petersburg și C. Exarhu la Roma. Silințele din timpul lui Cuza-Vodă de a se îndrumà țarei recunoașterea diplomatica, erà însă o încercare de patrundere catre neatârnare, pe care tocmai Statele Europei cu totul cuprinse pe atunci de ideea că Turcia este de neaparată trebuința echilibrului politic al Europei, nu erau de loc dispuse să o primeasca, pentru a nu slăbì autoritatea și prestigiul Imperiului Otoman.

Dela primele sale convorbiri cu miniștrii germani, Kretzulescu pune în mod hotarît chestiunea româneasca. El arata drepturile țărei la independență. Arata neajunsul ce reesa din supunerea unui stat nou, plin de viața și putere de desvoltare, față cu Turcia o țară în ruină, ale carei zile erau socotite. Este cu putință. spune Kretzulescu, ca România care are interese mari de apărat în Europa, să nu aibă dreptul de a aveà însarcinații ei de afaceri. Dânsul arată că Turcia voià sa creeze tânarului Principat român tot felul de încurcături, neadmițându-i mâna libera nici în convențiile comerciale, nici în regularea chestiunei navigațiunei Dunarei, în fine nici într'un punct unde se arată necesitatea unei organizări autonome și de sine statatoare.

Kretzulescu pune în slujba toate puterile convingerei ca sa'l faca pe Bismarck sa-i recunoască dreptul de agent diplomatic al României. Bismarck rămâne nestramutat, acopere pe trimisul Principelui Carol cu toate cinstele și cu toate laudele, dar rămâne în cea mai mare rezervă față de misiunea lui diplomatică. România, îi spuneà Bismarck, nu e o țară suverana, nu i s'a recunoscut până acum acest titlu, așà că până la orice alte hotarîri, ea e vasală Turciei. Și chiar dacă imperiul Otoman nu ar fi o necesitate europeană, autonomia României nu poate fi rostită decât în urma unei înțelegeri a marilor Puteri. Așà dar nu Germania va fi cea dintâi care sa iee această hotărîre, mai cu seamă pentru o țară a cărei înclinari franco-file sunt atât de cunoscute. Iși arată părerea de rau ca nu poate raspunde solicitărilor ce'i le face un bărbat cu marile însușiri ale lui Kretzulescu și ajunge până a-i arătà regretele cele mai vii ca trebue să'l lase în o situațiune falsa

şi nedefinită. Kretzulescu însă nu erà om să se lase învins. Văzând că nu-i ese în plin calea, caută să'şi deschidă alte căi lăturalnice. El ştià că emanciparea economică e ajunul suveranităţei politice şi se gândeşte că dacă ar puteà îndeplinì pe cea dintâi a doua ar fi foarte uşor de îndeplinit, una fiind preludiul celeilalte. Kretzulescu observase că Bismarck atunci când îi vorbise de convenţia comercială lăsase să se înţeleagă că nu o desaprobă. Atunci luă hotărîrea ca să vorbească cu Sub-Secretarul de Stat Bulow, despre această chestiune. El avù marea bucurie de a vedeà ca Sub-Secretarul Statului german departe de a fi de părere contrară, îi afirmà că Turcia nu trebue să robească avântul economic al ţărei şi că Statul german erà dispus să închee un tratat comercial cu România. Acest fapt erà plin de făgădueli pentru viitor, pentru prezent însă nu aveà nici o valoare.

Kretzulescu voià să obţie mai mult. Cu toată stăruinţa şi cu tot şiretlicul ce'l întrebuinţă, neîndemănatecul şi hotărîtorul Bismarck rămâneà de fer. Ii răspunde în diferite rânduri că ceeace îi cere e peste putinţă de obţinut. Işi arată încontinuu părerile de rău că trebue să opue atâta rezistenţă unui bărbat de însemnătatea lui Kretzulescu. El ştià înalta situaţie de care se bucură Kretzulescu în ţara lui. Numele lui erà prea cunoscut, valoarea omului o vedeà la fiecare întrevorbire. Nu puteà lăsà în umbră o personalitate atât de însemnată; de aceea îi făcù un loc şi un loc însemnat, la Curtea germană. Odată introdus în viaţa acestei Curţi, el ştiù să se ţie alături de toţi cei cu cari se află în raporturi sociale, la cea mai mare înălţime. Infăţişare din cele mai plăcute, minte luminată, ştià să dee graiului lui acel farmec ales care lăsà urme în jurul său, prin afabilitatea caracterului său şi prin prestigiul ce-l înconjură. E drept că alături de el aveà pe soţia lui, femee plăcută şi cultă, posedând o educaţie desăvârşită şi fin aleasă. Amândoi erau obiectul celor mai deosebite atenţiuni ale Curţei germane. Adeseori erau poftiţi la petreceri intime la Palat, petreceri la care nu asistau decât membrii familiei imperiale şi câţiva înalţi demnitari străini. Erau invitaţi la toate seratele unde numai ambasadorii luau parte. Impărăteasa Augusta nu pierdeà nici o ocazie pentru

a le arată o vie simpatie şi o înaltă stimă. Erà vădit că simţeà o vie mulţumire în convorbirea cu Kretzulescu şi nu lipseà niciodata când îi stateà la îndemână să nu întâmpine ea însuşi pe Kretzulescu cu o graţie şi o afabilitate deosebită.

Kretzulescu nu erà mulţumit. Sufletul lui de Român nu numai ca nu erà magulit de deosebirea ce se făceà între persoana lui sociala şi între calitatea lui de Român. Şi atenţiunile alese cu care erà cinstit el şi soţia lui, atenţiuni ce ar fi răsfăţat pe alt om, pe Nicolae Kretzulescu îl mâhniau şi îl jigneau chiar. Nu onoruri pentru el dorià Kretzulescu ci locul ce se cuveneà ţarei lui iubite şi pentru care scop ar fi fost în stare sa suporte chinuri, griji, nevoi, suferinţe, să vadă numai îndeplinit faptul. Sa vada numele lui pus între agenţii diplomatici, caci aceasta însemnà pentru el că a făcut loc tânărului Principat alcatuit şi înzestrat de dânsul cu toate puterile de viaţă, alături de statele civilizate, la banchetul cinstei şi al progresului lumei.

Izbânda aceasta e grea. Zlnic aveà dovezi zdrobitoare. Se da în una din zile o serată la Palat. Ii bate inima sperând. Ajuns acolo găseşte aceleaşi atenţii alese pentru D-l şi D-na Kretzulescu, nici o licărire pentru ţara lui, căci corpul diplomatic lipseà. Intr'o seară fu patruns de o adâncă mişcare: primeşte o invitaţie la o serată de gală la Operă, cu titlu: Agent diplomatic al României. Nu fu însă de lungá durąţă bucuria lui, căci primì o altă carta în care i se arata că tot D-l şi D-na N. Kretzulescu fusese invitaţi, iar nu reprezentantul politic al ţărei lui. In acea seară împărăteasa mai mult ca oricând îl înconjura cu atenţii alese, însă ele nu avură darul de a spulberà nemulţumirea ce se iscase în sufletul lui, faţă de schimbarea celor două bilete de invitaţiune. Acest din urma incident îl puse pe gânduri, arătându-i hotărît zădărnicia staruinţelor lui faţă de îndărătnicia Cancelarului de fer, decis a nu permite desrobirea unui neam, latin, care păstrà cu atâta putere legaturile de iubire şi frăţie cu Franţa, sora lui mai mare. Ştià iarăşi că România nu puteà renunţà la nobila ei origina şi ca pierdeà stând acolo, anii ce-i puteà consacrà a'şi slujì ţara în alta măsură şi cerù guvernului să

fie rechemat imediat din nerodnica lui misiune. In cererea lui de rechemare spune:

„Eu nu pot suportà această poziţie şi privesc petrecerea mea aici ca un adevărat surghiun“[1]).

Memoriile Regelui Carol întăresc spusele lui Kretzulescu, când ele arată că „el este răsfăţat (verwöhnt) la Berlin; mai ales de către împărăteasa. Toata lumea este foarte amabilă şi plină de atenţie pentru el; dar că oameni politici sunt din potrivă foarte reţinuţi. Radowitz se fereşte de agentul meu, sau îl întâmpină cu răceală, ceeace gasesc puţin amabil din partea lui[2]).

Cu toată această reţinere a oamenilor politici din Berlin faţă cu agentul român, Kretzulescu izbutise prin personalitatea lui, prin purtarea lui energică şi hotărîtă faţă cu toţi, a se impune şi a face ca tuturor să le pară rău că nu puteau face pentru el mai mult. Dacă însă se dădeà atâta valoare lui Kretzulescu, aceasta proveniă desigur nu numai de acolo că în dosul lui se aflà renăscutul Stat român şi persoana Domnitorului sau, membru al familiei împărăteşti germane, ci şi din elementul personal, din felul de a fi, drept şi pe faţă, a agentului român. Aşà apreţueşte Boerescu activitatea lui Kretzulescu la Berlin, când îi spune că Principele Carol i-ar fi arătat, că „dacă nu ar fi fost mari greutăţi de învins la Berlin, nu aş fi trimis acolo un om de valoarea dv. cum v'am spus şi eu în întâia mea scrisoare“. Boerescu adaogă că „la începutul carierei D-voastre, lumea a trebuit să fie surprinsă, încremenită poate de limbagiul D-voastre, de pretenţiile rostite cu putere, de cererile D-voastre de a fi recunoscut în chip oficial. Nimeni nu erà obişnuit a auzì asemenea vorbe. Guvernul german a trebut să fie turburat când V'aţi înaintat poate cevà cam mult în chestia relaţiilor noastre cu Sublima Poartă. Dar toate aceste nu au fost rău: Aşà trebuià să fiţi pentru a începe. Politica D-voastră la Berlin trebue să fie asemănătoare cu aceea a cabinetului nostru faţă de toate cabinetele. Ne-am folosit de un moment priincios pentru a pune cu vrednicie chestia noastră în faţa Europei. Ea

[1]) Scrisoarea din 10 Ian. 1875, *Anexa* No. XLII.
[2]) *Aus dem Leben*, II, p. 361 (19 Martie 1874).

este pusa, din momentul ce am declarat oficial la toate Puterile garante, ca autonomia Statului nostru se răzimă pe vechile tratate şi că suveranitatea noastră nu este micşorată prin aceea că am consimţit a plătì un tribut Turcilor[1]).

*
* *

Pe lângă poziţia lui de Agent la Berlin, Kretzulescu avù în curând de îngrijit şi de afacerea drumurilor de fier, care, în timpul când el căutà să'şi facă un loc în lumea diplomatică din capitala Imperiului German, intrase în o nouă fază a criticei ei desfăşurări.

Incă din Septemvrie 1874 se puteà prevedeà că societatea acţionarilor nu va fi în stare a îndeplinì îndatoririle luate asupră'şi prin convenţia din 1872. Kretzulescu venind pe atunci, în Septemvrie 1874, în congediu din Berlin în Bucureşti, comunică Domnitorului că „este foarte îngrijit pentru construirea drumului de fer. Bleichröder, marea casă de bancă din Berlin, însărcinată cu înlocuirea obligaţiilor prin acţiuni, nu poate face operaţia fără ajutorul guvernului român, lucru ce'mi pricinueşte o mare îngrijire“[2]).

Catre începutul lui Ianuarie 1875 se păreà că lucrurile se vor liniştì, caci Kretzulescu spuneà în o scrisoare a lui din 10 a acelei luni că a fost foarte mulţămit să vadă că afacerea drumurilor de fer se apropià de sfârşit; că el a arătat la Bucureşti cum s'ar puteà înlăturà ultimele greutăţi; că nu se poate tagaduì că, atât după concesia primitivă cât şi după convenţia din 1872, emiterea acţiunilor trebue să fie garantată de Stat. In Martie 1875 însă, Kretzulescu, atacat foarte grav în Adunare asupra modului de plată a liniei Bucureşti-Giurgiu, îşi da demisia din postul de Agent diplomatic la Berlin (3 Martie). Principele Carol însă nu i-o primeşte şi'l roagă să urmeze mai departe cu reprezentarea ţărei în Germania, fiind concursul lui de cel mai mare folos ţărei[3]). Kretzulescu venise în Bucureşti pentru a'şi da demisia stând mai multe zile aici. Când plecă înnapoi în străinătate, Domnitorul face urmă-

[1]) Scrisoarea din 16/28 Ian. 1874. Anexa XXXI.
[2]) *Aus dem Leben.* II, p. 391 (6 Sept. 1874).
[3]) *Aus dem Leben*, I, p. 421 (3 Martie 1875).

toarea însemnare în memoriile lui: „Prezenţa de mai multe zile a lui Kretzulescu a făcut să ne pară rău că acest om credincios şi inimos (gemüthsvoll) nu a putut stà mai mult timp“[1]).

Kretzulescu stă câtevà săptămâni la băi şi se întoarce la Berlin pe la Octomvrie, de astădată însărcinat cu tratarea răscumpărărei liniilor ferate, soluţiune ce se păreà mai potrività pentru înlăturarea tuturora greutăţilor[2]).

In 8 Noemvrie 1875 Kretzulescu primeşte dela Lascar Catargiu, preşedintele consiliului de miniştri, o scrisoare în care'i arată că consulul german i-ar fi comunicat că guvernul său ar vedeà cu cea mai mare mulţămire hotărîrea în un fel, oricare ar fi, a chestiunei căilor ferate. Catargiu crede că cea mai bună deslegare ar fi vânzarea liniilor către Statul român, întrucât acţionarii ar scăpà de o administraţie foarte greu de privighiat la o aşà îndepărtare, şi ar înlocuì acţiunile cu curs schimbător, prin nişte titluri ale Statului român, mult mai puţin expuse fluctuaţiunilor urcărei şi ale scăderei; iar Statul român ar câştigà marele folos de a puteà administrà liniile conform cu interesele economice ale ţărei. Catargiu adăogă însă că propunerea nu ar trebuì să pară că emană dela Statul român (pentru a nu îngreuià pretenţiile). Condiţiile fondamentale cu care răscumpărarea s'ar puteà înfăptuì ar fi: 1) Preţul egal cu capitalul de construcţie; 2) dobânda de $7^1/_2\%$; 3) forma obligaţiilor să nu aducă atingere creditului României.

La 15 Noemvrie 1875, Kretzulescu răspunse lui Catargiu că a determinat pe Hansemann, Preşedintele consiliului de supraveghere, ca societatea să iee iniţiativa propunerei; că a vorbit cu Hansemann, nu ca reprezentant al României, ci ca un simplu particular ce s'ar interesà de soarta acţonarilor; că Sub-Secretarul de Stat de Bülov s'a arătat foarte mulţămit de aceste începuturi.

Observăm chiar de pe acum, că Kretzulescu a trebuit să facă el propunerea lui Hansemann, ori cu câtă pază ar fi înconjurat vorbele lui; că deci Hansemann nu putuse să nu

[1]) *Aus dem Leben*, I. p. 422 (4 Martie 1875).
[2]) *Ibidem*, p. 474—475 (4 Noemvre 1875).

vada ca Statul român erà, daca nu mai interesat decât acţionarii în rascumpararea liniilor, cel puţin tot atâta de interesat ca şi dânşii; dar că în orice caz, prin facerea propunerei, Statul român se puneà în o poziţie de inferioritate faţă cu societatea acţionarilor. De aceea nu ne vom mirà, dacă vom gasì ca pe cât Statul român se va arătà mai plecat a încheià tocmeala „pe atâta societatea va sporì pretenţiile ei, ceeace trebuià să duca neapărat la o rupere a tratărilor. Tot aşà de puţin ne vom mirà, când vom vedeà, că cele mai mari greutaţi vor fi scornite totdeauna de consiliul de supraveghere, cu Hansemann în frunte, de oarece membrii acestui consiliu erau totodată cei mai însemnaţi acţionari.

Dar sa cercetăm cum s'au desfăşurat împrejurările. La 21 Noemvrie, Kretzulescu poate trimite la Bucureşti proiectul de rascumpărare întocmit de Hansemann. El cereà pentru plata capitalului de 248.130.000 de lei cu $7^1/_2\%$ dobânda, convenită când se contractase concesia, sumă de lei 309.000.000, însa numai cu 6% procent pe an, ceeace reprezintà aceeaşi anuitate de 18.000.000 de lei. Hansemann susţineà că aceasta sporire a capitalului nu trebuià să displacă guvernului român, întrucât fără a-i sporì întru nimic sarcinele, îi întarià creditul prin reducerea procentelor. Hansemann cereà însa iaraşi conform stipulaţiilor din concesia primitiva, întarita prin convenţia din 1872, ca titlurile Statului sa fie *fondate*, adecă garantate ipotecar în liniile construite. Se alesese termenul de fondare (fondées) pentru a se atinge cât mai puţin creditul Statului. Pe lângă această garanţie, mai erà şi aceea a înscrierei anuităţei în bugetul Statului. Kretzulescu aproba ambele cereri ale consiliului de supraveghere, ca unele ce erau drepte şi în interesul atât al acţionarilor cât şi al Statului sau. După un schimb de mai multe note şi depeşi urmate de întrevederi ale lui Kretzulescu cu Hansemann, acesta primeşte menţinerea capitalului de construcţie de 248.130.000 de lei cu procent de $7\ ^1/_2\ \%$ cerut de guvernul român. Cât despre condiţia fondarei pe care guvernul cereà lui Kretzulescu sa facă să fie părăsită; după zădarnice sforţari, el scrie lui Catargiu că aceasta este o condiţie *sine qua non*, şi ca dacă nu este primită, în zadar se mai trateaza. Kre-

tzulescu erà totdeauna foarte precis şi hotarît în afaceri. Se întâmplă că preşedintele consiliului de miniştri român, discutând chestia fondărei, să revină asupra celei a capitalului, la care Kretzulescu răspunde scurt şi încheietor că este de prisos de a revenì asupra acestui punt, întrucât cifra guvernului a fòst primită de consiliul de supraveghere. In zadar căutà guvernul român să scape de garantarea titlurilor ce erà să le dee în schimbul acţiunilor, prin argumentul că „Statul nu ar datorì nimic societăţei, şi dacă a voit să-i întindă o mână de ajutor, e momentul rău ales pentru ca ea sa rădice pretenţii neîndreptăţite"[1]). Catargiu uità că guvernul român provocase negocierile; că deci societatea erà în drept a'i pune condiţiile ei, şi că cererea de garantare nu erà cevà nou, ci numai o întărire de care se bucuraseră obligaţiile primei concesii şi care trecuse asupra acţiunilor prin convenţia din 1872, iar acuma se cereà să fie mănţinută şi pentru titlurile Statului ce erau să fie date în schimbul acţiunilor societăţei. Inţelegem că Statul român care simţià crescându-i puterile, dorià să scape de asemenea amaneturi, şi cereà ca publicul chiar cel străin să aibă încredere în cinstea lui şi în starea lui de avuţie; dar lumea, mai ales cea financiară străin, ne cunoşteà încă foarte puţin, cu 40 de ani în urmă; apoi deşì noi nu fusesem întru nimic vinovaţi de reaua întorsătură ce o lüase afacerea Stroussberg, tot atât de puţin vinovaţi erau şi acţionarii cari dăduseră banii pentru a construì drumuri de fer în o ţară îndepărtată şi care, mai la urma urmelor, erà picinuitoarea tuturor greutăţilor. De aceea vedem pe Kretzulescu transmiţând guvernului răspunsul mai hotărît al societăţei, că „titlurile nefondate vor suferì desigur o depreciere, mai ales că împrumuturile române nu sunt cotate la bursa din Londra. Kretzulescu sfătueşte deci încă odată pe guvern să primească fondarea titlurilor, căci ţara ar pierde nemăsurat, dacă răscumpărarea ar cădeà". Sfatul lui Kretzulescu erà cu atât mai la locul lui, cu cât ministrul Bülov îi dăduse, deşì foarte delicat, a înţelege că, la caz când afacerea căilor ferate nu ar primì o deslegare oarecare, Germania ar fi ne-

[1]) Catargiu către Kretzulescu din 6 Decemvrie 1875.

voita a rupe relaţiile cu România; că mai la urmă, dacă chiar pretenţiile societaţei s'ar păreà exagerate, încă guvernul român ar puteà să facă această mică jertfă, pentru câştigul ce'l dobândià prin răscumpărarea căilor ferate.

Această ameninţare despre a cărei grave urmări Kretzulescu îşi dadeà pe deplin sama, o transmite guvernului din Bucureşti, pentru ca nici o răspundere să nu cadă asupra lui.

Ministerul mai cearcă un mijloc desperat — pe cât de zadarnic, pe atât şi de neplăcut lui Kretzulescu care erà sigur de mai înnainte de a fi refuzat, anume de a rugà pe Bülov ca să apere el punctul de vedere al guvernului român pe lângă consiliul de supraveghere, pentru a'l face să renunţe la condiţia fondărei. Cum prevăzuse prea bine Kretzulescu, intervenirea lui nu avù nici un efect, întrucât Statul prusian nu puteà să'şi jertfească interesele supuşilor săi în folosul Statului român.

Catargiu atunci cearcă alt mijloc, anume de a schimbà mediul în care se tratà afacerea şi cere lui Kretzulescu, prin o notă a lui din 18 Decemvrie 1875, să determine pe consiliul de supraveghere a trimite un reprezentant al său în Bucureşti pentru a sfârşì tratările. Consiliul refuză trimiterea delegatului, înnainte de a se fi primit de guvernul român principiul fondărei titlurilor. Kretzulescu însă luând cererea trimiterei unui delegat al societăţei la Bucureşti, ca un act de neîncredere faţă cu el, se simte jignit, şi arată lui Boerescu această jignire. El se mărgineşte de acolo înnainte numai a transmite guvernului din Bucureşti actele ce i le comunicà societatea. Guvernul însă, încurcat şi prin o schimbare ministeriala, nu mai împărtăşeşte lui Kretzulescu nici o ştire în răstimpul de o lună, dela 14 Decemvrie 1875 până la 11 Ianuarie 1876, încât Kretzulescu poate adăogà, la nota lui prin care'şi răsuflà supărarea, şi arătarea părerei sale că guvernul român părăsise chestia răscumpărărei. In aceeaşi notă însă Kretzulescu nu lipseşte a băgà de seamă, că „scăpând ocazia ce ni s'a oferit astdată de a răscumpărà căile noastre ferate, ţara va aveà a regretà mult că n'a putut profità de împrejurările în cari s'a aflat acuma acea societate spre a cumpărà aceste căi“.

Boerescu se grăbeşte a răspunde lui Kretzulescu că în zadar s'a simţit atins prin cererea de a face să se trimită de societate un reprezentant la Bucureşti, întrucât aceasta ar fi neapărat pentru a negocià cu el chestiile ce nu se pot hotărî decât în ţară. Il roagă deci pe Kretzulescu să nu se retragă tocmai acum, când se simte mai mare nevoie de luminile lui. Această împrejurare mai dă prilej la schimb de note, când deodată chestia răscumpărărei ieà o altă întorsătură. Consiliul de supraveghere văzând că guvernul român e gata să primiască condiţia fondărei, dar că consiliului nu i se oferià nici un folos pentru mijlocirea lui pe lângă societatea pe care o reprezintă şi o conduceà cum vroià el, găseşte alt mijloc de a îngreuià răscumpărarea, anume în chestia acţiunilor de prioritate care, dacă ar fi plătite cu privilegiu, cum erà şi drept ar fi rămas prea mică suma de împărţit acţiunilor primitive, lăsând a înţelege, că guvernul român ar trebuì să mai încuviinţeze câteva zeci de milioane pentru răscumpărarea acţiunilor de prioritate. Din această nevoie se explică şi pentru ce, dela început, consiliul ceruse urcarea sumei despagubirei la lei 309.000.000 cu reducerea procentului la 6% din 7 $/_2{}^1$ %. Cu alte cuvinte, cum spun Memoriile Regelui Carol „posesorii priorităţilor cereau o tratare specială, ceeace nu puteà convenì guvernului român"[1]). Faţă cu această nouă greutate rădicată de consiliul de supraveghere, care nimicià puntul întâi al alcătuirei primitive, ca preţul răscumpărărei să nu treacă peste acel al construcţiei, 248.130.000 de lei, tratările pentru cumpărarea căilor ferate sunt cu totul rupte, şi societatea rămâne să caute altfel de a scăpà din desperata ei situaţie[2]).

Kretzulescu nu lipseşte însă a aruncà vina acestei neisbânzi asupra „guvernului român care trăgănise prea mult negocierile, aşà că nu se folosise de bunele dispoziţii dela început ale consiliului de supraveghere. El îşi rosteşte totodată adânca sa părere de rău asupra daunei pe care această împrejurare o va aduce creditului moral al Statului român"[3]).

---

[1]) *Aus dem Leben*, III, p. 2 (11 Ian. 1876).

[2]) Note sur le rachat des chemins de fer 1876. Comp. *Aus dem Leben*, III. p. 10—11 (13 Fevr. 1876).

[3]) Scrisoarea din 22 Maiu 1876.

In urma acestei neisbutiri a afacerei cailor ferate şi a poziţiei sale tot nedefinite ca agent diplomatic la Berlin, Krétzulescu îşi dă demisia din acel post în 29 Maiu 1876. Curând după aceea cazând ministerul lui Lascar Catargiu şi fiind înlocuit cu I. C. Bratianu, acesta da în judecată pe ministerul conservator implicând în aceasta învinuire şi pe N. Kretzulescu care este astfel trimis pentru a doua oară înnaintea Curţei de Casaţie. El este însa scos curând din acuzare ca şi în întâiul rând, şi ramâne tot în favoarea Domnitorului care arată în memoriile sale ce bine petrecuse în familia lui Kretzulescu, în 1877, când îi face cinstea a petrece câteva zile la Leurdeni: „Nu'ţi poţi închipuì, scrie Principele Principesei, ce mult am gustat acea zi. Le-am făgăduit că la calatoria mea viitoare la Craiova, să mă opresc iar la Leurdeni“ [1]).

In aceasta parte a activităţei lui N. Kretzulescu putem vedeà întăiu dibacia şi energia lui în chestia luptei lui pentru a'şi creeà la Berlin o situaţie, în poziţia cea absolut falsă în care îl puneà starea de vasalitate a ţărei, libertatea lui de rostire faţă cu toţi diplomaţii din capitala Prusiei, care trebuise sa'i puna în uimire, dar tot odată să'i zgudue destul de adânc pentru a cautà fiecare să împace pe aprigul Român, care susţineà drepturile ţărei lui cu aşà de mare îndărătnicie. Kretzulescu obţine să fie primit în audienţă de marele cancelar, ceeace nu erà o mică isbândă, mai ales când toţi diplomaţii marturisesc ce greu se lăsà apropiat principele de Bismarck, chiar şi de ambasadorii marilor Puteri. De Bülov cultivà apoi pe Kretzulescu şi erà gata a recunoaşte României dreptul de a încheià convenţii comerciale cu Statele celelalte şi îi făgadueşte chiar de a intrà în tratări pentru o asemenea dare pentru a intrà în legătură cu corpul diplomatic de procedare pentru a intrà în legatură cu corpul diplomatic; ambasadorii, când îi raspund, îi dau titlul de agent al României, lucru pe care îl face chiar şi ambsadorul turcesc, adică tocmai acel reprezentant diplomatic care aveà cel mai mult temeiu de a fi nemulţamit de misiunea lui Kretzulescu, mai ales faţă

[1]) *Aus dem Leben*. IV, p. 205.

cu tânguirile cele poate prea ascuţite ale lui Kretzulescu, repetate către toţi oamenii politici din Berlin despre încalcările drepturilor româneşti din partea Porţei Otomane, tânguiri care nu putuseră să nu ajungă şi la urechile lui Aristarchi bei.

In chestia răscumpărărei căilor ferate, Kretzulescu nu a isbutit să aducă o deslegare. Aceasta se datoreşte însă, cum am văzut, nu lipsei de râvnă a lui Kretzulescu în conducerea negocierilor, cât mai mult modului cum aceste negocieri au fost conduse la Bucureşti; căci dacă se admiteà dela început 309.000.000 de lei cu 6% cifră egală cu anuitatea celei de 248.130.000 lei cu 7 ½ % precum şi fondarea titlurilor — condiţie la care guvernul a consimţit, însa prea târziu, când răsărise în gândul consiliului de supraveghere chestià priorităţilor — răscumpărarea se făceà de atunci. Nu e vorba pentru Statul român a fost poate mai bine că ea nu s'a putut înfăptuì atunci, şi că s'a îndeplinit mai târziu, în 1879, când lucrul s'a făcut în condiţii mai bune, de cum se puteà în 1875 (din cauza urcărei considerabile a prestigiului României prin declararea neatârnărei ei din tratatul dela Berlin). Făcându-se acum răscumpărarea numai cu 60% pentru acţiunile primitive, cu toate că pentru acele de prioritate s'a încuviinţat 133%, s'a scăzut capitalul total al răscumpărărei numai la 209.000.000. Intrucât însă Statul român hotărî să iee asupră'şi şi cele 48.000.000 obligaţii de împrumut ale societăţei cu 6%, capitalul total dat pentru răscumpărare a fost de 257.000.000, din care scăzându-se sumele amortizate până la 1878, rămâneà datorie curată: 237.500.000 de lei. Procentul însă se redusese acuma la 6% *la această sumă*, încât amortizarea în loc de a se face în 69 de ani, se terminà numai în 44. De garantare însă nu scăpă Statul român nici în 1879, de oarece în loc de această garanţie în liniile ferate, Statul trebuì să asigure anuitatea în venitul monopolului tutunurilor[1]). Condiţiile mai bune în privinţa preţului se datoresc însă, nu râvnei şi dibăciei mai mare ale oamenilor din 1879, ci creşterei neconte-

[1]) Expunerea de motive a d-lui D. Sturdza din 1 Oct. 1879 în volumul *Răscumpărarea Căilor Ferate*, 1880, p. 95—113.

nite a puterei ţărei, a creditului ei, precum şi situaţiei politice care, în ajun de reforma Constituţiunei ţineà pe Evrei în aşteptarea unui rezultat la care însă ei nu ajunseră în măsura pe cari o doriau.

In orice caz încercările de răscumpărare a căilor ferate, conduse de Kretzulescu în 1875, îndrumară pe acele din 1879, punând bazele înţelegerei care suferì numai modificări de cifre iar nu de principii, iar pe de altă parte silinţele lui pentru recunoaşterea Statului român ca organizm deosebit de acel al Turciei, sub care Statul român stăteà pe atunci, contribuiră la evoluţia înnălţătoare a situaţiei noastre politice şi a vazei ce o câştigam mereu în raporturile cu celelalte State europene.

Nici o lucrare politică nu se pierde în deşert, ci contribue la sporirea sau scăparea puterei de viaţă a Statului.

CAP. VII.

ULTIMA ACTIVITATE A LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Doi ani după retragerea sa din Berlin, la 1878, N. Kretzulescu apare din nou pe scena politică, în o chestie foarte însemnată: retrocedarea Basarabiei, stipulată de Ruşi, după războiul din 1877, prin tratatul dela San-Stephano.

Nicolae Kretzulescu cu mintea lui hotărîtă, cu firea lui dreaptă, ştià să plece capul acolo unde trebuià. El ştià că în faţa celor cu neputinţă, în faţa întâmplărilor nestrămutate a sta ţanţoş este a pierde nu numai ceeace vrei să câştigi, dar adeseori şi ceeace ai câştigat. El luă atunci în faţa chestiunei basarabene o poziţiune stranie pe atunci, dar pe care un viitor apropiat s'a însărcinat s'o justifice, mai cu seamă în 1913, când a trebuit ca guvernul român să întrebuinţeze tot sprijinul diplomatic şi armat ca să obţinem o părticică din aceea ce ni se oferise de bunăvoe la 1877 în schimbul districtelor basarabene ce pierdusem atunci, fără de nici un folos. Nicolae Kretzulescu care cunoşteà toate urzirile tainice ale politicei internaţionale ştià că Rusia nu renunţase nici o clipă la cele trei districte basarabene, care îi fusese smulse de Tratatul din Paris, în urma învingerei ce suferise atunci (1856). Se văzuse că Gorciacoff imediat ce Franţa fusese învinsă la 1870, ceruse neutralizarea Mărei Negre. Ca urmare neapărată dacă armele Rusiei erau trium-

fatoare în Orient trebuià să fie reluarea celor trei districte care erau pentru Ruşi şi o amintire umilitoare şi o dorinţă nestramutata de a nu rămâneà izolaţi de Dunăre.

Memoriile lui Andrassy arată clar hotărîrea Rusiei în aceasta privinţă, iar consfinţirea congresului din Berlin, ori cât de dureroasă, nu a putut surprinde pe nimeni. Rămăsesem numai cu întărîtarea spiritelor cu protestări zadarnice a tuturor oamenilor politici, cu o ţinută de falşă mândrie faţa de întâmplări pe care nu mai eram stăpâni a le modificà.

Nicolae Kretzulescu vazù cu adâncă durere nesocotinţa oamenilor politici, cari nu voiseră să se supue evenimentelor şi sa asigure ţarei Quadrilaterul Rusciuc-Silistra-Şumla-Varna şi o buna compensaţie bănească. Presa de atunci a aţâţat şi ea falşul patriotism în care se scăldau toţi oamenii politici, atât conservatori cât şi liberali.

In mijlocul acestor încurcaturi şi ascunderi ale adevărului, s'a aflat un om, *un singur om*, în toata România care a avut curajul de a emite o parere potrivnica curentului obştesc, şi care sprijinì tocmai singura soluţiune îndreptăţită din puntul de vedere politic.

Nicolae Kretzulescu, ca adevărat cap politic şi care vedeà înnaintea ochilor numai interesul ţărei, neumbrit şi neacoperit de nici un dor de popularitate, avù îndrăzneala a'şi spune gândul sau pe faţa, cu riscul de a trece drept om vândut Rusiei, drept lipsit de cel mai elementar simţimânt de patriotism, într'un cuvânt drept trădator de ţară. El care luptase o viaţa întreaga în potriva amestecului străin în afacerile Statului român, şi care vede astfel îndeplinită Independenţa ţărei, el erà acela care vedeà lucrurile prin prizma lor cea adevărată şi el singur ştiù să apere interesul real al Romaniei.

In o broşura a lui, Kretzulescu critică „modul cum a procedat guvernul, Camera şi presa în afacerea Basarabiei: prin interpelari şi articole duşmaneşti la adresa Rusiei, prin care România şi-a înstrainat această mare putere, către care tot ne leaga oarecare datorii de recunoştinţă; că ar fi putut fi vorba de o chestie naţională, numai dacă ar fi fost în joc întreaga Basarabie, iar nu un colţ de pământ cu mult mai jos în în-

tindere şi valoare economică decât Dobrogea ce ni se oferă în schimb[1]). El vedeà că dacă am fi avut pe Ruşi cu noi, am fi scapat mult mai uşor în chestia evreiască; că trebuià sa ne gândim că nu erà înţelept a lovì în Rusia care are şi amorul ei propriu şi al·ei patriotism; că în sfârşit chestia Basarabiei va fi rezolvită de Europa în favoarea Rusiei, şi că toate protestările noastre nu vor aveà alt efect decât a micşorà compensaţia oferită şi a răcì pe Rusia dinspre noi"[2]).

Mărturisim că în starea de spirit în care se aflà pe atunci opinia publică obştească a poporului român, încălzita de o presă îmbolnăvită de şovinism, întemeiată, nu e vorbă, pe un simţimânt de dreptate jignită, a trebuit lui N. Kretzulescu un curaj, şi o lepadare de sine cu totul afară din cale, pentru a sprijinì cesiunea voluntară a Basarabiei către Rusia în schimbul unor compensaţiuni mult mai mari.

A doua zi, după eşirea broşurei sus numită, Domnitorul a trimis să felicite pe N. Kretzulescu pentru îndrăzneala sa patriotică, arătându-i ca el singur a vazut bine. Mai târziu, de câte ori înţeleptul Rege reveneà asupra acestei întâmplări, aduceà întotdeauna laude lui Kretzulescu pentru înaltul simţ patriotic ce dânsul arătase în această împrejurare atât de însemnată şi de gingaşe.

Dacă Basarabia erà pierdută, ar fi fost o copilarie a crede că prin protestările noastre vom scăpa-o, căci, când erà vorba de a se împăcà toate puterile dela Congresul din Berlin şi anume pe baza unei împărţiri a unor ţări turceşti, şi când condiţia neapărată a acestui câştig erà mulţămirea şi a Rusiei, căci ea odară adusese prilejul acelui câştig, înţelege oricine că vulturii cei mari adunaţi în capitala Imperiului German nu erau sa se oprească dinaintea unei măsuri care pentru ei erà o *mică nedreptate* în dauna unui mic Stat şi care se găsià, în părerea lor, destul de compensat prin recunoaşterea neatârnărei şi darea în schimb a Dobrogei.

Este învederat că în această împrejurare nu massa cea

---

[1]) *România liberă*, organul partidului junimist spune „că prin Dobrogea ni se dă un întins ţărm în mare", etc.

[2]) *Reflexions sur la retrocession des 3 districts de la Bessarabie* par Nicolas Kretzoulesco, Bucarest 1878 mars, p. 3 et suiv. Comp. *Presa* 20 Iunie 1879.

mare a poporului, nu conducătorii lui au văzut drept, ci Nicolae Kretzulescu căruia acum trebue să'i aducem închinarea cuvenită, pentru acel mare act de patriotism luminat şi prevăzător.

* * *

Tratatul din Berlin impusese României, în afară de retrocedarea Basarabiei, şi primirea necreştinilor la împământenire. Această favoare trebuià să fie concedată de România mai ales Evreilor care, prin marea finanţă, izbutiseră să fie trataţi ca o Putere, ca un Stat, şi să formeze obiectul unor tratări politice. Trebuià deci ca Constituţia română şi anume art. 7 care prevedeà dreptul de împământenire dat numai străinilor de rit creştin, să fie revizuită. Această îndatorire deşteptă în ţara întreagă o mişcare mai puternică încă decât aceea care o frământase cu prilejul deslipirei Basarabiei, şi această zguduire adaosă pe o stare sufletească ce nu se liniştise încă deloc, aruncă pe poporul român într'o stare de excitaţiune ne mai pomenită, care'l puteà împinge la fapte puţin chibzuite. Se păreà că străinătatea voià să ne puna cuţitul la gât, pentru a primì pe Evrei în cetăţenia româna, sub condiţia ameninţătoare de a nu ne recunoaşte altfel neatârnarea, pentru dobândirea căreia făcuserăm atâtea jertfe şi vărsaseram atâta sânge.

Adunarea din 1878—79 declarase că primeşte Tratatul din Berlin, neputând face altfel, şi recunoscuse deci nevoia de a se revizuì art. 7 din Constituţie. Conform acestei legi fondamentale a Statului român, adunarea fusese disolvată şi se facură alegerile pentru Camera de revizuire, în mijlocul celei mai mari frământări ce se poate închipuì. Mai toate căpeteniile politice şi intelectuale ale ţărei intrară în noua Constituantă.

Se iscă întâi o desbatere foarte vie pentru a se ştì dela cine erà să plece proiectul de reformă a art. 7. Opoziţia din Adunare cereà ca el sa fie formulat de guvern, lucru ce fu combatut cu cea mai mare energie de Ion Brătianu, capul guvernului liberal. Brătianu voià anume să arăte Europei modul

cum țara privià această revizure, iar opoziția îi răspundeà că Adunarea, necunoscând părerile Puterilor europene, nu va puteà formulà propuneri care să răspundă și dorințelor lor. La sfârșit însă părerea guvernului învinse și se alese o comisie de 11 membri, iar în Senat una de 7 în care figurà și Nicolae Kretzulescu. Atât el cât și Vasile Boerescu demisionară însă din comisie, pe motivul că ei erau de părere ca guvernul să înfațișeze proiectul. Boerescu, făcându-se organul amândurora, spuneà că guvernul care băgase țara în războiu și adusese la lumină chestia izraelită, trebuià să iee singur inițiativa rezolvirei ei. Cu toate că demsiile lui Kretzulescu și Boerescu sunt respinse, ei nu iau parte la lucrările de întocmire a proiectului[1]).

Adunarea erà în o poziție foarte stranie. Ea erà în majoritate guvernamentală; cu toate acestea în comitetul delegaților aleși pentru a se rostì asupra proiectului întocmit de comisie, căzură 4 membri din opoziție și numai 3 din majoritatea guvernamentală, căci cum spuneà Blaremberg în ședința din 7 Septemvrie: „Avem o majoritate ministerială, dar nu o majoritate revizionistă în sensul ministerului. Camera vreà pe d. Brătianu, dar nu împărtășește ideile sale în chestia izraelită“[2]). Aceste idei erau numai bănuite a fi favorabile Evreilor, căci Brătianu nu le dăduse încă pe față, prin nici un cuvânt.

Neașteptata alcătuire a comitetului delegaților luase ființă sub presiunea opiniei publice protivnică Evreilor, încât acei membri fuseseră aleși ca delegați care reprezentau mai pe față tendințele anti-semite, și Vasile Conta cel mai hotărît din toți fu ales raportor al proiectului. Cu toate că Vasile Conta subsemnă alăturea cu ceilalți trei colegi ai săi din opoziție, proectul de revizuire, în discursul ținut de el, se rostì *personal* contra revizuirei, cel puțin pentru momentul actual.

Văzând Brătianu că comitetul delegaților reprezintă opoziția în loc de majoritatea adunărei, el se gândì că minis-

---

[1]) *Mon. of.*, 15 și 27 Iunie 1879.
[2]) *Mon. of.*, 8 Sept. 1879, p. 5862.

terul exclusiv liberal cum erà acel de atunci, nu va puteà rezolvì chestia izraelită şi se hotărî să primească ministerul, alcatuind un cabinet de fuziune în care să intre şi elemente conservatoare, ceeace erà cu atât mai de nevoie, cu cât deslegarea chestiei izraelite trebuià să apară faţă cu străinătatea ca dată de ţara întreagă, iar nu de un singur partid.

In 11 Iulie 1879, Brătianu demisionează pe motivul aparent al alcatuirei comitetului delegaţilor care înfăţişà o majoritate anti-guvernamentală. Că lucrurile stăteau însă altfel, se vede de pe aceea că ministerul se reconstitue tot sub Brătianu, primindu-se în el, pe lângă M. Kogălniceanu, tocmai acei doi membri din Senat cari nu voiseră să ia parte la lucrări: Nicolae Kretzulescu şi Vasile Boerescu, şi anume cel întâi ca ministru de Instrucţie, iar al doilea ca ministru de Externe. In programul noului cabinet cetim că „am lăsat orice spirit de partid, căci timpii sunt grei, din cei mai grei prin care a trecut ţara; că ministerul va suprimà orice deosebire de religie; dar va susţineà totuşi împământenirea individuală“.

Nevoia lui Bratianu de a aduce în minister pe doi patrioţi de mare vaza, îl facù să treacă peste înduşmănirea în care el se aflà cu Boerescu şi mai ales cu Kretzulescu, şi să ceară conlucrarea la opera comună a acestor trei însemnaţi barbaţi de Stat cu vază în ţară şi în străinătate.

Că lucrurile stăteau astfel şi că Brătianu fusese nevoit sa alcătuiască un minister de coaliţie ne-o spune întâi Petru Carp în şedinţa din 6 Septemvrie 1879 pe cât şi M. Kogălniceanu care arata că ‚şi el fusese chemat în minister, şi că atunci când am venit să lucrăm împreună ne-am făcut concesii mutuale, pentru ca să scăpăm ţara; căci avem această pretenţie, aceasta impertinenţă dacă voiţi, a crede că o s'o scăpăm. Ministerul de coaliţie erà de nevoie pentru a respinge mai bine pe Jidani“[1]).

Şi în adevar că erà neapărată o întrunire a tuturor puterilor ţarei pentru a găsì mijlocul de a împăcà interesul Europei cu al nostru.

[1]) *Mon. of.*, 7 Sept. 1879, p. 5820. Comp. 4 Oct., p. 6411.

Bülov ministrul german spuneà lămurit, că „noi am înscris în Tratatul nostru un principiu pe care, dacă voiţi să intraţi în societatea noastră, trebue să'l adoptaţi. Noi nu ne mai amestecăm în chipul cum voiţi să'l aplicaţi; aceasta e treaba voastră; decât trebue să vă gândiţi ca ceeace veţi face să nu fie o mistificaţie“[1]).

Acest minister de coaliţie înfăţişà însă din alte punte de vedere contraste izbitoare. Se vedeà în el, alăturea cu Kogălniceanu şi Kretzulescu ambii prieteni şi conlucrători ai lui Vodă Cuza, ca ministru de război Colonelul Lecca, unul din răsturnătorii fostului domnitor. Aceşti trei bărbaţi politici intraseră în minister pentru a venì în ajutorul ţărei, în aceste momente grele prin care treceà, după cum o spune lămurit Kogălniceanu în frumosul său discurs: „Când m'a chemat Brătianu, am uitat diferenţele dintre noi. Atâta am întrebat: Moşia este drept politic sau ba? Căpătând răspuns afirmativ, am intrat în minister. M'am întâlnit în el cu Kretzulescu cu care aveam legături vechi, din vremile Unirei, când erà redactorul „Concordiei“ şi care fusese ministru după 2 Maiu. Cu Lecca primisem să fiu alăturea, fiindca nu mă ocupam de ceeace acesta făcuse la 11 Februarie. De aceasta aveà să dea Lecca seamă înnaintea istoriei; dar Lecca a apărat ordinea în 1869 sub ministerul lui Dimitrie Ghica (în care erà şi Kogălniceanu). Am intrat în minister, — urmează Kogălniceanu, — ca să scap România de un pericol, de un cataclism care este iminent, să scap ţara mea cea mică; căci ne vom pune în luptă cu Europa dacă vom face cevà nematur“ [2]).

Proiectul lucrat de majoritatea comitetului delegaţilor admiteà numai principiul înlăturărei chestiei confesionale la dobândirea drepturilor politice, menţinându-se astfel principiul naturalizărei individuale. Guvernul credeà că acest proiect va fi privit de Puterile europene tocmai ca o mistificare; căci Europa cereà nu numai o proclamare de principii pentru

---

[1]) *Mon. of.*, 15 Iunie 1879, p. 3337.
[2]) *Ibidem*, 6 Septemvrie 1879, p. 5787.

viitor ci şi *un început de executare*[1]). Pentru prezent Kogălniceanu spuneà curat că acest proiect erà *o sfidare a Europei*[2]), cuvinte ce sunt relevate de opoziţie prin organul lui G. Vernescu[3]). Brătianu adăogià că proiectul delegaţilor nu va fi primit în străinătate şi că nu erà să piară România dacă în 5.000.000 de Români erau să introducă 1000—2000 de Evrei[4]). Guvernul deci cerù ca proiectul majorităţei delegaţilor sa fie sau retras din desbateri sau respins de Adunare. Insa pentru a nu da de banuit că ar susţineà împământenirea Evreilor dupa categorii, Brătianu determinase pe partizanii sai, minoritatea comitetului delegaţilor, să retragă mai întâi proiectul ei care prevedeà tocmai acest sistem de împământenire[5]). Mijlocul însă dădù cu totul greş, căci opoziţia văzând că şi minoritatea îşi retrage proiectul, bănuì dinpotrivă ca guvernul aveà scopuri mult mai înaintate, anume emanciparea tuturor Izraeliţilor[6]). Kogălniceanu pentru a tăià asemenea deduceri, sprijinì el cererea categoriilor, arătând că ele au mai fost propuse odată, la 1864, când fuseseră sprijinite de C. A. Rosetti şi N. Kretzulescu. Acesta fusese chiar raportorul proiectului de lege care admiteà la drepturile politice pe străinii care se bucurau de împământenirea cea mică, între care erau şi Izraeliţii pământeni[7]). Kogălniceanu se apăra însa contra învuinuirei că el ar dorì emanciparea tuturor Izraeliţilor, aratând că el, în 1866, spusese că o asemenea masură ar puteà aduce un măcel în Moldova[8]). Bănuiala, cu toate acestea, stăruià contra ministerului, de oarece Kogalniceanu, în programul subsemnat de minister, spuneà ca erà contra categoriilor, şi acum le apără[9]).

Ce însemnau aceste înteţiri necontenite ale ministerului asupra adunărei? Intăi refuzul absolut de a luà iniţiativa

---

1) Boerescu în şedinţa din 1 Octomvrie 1879. *Mon. of.*, 2 Octomvrie p. 6378. Comp. Brătianu 10 Septemvrie, *Ibidem*, p. 5942.
2) *Ibidem*, 7 Septemvrie, p. 5821.
3) *Ibidem*, 8 Septemvrie p. 5866.
4) *Ibidem*, 10 Septemvrie p. 5908 şi 5902.
5) *Ibidem*, 11 Septemvrie, p. 5868—69.
6) *Ibidem*, p. 5871.
7) *Ibidem*, p. 5872.
8) *Ibidem*, p. 5873.
9) *Ibidem*, 11 Septemvrie, p. 5891.

unui proiect, şi cererea ca numai decât Adunarea să înfăţişeze proiectul pe care acuma guvernul cereà ca adunarea să'l respingă. Apoi zădărirea Camerei de către Kogălniceanu care acum sprijinià categoriile, când programul ministerial se rostià contra lor? Noi credem că ministerul procedà astfel, pentru a arătà Europei starea sufletească a ţărei şi greutatea uriaşă ce guvernul aveà de învins pentru a face să se primiască revizuirea, cerând astfel Puterilor ca ele să se mulţamiască cu cât mai puţin, dacă nu voiau să provoace o nenorocire de care el nu ar fi răspunzător.

Boerescu făgăduià că îndată ce proectul majorităţei delegaţilor va fi respins de adunare, guvernul va venì cu proectul său care nu va propune nici emanciparea, nici măcar împământenirea după categorii[1]) şi adunarea, după această declaraţie, face guvernului pe plac respingând proiectul delegaţilor[2]).

Proiectul guvernului după ce suferì oarecari modificări, trecù în Constituantă. El nu conţineà decât o singură categorie de Izraeliţi ce erau să fie împământeniţi deodată în chip excepţional, fără nici un stagiu, anume acei ce luaseră parte la războiul pentru neatârnare. Ceilalţi toţi trebuiau să treacă individual prin Cameră, după cum treceau străinii de rit creştin înnainte de revizuire.

In toate aceste frământări din sânul ministerului pentru a găsì formula împământenirei aşà ca să mulţămiască Europa *prin începutul de executare* şi să nu atingă prea mult simţimintele ţărei, Nicolae Kretzulescu a luat o parte hotărîtoare, şi anume propunerea ca, pentru a mulţămì Puterile, să se împământeniască deodată foştii soldaţi evrei, pornì dela el şi fu îndată îmbrăţişată de întregul minister, ca soluţia cea mai fericită faţă cu Europa[3]).

Această ideie erà cea mai bună pentru rezolvirea acestei grele probleme.

In timpul furtunoaselor desbateri şi a vajnicilor frământări cărora dădù naştere chestia izraelită, Kretzulescu

---

[1]) *Mon. Of.* 11 Septemvrie, p. 5927.
[2]) *Ibidem,* p. 5943.
[3]) După o comunicare privată făcută mie de M. Kogălniceanu.

găsì timpul de a se ocupà şi de trebile speciale ale ministerului său. Din scurtul timp de jumătate de an, cât stătù în fruntea Departamentului Instrucţiei, voim să amintim numai o prea frumoasă circulară către corpul didactic în care se văd reproduse ideile pe care el le aplicase când fusese profesor, şi dorinţa lui arzătoare de a ridicà nivelul corpului profesoral la înălţimea idealului pe care Kretzulescu şi'l făcuse de el. In această circulară, din 14 August 1879, Kretzulescu dă poveţe foarte înţelepte învăţătorilor, anume ca „să predee cunoştinţele în ordin şi legătură; să caute a aplicà toate noţiunile la împrejurările vieţei; să se slujască de o limbă romănească şi de un stil corect; să fie, cu copiii, buni şi blânzi pentru a dobândì afecţia lor, singurul mod de a câştigà autoritatea; să dovediască tărie de caracter spre a impune respect copiilor şi, în sfârşit, să nu păşască pragul şcoalei până nu vor fi preparat şi ordinat bine ce aveau a predà copiilor"[1]).

* * *

După proclamarea neatârnarei Romăniei se ivì nevoia organizărei unei reprezentaţiuni diplomatice la curţile europene, putându-se acuma realizà pe faţă ceeace se încercase mai înainte de a se face pe sub mână. Cea dintâi legaţiune pe care Statul român o organizà fu aceea din Roma, la Curtea acelei ţări care se arătase totdeauna atât de favorabilă României, trimiţând ca Ministru plenipotenţiar pe Kretzulescu.

Dela Roma, Kretzulescu fu strămutat la Petersburg, după proclamarea regalităţei, unde el se bucurà de simpatii preţioase, şi unde România aveà nevoie de un reprezentant bine văzut de Curtea rusească în vederea unor chestii destul de greu de rezolvit, ca aceea a sprijinului rusesc în afacerea Dunărei şi aceea a despăgubirilor datorite de Ruşi particularilor din Romănia, pentru daunele suferite din pricina trecerei armatelor ruseşti prin teritoriul ei.

Kretzulescu câştigă simpatiile şi încrederea Impăra-

---

[1]) *Mon. of.*, 1879, August 15. p. 5931.

tului Alexandru al III-lea şi a ministrului său, de Giers, şi izbutì a pune capăt, spre mulţămirea ţărei şi fără a jignì pe Rusia, acestei spinoase afaceri.

Kreţulescu stătù şapte ani la Petersburg şi fu în toata durata misiunei sale înconjurat de semnele cele mai măgulitoare de stimă din partea societaţei ruseşti, şi plecarea lui din Petersburg lăsă păreri de rău în toată societatea înnaltă care'l cunoscuse[1]).

In 1886 Kretzulescu se retrase din Petersburg şi reintra în ţară, din cauza unei deosebiri de vederi între el şi guvernul liberal al lui Ioan Brătianu.

Chiar în anul retragerei sale, Kretzulescu îşi manifestă neplăcerea lui către guvernul liberal, cu prilejul punerei pietrei fundamentale la noul palat al Ateneului Român, aşezamânt ce fusese întemeiat de dânsul, după cum am arătat mai sus. In cuvântarea rostită cu acest prilej, Kreztulescu apasă între altele asupra „nevoiei de linişte a ţărei“ fraza care ţinteà pe guvernul lui Brătianu ce ţineà acum de mai mult de 10 ani şi începuse a nemulţămì ţara. Această rostire a lui Kretzulescu îi atrase un răspuns foarte violent din partea *Voinţei Naţionale*[2]), care imputà lui Kretzulescu că, după ce reprezentase guvernul liberal atâta timp la Curtea rusească, acuma se arată ca leaderul opoziţiei. Kretzulescu ar fi putut răspunde că el, la Petersburg, reprezentase ţara şi pe Rege, iar nu guvernul ce se aflà atunci la cârma Statului; apoi că acest guvern avuse el însuşi nevoie de slujbele lui, de oarece deşì îl ştieà că nu'i împărtăşeşte principiile, îl trimise Ministru plenipotenţiar în capitala Rusiei, în vederea serviciilor ce putea face Ţării.

Kretzulescu punându-şi candidatura la locul de senator în judeţul Muscel, nu izbutì să fie ales, combătut fiind de guvernul liberal cu atâta stăruinţă, mai ales pe temeiul că el ar fi rusofil, imputare nedreaptă şi calomnioasă, de oarece în afacerea Basarabiei nu i se cuvin lui N. Kretzulescu decât

---

[1]) Ne pare reu, că nu putem completà ştirile asupra acestei activităţi diplomatice a lui Kretzulescu, actele diplomatice fiind ţinute încă în secret, iar între hârtiile lui negăsindu-se nimic asupra acestei misiuni.

[2]) 1886, No. 674.

laude pentru patriotismul său luminat şi prevăzător. Nu este om politic care să nu recunoască azi greşala făcută în 1878 şi urmările ei atât de păgubitoare ţărei[1]).

După căderea liberalilor, în 1888, Kretzulescu intră în Senat, al cărui preşedinte este ales. Călăuzit de un spirit de moderaţiune şi nepărtinire, dânsul fu combătut de elementele extreme şi înlocuit la Preşedenţia Senatului de Generalul Florescu, candidat al opoziţiei conservatoare.

Ultima lui îndeletnicire politică a fost misiunea lui la Paris în calitate de Trimis extraordinar şi Ministru plenipotenţiar (1891—93).

In timpul acestei misiuni N. Kretzulescu negociă şi semna prima convenţiune de comerţ între România şi Franţa (1892).

Retras în viaţa privată (1893), N. Kretzulescu nu încetă a se interesà de politică şi a urmărì de aproape evenimentele, căutând întotdeauna a-şi da seama de înâurirea lor politică, asupra intereselor ţărei. Dânsul se întreţineà mereu cu rudele şi prietenii de mijloacele de a asigurà soarta unei ţări tinere, plină de viaţă şi de viitor.

Chestiunile adeseori atât de complexe ale politicei externe faceau obiectul curiosităţei sale şi până la sfârşitul lungei sale cariere se ţineà în curent cu marile probleme ale politicei externe. Chiar în ultima zi a vieţei sale, Kretzulescu urmăreà cu atenţiune revolta Boxerilor în China şi se interesà de represiunea cu ajutorul armatelor europene. Dânsul judecà cu oarecare severitate această nouă atingere a autonomiei unei ţari uriaşe, care putea pricinuì neajunsuri grele şi chiar primejdii pentru Europa. Căci revolta Boxerilor nu erà după părerea lui decât o manifestaţiune a simţimântului naţional exasperat de încălcările străinilor.

Pe lângă interesul ce-l purtà pentru chestiunile politice, Kretzulescu nu pregetà de a se ocupà cu lucrările Academiei Române, a carei înfiinţare o proiectase în 1865 şi al cărei Preşedinte fu ales în sesiunile 1895/96—1897/98, dupa

[1]) *Voinţa Naţională*, No. 1015, 16 Ianuarie 1886. Vezi şi mai sus p. 125—128.

N. KRETZULESCU
1890

ce fusese în mai multe rânduri preşedintele secţiunei ştiinţifice. In 1895, el pronunţă, în faţa M. S. Regelui Carol, cunoscutul şi foarte apreciatul răspuns la discursul de recepţiune al Doctorului Babeş.

De altmintrelea, cu toate ocupaţiunile politice şi ştiinţifice ce-i absorbeau aproape tot timpul, Kretzulescu nu ezita a'şi luà asupră-şi şi alte sarcine destul de gingaşe. Aşà, în 1854, primì dela fratele său Scarlat direcţiunea fundaţiunii familiei Kretzulescu, în calitate de efor administrator, funcţiune ce o păstră până la moarte şi de care se ocupă cu cea mai mare grije atât în tot timpul petrecerii sale în ţară, cât şi în cursul misiunilor sale în străinătate. Graţie lui şi stăruitoarelor sale demersuri, această pioasă instituţiune putù fi ferită de a fi absorbită de Stat şi păstrată neamului Kretzuleştilor[1]. In tot decursul administraţiei lui, Kretzulescu se interesă de aproape de toate amănuntele gestiunei atât pentru a-i mărì averea şi a-i desvoltà veniturile, cât şi pentru a o ferì de risipă, mărindu-i veniturile foarte mult în tot timpul cât fu efor.

Cu creşterea treptată a veniturilor, dânsul fu fericit a puteà contribuì din ce în ce mai mult a alinà mizerii demne de interes, procurând mijloace de trai multor membri scăpataţi ai familiei Kretzulescu sau ajutând atâţia tineri a-şi completà studiile, graţie numeroaselor burse ce li se acordă de Eforie.

Astfel Kretzulescu avù ocazia să poată pregătì tineretul pentru misiunea de desvoltare şi de progres ce aveà să îndeplinească pentru ţară. Câţi bărbaţi de Stat, câţi profesori, ingineri, jurişti, medici eminenţi nu s'au bucurat de ajutorul instituţiunei conduse de el şi câtă recunoştinţă nu a cules dânsul după urma acestor binefaceri.

---

[1]) Vezi date interesante asupra acestei fundaţiuni şi asupra interesului ce-i purtà Nicolae Kretzulescu, în *Anexe* No. *XLIV* şi *XLV*.

CAP. VIII.

PERSONALITATEA LUI NICOLAE KRETZULESCU.

Din întregul acestui studiu se vede că Nicolae Kretzulescu erà înfăptuirea unui caracter. Acest bărbat a fost așà cum a fost nu numai pentru că simțià în vinele lui pâlpâirea unui neam întreg dar pentru că din izvoarele la care se adapase în familie trăsese puterea de a fi aceeace doreà să fie pentru țara lui. Căci dovedit este că sănătatea trupească și sufletească, cinstea neșovăelnică, adevărul în față cu el și cu semenii, atâtea calități provenite lui Kretzulescu din sânul familiei lui nu erau îndeajuns pentru a face dintr'un om omul întreg care erà el. Puterile atavice sunt și rămân izvorul la care se adapa aleșii vieței dar ca să poți pune tu însuși stapânire pe ele trebue să fii alcătuit din elemente superioare fizice și psihice, astfel cum a fost N. Kretzulescu. Ce folos poate da mănunchiul dacă'i lipsește legătura care'l ține.

Kretzulescu a legat înaltele lui daruri urzite din simțiri moștenite și pilde trăite în copilăria lui cu puterile voinței prin munca. Dacă ar fi astăzi să scrim pe piatra mormântului lui o deviză sfântă, ar trebuì să spunem: *la izbândă prin muncă.*

Astfel a putut cheltuì pentru țara lui toate izvoarele inteligenței, ale devotamentului, ale nemăsuratei lui energii.

El a lasat urmașilor săi politici acelor aleși din vechile familii boerești ale țarei, îndemnul la fapte mari; le-a arătat ca fiul unui neam însemnat trebue să cinstească țărei lui,

locul ce a deţinut în viaţă cu cinste, muncă şi dor de isprava. El nu a făcut din înaltele lui stări sociale subiect de deşărtaciuni, ci câmp de cercetare. Din mijloacele băneşti ce le aveà la îndemână de asemenea nu faceà desfătari pentru el, ci izvoare de alinare pentru cei nevoiaşi şi neputincioşi. Prisosul ce'i veneà prin diurne şi altele el îl distribuià pentru îndemnuri la cei ce nu puteau păşì pe calea binelui neajutaţi la timp. Dacă adăogăm faptul că Nicolae Kretzulescu erà pe atunci aproape fără avere şi că numai târziu, la vârsta de 65 ani abià, i-a venit avere de pe urma fratelui său Scarlat Kretzulescu, putem deduce cât de mari erau darurile lui de abnegare şi renunţare la tot ce nu puteà să contribue la ţinta ce'si pusese: Inălţarea neamului. Cu asemenea principii un mare mandatar al ţărei, un ministru, care poarta grijele ei nu se odihneşte pe munca altuia, ci e el cel dintâi şi cel mai simplu muncitor în trebile Statului. De aceea Kretzulescu om de viţa mare, om din viţele acele în care s'au odihnit generaţii întregi în îmbuibări de bunuri necercetate, vine şi zdrobeşte calupul învechit şi lasă să se vada un om cum trebue să fie acel pe care soarta şi naşterea l-a pus în adins celor mulţi, spre a servì de pildă temeinică.

El munceşte din rasputeri, din prima tinereţă, ca sa ajungă la rezultatul dorit, clădindu-şi prin munca un trunchiu pe care să se ridice la înaltele situaţii ale ţărei, iar nu din straturile lăsate de străbunii lui să se faca un piedestal şubred. Caci şubredă e înălţarea oricărui om ce nu cimenteaza treptele pe care păşeşte la muncă disciplinată şi devotament pentru ţinta aleasă.

De aceea gasim munca lui Kretzulescu în circularile date de el atât în oraşe cât şi sate în care se vede nu caracterul simplului secretar, ci gândurile omului mare. In măsura în care îi permit timpul şi puterile, el veghiază la toate, la cele mici ca şi la cele mari. Viaţa lui se scurge liniştită şi regulata; dânsul se odihneşte puţin, sculându-se de dimineaţă. Când aveà vreun plan, vre-o lege în gând, se sculà noaptea ca să o cerceteze şi întrupeze în scris. Această disciplină sufletească a facut pe Kretzulescu să se gândească la nevoile ţărei chiar când nu erà ministru şi să pună în legatura cele

de eri cu cele de azi şi munca lui să se prefacă în coloană de granit, de care s'a rezemat tânărul Stat român. In ultima parte a vieţii lui, când necesităţile funcţiunilor lui politice îi dadeau răgaz îi plăceà să se retragă la Leurdeni. Acolo el se odihnià de zbuciumul vieţei politice, în tovărăşia numai a familiei lui, legată de el prin o mare şi adâncă iubire; în cercul intim al prietenilor ce se adunau adeseori în casa lui. Aici puteà el însfârşit fi adeseori singur cu el însuşi, cercetându-şi faptele şi gândurile, spre a le adaptà cât mai mult la ţinta vieţei lui, fericirea ţărei.

Kretzulescu căutase, în acest frumos colţ de pământ, aşezat pe ultimile ridicături ale Carpaţilor către şesul muntean, sa'şi zidiască o casă în o poziţie încântătoare, la jumătatea unei coaste de deal, de unde vederea se întinde departe pe şesul Argeşului.

Casa încăpătoare vapsită cu var, strălucitoare în albeaţa ei, se înnălţà dragălaşă pe o terasă înaltă, în mijlocul unei grădini pline cu trandafiri care, vara, îşi desfăceau comorile de verdeaţă şi de flori pe fundul mai închis al unei păduri de stejar ce se ridicà pe culmea din dărătul casei.

Kretzulescu se îngrijià foarte de aproape de acest cuib preţios, şi de câte ori trebile lui i-o învoiau, venià la Leurdeni pentru a drege, a întocmì şi a înfrumuseţà locul. Pădurea, în poalele căreia erà zidită casa, fu străbătută cu cărări şi drumuri mai largi pe care puteai să te duci spre adâncul ei, pe jos, calare sau chiar cu trăsura. Pădurea luà astfel cu încetul chipul unui parc întins care împodobì şi mai mult locuinţa de odihnă a lui Kretzulescu. Până în ultimul an al vieţei lui, el se preumblà în fiecare zi, cât stăteà la ţară, prin desişul codrului, călare atât dimineaţa cât şi după prânz, şi adeseori sara se întorceà pe jos iarăşi în sinul ei, în tovărăşia familiei şi a prietenilor ce se întâmplau să vină să'l vadă la moşie. El se bucurà mult de frumuseţa naturei, şi în corespondenţa lui intimă, se găsesc descripţiuni cari dau puternica rostire acestui simţimânt. In ultimele zile ale vieţei lui, când nu mai puteà străbate scumpa lui pădure decât în trăsură, se uità mai cu jale la ea, dar tot găsià în umbra şi răcoarea ei mângâere şi alinare. Primavara mai ales aveà o plăcere deosebită de a ascultà cântul

paserilor de prin crânguri, plăcere care provenià atât din gustul lui pentru natură, cât şi din acel foarte viu pentru muzică. Una din cele mai mari desfătări în timpul studiilor sale din Paris fusese opera italiană, unde ascultà pe vestita cântăreaţă Grisi şi pe nu mai puţin renumitul tenor Tamburini. Lui Kretzulescu însă îi plăceà mult a ascultà şi lăutarii. El simţì o vie emoţie, după cum o spuneà, când reîntors din Paris şi coborându-se din vaporul ce'l adusese dela Viena la Turnu-Severin, auzì în grădina unde stăteà la masă, răsunând arii româneşti din gura şi din arcuşul lăutarilor. Cu aceste cântece patrundeau în sufletul lui nu numai valurile muzicei ci şi glasul ţărei lui pe care nu o văzuse de mai bine de cinci ani. Kretzulescu iubià mult a întrunì la el prieteni şi cunoscuţi care făceau muzică.

Kretzulescu erà fiu tot aşà de respectuos pe cât şi frate bun şi iubitor. Trei din cele cinci surori ale lui rămaseră nemăritate şi trăiau în străinătate, iarna în sudul Franţei şi vara la Paris. Kretzulescu erà pentru ele un adevărat părinte şi, până la o vârstă înnaintată, se duceà la Paris numai spre a le vedeà, îngrijind de ele cu cel mai deplin devotament. Kretzulescu însă întindeà şi mai departe decât membrilor familiei îngrijirile şi ajutorul la vreme de nevoie. Aşà în timpul războiului, el înfiinţase la Leurdeni un spital cu 15 paturi unde şi el însuşi îngrijì pe răniţi pansându-i, operându-i şi dându-le toată căutarea medicală trebuitoare.

Tot la Leurdeni erà însă şi locul cel mai plăcut al lui Kretzulescu pentru lucrările intelectuale. Aici pregătì el în 1878 două volumuri ale *ediţiei a doua a Tratatului său de Anatomie* al căruia volum al III-lea şi ultim apărù zece ani mai târziu, în 1888. Tot la Leurdeni scrise el *Amintirile lui istorice.*

Ingrijirea de persoana lui erà foarte amănunţită, rezultatul studiului igienei care'l învăţase principiile curăţeniei şi ale exerciţiului, neapărate pentru păstrarea sănătăţei. Pe lânga constituţia lui sănătoasă, şi această aspră disciplină trupească explică lungimea în destul de însemnată a vieţei lui, parcursă fără nici o infirmitate fizică şi în deplină păstrare a puterilor mintale, până la ultimul moment al vieţii sale.

Exerciţiul lui cel mai plăcut erà călăria. El iubià foarte mult caii frumoşi şi aveà totdeauna cai de rasă, atât de călărie

cât şi de trasură. Pentru a se urcà pe cal, întrebuinţà ca loc de înnălţare piatra lui Leurdeanu pe care o regăsise lângă nişte ruine ale conacului stolnicului Sandu dela Leurdeni, şi o aşezase lânga scara de intrare a casei lui. Mânca foarte cumpătat: dimineaţa luà o ceaşcă de cafea cu lapte, cu pâine; nu dejunà niciodată, ci luà la 4 ore o ceaşcă de ceaiu şi prânzia seara cu bucate foarte simple.

Printre vecinii lui N. Kretzulescu de lângă Leurdeni erà întâi batrâna Goleasca, mama lui Nicolae, Ştefan, Alexandru şi Radu Golescu şi a d-nei Racovitză. In jurul bătrânei se adunaseră copiii, nepoţii şi chiar strănepoţii ei. Casa fierbeà de viaţă şi veselie; nu erà însă destul de încăpătoare pentru atâta lume, şi se întrebuinţau şi pavilioanele din un parc prea frumos şi foarte bine îngrijit. Moşia Goleşti este depărtată de 16 kilometri de Leurdeni, ceva mai departe este aşezată via Florica, proprietatea familiei Brătianu.

Nicolae Kretzulescu şi Ioan Brătianu lucraseră împreună pentru ţara lor. La început strâns uniţi, se desbinară cu timpul prin ideile lor politice, ceeace nu împiedicà pe Brătianu de a recurge de mai multe ori la Kretzulescu, aşà că deosebirea ideilor nu zdruncinase relaţiile lor sociale, întemeiate pe un simţimânt de stimă a unuia pentru celalt. Familiile lor ramaseseră totdeauna în bune relaţii şi N. Kretzulescu vedeà cu plăcere la el pe copii lui Brătianu pe care'i iubià şi îi lăudà foarte mult, văzând în ei oameni vrednici de a urmărì opera patriotică la care părintele lor şi cu dânsul lucraseră cu atâta râvnă.

Nicolae Kretzulescu iubià foarte mult în mijlocul acestui cerc de prieteni, să povestiască, din lunga lui viaţă, întâmplări serioase sau hazlii.

Evenimente la care fusese părtaş, preschimbările fundamentale ale ţărei, oamenii aleşi cu cari venise în apropiere, atât în ţară cât şi în străinătate şi îndeletnicirile lui formau întotdeauna tema convorbirilor lui. Călătoriile lui erau de asemenea izvor nesecat de povestiri. Călătorii cari în timpurile când îndeplinirea lor erà atât de grea, mai cu seamă în ţările îndepărtate ca Italia, Englitera şi chiar Egiptul unde Chedivul îi pusese la dispoziţie un vapor pe Nil, erau suficiente subiecte

alese pentru frumoase povestiri. Şi el ştià să le istorisească în aşà fel, încât să deştepte şi să cuprindă interesul ascultătorilor lui.

Relaţiile lui N. Kretzulescu cu ţăranii erau foarte prietenoase; el le venià în ajutor, prin toate mijloacele cu sfatul, cu căutarea sănătăţei şi cu sprijin bănesc la vreme de nevoie. Când Kretzulescu se aşeză întâia oară la Leurdeni, ţăranii satului erau într'o cumplită sărăcie. Nicolae Kretzulescu, împreună cu soţia lui, îndrumă îndată o schimbare în starea lor, ocupându-se de ei, pentru a'i îndemnà la lucru şi a'i ajutà în trebuinţele lor de tot felul şi a le da medicamente şi toate înlesnirile necesare lor.

Ca asupra oricărei alcătuiri sufleteşti aşà şi asupra lui N. Kretzulescu au lucrat trei elemente: acel lăuntric, personal, datorit genezei individuale combinată cu înriuriri ereditare şi atavice, sâmburele primordial şi de temelie al oricărei personalităţi; acel al educaţiei primite în anii când sufletul este mai mult pasiv şi se mlădiază după pildele ce le vede şi poveţile ce i se aduc; în sfârşit acel al luptei celei mari a vieţei depline, când sufletul reacţionând contra atingerilor din afară îşi alcătueşte firea lui particulară sub loviturile împrejurărilor, ca fierul roş ce se 'ncovoaie sub loviturile ciocanului.

Elementele primordiale ale sufletului lui Nicolae Kretzulescu erau răsărite din sfera binelui, frumosului şi adevărului, prin un noroc pe care firea a vrut să i'l împartă. Binele se vedeà din îndurarea lui pentru cei mici, din iubirea şi respectul către părinţii şi mai marii lui şi mai ales din adânca lui iubire de ţară şi neam, căror le-a închinat munca neodihnită şi rodnică a unei lunge vieţi. Frumosului, erà iarăşi plecat sufletul lui Kretzulescu, cum se vede lucru din înconjurimea ce şi-o crease în cuibul lui de odihnă; din florile şi muzica ce-i slujiau de desfătare; din plăcerea ce avù de a face dese călătorii şi din atenţiunea nemărginită ce a dat în tot timpul vieţei sale artelor şi literilor; din preumblările lui cele lungi şi repetate în sinul mândrei păduri ce'i înconjurà casa şi mai ales din iubirea lui pentru viaţa retrasă în care se refugià cu grăbire, de îndată ce treburile publice i-o îngăduiau; căci numai în izolare de lume

şi de zgomotul ei se poate gustà pe deplin fericirea de a fi om. Adevarul fusese de timpuriu elementul din care N. Kretzulescu îşi hrănise sufletul, şi această îmboldire lăuntrică a fiinţei lui îl împinsese spre hotărîrea de a se dedà studiului celui greu al medicinei, îmbrăţişând o carieră care erà cu totul afară din obiceiurile timpului în care trăià şi ale clasei boereşti din care făceà parte. Cultivarea medicinei întărise înca în el aplicarea spre adevăr şi dacă Nicolae Kretzulescu a jucat un rol aşà de însemnat în viaţa noastră trecută, aceasta a fost fiindcă activitatea lui pe orice tărâm a fost stapânită de metoda ştiinţifică pe care şi-o însuşise în cei mai spornici ani ai vieţei lui, în acei care leagă tinereţea de bărbăţie.

Kretzulescu este unul dintre cei dintâi bărbaţi politici ai noştri care părăsì calea bătută din vechime de a se apucà de conducerea poporului, călăuzit numai cât de idei răsărite în câmpul închipuirei, sau în acel al deprinderilor apucate. La rădacina minţei lui se află o aspră disciplină intelectuala, deprinderea studiului şi a cercetărei înnainte de a păşì la fapt. Că studiul medicinei nu fusese la Kretzulescu numai un gust trecător, se vede din faptul că dupa 30 ani de viaţă politică, când pâna şi urmele învăţăturei acelei ştiinţi s'ar fi putut stinge în mintca lui, el revine la dânsa cu aceiaşi iubire cu care'i consacrase anii generoasei tinereţi şi reediteaza, sporeşte şi adauge până la întreit Manualul său de anatomie.

Această îndeletnicire a lui N. Kretzulescu în cei cinci harnici ani de studiu al medicinei în Paris dădù o cumpenire deosebita întregei sale purtări şi în viaţa politică. Adaosă la înţelepciunea lui înnăscută, sprijinită pe o cinste şi o vrednicie personală din cele mai caracteristice şi hrănită de un foc arzător de iubire de ţară, ea îi inspirà hotărîrea de a închinà binelui şi propăşirei ei toate puterile cu care natura îl înzestrase.

Educaţia lui în familie şi mai ales covârşitoarea înriurire pe care unchij lui Constantin şi Ion Câmpineanu o avură asupra tinereţei sale, facuseră ca simburii înnăscuţi ai personalitaţei sale să nu fie de loc stingheriţi în desvoltarea lor,

ci din contra să se desfăşure şi să crească în toată a lor deplinătate.

Un suflet astfel plămădit de puterile firei şi crescut în aşà înconjurime trebuià, în reacţiunea lui împotriva loviturilor împrejurărilor, să caute a le dominà el, iar nu a fi dominat de dânsele. De aceea îl vedem pe Kretzulescu menţinând sûs şi tare cinstea sa nepătată, mândria lui neatinsă, neumblând niciodată după posturi şi onoruri şi socotind de nimic tratarea cea mândră şi măgulitoare ce i se făceà la curtea împărătească germană, atunci când îşi vedeà ţara umilită prin nerecunoaşterea depturilor sale de Stat independent şi prin refuzul de a i se admite reprezentaţiune diplomatică regulată.

Tot de aceea îl vedem intrând în deosebite combinaţii ministeriale în care erà chemat pe rând, de cele două mari partide ale ţărei, când aveau nevoe de slujbele lui; dar el se grăbià totdeauna de a se retrage din aceste înnalte dregătorii îndată ce se îndeplinise misiunea delicată pentru care fusese chemat. De aceea, în sfârşit, îl vedem pe Kretzulescu îndrăznind, singur din toată ţara, a se opune curentului de şovinism orb şi îmbătător, sprijinind, în 1878, cesiunea voluntară a Basarabiei către Ruşi, cu toate că ştieà că prin o asemenea părere, el se expune la cele mai grele lovituri din partea ambelor partide politice şi chiar din partea ţărei întregi, pe atunci rătăcită. Vorbele lui Kretzulescu că el nu a umblat niciodată după minister ci că a fost totdeauna rugat, când a primit o asemenea sarcină, este un adevăr netăgăduit, recunoscut de însuşi Capul Statului în memoriile sale.

Despre modul cum Kretzulescu vedeà bine şi adânc în realitatea lucrurilor ne-o dovedesc mai multe fapte din bogata lui viaţă: întâi purtarea lui cea plină de energie în chestia călugărilor greci, pe cari el i-a măturat întâi de pe pieptul României, simţind că într'acolo merge evoluţia lucrurilor, şi dând deci dovada cea mai deplină de însuşirea lui de adevărat bărbat de Stat, adică om care are intuiţiunea viitorului. Tot aşà a fost cu sfatul dat de el lui Cuza-Vodă, de a face lovitura de Stat şi, însfârşit, părerea lui că Basa-

rabia trebuià retrocedata de bună voie Rusiei în schimbul unor compensaţiuni îndoit de mari.

Kretzulescu a fost însă şi omul culturei, care a căutat să răsădiasca aşezeminte dătătoare de lumină în sinul epocei, destul de întunecate încă, în care a trăit.

După ce un dor neastâmpărat de dreptate şi de adevăr m'a facut să desmormântez pe Cuza-Vodă pe care duşmanii lui, neîmpacaţi nici măcar prin moarte, nu voiau să-l lase se reînvie în ochii posterităţei; după ce din scrierea mea asupra domniei lui s'a născut ideea întrupărei chipului lui în un măreţ monument, ma simt prea fericit acum de a fi desvelit din broboadele uitarei altă figură nobilă şi mândră a trecutului nostru, pe Nicolae Kretzulescu pe care tot eu am fost de parere a-l pune ca unul din tovarăşii de nemurire ai marelui Domn care a înfăptuit România modernă.

ANEXE

I

a) Dam această carte de slobozenie la mâna Mariei Kreaţa roaba noastră, precum să se ştie ca de azi înainte are să fie de tot slobodă şi nesupărată de nimeni; asemeni va fi slobodă şi fii-sa Maria şi toţi urmaşii lor fără a puteà vreodată vreunul din familia noastră sa'i mai aducă la robie sau să'i supere de cevaşi, asemenea şi ca să nu fie volnică în nici într'un chip a se da roabă sau a se vinde altcuiva.

A. Kretzulescu, K. A. Kretzulescu, E. Kretzulescu
N. Kretzulescu, D. Kretzulescu

Anul 1848 Maiu întâiu
Bucureşti

b) acelaşi formular pentru Dinu Pădurarul.
c) acelaşi formular pentru Nicolae sin Ştefan Vizitiul şi Maria sin Maria Kreaţa, cu aceleaşi subsemnături.

II[1]

In astă stare de lucruri, Iancu Câmpineanu în înţelegere cu partidul patriotic se hotărî a se duce la Paris şi la Londra spre a atrage atenţiunea puterilor occidentale asupra pri-

[1]) Din *Amintiri istorice*, p. 53—55.

mejdiei ce amenință viitorul Principatelor. Călătoria ce făcù până la Constantinopole străbătând toată Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la Iulie 1839 ajunse în Paris, unde îl primirăm cu brațele deschise; publică o broșură în care descrià trista situație a țărei, avù întrevederi cu Thiers, Ministrul afacerilor străine și văzù mai mulți bărbați politici.

Trecând în urmă la Londra văzù asemenea pe Palmerston ce se aflà în capul guvernului. Misiunea Câmpineanului pe lângă Cabinetele Parisului și Londra, în împrejurările în care se aflà Europa, nu avù pentru moment un rezultat simțitor. Miniștrii deteră cea mai mare atențiune la expunerea ce le făcù Câmpineanu despre țară, dar se mărginiră a-i da speranțe pentru viitor. Trebue însă să constatăm că acea misiune a Câmpineanului a lăsat în cartoanele ministerului afacerilor străine a ambelor state occidentale urmele sale care nu puțin a contribuit asupra politicei ce ele au adoptat mai târziu în afacerile noastre.

In tot timpul cât Câmpineanu a petrecut la Paris și la Londra, curierii între Petersburg și Constantinopol, în lipsa pe atunci a corespondenței telegrafice, se încrucișau mereu; mișcarea Câmpineanului dete mult de lucru la Petersburg. Rusia reprezintă la Constantinopol demarșa Câmpineanului mai mult decât semeață, o califică de act de revoltă în contra Puterilor suzerane și protectrice, și cerù Porței să'l oprească d'a se întoarce în țară și să'l exileze într'un oraș în Turcia. Poarta, deși nu văzuse cu ochi răi întreprinderea Câmpineanului, la început fu silită a primì cererea Rusiei și desemnă Filipopoli ca loc de exil. In urmă însă dându-și mai bine seama de gravitatea lucrului și nu mai puțin apreciind observațiile indirecte ale ambasadorilor Engliterei și Franței, scoase un firman de exil în țară. Rusia însă care cunoșteà foarte bine popularitatea și simpatiile ce aveà Câmpineanu în țară, nu încetà de a cere la Poartă exilul lui în Turcia. In intervalul acestei negocieri, Câmpineanu luă drumul țării prin Austria și ajuns la Caransebeș în Banat se văzù oprit de autoritățile locale de a merge înainte. Peste vre-o trei, patru zile însă, în urma protestării Câmpineanului în contra

arbitrarei procedări a autorităţilor austriace, i se dete voie a-şi urmà drumul în ţară şi îndată ce a ajuns în Bucureşti fu exilat la mânăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele Egumenului, fără ca să fie permis cuiva să meargă să'l vază. In calitatea mea de medic am putut în intervalul de vre-o şase luni, cât a stat închis la Mărgineni, să merg să'l vizitez în vre-o trei patru rânduri.

Acţiunea patriotică a Câmpineanului şi ostilitatea lui în contra Rusiei l'a costat atât pe dânsul, cât şi pe întreaga lui familie, sacrificiul unei averi colosale. Intr'adevăr, ultimul Prinţ Dimitrie Cantemir, care a murit la Iunie 1820 fără copii, şi cu dânsul s'a stins astă ilustră familie, prin testamentul său dela 1819, lăsase toată averea lui mobilă şi imobilă, care se urcà la mai multe milioane, moştenitorilor lui de sânge, fraţilor Câmpineni şi surorilor lor, Anica Kretzuleasca, mumă-mea, Maria Ghika, muma lui Ion Ghika, Anastasia Slătineanu, Elena Cantcuzino şi Safta, soţia cea dintâi a lui Iancu Oteleleşanu.

Sora acestui Prinţ Dimitrie Cantemir fusese măritată cu Pantazi Câmpineanu, moşul Câmpinenilor şi surorilor lor. Păstrez mai multe scrisori, unele în franţuzeşte, altele în elineşte, ce Cantemir scrià atât nepoatei lui, Luxandra Câmpineanu născută Cândescu — una din cele mai vechi familii ale ţărei, care s'a stins asemenea — cât şi celui mai mare fiu al ei Costache Câmpineanu. Toate scrisorile acestea, unele după la începutul secolului, şi cea din urmă dela Ianuarie 1820, exprimă în termenii cei mai călduroşi simţimintele de afecţiune ale lui Cantemir pentru nepoata sa Luxandra Câmpineanca şi pentru fii şi fiicele sale. In cea din urmă scrisoare, datată dela Kiew şi adresată lui Costache Câmpineanu, Cantemir îi scrie să meargă să'l întâlnească la Lemberg şi de acolo să meargă împreună la băile dela Töplitz.

După moartea lui Cantemir, Câmpinenii vrând să intre în stăpânirea averei lăsată lor prin testamentul ce posedau, li s'a intentat proces de către un Prinţ Şahovskoy — rudă colaterală prin alianţă — şi de către o altă rudă depărtată, Contesa Bulgarin, pe care Cantemir o luase în casă ca să-l

îngrijească la batrâneţele lui. Aceasta din urma îşi întemeià pretenţiile ei asupra averei lui Cantemir pe un testament falş ticluit dupa moartea lui; cu toate acestea ultima istanţa judecătorească a recunoscut acest din urma testament de bun şi a osândit pe Câmpineni la cheltueli de judecată ce s'au urcat la 9.300 de galbeni.

Am avut ocaziunea, cât am fost ca ministru la Petersburg, sa cunosc atât pe un nepot al Prinţului Sahovskoy, cât şi pe fata Contesei Bulgarin măritată cu generalul Verighin, membru Consiliului Imperiului; ma-sa însă, Contesa Bulgarin, nu-i lasase mare stare din averea ce câştigase pe nedreptate: parte o cheltuise în judecată şi parte o risipise.

III.

19 Febr. 1842

EFORIA SPITALURILOR

Dn. Kreţulescu doctorul în medeţina,

Eforia are cinste a da în cunosciinţa Dumitale ca te orânduiesce profesor cu leafă de lei cinci sute pe luna, la şcoala de mica chirurgie ce s'a întocmit în spitalul Colţei, dupa facuta punere la cale; şi tot de odata a alăturà acì în copie proiectul atingător de orânduielile ce au a se păzì, precum şi de îndatoririle puse asupra Dumitale, pe care vei îngrijì a le îndeplinì cu scumpătate.

Anul 1842
luna Ghenarie 19
No. 55

S. s. *Mich. Ghica*
s. s. *Mich. Racoviţa*
s. s. *Alexandru Ghica*
s. s. Secret., *Dimitrie Bucşanu*

IV.

20 Martie 1843

Cinstitei Eforiei a Spitalurilor,

Severşind cursul de anatomie şi fisiologie ce aveam a învěţa în anul I-u şcolarilor din şcoala de chirurgie aşedată

în spitalul Colţei, ar fi trebuit numai de cât a se începe învěţa în al II-la an a II-ea parte a cursului învăţăturelor adică chirurgia, cunosciinţă cu totul practică.

Această parte însă a învăţăturei acestor şcolari nu o pot face fară a avea subt îngrijirea şi respunderea mea un spital intru care se arât asupra bolnavilor ce oi avea se curarisesc boalele şi mijloacele temăduirei ce voi se-i fac se cunoască.

Grăbesc dar a supune aceasta la cunoştinţa Eforiei ca se chipsuească cele de trebuinţă ca sau s'îmi incredinţese spitalul Colţei întreg, dacă este cu putinţă a se da doctorului ce'l ocupă acum alt post doctoricesc, sau numai două din salile acestui spital, lasândumi-le cu totul în respunderea mea, în care se pot face scolarilor un fel de clinică. In tralt chip eu neputând ţineà asupră'mi înveţătura şcolarilor, rog pe cinsitita Eforie ca se încredinţese această înveţătură, în pomenita şcoala altui doctor.

23 Martie 1843 Bucureşti (semnat) *N. Kreţulescu*

V.

17 Maiu 1843.

EFORIA SPITALELOR

D-lui Dochtorului Nicolae Kreţulescu,

Profesorul şcoalei de mica chirurgie din spitalul Colţei [1]).

Eforia luând în băgare de seamă adresul Dumitale din 23 ale trecutului Martie, anul următor, respunde că propunerea făcută de dumneata în acel adres o vede depărtată cu totul de dispoziţile proiectului pe temeiu căruia sa aşezat şcoala de mica chirurgie; prin urmare nu poate fi cu nici un chip primită, decât numai când sar încercà Eforia se pricinuiască năpăstuire dochtorului ce slugeaşce cu îndăstula osărdie spitalului de mulţi ani.

---

[1]) Păstrăm şi ortografia actelor.

De acea zice că de vreme ce Dumneata nu poţi să te îndeletniceşci în însărcinarea ce luaseşi asupra Dumitale decât cu condiţia propusă prin preḑisul adres, apoi nici Eforia nu primeşce a nedreptăţi pe cei ce slugescu cu purtare cuviincioasă şi se mărginesc numai in cercul împlinirei datoriei lor fără a păşì peste cele ce li se prescriu, şi aşa ea va îngriji de astăzi înainte a ruga pe altul dintre numerul doctorilor carele se va mulţumi se urmeze desevîrşit disposiţiile proiectului comisiei doctoriceşci pe temeiul căruia a aşezat şi şcòla şi sa făcut şi cheltueli destule.

S. s. *Mihail Racovitză*
s. s. *K. Ghica*
s. s. *Alexandru Ghica*
s. s. Secretar, *Dimitrie Bucşanu*

Anul 1843 Maiu 17
562

VI.

1855.

Alteţă,

(Originalul în franţuzeşte).

Informat de către departamentul justiţiei de destituirea mea din funcţiunea de director al Departamentului de interne, şi de buna-voinţa ce Alteţa Voastră a avut de a mă numi membru la Curtea de Apel secţia II, rog pe Alteţa Voastră a'mi permite să mă retrag din serviciul Statului.

Cred totuşi de datoria mea a supune Alteţei Voastre motivele ce'mi dictează această decizie. La intrarea mea în serviciu, anul trecut, în speranţa de a putea fi folositor ţării, mi-am închinat toate sforţările şi voinţa cea mai fermă, de a cooperà în administraţie la această ameliorare şi mai ales la această reformă morală la cari orice Român erà în drept să aspire după o aşà de mare schimbare ce se operà în ţara noastră.

Am servit cu zel şi devotament în funcţiunile ce Alteţa Voastră îmi încredinţase; m'am silit să introduc şi să pretind

subalternilor mei, în exercițiul funcțiunei, mai presus de ori și ce, integritatea și devotamentul pentru binele obștesc. Totuși m'am lovit de cele mai mari dificultăți, de oarece cea mai mare parte din funcționari erau obișnuiți să socotească serviciul ca un mijloc de exploatare personală. Am avut onoarea să expun Alteței Voastre, în umilul meu memoriu din 17 Iulie, cauzele principale cari zădărnicesc și paralizează acțiunea mea în serviciu. Am avut onoarea să semnalez Alteței Voastre pe unii din funcționarii pe cari, fie prin incapacitatea lor, fie prin lipsa de integritate, îi socoteam de nedemni de a face parte din o bună administrație. Supunând Alteței Voastre respectoasele mele observațiuni, o rugam să bine-voiască a luà măsuri, în înțelepciunea sa, ca să îndrepte această stare de lucruri, sau, mai bine, să numească pe altcineva în locul meu. Alteța Voastră a luat deciziunea solicitată, înlocuindu-mă cu altul în funcțiunea de Director. Mă retrag, Alteță, din serviciul ce-mi fusese încredințat, cu conștiința împăcată de a-mi fi îndeplinit datoria atât pe cât puterile îmi permiteau; dar dacă, cu mult regret, n'am putut să reușesc a merità, în acest post, toată încrederea Alteței Voastre, dreapta teamă de a nu aveà un mai bun succes în o altă ramură a serviciului, căruia nu aș putea să-i aduc decât aceleași principii și aceleași puteri, mă silesc de a rugà pe Alteța Voastră să bine-voiască a mă scutì de sarcina ce voiește a'mi impune numindu-mă Judecător la Divan.

VII.

Memoriu

(Originalul în franțuzește).

Ce am prezintat agenților Franței și Angliei, în 1855, în urma câtorva chestiuni puse de dânșii[1]).

[1]) Memoriu scris de mâna lui Kretzulescu. Acest memoriu a fost publicat în *Actele Renașterei României*, V, p. 1001 și urm.

Socotesc chestiunea *„Forma cea mai bună de guvernământ de adaptat nevoilor țărei“* strâns legată de aceia *„Poporul este apt să primească un sistem reprezentativ?“* A răspunde la prima, este a trată în acelaş timp şi pe cea din urmă; îmi propun deci să le tratez pe ambele deodată.

Trebue sa luam în consideraţie că Valahia şi Moldova au avut guverne aproape reprezentative din timpurile cele mai vechi. Domnitorii nu puteau face nici o schimbare în administraţie, nici sa întocmiască legi fara concursul tutulor boerilor în activitate şi în neactivitate cari formau întru câtva o adunare legislativă. Ţara nu e nici decum straină acestui fel de guvernare. In chiar Regulamentul Organic este începutul unui sistem reprezentativ; aşà că după tratatul dela Balta-Liman, care suprimà adunarea obştească a ţărei şi conferea dreptul de revizie a conturilor şi de întocmirea legilor Divanului ad-hoc compus dintr'un mic numar de funcţionari depinzând toţi de Domn, nemulţumirea fu generală. Totuşi cum instrucţia este destul de departe de a fi pătruns în toate clasele societaţei, reprezentarea trebue să fie natural limitată la clasele luminate. Pentru a ne conformà cât mai mult vechilor tradiţii ale ţarei şi pentru a evità încetineala în mersul afacerilor, ar trebuì sa ne limităm la instituirea unei singure camere în care totuşi elementul nobleţei va trebuì sa aibă un acces mai lesnicios, ca şi în trecut, şi cu aceasta ocazie e nevoie sa intram în câteva desvoltări. Dacă este adevărat că Valahia n'a avut o aristocraţie ereditară, totuşi a existat şi exista încă o aristocraţie de tradiţie recunoscută de când lumea în ţara. Aceasta aristocraţie ar trebuì să fie menţinuta. Constituind-o în corp politic şi ridicând-o în ochii naţiunei s'ar formà o bariera contra încalcarilor şefului Statului, şi în împrejurările dificile ar servì de sprijin guvernului contra ideilor subversive. Totuşi menţinând-o, nu ar trebuì să împiedicăm accesul meritului şi talentului, ca şi serviciilor aduse statului. O asemenea lege în favoarea aristocraţiei nu ar jignì de loc sentimentele şi ideile ţarei, având în vedere că a fost întotdeauna recunoscuta, ca daca în diferite timpuri grele s'au găsit în ţara oameni cari au susţinut drepturile sale şi au rezistat actelor nedrepte ale Domnitorilor, au fost tot dintre membrii

acestui mic număr de vechi familii; astfel se poate vedeà întotdeauna Domni cari să fi recurs la oameni obscuri luaţi din clasele inferioare pe cari îi ridicau la rangul de mari boeri, ori de câte ori voiau să aibă instrumente oarbe ale voinţei lor în actele administraţiei lor, sau când voiau să formeze majorităţi în adunări, contra intereselor ţărei; şi cu toate că corupţia şi demoralizarea raspândite în ţară să nu fi cruţat aristocraţia, totuşi putem afirmà că tot în sânul ei se poate găsì elemente de patriotism, de desinteresare şi de capacitate. In a doua clasă nu vedem în general decât oameni având rutina afacerilor, dar cu aceasta dedaţi cu abuzurile şi ilegalităţile, şi gata să devină instrumentele primului venit în detrimentul ţărei.

Numai un Prinţ străin crescut în principii de virtute ar puteà sá reformeze aristocraţia şi să-i dea o mai bună îndrumare. E lesne de văzut că Ruşii, cari înţelesese aşà de bine importanţa acestei cehstiuni, pentru a'şi ajunge mai bine scopul, adoptaseră ca sistem de a micşorà aristocraţia şi de a ridicà o nouă clasă de oameni luaţi din clasele inferioare, pentru a le încredinţà diferitele ramuri ale administraţiei, persecutând peste masură tot ce erà cinstit şi capabil în ţara. Acest sistem a fost riguros urmat mai ales de cei doi Domnitori Bibescu şi Ştirbei.

Pentru a ne conformà cât mai mult posibil nevoilor timpului, nedepărtându-ne nici de tradiţiile şi obiceiurile ţărei, ar trebuì sa se organizeze un guvern reprezentativ în felul următor. Ţara ar fi guvernată de un Prinţ ereditar asistat de un minister responsabil ales dintre persoanele cele mai marcante şi mai capabile. Ar fi asemenea o adunare naţională a cărei jumatate ar reprezintà proprietatea şi cealaltă jumatate... (lipsă)[1]). Alegerea nobilimei s'ar face de către toţi nobilii mari şi mici; dar dreptul de eligibilitate nu ar aparţine decât celor mari. Alegerea pentru proprietari, având în vedere marele număr al micilor proprietari, care se poate urcà dela 30 la 40 de mii, s'ar face în doua rânduri şi, în fine, aceea a meritului egal. Ca bază a Constituţiei s'ar adoptà egalitatea

[1]) Nobilimea pentru două treimi,. capacitatea şi meritul pentru o treime.

înaintea legei pentru toate clasele societăţei fără excepţie; libertatea mutaţiei ţăranilor; facultate de înţelegere prin bună învoială între proprietari şi ţărani, adunarea naţională totuşi luând măsuri ca proprietarii pe de o parte să nu abuzeze de poziţia ţăranilor, şi ca aceştia pe de altă parte să nu devină nomazi; capitaţiunea plătită de orice om stabilit fie la oraş fie la ţară, fără deosebire; impunerea echitabilă a proprietaţei; toate sarcinele Statului suportate de toţi, fără deosebire; admisibilitatea în funcţiunile publice a tuturor oamenilor capabili şi de caracter, fără deosebire. In această combinaţie, guvernul, reprezintat prin Domn şi miniştri, va apără interesele ţăranului şi va puteà la nevoie să propună legi în favoarea lor. Aceste legi bazate pe dreptate vor puteà fi susţinute în adunarea naţională nu numai de membrii nobilimei. (şi oameni) cari nu au lipsit niciodată să dea probe de desinteresare, dar şi de reprezentanţii cei mai luminaţi ai proprietăţei ca şi de aceia ai meritului.

Având în vedere că Rusia, cu ajutorul Domnilor, agenţii ei, şi mai ales cu al acestor doi din urmă, a ridicat la primul rang toate creaturile sale cari, cei mai mulţi, aparţineau claselor celor mai obscure ale societăţei, pe când mulţi din membrii vechilor familii au rămas fie fără ranguri, fie în rangurile inferioare, va fi nevoie de a hotărî pe acele din familiile de boeri, care ar puteà să figureze în clasa de sus a nobilimei. S'ar fixà vârsta pentru alegere la 25 de ani, pentru eligibilitate la 30 de ani.

1. *„Opiniune asupra proiectului de a unì cele două Principate“*.

2. *„Mijloacele de a stabilì forma de guvernământ cel mai potrivit ţărei şi de a-l garantà contra oricărei încălcări din partea fie a Rusiei, fie a Austriei“*.

Unirea Valahiei şi a Moldovei într'un singur Stat a fost întotdeauna dorinţa unanimă a Moldovenilor şi Muntenilor; astfel când, în 1847, fu propusă uniunea vamală între cele două Principate, adunările obşteşti ale ambelor ţări o primiră cu unanimitate, şi cu toate că această lege păgubià interesele particulare ale unor ramuri ale comerţului, ca fabricarea rachiurilor în Muntenia, comerţul vitelor în Moldova, a fost

primită de ambele popoare cu cea mai vie satisfacție. Sentimentul de apropiere cel mai intim prin această lege între ambele provincii sacrificà interesele particulare interesului general. Bucureștii prin poziția sa centrală ar puteà să devină capitală. Oraș esențial comercial, cu populație aproape îndoita ca a Iașilor și prosperând în mod vădit, oferă afară de aceasta multe avantaje prin situația sa la aceiași distanță de Orșova, frontieră austriacă pe Dunăre, și de Sculeni pe Prut, ca și la o foarte mică distanță de Dunăre și de fruntariile Transilvaniei. Iașii este destul de departe de a fi în aceleași condițiuni. Prin poziția sa cu totul aproape de fruntaria rusă, ofera mari neajunsuri, mai mult încă comerțul său este aproape nul și nu este locuit în mare parte decât de Evrei, cea mai mare parte din boerii moldoveni locuind la țară, afară de funcționarii publici. Cât despre Galați și Brăila, se află de asemenea la fruntaria Rusiei și Turciei. Avantajele acestei uniri ar fi imense atât sub raportul politic cât și sub cel material. Aceste două Principate unite ar formà un Stat cu mai mult de patru milioane de locuitori, a căror populație sub o bună administrație, sub protecția unor legi bune și având în vedere marile lor resurse, ar crește în scurt timp în proporții imense, solul acestor țări putând să nutrească îndoitul și chiar întreitul populației actuale. Cu o protecție colectivă a puterilor Europei, și cu o garnizoană anglo-franceză într'o fortăreață ce s'ar construì la gurile Dunărei, așteptând o organizare militară puternică a acestor provincii, și întărirea Statului ce ele ar formà, aceste provincii ar opune o barieră încălcărilor Rusiei. Românii fiind de o origină cu totul alta decât Rușii, diferând în întregime prin limba și moravurile lor, și neavând nici cea mai mică simpatie pentru ei, ar formà o linie de separație netedă între Ruși și celelalte populații slave între care este mai mult decât un raport prin asemănarea de origină și de limbă. Avantajele acestei uniri ar fi de asemenea imense sub raportul material: 1) prin legăturile și transacțiile comerciale care ar crește mult între ambele popoare; 2) prin reducerea cheltuielilor făcute de un singur Stat în loc de două ca astăzi. Ar fi esențial sub întreitul raport politic, moral și material ca

aceste ţări, făcute odata independente[1]) să fie guvernate de un Prinţ ereditar dintr'o familie domnitoare străină celei a Austriei şi a Rusiei. Acesta ar fi mijlocul cel mai eficace de a le sustrage de sub o influenţă dezastruoasă a vreuneia din aceste doua puteri şi de a le pune în stare să reziste contra ori cărei încalcari din partea lor[2]). Sub raportul material şi moral, experienţa a dovedit ca domnia electivă a ruinat şi a demoralizat ţara. Numirea a trei Domnitori în timp de douăzeci de ani a costat ţara ma mult de 600.000 de galbeni ca cheltueli de instalare şi de reprezentare; această sumă a eşit din ţară pe când ar fi putut să servească la mai mult decât o îmbunătăţire de care este nevoie urgentă; trec sub tăcere gratificaţiile de tot felul şi mai ales pe aceia ce Domnitorul X. a făcut să i se dea, delapidarile şi spolierile banului public de catre fiecare Domn[3]). Aceşti Domni nu se socoteau în ţară decât ca arendaşi. Sub raportul moral, aceste guverne au conrupt ţara; erà deajuns ca vreo persoana să arate cinste, capacitate, pentru ca sa fie persecutată şi îndepartată pentru totdeauna dela afacerile publice. Acest sistem a fost practicat mai ales faţă de membrii familiilor boereşti, îndepartându-i dela afaceri, evitând de a le da ranguri, aceşti Domnitori credeau să-i scoată din legalitate şi să-i prezinte ca pretendenţi la domnie, în cazul unei alegeri.

Acest sistem a fost afirmat şi susţinut cu putere de Rusia. Astfel vedem toată această generaţie formată la şcoala Consulatului Rusiei, sa-i fie devotată, căci Rusiei îi datoreşte bogăţiile sale dobândite în mod nelegal, poziţia şi speranţele sale; dar partidul care a rezistat acestei otrave, ca şi toată ţara în masă, care a suferit sub acest regim, socoteşte pe Rusia ca vrajmaşul ei cel mai neîmpăcat.

Ar fi mari neajunsuri dacă s'ar acordà ereditatea unei familii din ţară, căci nu este familie, ori cât de cinstită ar fi, care sa nu aibă rude şi un anturaj obscur şi conrupt; această consideraţie ar discreditâ pe Domnitor, ar iritâ spiritele. Po-

[1]) O indemnizare potrivită să se dea Imperiului Otoman.

[2]) Acest nou stat stabilit între Turcia şi Rusia ar pune de asemenea capăt proiectelor ambiţioase ale acestei din urmă puteri contra primei din aceste puteri.

[3]) Cari veneau flămânzi la putere.

porul ne mai având speranţă de a scăpà ca şi acum prin căderea unui Domnitor şi alegerea altuia, ar recurge la revoluţie şi la atentate.

Obiecţiunea diferenţei de religie între Prinţul strain care ar fi chemat să conducă aceste provincii şi naţiune nu poate să aibă o mare valoare. Românii, popor foarte blajin, au arătat totdeauna şi arată cea mai mare toleranţă sub acest raport; putem spune că sunt puţine popoare mai ferite de prejudecăţile religioase ca poporul moldo-român; cu toate apelurile făcute de Rusia la sentimentele de aceiaşi religie ale Românilor, aceştia i-au respins şi nu s'au temut de a le mărturisì antipatia lor, şi în acelaş timp au arătat şi arată cele mai mari simpatii pentru naţiuni de altă religie: Englezii, Francezii şi chiar Turcii.

VIII.

(1858).

Conferinţa dela Viena în 1855.— După războiul Crimeei, mă aflam director la Ministerul de interne, şi după moartea bătrânului Ion Filipescu (Buzatu), ministru ad-interim, fusesem desemnat dela Constantinopole, după cererea Lordului Redcliffe, să fiu delegat la Viena din partea Valahiei, ca şi Constantin Negri din aceea a Moldovei, pentru a da Conferinţelor dela Viena desluşiri şi notiţe asupra situaţiei ţarilor. Prinţul Ştirbei manevră la Viena, unde reuşise sa fie bine văzut, în urma recomandaţiilor Contelui Coronini care comandà trupele de ocupaţie din Principate, ca şi pe lânga ceilalţi generali austriaci, ca cei doi delegaţi, sa nu mearga, promiţând să dea el toate desluşirile necesare printr'un memoriu.

IX.

14 Septemvrie 1856.

Măria Ta,

(Originalul în franţuzeşte).

Departamentul justiţiei mi-a comunicat acum trei ceasuri, oficiul prin care Alteţa Voastră bine voieşte a mă numì membru la Inalta Curte de justiţie. M'am grăbit a mă prezintà imediat la Alteţa Voastră pentru a o rugà să bine voiască a mă scutì de această însărcinare. Neputând să găsesc un moment liber pentru a-i supune rugăciunea mea, îmi iau libertatea de a o face prin aceasta.

Sunt foarte mâhnit că Alteţa Voastră nu a găsit necesar să mă prevină de intenţiunile sale binevoitoare; i-aşi fi cerut permisiunea de a-i supune motivele care mă împiedică să primesc funcţiunea de judecător.

Bine voiţi, Alteţă, a primì sentimentele mele de înaltă consideraţiune.

X.

Copie după un Manuscris al lui Nicolae Kretzulescu.

(Originalul în franţuzeşte)

Privilegiile, în afară de legi, ce şi-a arogat astăzi biurocraţia care a înlocuit vechia aristrocraţie — care dacă nu e constituită prin legi, există totuşi prin tradiţie — servesc să alimenteze prin tot felul de abuzuri comise în detrimentul masei naţiunei, luxul şi risipa la care se dedă cu linguşitorii săi. Aceste privilegii asigură acestei clase de parveniţi o poziţie pe care o exploatează pentru a îndepărtà pe toţi oamenii cinstiţi dela afacerile publice, pentru a şi face averi considerabile şi pentru a răsturnà în vederile lor personale, guvernele unele după altele; nu e nici un abuz care să le

facă scârbă, şi totuşi poporul se află încătuşat la această tristă stare de lucruri, căci înainte de orişice trebue să trăiască; funcţiunile publice, dela cea mai mare până la cea mai mică, se dau pe protecţie şi pe bani şi justiţia se vinde aceluia care dă mai mult. Plângerile populaţiilor acestor Principate se ridicară până la Cer, şi Dumnezeu înduplecă inima monarhilor Europei, cari intervenіră pentru a acordà acestui popor justiţia şi drepturile pe care le pierduse de secoli; dar asupritorii naţiunei băgând de seamă că se expuneau a fi demascaţi în ochii Europei, şi că prin aceasta aveau să piardă toată influenţa pe care n'au păstrat-o până acum în mijlocul poporului decât prin stoarceri de biruri şi prin tiranie, după ce mai întâi epuizase toate mijloacele pentru a parvenì şi de astădată să reprezinte singuri naţiunea în Divanul convocat pentru reorganizarea ţărei, când pierdură orice speranţă în acest scop, luară o altă cale ce nu se poate calificà, decât de nedemnă, căci compromite întreaga naţiune în ochii Europei. Cunoscând perfect de bine că partea inteligentă din care se compune partidul naţional este în minoritate pe lângă massa întinsă a creaturilor lor, răspândită în toate judeţele, dela administratori până la ajutorii subadministratorilor, întreprinseră prin mijlocul acestor creaturi de a lucrà pe nesimţite clasele având, după firman, dreptul să o reprezinte în Divan, pentru a le determinà să renunţe întru câtva la drepturile lor. In înţelegere deci cu autorităţile, în cele mai multe judeţe, ei au făcut astfel ca firmanele de convocare şi instrucţiunile în acest scop să rămână necunoscute, sau mai bine fără explicaţiunile necesare, meşteşugarilor la oraşe, micilor proprietari, ţăranilor şi chiar unor mari proprietari la ţară. In acelaş timp ei răspândesc tot felul de zvonuri falşe, în judeţe, cu scopul de a împiedicà pe alegători să se înscrie, de exemplu prin emisari ce trimit în mijlocul lor, îi fac să creadă că scopul înscrierei pentru numărul pogoanelor de pământ ce posed, este marea impunere şi contribuţiile de tot felul ce este vorba să se pună pe proprietatea funciară. Astfel micii proprietari cred, sau mai bine de teama păstrărei aceluiaş sistem guvernamental, şi prin urmare a unei răzbunări din partea acelora cari au

puterea în mână, unii se abţin cu totul de a se înscrie, alţii nevoind să arate numărul exact al pogoanelor de pământ ce posed, rămân lipsiţi de exerciţiul dreptului de reprezintare. Ţăranii de asemenea, puţin sau de loc pătrunşi de drepturile lor, se supun alegerilor ce le desemnează subadministratorii de pe acum. Meşteşugarii fiecărei corporaţii trebuind să aleagă, după firman, trei delegaţi cari, împreună cu starostele, se înscriu lângă proprietarii de case, se văd respinşi, unii sub pretextul că aparţin cutărei sau cutărei corporaţiuni, care şi-a desemnat delegaţii, şi alţii pentru că nu pot să-şi probeze cetăţenia, sau şi sub alte pretexte analoage. Dar cum se face că cea mai mare parte a proprietarilor de case într'un oraş, aparţin unei corporaţii oarecare, listele nu sunt semnate, până în prezent, decât de către starostele şi cei trei delegaţi de fiecare corporaţie, cari cei mai mulţi sunt la ordinele guvernului, cum aceasta se practică la alegerile muncipalităţilor. Prin această stratagemă, acei ce au puterea în mână, cari au exploatat ţara până acum, şi cari se trudesc să o menţină în aceeaş stare pentru a continuà să o exploateze, vor puteà lesne, să corupă micul număr de alegători înscrişi, pentru a face să se întoarcă alegerile în favoarea lor, în timp ce speră să facă pe excelenţele lor comisarii să creadă, că naţiunea nu este încă în stare de a se pătrunde de drepturile şi datoriile ei, şi în consecinţă nu este aptă să primească o reformă, şi în aceasta sunt secundaţi de câţiva emisari la Constantinopole, cari scriu broşuri, — pentru a sfătuì naţiunea să se abţină de a merge la alegeri.— broşuri pe care le răspândesc cu dărnicie în ţară prin oamenii guvernului.

Naţiunea, totuşi a recurs la bunavoinţa marilor puteri şi mai ales la aceea a Rusiei, care mai bine ca toate celelalte cunoaşte suferinţele ţărei şi care sunt cauza, şi speră că nu vor mai suferì nici odată, că această stare deplorabilă de lucruri se prelungeşte la infinit. Aceşti parveniţi, cari se intitulează mari boeri, prevăzând pierderea lor într'o organizaţie stabilă şi solidă, astfel cum o doresc toţi oamenii cinstiţi în ţară, şi astfel cum o înţeleg cele mai multe din marile puteri, s'au aruncat în braţele Turciei, dar mai ales

în ale Austriei, căreia nu e concesiune, pe care interesele ei să nu o pretindă, să nu i-o facă. Astfel, în timpul ultimei ocupaţiuni a armatei austriace, sume imense, eşite din visteria publică, au fost cheltuite, în felul cel mai binevoitor, pentru a satisface capriciile acestor trupe nesăţioase; relele tratamente, furturile şi asasinatele, comise de soldaţii nedisciplinaţi ai acestei armate, asupra săracilor locuitori inofensivi, au fost ascunse cu îngrijire; o mulţime de ţărani stabiliţi de ani nenumăraţi în ţară, au fost înscrişi în registrul consulatului Austriei, ca supuşi austriaci, fără ca guvernul să fi făcut cea mai mică opoziţie contra unui act aşà de arbitrar; guvernul a împins bunavoinţa, în această privinţă, până a permite acestui consulat de a'şi apropià, ca supuşi austriaci, ţigani desrobiţi aparţinând familiei Brâncovanu sub pretextul că'şi trăgeau origina din Transilvania.

Intr'un cuvânt, deviza acestor oameni este de a guvernà chiar pe ruinele ţărei; districtele: Argeş, Olt, Teleorman, Râmnicu-Vâlcea, Vlaşca, Ialomiţa, Prahova şi Slam-Râmnic se găsesc sub influenţa lor şi sub ordinele lor directe.

Afară de aceasta, Calafat, Giurgiu şi insula Călăraşi, se găsesc, astăzi încă, ocupate de Turci. Românii, descurajaţi cu totul la vederea unui aşà de rău semn, nu pot considerà această infracţiune la toate tractatele, şi aceasta în prezenţa chiar a Excelenţelor lor Comisarii, decât cu o privire de încremeneală şi de îndoială pentru o stare mai prosperă în viitor.

Austria a luat, dela guvernul actual, la Giurgiu, Turnu-Severin şi în alte localităţi pe malul Dunărei, terenuri proprii pentru staţionarea vapoarelor, şi a făcut contracte pe 30 şi 90 de ani, contrariu legilor şi obiceiurilor ţărei, care interzice municipalităţilor, ca şi guvernului, de a face asemenea contracte pentru mai mult de unul sau doi ani, şi nu o permite decât adunărei obşteşti a ţărei.

Anul trecut o trupă de ofiţeri şi de soldaţi austriaci se răspândise în toată ţara, şi, sub pretextul de a ridicà planuri topografice şi de a face o hartă trigonometrică, s'a pus, imitând ceeace se făcuse în Galiţia, în 1846, să aţâţe pe ţărani contra proprietarilor, făcându-i să întrevadă o infinitate de avantaje în cazul când ar aparţine Austriei.

Austria a încălcat şi încalcă zilnic fruntaria noastră despre Carpaţi; această încălcare a avut loc în modul cel mai evident, mai ales în partea de vest unde s'a făcut stăpână pe un teritoriu considerabil, coprinzând apele minerale dela Mehadia; şi cu toate că în 1857 a fost numită o comisiune compusă din boeri valahi şi din un comisar austriac pentru a examinà vechile hrisoave domneşti, care arată distinct limitele fruntariei dintre Valahia şi Austria, comisarul austriac, când fu convins de încălcarea făcută pe teritoriul valah şi de necesitatea de a da inapoi fruntaria conform literei hrisoavelor, pretextă să nu aibă depline puteri în această privinţă, se făcù bolnav, plecă, şi nu mai reapărù. Valahii în faţa unei aşà de triste stări de lucruri, pentru a scăpà de sub această periculoasă influenţă a Austriei, influenţă care câştigă din zi în zi teren şi pe care Turcia nu numai că o priveşte cu nepăsare, dar chiar o încurajază, astfel că pentru a stabilì la dânşii un guvern statornic, care să le poată oferì garanţii pentru un viitor prosper, şi care să fie la adăpostul intrigilor atât interne cât şi externe, Valahii întemeiază speranţele lor pe bunavoinţa Rusiei, care, ca şi altădată, va devenì apărătorul drepturilor acestor Principate şi nu va permite cu siguranţă ca ele să fie sacrificate intereselor vreunei puteri.

Ţara sperà că sosise momentul ca nedreptatea făcută în privinţa Valahilor emigraţi, prin piedica pusă reîntoarcerei la căminurile lor, ar fi în fine ridicată şi oameni luminaţi şi cinstiţi ar venì astăzi să aducă concursul lor regenerărei patriei, dar în aceasta, ţara se vede astfel înşelată în speranţele sale, căci pentru motive pe care nimeni nu poate să le pătrundă se continuă a se opune aceleaşi obstacole ca şi în trecut, la reîntoarcerea lor.

Firmanul pentru convocarea Divanului ridică natural trei chestiuni: aceea a *dreptului* acordat Turciei de a convocà divanurile, aceea a felului redactărei, şi a aceea a felului compunerei. Şi mai întâi are Turcia dreptul de a constituì şi convocà adunări în Principatele dunărene pentru reorganizări interne? Nu este oare o violare a drepturilor autonomiei acestor Principate care, suverane în năuntrul lor, pot

să-şi dea asemenea legi, ce le convin, şi când le convin ? Cred că singurele prerogative, ce poate să revendice Turcia ca putere suzerană, fiind tributul anual şi confirmarea Domnilor, nu putem răspunde ambelor cereri de mai sus altfel decât prin *nu* la prima şi prin *da* la a doua. Dar congresul european dela Paris, prin art. 24 al tratatului, a acordat Turciei acest drept; aceasta nu poate fi desigur pentru ca să i-l fi recunoscut, dar desigur în prevederea dificultăţilor ce ar fi putut ridicà executarea acestui act abandonat la dispoziţia ţărei; căci trebue să recunoaştem încurcătura în care ar fi fost de a găsì cui să încredinţeze dreptul de a constituì o asemenea adunare, odată ce provocarea reorganizărei emanà din afară şi nu din năuntru. Se cuveneà legal guvernului sau adunărei obşteşti care ar fi putut fi convocată pentru aceasta? Dar spiritul de părtinire care ar fi predominat în ambele cazuri, în stabilirea bazelor electorale propuse de una sau cealaltă din aceste autorităţi, ar fi fost mai rău ca orişice. A trebuit deci să admitem un punct de plecare; a trebuit să se acorde cuivà onoarea de a convocà Divanul şi aceasta Sultanului. Dea Domnul ca acest fapt să fie ultima violare a drepturilor ţărei de către Turcia! De astădată cel puţin ea se va fi exersat în bine.

In ceeace priveşte termenii întrebuinţaţi în redactare nu putem fi opriţi de a pune deoparte adevăratele prerogative de care se bucură Turcia faţă de Principate, prerogative, ce au fost menţionate, în limitele legalităţei, în tratatul din ..... semnat de plenipotenţiarii turci înşăşi, şi de a scoate la iveală de altă parte titlurile ce îşi atribue guvernul turc astăzi în actul de convocarea Divanului. Această diferenţă între drepturile reale ale Turciei, şi cele ce pare să voiască a-şi atribuì, devine încă mai evidentă prin contradicţia, ce constitue faptele însăşi; căci cum să se împace expresiunile de „*Provincii făcând parte integrantă din Imperiul Otoman*“ ca şi aceea de «*Suveranitate*», de care se serveşte în zisul firman, cu faptul necesităţei pentru Poartă de a admite mai întâi cooperarea ambasadorilor puterilor garantate în regulamentul felului de compunere al Divanurilor, prezenţa Comisarilor la Bucureşti şi la Iaşi ca judecători ai lucrărilor acestor divanuri chiar,

şi, în fine, rezerva făcută de puterile garante de a statuà în ultima instanţă asupra proiectelor de reorganizare a acestor ţări şi de a da operei sancţiunea definitivă.

Pretenţiunea Turciei la drepturi ce nu-i aparţin, într'un act aşà de solemn, şi atunci când ţara erà în drept să se aştepte din partea Sublimei Porţi la sentimente mai generoase în schimbul probelor celor mai pipăite de simpatie şi devotament date nu numai în o ocaziune de populaţiunile moldo-române, a produs în general o foarte rea impresiune, şi nu este de natură să inspire încrederea, atât de necesară Turciei, în Principate. Nu este deci decât în paguba sa că Poarta poate să se imbrace cu prerogative pe care nimeni nu poate să i le recunoască. Principatele nu pot de loc să piarză ceeace le aparţine de drept şi ceeace a fost consacrat de marile puteri ale Europei în congresul dela Paris.

XI.

(Manuscris ciornă scris de mâna lui Kretzulescu).

1) Spirit de anarchie şi ideile cele mai demagogice, sub masca liberalismului, s'au răspândit în ţară într'un mod ameninţător, chiar pentru existenţa noastră naţională. Este de prima necesitate a le combate, prin toate mijloacele şi a le doborî pentru totd'auna.

2) Corupţiunea, reaua credinţă şi lipsa de orice lealitate s'au introdus în sferile guvernamentale şi înrîuresc într'un mod primejdios asupra societăţei întregi. Este de datoria oamenilor influenţi în ţară a căutà să le desrădăcineze şi să le înlocuiască cu *integritate*, cu *sinceritate* şi cu *lealitate*.

3) Oamenii, ce se află astăzi în capul guvernului, ocupându-se de uneltiri, în parte ale lor, şi nici de cum de administraţia ţărei, au distras toţi funcţionarii, dela mic până la mare şi chiar autorităţile comunale şi judeţene dela îndeplinirea datoriilor, ce le impun legile, spre a-i întrebuinţà la scopurile lor demagogice, şi astfel întreaga administraţie a

ţărei a ajuns astăzi să fie o completă anarchie, şi autoritatea Puterei a dispărut cu totul. Este de absolută necesitate, spre a evità calamităţi cari pot compromite toate drepturile noastre, ca: toată politica unui guvern patriotic să se concentreze întru a asigurà ţărei o administraţie severă, dar justă, şi întru a chemà pe toţi funcţionarii la stricta împlinire a datoriilor lor, ca astfel anarhia să înceteze cât mai curând şi autoritatea Puterei şi a legilor să fie respectată.

4) O instituţiune cu totul parazită la noi, acea a *gardei naţionale* care apasă într'un mod ruinător pe clasele sărace, de prin oraşe şi ameninţă a devenì unelta cea mai primejdioasă a demagogilor, urmează a fi cât mai curând desfinţată.

5) Mizeria cea mai mare există în ţară şi finanţele ţărei sunt cu desăvârşire compromise. Este de cea mai imperioasă necesitate ca, prin simplificarea administraţiei finanţelor, prin economiiie cele mai mari în armată care absoarbe astăzi mai mult de a patra parte a bugetului statului, prin reducerea ministerelor, prin suprimarea întreagă sau parţială deocamdată a agenţilor ţărei, prin suprimarea a sumă de împiegaţi, cu totul inutili, şi multe alte economiì a reduce bugetul ţarei, iar prin grabnica construcţiune de drumuri de fer să desvoltăm agricultura şi celelalte bogăţii ale ţărei, — şi să creăm industrii, cari au să distragă o sumă de oameni proletari, cari astăzi au rămas la funcţiile publice şi sunt gata totdauna a răsturna guvernele, cu speranţa de a se puteà căpătuì. Desvoltarea bogăţiilor ţărei, pe lângă celel'alte nenumărate avantage generale, va contribuì într'un mod puternic, a aduce prosperitatea şi în finanţele Statului.

6) Dispoziţiunea introdusă la noi, de a schimbà pe toată ziua legile, este foarte vătămătoare, pentru definitiva organisaţiune a noastră interioară.

Este timpul de a pune o stavilă la această dispoziţiune şi a nu mai primì în viitor, cu atâta uşurinţă orice proecte de legi.

Intr'un cuvânt, România, aflându-se astăzi compromisă în faţa ei proprià, căci nimeni nu are încredere în vre-o înbunătăţire sau în îndreptarea relelor ce ne-a copleşit şi ne copleşesc pe nesimţite; compromisă în faţa Europei, căci puterile

garante, cari ne-au recunoscut autonomia şi naţionalitatea noastră şi ne-au asigurat neutralitatea teritoriului nostru, au început a se îndoì despre puterile noastre morale şi intelectuale, ceace ne poate devenì fatal. Este de datoria tuturor oamenilor cinstiţi ca puind odată stavilă şarlatanismului şi intrigei, care s'au introdus în societatea română ca veninul cel mai otrăvicios, să-şi dea mâna, şi printr'un spirit de conciliaţie şi de înfrăţire generală, să lucreze fără preget, la o adevărată regeneraţiune a ţărei, depărtând pe viitor şi îndreptând orice utopii străine datinelor noastre şi puterilor noastre; înlăturând orice desbateri şi teorii politice, cari ne-au fost pernicioase, şi — adoptând drept unică politică, — îndreptarea şi îmbunătăţirea materială şi morală a noastră.

XII.

(Copiat din notele lui N. Kretzulescu)

(1858).

... Peste vreun an după întoarcerea mea în ţară, Ştirbey cu care eu mă aflam în cele mai bune relaţiuni mi-a propus să las medicina şi să intru în administraţie; i-am răspuns cu francheţă că pe cât timp vom aveà în ţară protectoratul exclusiv al Rusiei eu nu voiu primì niciodată a intrà în administraţie şi i-am cerut a mi se încredinţà din nou conducerea unui spital. Trebue să mărturisesc că Ştirbey a apreciat sentimentele mele şi am fost numit, la 1851 X-vrie, medic la Spitalul Colţei.

XIII.

Iulie 1856 (In câmpul Floreşti)

Depeşă telegrafică, Alteţei Sale Prinţului Domnitor

(Originalul în franţuzeşte).

Redactorul jurnalului german din Bucureşti, Grossman, într'un articol publicat de curând, s'a dedat la injuriile cele

mai grosolane contra Impăratului Austriei; Consulul pretinde extrădarea sa din ţară; înainte de a o face doresc a aveà autorizaţia Alteţei voastre.

XIV.

17/29 Iulie 1859, Bucureşti.

Niculae Kretzulescu, Ministru de interne.

(Originalul în franţuzeşte)

Nu numai că vă autoriz a da afară din ţară pe Grossman, dar vă angajez a face aceasta fără întârziere şi a procedà la fel cu toţi aceia cari s'ar găsì în acelaş caz. Presa a ajuns un scandal de dispreţuit şi supărător.

Prinţul Domnitor.

XV.

„Diferite notiţe şi acte din epoca când lucram pentru emanciparea ţărei noastre“

(1859)

Dacă unele din ramurile administrative pot cu ajutorul unei aplicări cinstite şi exacte a regulamentelor actuale şi a unor modificări indispensabile, să funcţioneze încă pentru câtva timp, fără neajunsuri, nu este tot aşà cu finanţele care cer o grabnică şi radicală reformă. Ţara are o nevoie urgentă de şosele, de porturi bine aşezate pe Dunăre, de regularea cursurilor principalelor râuri, de şcoale, de spitale, de o armată şi de funcţionari, a căror existenţă să fie asigurată, pentru ca să poată fi sustraşi dela ispita abuzurilor.

Oraşele de partea lor nefiind decât adevărate cloace, fără canale, fără pavaje, fără fântâni, cele mai multe neluminate,

cu poliţii rău organizate. trebuesc să fie aproape refăcute. Intr'un cuvânt totul este de organizat în această ţară, căci dacă sub raportul vieţei sociale, Românii în timp de 26 de ani, au făcut progrese imense, nu este tot aşà cu civilizaţia reală; sub acest raport Valahia este încă în starea primitivă. Or cu resursele noastre financiare de astăzi, nu se poate întreprinde nici cea mai mică îmbunătăţire, trebue să se creeze alte resurse noi, trebue pentru un moment să se împătrească cel puţin veniturile Statului, ceeace se poate realizà fără cea mai mică dificultate, impozitele actuale fiind un fleac; au fost stabilite atunci când ţara erà în mizerie, lipsită de orice agriculură şi de orice comerţ, şi cu toate aceste condiţiuni neprielnice, impozitele actuale n'au fost nici odată considerate ca oneroase.

Pentru a judecà creşterea resurselor ţărei dela întocmirea legei existente asupra impozitelor, îmi ajunge să spun că veniturile anuale ale moşiilor au crescut dela 1831 la 1857, în proporţie de 1 la 10; munca lucrătorului de 1 la 5, chila de cereale de 1 la 6. Ţara care la această epocă produceà, abià cerealele necesare consumaţiei interne, astăzi, exportă anual în termen mediu dela 5 la 600.000 chile (chila echivalează aproape 1000 livre); şi sub raportul comerţului de import şi de export de mărfuri, drepturile de vamă de 5% care se vindeau la această epocă pe nimic, se vând astăzi pe 4.200.000 de piaştri.

Se poate vedeà după aceste date superficiale că aceasta nu ar puteà face ţara să simţă nici cea mai mică greutate, mărind la împătrit veniturile Statului, mai ales dacă se face a contribuì de asemenea şi bogaţii cari, după legile în vigoare, sunt scutiţi de orice contribuţiune.

Dar dacă toată lumea, în Valahia, s'ar învoi astăzi de bună voie la contribuţiuni drepte, toată lumea, ar dori egal o întrebuinţare inteligentă şi cinstită a banului public.

Singurul sistem practicabil care se prezintă în starea actuală a cunoştinţelor noastre financiare sub raportul cărora suntem foarte înapoiaţi şi care în acelaşi timp oferă cele mai multe înlesniri pentru perceperea impozitelor, este conservarea principiului capitaţiunei combinată cu contribuţiunea funciară pusă pe veniturile moşiilor; aceste două impozite: taxa pa-

tentelor comersanţilor de odată cu venitul vămilor, acela al domeniilor, acela al bunurilor eclesiastice care ar încetà să formeze o casă separată, al salinelor care chiar cu trista stare a căilor noastre de comunicaţie astfel cum este, n'ar ţine seamă cel puţin, dacă Statul odată ce-şi dă toate grijile pentru a transportà sarea la schelele Dunărei, ar vinde-o el însuşi în profitul său în Turcia, toate aceste venituri parţiale ca şi altele câteva încă de o mai mică importanţă, care figurează în bugetele actuale, şi care ar fi modificate sau reconstituite pe baze mai raţionale, ar formà veniturile generale ale Statului. Toate aceste venituri ar fi vărsate în tezaurul public, şi ar constituì o singură casă, care ar servì diferitele cheltueli ale Statului. Toate departamentele ministeriale ar fi ţinute să facă bugetul anual în ceace le priveşte, fiecare în particular; aceste bugete, după ce vor fi fost supuse examenului adunărei ţărei, s'ar concentrà la departamentul finanţelor care ar întocmì atunci bugetului general.

40.000.000	capitaţiune
20.000.000	
10.000 000	impozite pe venituri
10.000.000	sare
	timbru
	patente [1])

Nu este decât cunoaşterea aproximativă a proporţiei care este de 1 la 3 între proprietăţile mânăstireşti şi cele ale particularilor care ar puteà să deà o idee despre acest venit, căruia nu i se poate evaluà astăzi venitul din toate punctele. Capitaţiunea ar trebuì să fie generală pentru toţi, fără excepţie; orice om stabilit, fie ţăran sau mare boer, ar plăti 100 de piaştri capitaţie pe an; această sumă ar fi aproape îndoitul celei pe care ţăranii o plătesc astăzi, capitaţiunea şi celelalte impozite parţiale coprinse; dealtmintrelea dispoziţiunile astăzi în vigoare privind regulamentul acestui impozit ar fi păstrate; acest impozit ar puteà dà aproape

[1]) *Toate aceste ţifre sunt scrise cu creionul nu tocmai citeţ. Au fost însemnate provizoriu.*

40.000.000 de piaştri, admiţând 400.000 de familii apte pentru capitaţiune.

Taxa actuală a patentelor ar fi astfel îndoită.

Contribuţiunea funciară asupra veniturilor moşiilor ar fi fixată la 5 % şi adunarea ţărei ar votà augmentarea sau diminuarea sa, după o perioadă, după nevoile ţărei.

Lipsa totală de orice cunoştinţă cadastrală face să fie dificil de a evaluà chiar aproximativ suma la care ar puteà să se ridice acest impozit. Spre a regulà acest impozit, s'ar obligà toţi proprietarii, într'un termen dat, să plătească căştiurile lor de arendare pe hârtie timbrată şi înregistrată în registre puse în biurourile diferitelor autorităţi administrative şi o lege specială ar stabilì penalităţi foarte severe pentru aceia cari s'ar fi înţeles de a fi făcut contracte simulate; pentru moşiile exploatate de proprietari însăşi s'ar înfiinţà comisiuni pentru evaluarea veniturilor acestor moşii.

Dreptul de timbru care ar lovì în acelaş timp indirect capitalul monetar, ar formà egal unul din veniturile statului.

Pentru oraşe s'ar puteà de asemenea stabilì venituri considerabile, prelevând contribuţiuni asupra caselor, echipajelor şi cailor, care nu plătesc astăzi absolut nimic.

Un impozit bine combinat pe obiectele de lux, ca şi pe băuturile spirtoase, ar puteà aduce un serviciu îndoit în centrele de populaţiune.

Arendări. — In Valahia până în ultimul timp se arendau proprietăţile pe termen de 3 ani. De când agricultura a luat ceva mai multă întindere, contractele de arendare se fac în general pe 5 ani. Domeniile Statului, proprietăţile mânăstireşti, în general toate bunurile ale căror venituri sunt supuse la un oarecare control, se arendează la licitaţie prin modul strigărilor. Acest procedeu pe care mai mulţi particulari au început de asemenea să-l urmeze dă rezultate satisfăcătoare prin preţurile echivalente valoarei reale a veniturilor ce se obţin la adjudecare, cel puţin totdeauna când licitaţia se face într'un mod cinstit.

Contractele de arendare nu au valoare în faţa justiţiei, şi mai ales când proprietatea trece în alte mâini, decât numai când sunt legalizate de o autoritate oarecare.

Arendarea moşiilor formează principalul comerţ în Valahia şi erà — acum câtva timp — exclusiv în mâinile Grecilor, Sârbilor şi Bulgarilor veniţi din Turcia. De câţiva ani, Românii au început a se dedà de asemenea cu el. Este comerţul cel mai lucrativ în Valahia. Sunt averi considerabile, fabuloase chiar, care au fost realizate după un foarte mic număr de ani, şi este lucru rar să vezi arendaşi făcând afaceri rele.

Comerţul de arendare sau, în alţi termeni, exploatarea moşiilor de către marii arendaşi a fost şi este încă principala sursă a suferinţelor şi nenorocirilor ţăranilor. Arendaşii fie că au arendat moşii pe preţuri prea urcate, fie că au prea multă aviditate şi că voiesc să-şi îndoiască capitalul, fie că înţeleg foarte rău exploatarea moşiilor, ceeace se întâmplă întotdauna, căci trebue să ne convingem pe deplin că această clasă de oameni este în ignoranţa cea mai completă, în fine fie pentru aceste motive, fie pentru un altul, fie pentru toate deodată, întoldauna este, că odată ce devin proprietarii provizorii ai unei moşii, se cred datori să jupoaie pe săracii ţărani, puţin îngrijaţi de starea de mizerie în care îi lasă la expirarea termenului contractului lor. Această exploatare a ţăranilor se face din nenorocire cu consimţimântul administraţiei; subadministratorii şi administratorii ei însăşi, devin întru câtva tovarăşii arendaşilor şi le dă sprijin şi ajutor în perceperea câştiurilor, adesea pretinse îndoit decât cele prescrise de lege, ca şi în exerciţiul oricărui fel de şicane ce le fac arendaşii.

Legea actuală care regulează drepturile reciproce între proprietari şi ţărani a dat mult loc, de sigur, la abuzuri din partea proprietarilor; dar în aşteptare ca ea să fie regulată într'un fel echitabil pentru ambele părţi, ar trebuì ca administraţia, în loc de a oprimà împreună cu arendaşii pe ţărani, *din contra*, *să-i proteje* contra vexaţiunilor şi nedreptăţilor arendaşilor. Am avut ocaziunea să mă întreţin cu ţăranii aproape din toate judeţele; răspunsul lor este aproape identic peste tot: „Nu ne plângem, spun ei, de impozitele care nu ne apasă de loc; nu ne-am fi plâns nici de dijmele pe care legea ni le impune faţă de proprietari, dacă ne-ar fi cerute într'un

mod cinstit, dar pretenţiunile arendaşilor. susţinute de autorităţi care n'au nici cea mai mică grije de reclamaţiunile noastre ne sleesc"; astfel de partea mea n'aş încetà nici odată să spun că abuzurile sau neglijenţa culpabilă a oamenilor dela putere, a compromis instituţiuni şi legi în această ţară. O executare cinstită şi serioasă a legilor, integritatea funcţionarilor publici, o severitate fără margini din partea guvernului pentru orice funcţionar care s'ar abate din calea dreptăţei, ar simplificà cu mult dificultăţile reformelor în Valahia, dar pentru ca tot acesta să se poată realizà, trebue — înainte de orice — ca guvernul să fie aşezat în alte condiţiuni decât cele în care se găseşte, şi ca observarea legilor să fie garantată ţărei, prin instituţiuni mai puţin defectuoase.

Tarife. — Drepturile de intrare şi de eşire, pentru toate produsele naturale şi articolele fabricate sunt de 5% din valoarea lor; pentru articolele de intrare facturile, sau, în lipsa lor, estimarea obiectelor servă de bază la perceperea zisului drept, şi pentru cele de eşire tariful care indică valoarea fiecărui obiect ca şi dreptul de perceput. Acest tarif în urma uniunii vamale votată, în unanimitate, în 1847, de către ambele adunări ale Principatelor este revizuit la fiecare şase ani de o comisiune mixtă de Moldoveni şi Munteni.

Vămi. — Vămile în Valahia şi în Moldova există din timpurile cele mai vechi, şi drepturile de intrare şi de eşire asupra mărfurilor erau stabilite de Domnii ţărei în virtutea dreptului suveran de care aceste ţări s'au bucurat întotdeauna. Actul următor a lui Petre VII, Domnul Moldovei, dovedeşte aceasta: „Petre, prin graţia lui Dumnezeu, Domn al Moldovei, semnalăm prin prezenta tutulor şi fiecăruia celor ce importă sau vor importà, că de acord cu Magnificul Senior Wilhelm Hareborne, interpret al Serenisimei şi a tot Puternicei Regine, Regina Elisabeta, prin graţia lui Dumnezeu Regină a Angliei, a Franţei şi a Hiberniei, pe lângă Serenisimul şi a tot Puternicul Impărat al Turcilor, am făcut aranjamentul următor: va fi permis ori căror comercianţi, supuşi ai Serinităţei sale, de a locuì, de a schimbà, de a cumpărà, de a vinde, de a importà, şi mai mult încă, de a fabricà în provincia noastră

orice marfă necesară vieţei sociale, fără restricţiune nici prohibiţiune nici una din partea ori cui ar fi, afară totuşi de dreptul integral al vămei noastre care este de 3% dela toate lucrurile, ceeace voim să garantăm prin aranjamentul nostru. Pentru care mărturie am pus pecetea noastră. Făcut în tabara noastră, la 27 August ale anului Domnului 1588". Originalul în latineşte se găseşte în Hakluyt scriere din acea epocă, care face autoritate[1]).

Mai târziu, prin dreptul celui mai tare, Turcia a crezut de cuviinţă să întindă puterea tratatelor sale de comerţ, cu puterile Europei, până în Valahia şi în Moldova, şi cu toate că cele 3%, ridicate, în 1851, la 5% pentru ambele Principate, ca măsură cerută de guvernele ambelor ţări în profitul fiscului, să fie stipulate de dânsa, vămile ambelor Principate nu sunt mai puţin separate de aceea a Turciei, şi articolele care ies din Principate şi intră în Turcia plătesc la frontiera valahă dreptul de eşire, şi în Turcia dreptul de intrare şi vice-versa, şi afară de aceasta sunt articole turceşti, ca sarea, prohibite în Principate.

Monopoluri. — In Valahia singură sarea erea monopolizată în profitul Statului; guvernul arendează exploatarea sărei la antreprenori, care au ca condiţii a extrage sarea din mine pe cheltuiala lor, de a o vinde pentru consumarea internă pe un preţ stabilit şi de a predà pe loc Statului o sumă determinată; această sare este transportată de guvern la schelele Dunăuei pe cheltuiala sa, şi cu cele mai mari dificultăţi şi dată încă pe un preţ convenit la licitaţie, la antreprenori cari o vând în profitul lor în Turcia, cu preţuri mult mai urcate decât acelea cu care o cumpăr.

Orice alt monopol în favoarea particularilor, de orice natură ar fi, este oprit prin Regulamentul organic.

Mine. — Linia Carpaţilor, care mărgineşte frontiera Valahiei dela Vest la Est, ascunde, după cercetările făcute de către ingineri în mai multe rânduri, mine de aramă, de fer, de aur, de cărbuni şi de mai multe alte minerale. Arama, ferul

[1]) *Richard Hakluyt.* The principal navigations, voyages, traffiques and descoveries of the English nations. London, 1599—1600, 3 vol. in-4°.

au fost puţin exploatate în Oltenia către sfârşitul secolului trecut; mai multe râuri torenţiale care descind din munţii Valahiei târăsc aurul în praf, ceeace probează gismente de acest metal în aceşti munţi. Exploatarea acestui aur erà, înaintea Regulamentului, meşteşugul Ţiganilor Statului, cari se numeau *aurari*. Regulamentul stabilind reguli pentru exploatarea oricărei mine din această ţară, a oprit această exploatare, care nu puteà fi supusă nici unui fel de control.

Industrie. — Industria este aproape nulă în Valahia care este tributară ţărilor străine pentru orice obiect fabricat. Nu se găsesc decât câteva fabrici de postav ordinar, de lumânări de stearină, de lumânări de seu, de tăbăcărie, de perierii... şi de... Industria vinicolă de asemenea a luat o oarecare întindere, de când vinurile româneşti a început să fie căutate în străinătate.

Agricultură. — Agricultura ca şi creşterea vitelor este singurul comerţ şi marea bogăţie a ţării; şi cu toate că arta agricolă se găseşte aproape în stare primitivă, dar marea fertilitate a solului înlocuieşte procedeele ştiinţei din alte ţări; totuşi agricultura în Valahia nu poate să mai rămână mult timp în starea actuală, şi trebue să ia toate desvoltările necesare pentru a face să crească bogăţiile ţării, prin introducerea de noui precedee şi prin facilitarea căilor de comunicaţiune, singurul mijloc pentru ca ţara să poată luptà contra concurenţei ţărilor vecine.

Tratate directe înlre Valahia şi Austria, relative la păşunat. — Nu există nici o convenţie despre acest subiect cu Austria. Ordonanţe domneşti au regulat întotdeauna modul după care s'a permis păstorilor ardeleni de a scoborî turmele lor, pentru a le trece în Turcia, sau de a le face să ierneze în Valahia.

Bănci moldave cu o comandită la Bucureşti. — Bancă moldavă înfiinţată în 1855, sub guvernul fostului Prinţ G. G., din cauza dificultăţilor ridicate de Turcia contra înfiinţărei acestei instituţiuni, nu a putut să primească toată desvoltarea şi tot creditul necesàr. Cât despre comandita dela Bucureşti, nu este decât o bancă de schimb şi de scont.

Vama atrage stricăciuni, de ce fel sunt? — Vama îşi per-

mite uneori abateri dela regulele stabilite; dar în general comercianţii evită procesele, pentru a nu se pune la dispoziţia tribunalelor care sunt hărţuitoare şi destul de departe de a fi imparţiale.

Produsele solului exportate. — (A se vedeà tabloul statistic al Ministerului de finanţe făcut în 1857).

Produsele străine importate. — Toate obiectele fabricate, fără excepţie.

Ce a făcut guvernul pentru a încurajà comerţul, industria, agricultura, navigaţiunea? — Nimic! Acestea sunt chestiuni la care chiar nu s'a gândit niciodată, şi totuşi sunt în Regulament articole relative la ameliorarea porturilor care sunt încă în stare primitivă ca şi regularea cursurilor râurilor, încurajarea comerţului prin prime.

Ce ar fi trebuì să se facă? — 1. Justiţia tribunalelor şi a autorităţilor administrative trebue, înainte de orice, să fie mai bine regulată şi garantată ţărei. Toate transacţiile sufăr de venalitatea autorităţilor atât administrative cât şi judiciare. Dacă comerţul este în mâinile străinilor, sau chiar dacă indigenii care se dedau cu comerţul caută adesea o protecţie străină, este pentru a puteà să asigure drepturile sau reclamaţiile lor în caz de nevoie.

2. A se răspândì prin mijlocul a două şcoale de arte şi de agricultură şi care nu există decât de formă, şi cărora li s'ar da o largă desvoltare, cunoştinţele practice uzuale. Pentru a se judecà starea de copilărie în care se găseşte agricultura noastră, nu avem decât să examinăm carul ţăranului român, plugul său, pământul pe care el spune să-l fi pregătit pentru a primì sământa, vitele sale, coliba sa şi în fine tot ceeace îl înconjoară, şi să ne convingem, că toată această tristă stare de lucruri nu provine din sărăcie. Ţăranul român este bogat; prin lipsa de siguranţă de ceeace posedă şi prin ignoranţă (sic); infiinţarea de prime acordate ameliorării tutulor acestor obiecte ar aveà, cred, un bun rezultat; dar totul s'ar schimbà în ziua în care guvernul ar încetà să fie indiferent la tot ceeace priveşte adevăratele interese ale ţărei, s'ar interesà foarte mult de ele şi s'ar ocupà cu zel.

3. A se înfiinţà porturi, căci ceeace poartă acest nume

în Valahia sunt ceeace natura a făcut, ca şi o navigaţiune atât pentru transportul extern cât şi pentru cabotaj, dealungul malului nostru dunărean.

4. A se înfiinţà căi ordinare şi drumuri de fier în principalele direcţiuni. Afară de celelalte imense avantaje care ar rezultà — ar fi un mijloc de a da agriculturei braţele ca şi vitele care sunt astăzi ridicate pentru transportul interior, transport care oferă dificultăţi de care nu se poate face o idee; ajunge să spunem că trebuie unui car înhămat cu 4 sau 6 boi sau chiar cu 8 cai, încărcat cu marfă, zece zile pentru dus şi întors dela Brăila la Bucureşti,. şi cinci zile dela Giurgiu la Bucureşti fără a socotì totala întrerupere a comunicaţiilor în timpul unei mari părţi a anului. Singure transporturile la schele ale sărei pe care guvernul o exportă anual, absorb anual dela 20 la 30.000 care cu 4 sau 6 boi sau cai.

Dar în fine, pentru a completà chestiunea care face subiectul acestui paragraf ar fi realmente de a întrebà şi guvernele ce s'au succedat, ce au făcut în timpul când au avut puterea în mâini? Chestiunea căilor de comunicaţiune este viabilă pentru ambele Principate. Incă câtva timp cu această stare, se va riscà de a se pierde unica noastră sursă de bogăţie; căci cum putem să suportăm concurenţa statelor yecinè care se acoper cu drumuri de fer şi cu tot felul de îmbunătăţiri.

XVI.

Instrucţia Publică.

Invăţământul public atât moral cât şi intelectual este aproape nul în Valahia.

Instrucţia publică, buna educaţie, cunoştinţele în general nu sunt nici modă, nici obligatorii pentru diferitele servicii ale Statului.

Judecătorul este cu totul scutit de a cunoaşté legile.

Administratorul lipsit cea mai mare parte a timpului

de orice instrucţie, nu cunoaşte nici formele, nici regulamentele care conduc ţara.

Militarul face oarecare studii în şcoala specială înfiinţată de câţiva ani în acest scop, dar aceste studii sunt foarte slabe şi foarte necomplete.

Preotul cufundat în cea mai neagră ignoranţă, nu a învăţat decât câteva rugăciuni, cărora nu le cunoaşte nici chiar înţelesul şi pe care le spune fie pe din afară, fie după carte pe care uneori nu o citeşte nici chiar cu înlesnire.

Comersantul şi meşteşugarul nu au nici cea mai mică noţiune unul de comerţ, celalt de arta sa.

Locuitorii oraşelor şi satelor în general nu ştiu nici să citească nici să scrie. Instrucţia publică este de domeniul numai al clasei cu oarecare stare a oraşelor, şi se mărgineşte în general la studiul superficial al limbei franceze, uneori al limbei germane. Dealtminterlea cunoştinţele solide şi studiile speciale sunt lucruri destul de rare. Dacă cel puţin oamenii tutulor acestor clase ale societăţei ar puteà înlocuì ignoranţa fie prin simpla cunoaştere a datoriei lor, fie prin sentimentul religios, fie în fine, prin respectul legilor şi al autorităţei, dar nici una din aceste frâne nu există; educaţiunea morală este nulă şi exemplele groasnice; religia dată uitărei, şi autoritatea fără nici o consideraţie şi fără nici un prestigiu.

Invăţământul public, astfel cum a fost instituit de Regulamentul organic din 1831, consistă din:

Şcoalele elementare înfiinţate în fiecare capitală de district, şi în fiecare din cele cinci despărţiri ale oraşului Bucureşti. Se predă în aceste şcoli scrisul şi cetitul limbei române, catehismul, cele patru reguli ale aritmeticei şi oarecare noţiuni de geometrie şi de geografie. Aceste studii se fac în patru ani. Două şcoale în care se predă studiile liceale una la Bucureşti şi alta la Craiova. Studiile se fac în opt ani, şi, în fine, din câteva catedre de drept şi de matematici speciale infiinţate la Bucureşti; mai târziu s'a decretat şcoli de sate şi pentru a se venì în ajutorul cheltuelilor înfiinţărei lor, s'a supus fiecare familie de ţărani la o impunere de doi lei pe an; aceste şcoli înainte de a puteà fi înfiinţate în toate satele, au fost cu totul suprimate în 1848;

dar banii nu au încetat de a fi percepuţi. Un decret al Caimacamului dela începutul acestui an privind aceste şcoli, nu a putut încă să reuşească a le instala.

De câţiva ani este afară de o primă încercare de şcoală de arte şi meserii, şi o alta de agricultură care nu au dat încă decât prea puţine rezultate. Numai cea de mică chirurgie dă mai bune speranţe.

Administrarea şcoalelor în Valahia aparţine unei Eforii compusă din trei membri, cari cu directorul conduc în acelaş timp averile nemişcătoare, aparţinând propriu şcoalelor. Direcţiunea învăţământului aparţine însăşi acestei Eforii care ţine loc de Consiliu de instrucţie publică; dar această ultimă atribuţie nu a fost nici odată obiectul preocupării sale.

Rezultatele aproape nule pe care şcoalele noastre le-au dat într'un spaţiu de 26 de ani, atestă, nu voi spune defect al organizării în ea însăşi, ci mai mult defectul administraţiei şi lipsă totală de orice fel de solicitudine din partea guvernelor ce s'au succedat şi cari nu au avut nici cea mai mică grije de instituţiunea cea mai utilă existenţei societăţei. Astfel, după părerea mea, pentru a da o altă impulsiune instrucţiunei publice în Valahia şi pentru a combate răul din rădăcină, ar fi mai mult administraţia şi direcţia învăţământului ce ar trebuì să se reorganizeze, decât învăţământul în el însuşi care nu ar aveà nevoie decât să fie completat în diferitele şcoli şi să obţină ceva mai multă încurajare din partea guvernului.

Ca ameliorare deci a stărei actuale a instrucţiunei publice şi până când ţara să poată aspirà în totul la reforme mai complete, aşi propune, ca toate averile nemişcătoare aparţinând astăzi şcoalelor să reintre în categoria celorlalte domenii ale Statului, şi ca orice percepere sub titlul special de impozite pentru şcoale, să înceteze. Tezaurul public trebue să reguleze încasările sale după cheltueli pentru a votà bugetul necesar învăţământului public în toată ţara. In acest fel Eforia ar încetà de a fi gerantul bunurilor şi nu s'ar ocupà decât cu direcţiunea învăţământului public.

2. Eforia ar fi înlocuită printr'un consiliu de instrucţie publică, compus din cel puţin 7 membri luaţi dintre notabi-

lităţile capitalei competinte în materie, dar şi dintre profesori.

3. Ca studiile speciale să fie făcute obligatorii pentru diferite ramuri ale serviciilor publice, şi ca după o perioadă de 3 sau 5 ani, nimeni să nu mai fie admis în cariera judiciară sau administrativă fără să fi făcut prealabil studiile necesare.

4. Să se trimită în fiecare an într'una din marile universităţi ale Europei cel puţin 15 elevi, aleşi prin concurs, pentru studiul specialităţilor. La întoarcerea lor în ţară, vor fi ţinuţi să îmbrăţişeze cariera învăţământului dacă Statul o pretinde.

5. Să se consacre anual o sumă de.... pentru premii de decernat celor mai bune opere scrise pentru diferitele materii din care ne lipsesc cu totul lucrări.

6. A se plătì mai bine corpul profesoral astfel ca să i se asigure existenţa.

7. Şi, în fine, să se pretindă ca consiliul instrucţiunei publice şi profesorii să lucreze într'un mod serios.

Cu ajutorul măsurilor administrative de mai sus, executate punctual şi nu în felul cum de obicèi se execută toate legile noastre, sunt convins, că s'ar puteà obţine rezultatele cele mai fericite. Ar rămâne încă, după cum am spus-o mai sus, să se completeze diferitele studii. Astfel ar fi folositor să se facă toate şcoalele elementare din districte, *şcoale umanitare;* de a se da o mai multă întindere învăţământului în cele două şcoale de umanităţi existente astăzi la Bucureşti şi la Craiova şi de a se înfiinţà şcoli speciale de drept şi de ingineri civili la Bucureşti.

XVII.

12/24 Decemvrie 1856.

Ori astfel este regimul pe care îl îndurăm de un număr infinit de ani. Şefii guvernelor nu s'au preocupat decât numai să placă când unei puteri când alteia, nici odată ţărei lor, şi cu toate că până în 1848, sub auspicile Regulamen-

tului organic din 1830, puterea fu supusă controlului unuĭ simulacru de reprezentare națională, din cauza nulităței acestei reprezentări cu totul sub dependența șefuluĭ statului, și din cauza falșei situațiuni a țărei față de străinătate, țara suferea nu mai puțin aceiași soartă cu toate că incomparabil mai suportabilă.

Această reprezentare păcătuià mai întâiu prin îngustimea bazeĭ sale defect ce independent de alte defecte ce înfățișà erà în acelaș timp principala cauză a dependenței sale. In urmă puterea având la dispoziția sa numirea unui considerabil număr de funcțiuni judiciare și administrative, unele ca și altele amovibile, o ramură importantă a venitului statului se va distribuì arbitrar în recompense pecuniare sau gratificații, ca și un număr infinit de ranguri sau titluri onorifice de decernat tot așà de arbitrar, nu aveà dificultatea să conrupă micul număr de electori și a face să se aleagă deputații săi, încă și mai puțin să întreție fidelitatea acestora. Apoi cum atâtea mijloace de a aveà legislatura cea maĭ servilă erau insuficiente, Domnul aveà încă să creeze ad libitum, în virtutea privilegiului său de putere, boeri de clasa I, mijlocul, prin o altă creare în masă, de a face ca alegerea celor 20 de reprezentanți ai acestui corp, care formà jumătatea numerică a legislațiunei să se facă după pofta sa, chiar când celelalte mijloace i-ar fi lipsit cu totul.

Un guvern dispunând de atâtea mijloace de conrupere în prezența unui corp electoral așà de restrâns, și a unei legislaturi ai cărei membri nu erau împiedicați prin nici o lege de incompatibilitate de a primi locuri, ranguri și gratificații pecuniare, erà fără nici un control real, și guvern și parlament își dau mâna pentru exploatarea în comun a țărei.

Deşĭ atâtea cauze de servilitate totuși legislatura noastră, astfel poate este forța instituțiunilor parlamentare, nu uită uneori de a se întoarce la datoriile sale, dar atunci Domnul de acord cu reprezentantul Rusiei provocà firmane care suspendau la infinit exercițiul dreptului națiunei de a-și da legi și de a controlà actele guvernului său, cum am avut

exemple în 1837 şi în 1843—44. Din această expunere a tristei situaţiuni în care se găsesc ambele Principate, decurge natural remediile de adus rănilor care le roade: 1) A se uşurà clasa contribuabilor, făcând să apese sarcinile Statului asupra tuturor claselor Statului fără deosebire; 2) A se regulà într'un mod definitiv şi drept relaţiunile între ţărani şi proprietari, în aşà fel ca să pună odată pentru totdeauna capăt puterei abuzive a celor din urmă asupra celor dintâi; 3) A se căutà să se stârpească conrupţia şi în administraţie prin pedepsirea exemplară a răului; 4) A se înfiinţà un control sever asupra actelor guvernului, printr'o reprezentanţă naţională serioasă; 5) A se face incompatibile funcţiunile de deputat cu acelea de impiegat amovibil al guvernului. Lipsa unei asemenea incompatibilităţi a făcut să avem constant, dela 1830, spectacolul ruşinos al împărţirei funcţiunilor serviciului public între membrii majorităţei guvernamentale din legislatură, şi aceia al destituirilor în masă (ca în 1843—44), chiar a funcţiunilor judiciare, a membrilor cari prin revenirea lor la sentimentul datoriei şi al demnităţei îndrăsneau să voteze contra dorinţelor guvernului; 6) A se reda folosinţei pentru nevoile Statului, a acestei ramuri de venit public, pe care o legislatură, printr'o uitare peste măsură a datoriilor sale, a pus-o la dispoziţia puterei pentru a fi întrebuinţată după placul său, în aşa zisele recompense pecuniare, dar care nu fu, cum nu putea să fie, mai ales în ultimul timp, de cât un mijloc scandalos de conrupţie.

Iată reformele fundamentale absolut necesare din acest moment. Cu ajutorul acestor instrucţiuni pe când ţara ar puteà în urmă să înbunătăţească şi să perfecţioneze treptat legislaţia sa civilă, criminală şi de poliţie; să reformeze sistemul său de finanţe şi să-l puie pe un picior de echitate şi de economie, opusul aceluia pe care se găseşte acum, să stabilească un sistem municipal real, absolut necesar pentru înbunătăţirea stărei materiale a oraşelor şi pentru a garantà banii municipali contra delapidărei şi aprovizionarea oraşelor contra speculaţiunilor imorale ale administraţiunei; să organizeze un sistem serios de instrucţiune publică; să întreprindă executarea marilor lucrări de comunicaţiune şi altele, să ofere antreprizei

particulare şi comerţului garanţia legei contra arbitrarului, înboldul cel mai eficace pentru exploatarea imenselor bogăţii ale ţărei.

Nu se poate totuşi contà pe eficacitatea nici uneia din reformele mai sus enunţate, fără *neutralitatea* teritoriuluì respectată de toate puterile şi fără o *statornicie* în guvern, chestiuni ce ating de prea aproape Europa întreagă pentru ca oamenii cari conduc politica să nu caute a le regulà într'un mod definitiv.

XVIII.

Una din cele mai mari reforme operată de Regulamentul Organic din 1831 fu separarea administraţiei de justiţie, confundate până atunci. Regulamentul puse limitele diferitelor ramuri administrative, şi înfiinţă şapte Departamente ministeriale, acela al Internelor, al Justiţiei, al Finanţelor, al Cultului şi Instrucţiunei publice, al Secretariatului Statului şi al Controlului, dintre care fiecare avù atribuţiunile sale bine determinate. Administraţia propriu zisă, care face obiectul acestei lucrări fu lăsată cu totul la Departamentul de interne.

Unitatea administrativă fiind admisă în principiu şi vechia diviziune teritorială în districte şi districtele în plăşi, fiind lăsată ca şi în trecut, se trecù şi districtele Olteniei, în număr de cinci, administrate, până la această dată, separat de către un Locotenent sau Caimacam al Domnului în aceiaşi categorie ca şi celelalte 12 ale Munteniei, se înfiinţă, în locul celor doi administratori care conduceau în fiecare district împreună administraţia şi justiţia confundate, un administrator sau prefect sub ordinele directe ale Ministerului de interne, şi justiţia devenì atribuţiunea tribunalelor regulate înfiinţate în fiecare capitală de district. Afară de aceasta, pentru ca administraţia finanţelor să fie înlesnită pe cât posibil, se puse sub dependinţa imediată a şefului acestui departament, secretarii de prefecturi însărcinaţi mai în particular să primească impozitele, să ţină contabilitatea lor, să le verse la visterie, şi le pretinse cauţiuni suficiente pentru sumele ce trebuiau să treacă prin mâna lor. Se stabilì această măsură

de precauţiune chiar în privinţa subprefecţilor care administrează plăşile, şi care în acelaş timp sunt însărcinaţi să primească impozitele dela perceptorii fiecărui sat, şi să le verse la casa prefecturei.

Astfel este mecanismul adminstrativ organizat de Regulament. Orice judecător imparţial nu poate să refuze de a constatà că desordinea administrativă, judiciară şi financiară care existà până la această dată în ţară, ca şi arbitrarul peste tot şi în ori ce lucru, făcù loc unei administraţii regulate şi unei stări de lucruri bazate pe legi şi pe reguli fixe. Totuşi aceste legi şi aceste reguli, odată admise, cereau înainte de toate să fie păzite şi respectate, afară numai dacă ineficacitatea lor erà probată, să fie desvoltate, modificate sau schimbate într'un chip legal la timpul oportun, şi după nevoile şi cererile ţărei. Dar dacă la început acest regulament, printr'o executare serioasă şi sinceră, inspirà speranţe bine fondate odinioară, nu întârziè încetul cu încetul să degenereze. Se găsì mijlocul de a eludà totul şi de a se întoarce totul în arbitrar, în aşà grad că căzù în curând în desuetudine.

Iată felul în care Regulamentul fu compromis în ochii ţărei, care judecându-l numai după rezultatele date în mâinele oamenilor ţinând să servească propriile lor interese şi nu pe acelea ale ţărei, în loc de a condamnà pe aceştia, aruncă vina pe instituţiuni.

Sunt departe de a pretinde că Regulamentul organic este ceeace se poate închipuì mai bine în materie de constituţie pentru ţară; sunt multe lacune în el, multe imperfecţiuni şi o mare confuzie de materii. Susţin numai că dacă Statutele organice ar fi fost respectate, ţara nu ar fi fost în starea de suferinţă în care se găseşte.

Administraţia propriu zisă, pentru a veni la ceeace face obiectul acestei lucrări, are de obiect:

I. Poliţia generală a ţărei şi toate măsurile necesare menţinerei ordinei publice şi siguranţei locuitorilor. In Capitală, această poliţie este făcută sub direcţia agăi acestui oraş, în capitalele districtelor, sub aceia a prefecţilor însăşi cari au la ordinele lor şefi de poliţie numiţi direct de Ministrul de interne, pe drumuri şi la ţară, subprefecţii sunt ţinuţi să vegheze ca sătenii să menţină liniştea în mijlocul

lor, solidar responsabili, de altminterea, de toate relele ce se comit în raza satelor lor, şi, în fine, în acestea din urmă poliţia este făcută de Consiliul sătesc compus dintr'un delegat din partea proprietarului, din perceptorul capitaţiei, şi după mărimea satului, din doi sau patru săteni aleşi toţi dintre notabilii satului. Pentru executarea tuturor măsurilor administrative, autorităţile judeţene au în serviciul lor un corp de jandarmi sau „dorobanţi“ care variază, pentru fiecare district, dela 250 la 300, şi din care o treime face serviciul alternativ, schimbându-se în fiecare săptămână.

Poliţia sanitară este exercitată de aceleaşi autorităţi, având la ordinele lor medici, cinci pentru capitală, şi unul pe judeţ, cu doi chirurgi-ajutori, însărcinaţi cu vaccinarea la sate.

II. Supravegherea asupra gestiunei fondurilor municipalităţilor de către consiliile municipale, care sunt ţinute să supuie toate actele lor confirmării şi controlului ministrului de interne: mai mult, grija ca oraşele să fie aprovizionate cu obiecte de prima necesitate, fie prin contracte, fie prin consiliile municipale însăşi, şi ca satele să aibă întotdeauna hambarele de rezervă pline şi ţinute în bună stare.

III. Intocmirea şi publicarea listelor electorale, ca şi punerea în executare a alegerilor deputaţilor Adunărei zise *extraordinare* pentru alegerea Domnitorului, — deputaţilor Adunărei zise *ordinare* aleşi la fiecare cinci ani, — a consiliilor municipale ale oraşelor şi a consiliilor săteşti alese în fiecare an, — şi, în fine, a candidaţilor la subprefecturi, aleşi în două rânduri în număr de patru pentru fiecare plasă de către toţi proprietarii posedând o moşie cu peste 30 stânjeni de lăţime; din aceşti patru candidaţi aleşi, unul primeşte confirmarea Domnitorului după recomandaţia ministrului de interne. Funcţiunile de consilii săteşti de mai sus, afară de poliţia satului cu care sunt însărcinate, consistă în a supraveghià pătulele de rezervă, a ţine casa comunală, a percepe capitaţiunea şi a o înmânà subprefecturilor, a aduce recruţii şi dorobanţii, a pune în executare ordinele administraţiunei privind satele şi în fine a fi primii arbitri ai diferendelor dintre proprietari şi ţărani.

IV. Tot contenciosul administrativ şi soluţia sau apla-

narea diferendelor zilnice iscate între ţărani şi proprietari asupra drepturilor şi datoriilor reciproce. Ţăranul este ţinut să lucreze proprietarului, cu titlu de chirie pentru locuinţa sa şi pentru terenul pe care legea i l-a fixat ca necesar pentru arătura sa, păşunea, cositul, 22 de zile pe an cu vitele ce are, şi pe lângă aceasta să-i dea dijmă din produsele sale.

V. Aplicarea legilor, executarea sentinţelor judecătoreşti, ca şi datoria de a statuà asupra dificultăţilor provenind din contestaţiì între particulari.

VI. Supravegherea tutulor închisorilor ţărei, a căror direcţiune formează o administraţie deosebită care are de şef pe Vornicul închisorilor.

VII. Direcţiunea teatrelor.

VIII. Regularea pensiilor tutulor funcţionarilor Statului şi distribuirea lor printr'o Eforie sub dependenţa Departamentului de interne.

IX. Păstrarea arhivelor Statului.

X. Recensământul general la fiecare cinci ani.

XI. Direcţiunea generală a poştelor, date cu contract la antreprenori, şi care, departe de a fi o sursă de venituri pentru Stat, îl costă din contra mai mult de 1.300.000 lei pe an.

XII. Recrutarea miliţiei care se reînoeşte în fiecare an cu a şasea parte din ţifra sa totală, care este de 5.600 soldaţi.

XIII. Supravegherea pazei fruntariilor, care se face de locuitorii satelor situate la oarecare distanţă de fruntarie. Aceşti ţărani sunt organizaţi aproape milităreşte; numărul lor se ridică la aproape 8.000, din cari o treime numai face alternativ serviciul, schimbându-se în fiecare săptămână.

XIV. In fine, direcţia lucrărilor publice, care formează o secţie deosebită în Departamentul internelor, şi care se împarte în patru divizii: aceia a *podurilor şi şoselelor*, aceia a *grădinilor publice şi a trotuarelor şi străzilor* şi aceia a *contabilităţiì*.

Iată aproape toate ramurile serviciilor publice de resortul administraţiei propriu zise. Ele sunt toate supuse la reguli şi la legi care, cu toate că necomplete, ar fi putut să primească treptat desvoltările necesare, pe măsură ce nevoia cereà. Nu numai că aceasta nu s'a făcut, dar aceste reguli şi aceste legi au fost fără încetare neglijate. Abuzurile, care,

dela punerea în executare a Regulamentului, dispăruse pentru un moment, s'au înrădăcinat din nou în toată ţara.

Care ar fi acum reformele ce s'ar puteà întroduce pentru a îmbunătăţi starea administraţiei în Valahia? După părerea mea aceste reforme privesc mai mult executarea legilor decât legile însăşi. Iată ceiace trebue să atragă pentru un moment, înainte de orice, atenţiunea oricărui guvern în Valahia, care ar aveà voinţa şi puterea in acelaş timp de a face binele. Societatea română, din cauza sdruncinărilor succesive ce a primit printr'o stare prelungită de provizoriu nu este încă aptă să primească o mai completă reorganizare. Reforme mai radicale nu ar putea aveà un efect fericit în această ţară, decât când, prin încetarea acestei stări mai mult decât precare, Românii prin bune şi severe exemple din partea cârmuitorilor lor şi sub influenţa unei educaţiuni şi a unei instrucţiuni publice pretinse întru câtva într'un chip obligatoriu, vor fi mai bine pătrunşi de datoriile sociale.

Mă voi mărgini deci a propune ca primă măsură responsabilitatea *reală* a miniştrilor. Această responsabilitate, cu toate că e indicată în Regulament, — este adevărat foarte uşor — nu a fost niciodată pusă în practică. Responsabil, ministrul ar fi obligat de a da puţin mai multă atenţiune actelor emanând dela ministerul său, şi ar aveà discernământ în alegerea persoanelor cărora le încredinţează gestiunea banului public.

In al doilea rând, dacă se voieşte a se aveà funcţionari integri şi exacţi la datoriile lor, trebue să li se asigure existenţa retribuindu-i mai bine. Preţul tutulor obiectelor în general, mai ales al acelora de prima necesitate, a crescut în proporţii aproape împătrite de ceeace erà când cu întocmirea Regulamentului.

In al treilea rând, prea multa centralizare ce există astăzi încarcă peste măsură ministerul ce se pierde în detalii, nu poate să aprofundeze nici o chestie, şi se găseşte în imposibilitate de a se gândi la nu importă ce îmbunătăţire generală; pe când de partea lor autorităţile ce depind de el sunt reduse la simple maşini care nu produc nimic prin ele însăşi. Ar fi deci de dorit ca funcţiile publice să fie

încredinţate la oameni cu cunoştinţele şi calităţile voite pentru îndeplinirea datoriilor lor, ca şi alegerile municipalităţilor să fie lăsate cu totul libere pe responsabilitatea alegătorilor, legea să acorde autorităţilor mai multă latitudine în cercul atribuţiunilor lor, dar ca în schimb să le impue o responsabilitate serioasă. Ar fi un mijloc pentru a se dovedì în acelaş timp funcţiunile de care depinde mai direct prosperitatea locuitorilor, vreau să spun acea a administratorilor şi subadministratorilor, care sunt cu totul depreciate astăzi.

Infiinţarea de consilii deliberatorii, după imitarea celor ce există în alte ţări, atât pe lângă Ministere cât şi pe lângă Prefecturi, ar fi o instituţie, care supunând afacerile publice unor cunoştinţe mai cu chibzuială reflectate, ar da garanţii de mai bună administraţie. Cel de pe lângă centrul administrativ (compus din oameni speciali şi având experienţa în afaceri) ar aveà de scop să lumineze Ministerul asupra măsurilor de interes general şi să hotărască asupra dificultăţilor care nu se ivesc decât foarte des în exerciţiul puterei administrative. Ca şi acestea cele stabilite pe lângă Prefecturi ar exercità aceleaşi funcţiuni în circumscripţia districtului lor.

XIX.

(1859)

Prinţe,

(Originalul în franţuzeşte)

M'am legănat un moment cu speranţa de a puteà anunţà Alteţei Voastre, prin curierul de astăzi, apariţia jurnalului. Chiar în ziua plecărei Voastre, am întrunit pe George Creţeanu, Angelescu şi Teulescu, cari trebuesc să fie redactorii principali; totul era aranjat, regulat, dar Sion s'a îmbolnăvit greu, şi Creţeanu a trebuit să plece la alegeri.

Dezorganizarea şi demoralizarea sunt la culme. Societatea noastră este lipsită de frâne; nu este nici educaţie, nici religie. Respectul autorităţii aproape nu există. Doresc să văd realizându-se cât mai curând posibil ordinile Alteţei Voastre pentru concentrarea forţelor noastre. Cât despre

mine, Prinţe, cât timp voi fi Ministrul Alteţei Voastre voi face să se respecte puterea prin orice mijloc (25 Aprilie).

XX.

(1859)

(Originalul în franţuzeşte)

Am primit scrisoarea pe care Alteţa Voastră mi-a făcut onoarea de a mi-o adresa prin d. M. Rog pe Alteţa Voastră să creadă că depun toată vigoarea şi toată energia posibilă pentru a conduce administraţia ţărei pe care Alteţa Voastră a binevoit a mi-o încredinţà, în interesul cauzei sfinte pe care o reprezintă Alteţa Voastră, şi cu tot devotamentul ce-i datoresc din mai multe consideraţiuni. Totuşi dacă silinţele mele nu dau tot rezultatul dorit, credeţi-mă Prinţe, cauza este marea demoralizare şi marea depravare a unei întregi societăţi. Este o lipsă totală de oameni; suntem siliţi să ne servim de persoane ce trebuesc supraveghiate, conduse şi atunci sarcina devine foarte grea. Credeţi, Prinţe că sunt copleşit. Nu mai sunt liber nici un minut. Din nenorocire directorul Angelescu, care este debil, a trebuit să se ducă la băi pentru a se îngriji. Astfel pentru a mă uşurà puţin cer voie Alteţei Voastre de a-mi permite să-I recomand pe cineva ca Director la Lucrările publice, post ce rămâne vacant dela reorganizarea acestei ramuri a serviciului public făcută de Alteţa Voastră în ultimul timp.

Pentru a mă conformà deciziei luată de Alteţa Voastră pe care binevoiţi a mi-o comunicà prin scrisoarea de mai sus, decizie care, îmi place să crèd, va da rezultate bune, am făcut un raport pe care l-am înmânat d-lui M. pentru a-l remite Alteţei Voastre. Am crezut că era inutil şi costisitor de a păstrà în acelaş timp comisarii numiţi în ultimul timp. I-am revocat şi sper că Alteţa Voastră va aprobà această măsură.

XXI.

(1859)

Prinţe,

(Originalul în franţuzeşte)

Avertismentele date jurnalelor au produs un bun efect. Publicul a aplaudat; revoluţionarii au fost intimidaţi, şi mu-

ribunzii aspiranţi la putere, crezând că vocea redactorului aveà să sdrunçine imediat puterea, se pregăteau să profite. S'au descurajat. Fostul Caimacam Ghica a început să se mişte; el s'a întors la moşie. Ştirbei în inocenţa sa, prefăcându-se că fuge de dezordine, şi-a fixat pentru astăzi plecarea în Austria; aflu că a amânat-o. Mai curând sau mai târziu Alteţa Voastră, pentru a asigurà buna stare şi liniştea bietei ţări, va fi silită să pue capăt acestei stări de lucruri. Va fi silită să pue la locul lor pe aspiranţii la domnie şi la ministere. Altfel vă va fi imposibil să guvernaţi, vă va fi imposibil să realizaţi ceva bun, căci luptele şi intrigile sunt doborâtoare. Aflu că aşà zisul partid naţional, şi pe care l-aş numì mai curând antinaţional, s'a coalizat cu partidul Bibescu-Ştirbei pentru a răsturnà ministerul; de sigur că nu năzuesc numai la răsturnarea ministerului; intenţiunile lor culpabile sunt bine cunoscute. Ştiu că Alteţa Voastră a semnat, la plecarea din Bucureşti, un decret pentru închiderea Adunărei. Ar fi necesar, Prinţe, să daţi lui Fălcoianu instrucţiuni precise cum să se folosească de el la timpul oportun, căci cred că se scaldă în două ape. Jurnalul va apăreà în curând; începutul este totdeauna, Prinţe, foarte greu.

Austria a trebuit în sfârşit să cedeze, ordinul dat la fruntarie de a oprì prin reciprocitate intrarea în ţară a diligenţei austriace, teama că alte asemenea măsuri vor fi luate din partea Guvernului Alteţei Voastre, măsuri ce ar fi dat o grea lovitură intereselor sale materiale, dar mai ales concentrarea forţei armate spre Ploeşti, au făcut-o, cred, să se răsgândească.

Recrutarea jandarmilor merge bine; în ziua fixată pentru punerea în marş a jumătate din cei astăzi în activitate, recruţii vor fi la postul lor, numai, Prinţe, să avem armele!

Imprumutul nu merge de loc. Intrigile celor două partide ţin publicul în nehotărâre şi în nesiguranţă asupra viitorului şi răspândesc neîncrederea peste tot.

Alegerile cunoscute în judeţe până acum sunt mai mult bune. Adaug pe lângă aceasta lista deputaţilor dejà cunos-

cuţi. Administratorul Petrescu dela Târgovişte, numit de predecesorul meu, şi-a uitat cu totul datoriile de prefect, şi a avut în alegeri o conduită de neiertat. Primesc în această privinţă mai multe reclamaţii. Astfel, Prinţe, el s'a apucat îndată să facă propagandă.

XXII.

(1859)

(Originalul în franţuzeşte).

Presa, condusă de Rosetti, Boerescu, Costa-Foru şi C-ia, nu neglijază nimic pentru a căuta să deprecieze şi să discrediteze guvernul.

Acest partid aţâţând şi agitând fără încetare opinia publică, speră să poată dispune de ea la nevoie şi să devie stăpân pe teren, şi dacă nu să facă guvernul de nesuferit. Am stabilit în consiliu un proiect de lege asupra presei, am modificat puţin pe cel din Moldova. Cât timp voi aveà încrederea Alteţei Voastre, şi cât voi fi ministrul Său, voi face să se respecte legea. In Adunare acelaş partid este cât se poate de impacient de a se vedeà completat pentru a începe atacurile, mai ales contra ministrului de interne. Aud spunându-se că afacerea Ferichidi este despre recrutarea Dorobanţilor. Am fost pozitiv asigurat că corifeii acestui partid au propus Bibesciştilor şi Ştirbeiştilor o coaliţie pentru a răsturnà Ministerul. Dar ar părea că aceştia din urmă se cred mai siguri de a pune mâna pe putere stând la o parte gata numai să profite de lupta despre care au aerul de a fi străini. M... care se însărcinează cu această scrisoare pentru Alteţa Voastră vă va spune prin viul grai detaliile tutulor acestor uneltiri.

Alteţa Voastră odată acì va vedeà de aproape prin ea însăşi starea acestor lucruri, care conduce ţara absolut la dezorganizarea cea mai completă, şi va aviza de sigur la mijloacele cele mai eficace pentru a-i pune capăt. Astăzi, Prinţe, educaţia unei întregi generaţii este în mâinile unui om, Boerescu, care propune doctrinele cele mai periculoase.

XXIII.

(1859).

Prinţe,

(Originalul în franţuzeşte).

Slavă Domnului totul merge bine în ţară; sforţările mele tind să vadă totul pentru ca abuzurile şi ilegalităţile să nu se mai comită. Pot asigura pe Alteţa Voastră că prin destituirile făcute cum trebuiau să fie, prin sfaturile continue ce nu încetez de a da administratorilor în scrisori particulare, prin mijlocul comisarilor trimişi în districte şi prin condamnarea a doi subprefecţi din Gorj, frica a intrat în sufletul funcţionarilor administrativi, şi astăzi se silesc a nu se abate din drumul dreptăţei şi din litera legii. Totuşi aspiranţii cu orice preţ la ministere şi agenţii unor facţiuni nu se dau înapoi dela nici un mijloc pentru a face să fie desconsiderat guvernul. Minciunile, calomniile sunt ziua şi noaptea în gura lor, ba că învestitura a fost oprită, ba că Alteţa Voastră a abdicat, ba că ministerul a căzut, şi că prin urmare funcţionarii să-l părăsească şi alte multe asemenea svonuri.

XXIV.

Prinţe,

(Originalul în franţuzeşte)

Imi fac vii imputări de a nu fi scris Alteţei Voastre de aşà de mult timp. Am voit de mai multe ori să-mi iau această libertate, dar teama de a supără pe Alteţa Voastră în mijlocul numeroaselor sale ocupaţiuni, nu mai puţin şi desgustul, care, o mărturisesc, Prinţe, m'a coprins, în urma intrigelor nedemne ce am văzut şi ce văd urzindu-se în ţara mea din partea chiar a acelora de la care mă aşteptam la puţin mai multă cinste şi patriotism, m'au împiedicat să o fac.

Astăzi totuşi, neliniştit de starea de lucruri dela noi, îmi iau libertatea de a'I adresa aceste rânduri, convins că, păstrându-mi înalta stimă cu care m'a onorat, va consacrà câteva momente pentru a mă citì. Cunoscând în acelaş timp cât de mult iubeşte Alteţa Voastra sinceritatea,

preschimbarea, dela un timp încoa nu vedem decât asta fără nici un rezultat. Pe câtă vreme nu vom izbuti a intrà pe adevărata cale indicată nouă de starea socială în care ne aflăm şi nu mai puţin de situaţia politică ce Europa ne-a creat, în urma atenţiei ce a dat treburilor noastre şi regulărei ce le-a făcut, o să umblăm mereu rătăciţi pe câmpuri pe unde fireşte nu putem întâlnì decât obstacole ce ne împiedică la tot pasul, şi necontenit o să simţim trebuinţa de preschimbări; dar o să mă întrebi, care este cea adevărată cale? După mine ea este foarte simplă; de o parte vorbele şi frazele fără nici un sens, să lăsăm şarlatanismul, să încetăm de a mai fi maimuţe imitând în tot felul şi fără nici un discernământ străinismul, să încetăm de a mai strigà când garda naţională, când armarea ţărei şi alte asemenea secături care nu ne fac de cât să trecem sau de nebuni, sau de copii încă în faşă, sau de oameni puşi într'adins să rătăcim opinia publică în ţară spre a aduce lucrurile la dorinţa inimicilor dinăuntru şi din afară; să fim mai întâi de toate Români, să ne pătrundem de adevăratele trebuinţe ale României, şi să ne punem cu seriozitate pe lucru, fără a pierde un minut. Asta este după mine adevărata cale indicată Românilor. Dar cum să păşim spre dânsa? Aci este greutatea cea mare: cu cât la început erà lesne cu atâta astăzi este greu, şi mi se pare deocamdată peste putinţă, şi iată pentru ce vechiul edificiu politic s'a dărămat prin Convenţie, dărămarea lui a târât fireşte după dânsul căderea oamenilor care-l susţinea. Europa întreagă când pronunţase a sa sentenţie contra unui ordin de lucruri putred, oameni devotaţi lui pentru mai multe motive, plecară capul se deteră afund şi lumea îi privì morţi pentru totdeauna; vă mărturisesc că eu care acum câţiva ani am crezut ţara noastră posedând în sânu-i destule elemente spre a scuturà regimul cel vechiu şi a îmbrăţişà unul mai apropiat cu ideile de moralitate şi de progres ale secolului în care trăim am crezut la aplicarea nouilor idei in toată puterea lor şi am primit căderea oamenilor trecutului desăvârşit. Intr'adevăr fără puternicul sprijin a lui Rosetti, Brătienii şi sateliţii lor, regimul cel vechiu împreună cu partizanii lui nu se mai

ardica; oameni însă ce'şi deteră titlul de patrioţi, şi în astă privinţă declarară că au monopolul, oameni pe cari singuri îi constitui responsabili de trista situaţie în care ne aflăm folosindu-se de prestigiul ce aveau în ţară, au întrebuinţat toate puterile lor spre a desconsidera sistemul cel nou împreună şi cu oamenii ce, devotaţi în toată sinceritatea regimului constituţional, erau fireşte chemaţi a contribui la aplicarea lui; într'un cuvânt, într'un mod sistematic puindu-se a dărâmà pe când erà construit, au izbutit a discreditá cu totul un regim ce puteà să ardice naţia Română la nivelul celorlalte naţii civilizate, regim pe care Românii îl dobândiseră fără a vărsà o picătură de sânge şi fără a cheltui un ban. Astfel naţia având astăzi perdută toată încrederea în noul sistem de lucruri, se întoarce la cel vechi; partizanii acestui din urmă se ardică mai puternici ca ori când strigă cu aroganţă că experienţa de doi ani trecuţi le-a dat lor dreptate şi vin să ia puterea în mână, luptă ce la început nu îndrăzneau să o întreprinză. Astăzi nu au trebuinţă a o face, graţie câtorva oameni ce au dirijat în ăst timp opinia publică. Acele trupuri putrede sunt trebuitoare şi ţin să pozeze în patrioţi scăpând ţara de anarhie.

Iată amice T. în scurt istoria noastră de doi ani încoace, iată explicaţia lucrurilor ce vedem că se petrec la noi: nu te mirà dar nici de rezultatul alegerilor nici de nimic; adastă-te la tot. Ce este însă acum de făcut? Impotriva torentului este peste putinţă a păşi. Noii patrioţi urmează a venì la putere. Dacă Providenţa îi va luminà asupra căei ce au de a urmà îmbrăţişând cu sinceritate şi fără gânduri ascunse regimul cel nou (ceeace eu unul nu cred, ăşti oameni având angajamentele şi simpatiile lor bine cunoscute) fie bine veniţi; la dimpotrivă dacă în oamenii ce au comprometat situaţia ţărei aşà de mult, se află vre-o scânteе de sentiment patriotic, lase deoparte sistemul lor imposibil, înceteze desbinarea ce s'a muncit a împrăştia în ţară, pătrunză-se de adevăratele trebuinţe ale ţărei, şi pui-se pe lucru cu bună credinţă.

XXVI.

Dépêche télégraphique. De Kissingen pour Paris.

le 21 juillet 1861.

Nicolas Cretzoulesco

Paris, poste restante
Bucarest 20 juillet 4 heures et demi.

Partez de suite pour retourner à Bucarest. J'ai besoin de vous. Une heure de retard de votre part aurait les plus graves conséquences. J'attends votre dépêche qui me dira l'heure votre départ.

Prince Régnant

XXVII.

Dépêche télégraphique. De Kissingen pour Paris.

le 21 juillet 1861.

Nicolas Cretzoulesco

Paris, poste restante
Bucarest. le 21 juillet midi.

Je vous attends. Sur vous repose la tranquillité et l'ordre. Revenez au plus tôt.

Prince Régnant

XXVIII.

Prinţe,

(1862)

Domnul Ministru de justiţie a fost ieri pe seară la mine să mă anunţe că am fost numit de Alteţa Voastră ca membru la Curtea de Casaţie. Motive cu totul personale făcându-mi absolut inacceptabil acest post, m'am grăbit imediat să viu la Alteţa Voastră pentru a-i face cunoscut. Alteţa Voastră lipsind, am venit încă odată azi de dimineaţă la palat în acest scop, ne reuşind să fiu primit, cred de datoria mea să viu prin prezenta de a 'I spune imposibilitatea in

care mă aflu de a primi onoarea pe care Alteța Voastră bine voiește să mi-o facă.

Am onoarea de a fi, cu cel mai profund devotament, al Alteței Voastre Serenisime.

12 Fevruarie 1862. N. K.

XXIX.

Bârlad, 17 Aprilie 1863
București

Domnului Președinte de Consiliu,

Ca răspuns la depeșa voastră, relativă la epitropia Sfântului Mormânt inspirați-vă înainte de orice de această gândire că orice deciziune emanată dela autoritate, orice măsură luată de guvern, trebuie strict executată. Cât despre propunerea Domnului Ministru de culte, nu ași puteà să o apreciez fără a aveà sub ochi textul dispozițiilor care regulează modul de a lucrà al guvernului meu cu Egumenii greci. Consultați-l și vedeți până unde putem să mergem. In acest moment mai ales este de o absolută necesitate cea mai extremă prudență în tot ceeace se atinge de această cestiune. Cântăriți deci pentru și contra cu grije înainte de a luà o hotărîre.

Prințul Domnitor

Recepțiunea autorităților și a notabililor are loc în acest moment. Cu tot timpul rău de zăpadă, un foarte mare număr de persoane s'au prezentat la audiența Altețelor Lor Serenisime.

Șeful de cabinet al Prințului Domnitor.

XXX.

(1863)

Alteței Sale Serenisme Prințul Domnitor,

Procesul Egumenului care prin circulară tipărită a invitat pe arendași să nu plătească arenzile guvernului, a avut

loc astăzi; tribunalul a admis crima comisă (de Egumen) şi l'a trimes înaintea Curţei criminale care va aveà să pronunţe pedeapsa.

XXXI.

La Bârlad. 1863

Alteţei Sale Serinisme Alexandru Ioan Principe Domnitor,

(Originalul în franţuzeşte)

Avocaţii Costaforu şi Boerescu consultaţi în afacerea Golescu şi jurnalul Românul. Declară că nu este loc de urmărire judiciară. Singură legea pentru refuzul de a plăti impozitele este aplicabilă Goleştilor, toate măsurile sunt luate în acest scop.

In afacerea Egumenului grec, în privinţa căruia nu există nici o dispoziţie de lege care să reguleze modul de acţiune al guvernului, şi uzul singur a servit de conducător, avocaţii, declară că pentru actul de care zisul Egumen s'a făcut culpabil, este pasibil de art. 158—159 din codul penal care prescriu munca silnică pe 3 ani la Giurgiu. Astfel deci pentru a face să se respecte dispoziţia guvernului sancţionată de Alteţa Voastră este absolut necesar, sau ca Egumenul să fie destituit, dat în judecată şi pedepsit după lege, sau destituit şi expulzat din ţară, după uzul adoptat. In tot cazul una din ambele măsuri este de rigoare. Opiniunea Ministrului de culte care poate îndepărtà alte dificultăţi, este să fie imediat expulzat. Aştept ordinele Alteţei Voastre. Trebuie să adaug că acest act care desfide guvernul a produs o foarte rea impresie, şi conduita guvernului este aşteptată cu nerăbdare.

Foarte credincios servitor. *N. Kreţulescu*

XXXII.

Prea 'nălţate Doamne,

Situaţia în care se găseşte ţara, îmi impune imperioasa datorie a supune la cunoştinţa M.V. aprecierile mele ca Român şi ca Ministru. Dacă licenţa în care a căzut tribuna naţională,

prin susținerea de teorii a căror unul din scopurile cele mai evidente erà de a propagà neîncederea și a lipsì autoritatea de prestigiu, de care nu poate fi lipsită un moment, atrăsese opinia oamenilor de ordine în favoarea măsurilor luate în contra unor asemenea tendințe, pozițiunea în care a rămas guvernul după închiderea adunărei, a făcut a se simțì de toți trebuința de a eși dintr'un provisoriu, care nu intră nici în strictul cerc al legalităței, nici se pune pe drum pe care să poată pună capăt spiritului de discordie ce duce la anarhie.

Această stare de lucruri, cată s'o recunoaștem, a adus descurajare în public și a slăbit cu atât mai mult puterea autorităței, încât energica atitudine luată de guvern în fața unei adunări turburătoare fusese de natură a însufla oamenilor de bine speranța că guvernul a hotărât a intrà în sfârșit pe o cale salutară pentru țară.

Astăzi o îngrijire care preocupă pe toți începe a luà un caracter de nemulțumire ce trebuie întâmpinat. Publicul, pe cât pot aprețui, recunoscător guvernului actual de administrația sa imparțială și fără șicane, recunoscător de săvârșirea câtorva acte naționale ce i-a atras simpatia, obosit de bavardagiul și de reaua credință a adunărei care a perdut 4 ani fără a produce nimic, astăzi același public, văzând guvernul în neacțiune, privește situația ca provizorie și începe a se răci către dânsul; inamicii profită de această stare de lucruri și exploată nemulțumirea obștiei în contra guvernului. Provizoriul are o influență fatală chiar în corpul funcționarilor care se încerc a fi legați (sic) și a face una cu guvernul.

Funcționarii au început a se sfiì de a susține autoritatea ce le dau legile; atribuțiile se exercită cu oarecare moliciune sau sfială neștiind unde conduce politica zilei, fiecare lasă a se da lucrului public un mers nesigur.

Pe de altă parte țara, în cea mai mare suferință, din pricina neregulărei atâtor chestii de care depinde proprietatea ei, strigă neîncetat după a lor soluție, fără de a aveà speranța realizărei ei; căci nu cred să fie un singur om de bună credință care să vie să susție, că adunarea noastră legiuitoare va face astăzi pentru țară ceeace s'a încăpățânat a nu face într'un interval de 4 ani. Experiența acestor ani ne-a dovedit

că câţiva oameni cari conduc desbaterile şi lucrurile adunărei departe de a reprezentà şi a se ocupà de adevăratele interese ale ţărei, nu s'au slujit de mandatul lor decât pentru a face din adunare, arena patimelor celor mai desfrânate, şi ambiţiilor celor mai culpabile.

XXXIII.

Iaşi, (1863)

Domnului Nicolae Kreţulescu,
Preşedintele Consiliului de Miniştri,

(Originalul în franţuzeşte)

Colonelul Duca îmi spune că în urma rigorilor din Galiţia contra Polonezilor şi Italienilor, aceştia vin în mare număr în Moldova fără paşapoarte. Cred că cei ce nu au paşapoarte, sau nu vor fi primiţi, sau vor fi imediat arestaţi şi îndreptaţi spre Galaţi, escortaţi, pentru a-i trece în Turcia; cei cu paşapoarte vor fi de asemenea îndreptaţi spre Galaţi cu obligaţia de a plecà într'un termen de.....

Prefecturile vor fi informate despre aceasta: în nici un caz astfel de oaspeţi nu vor fi toleraţi să se grupeze şi să se concentreze în ţară.

Prietenia mea
Prinţul Domnitor

XXXIV.

1864, Bucarest

Monsieur Nicolas Kretzoulesco

Vous êtes autorisé d'aller à votre terre pour 24 heures et à cette occasion aussi je suis content de vous déclarer que je n'ai rien à vous refuser et de vous asurer de toute mon affection.

Prince Régnant.

XXXV.

(1865)
Bucureşti

Domnului Nicolae Kretzulescu, Preşedintele Consiliului.

(Originalul în franţuzeşte)

Sunt mai bine de când sunt aci. Vă recomand trimi-

terea sumei pe care generalul Manu vă o va cere pentru agentul nostru dela Paris; nu este aşa că este absolut sigur, că la Constantinopole au rămas în depozit 9 milioane de piaştri pentru plata anuităţii de 150 milioane. Negri îmi scrie în această privinţă. Cred că ar fi bine să nu mai închiriaţi, dela Sf. Dumitru, casa dela Iaşi pentru Domnitor; este o cheltuială inutilă. S'ar putea pregăti câteva camere fie în palatul administrativ, fie într'una din clădirile mânăstirilor închinate, cari ar fi de ajuns, când Prinţul ar veni să viziteze Iaşii. Aşa dar se va libera casa la Sf. Dumitru, însărcinând un funcţionar dela finanţe să primească cu inventar obiectele ce aparţin Statului şi cari se găsesc acum în casă la Iaşi pentru uzul Prinţului.

Prietenia mea
Prinţul Cuza.

XXXVI.

1865, Bucarest

Monsieur Nicolas Kretzoulesco, Président du Conseil,

L'événement de Bucarest est déplorable: ces gens n'ont donc rien de sacré, et seront toujours les instruments des ennemis du pays, et puisqu'ils sont allés jusqu'au dernier crime il a fallu bien sauver l'ordre public, qui devra toujours premier (sic) de tout. Il est à observer que l'événement avec ces détails, était annoncé comme ayant eu lieu par certains journaux étrangers dix jours avant. Je remercie le Gouvernement de son attitude pour l'ordre public, et remerciez en mon nom la troupe. Je n'attendais pas moins de mes frères d'armes. Je pars immédiatement et bientôt je serais dans le pays.

Couza

XXXVII.

1865, Bucarest

D. Preşedinte al Consiliului de Miniştri,

Am sosit sănătos la Ruginoasa, ostenit însă de drum şi mai cu seamă de efectul curei ce am făcut la Ems, şi aşa

precum spiritele sunt foarte liniştite în ţară aşa că ordinea obişnuită domneşte pretutindenea, nu socotesc urgentă prezenţa mea în Bucureşti. De aceea cred a petrece vreo zece zile la Ruginoasa. Vă mulţumesc Domnilor pentru buna îngrijire ce aţi avut-o în timpul absenţei mele.

Prinţul Domnitor

XXXVIII.

(1865)
Bucureşti

Domnului Nicolae Kretzulescu,
Preşedintele Consiliului de Miniştri.

(Originalul în franţuzeşte)

Ştiind puterea în mâinele unor oameni aşa de devotaţi ţărei şi lui Vodă ca Domnia-Voastră şi colegii Domniei-Voastre, nu am avut nici un moment de teamă nici de neliniște asupra sfârşitului luptei angajate. Eram convinsă că armata îşi va face datoria în orice ocazie şi că în absenţa Domnitorului orice bun cetăţean Român ar ţine la onoarea de a nu compromite viitorul ţărei prin acte nesocotite. Vă sunt recunoscătoare totuşi pentru zelul ce aţi pus a face să mi se transmită ştiri asigurătoare şi vă rog să mă ţineţi în curent cu ceace se petrece.

Complimentele mele.

Prinţesa Domnitoare.

XXXIX.

După 1866.

(Copia unui manuscris scris de mâna lui N. Kretzulescu).

Situaţia politică a Principatelor dunărene.

Ţăranii sunt cu totul în stare primitivă; viaţa lor casnică, morală şi materială, mijloacele barbare de care se servesc exclusiv în cultura pământului, starea mizerabilă a vitelor, mărturisesc în deajuns gradul de barbarie în care se găsesc.

Meşteşugurile şi diferitele profesiuni sunt mai mult de domeniul străinilor, puţinii indigeni cari se dedau cu ele, sunt, cu puţină deosebire, aproape ca şi ţăranii lipsiţi de orice fel de educaţie şi de cunoştinţele necesare exerciţiului meşteşugului lor.

Comerţul înalt, cu câteva excepţii, este întreg în mâinele străinilor.

Clerul este ignorant şi viaţa sa morală inspiră puţin respect în societate.

Singura clasă care să primească o educaţie foarte superficială, este biurocraţia. Aceasta restrânsă mai întâi şi menţinută de Regulamentul organic dela 1831 în oarecare condiţiuni de admisibilitate şi de avansare în funcţiunile publice, s'a desvoltat imens astăzi şi nu mai are margini la ambiţia sa, sau este desfrânată. Desfiinţarea privilegiilor stabilită de către Convenţia din Paris, fiind exploatată de partidele politice în interesele lor proprii, vedem astăzi oameni meritând abià să fie copişti într'o cancelarie, ridicaţi de odată la posturile de directori de departament, de şefi de servicii în ministere, într'un cuvânt admişi fără cea mai mică cunoştinţă, fără cea mai mică experienţă şi fără să fi trecut prin diferitele grade ale erarhiei administrative, la cele mai înalte funcţiuni ale Statului.

In fine, ca ultimă treaptă a diferitelor clase ale societăţii sunt câteva familii care au prestigiul lor, fie prin Domnitorii ce au dat ţărei în diferite epoce, fie prin înaltele demnităţi ce se transmiteau de secoli din tată în fiu în sânul lor şi care au devenit ţinta a tot felul de atacuri din partea partidului demagogic.

Pentru orice observator imparţial, ţara oferă astăzi cel mai trist spectacol. Nu mai e autoritate în guvern: fiecare magistrat, fiecare funcţionar administrativ, fiecare impiegat municipal, se crede liber să facă după capul său şi ministrul îl încurajază pe această cale, sau dacă vrea să-l impiedice nu mai poate, nu maĭ are acţiune asupra lui. De unde anarhia cea mai mare, de a lucrà fiecare după buna sa plăcere. Invăţământul public este abandonat până într'atâta, că elevii în întruniri încurajate de profesorii lor, *au mers, anul trecut, până a pune*

la în loi ılă existența lui Dumnezeu. Armata pentru care țara făcuse sacrificii enorme, dobândise, acum câțiva ani, ținuta și tăria dorite, atât sub raportul moral cât și material; după 11 Fevruarie, grație actului incalificabil la care a fost târîtă de câțiva conspiratori, s'a desorganizat complet și a devenit un pericol pentru societate. In fine, ca compliment al desorganizării, legăturile care de ordinar leagă toată societatea în această lume, respect mutual, teamă de religie, teamă de legi și de autoritate, au dispărut cu totul și au făcut loc celei mai mari slăbiri a moravurilor și năvălirii ideilor celor mai subversive.

Dacă un lung concurs de împrejurări nenorocite a înfluențat această stare de lucruri, este adeverit de partidul numit *roșu*, partid al demagogiei, partid primind inspirațiile sale dela societățile secrete existente în diferite orașe ale Europei, ajutați la diferite date de către nemulțumiții de toate culorile, a contribuit să distrugă, să desorganizeze și să dizolve totul. Ar păreà că oamenii acestui partid exilați după evenimentele din 1848, reintrați în țară după pacea dela Paris, și-au luat însărcinarea de a frământà nenorocita țară de jos până sus și de a distruge totul.

Cu o educație mai mult de cât incompletă și fără instrucțiune, oamenii acestui partid în contact, în timpul exilului lor, numai cu conspiratorii și demagogii tutulor națiunilor, neînvățând de cât arta de a conspirà și de a ațâțà masele, turburà de mai bine de zece ani, această țară, cu atât mai mult succes, cu cât diferitele clase ale societăței se găsesc în condițiunile, de ignoranță și mizerie expuse mai sus; și dacă la intervale au găsit obstacole în acțiunea lor distrugătoare găsindu-se: în fața câtorva oameni prevăzători care au fost câte odată la cârma Statului, sub domnia Prințului căzut, astăzi dau avânt liber ideilor lor culpabile prin sprijinul eficace ce au găsit chiar *pe lângă șeful Statului.*

Ar fi un studiu foarte curios și în acelaș timp convingător al ravagiilor operate de acești oameni în țară, de a trece în revistă jurnalele redactate de ei de la 1858 și nu mai puțin discursurile lor ca deputați în adunările publice la diferite date. S'ar vedeà producția ideilor și teoriilor celor

mai subersive. Este important de a atrage atenția aci, că pe când în țările cele mai liberale ale Europei, oamenii de această teapă sunt osândiți la disprețul societăței, în Principatele dunărene și sub o monarhie ereditară a cărui principal interes ar fi consolidarea, au reușit să ajungă consilierii cei mai intimi ai tronului.

Sub masca liberalismului, Goleștii, Brătienii, Rosetti, etc., ajutați să-și ajungă scopul, de către câțiva așà ziși conservatori, exercitează teroarea în țară. Dacă înainte de a pune mâna pe putere pentru a răuși în alegeri prin colecte de sume de bani necesare uneltirilor lor, intimidau pe nenorociții locuitori liniștiți, de la orașe și de la țară, prin tot felul de amenințări, amenințări de a-i calomnià în jurnalele lor, amenințări de a-i persecutà în interesele lor particulare când vor veni la putere, astăzi, când printre consilierii Tronului principalii acestui partid joacă primul rol în afacerile Statului, ne putem închipui acțiunea distrugătoare ce imprimă la orișice și, în acelaș timp, consternarea majorităței națiunei care vede cu spaimă abisul către care merge țara. In adevăr cine ar fi crezut vreodată că sub un Prinț străin dintr'o familie domnitoare, ținând înainte de orice să consolideze dinastia prin exemplul imparțialității și al neutralității în mijlocul tuturor partidelor, s'ar vedeà tronul înconjurat de conspiratorii și înșelătorii de meserie, să devină solidar cu toate actele lor. Ar fi de dorit ca Prințul mai bine informat asupra situației țărei și asupra oamenilor, să înceteze de a vedeà și de a ascultà numai prin ochii și cu urechile câtorva intriganți. Este evident, că această stare. dacă continuă nu poate de cât să facă rău prestigiului de care Prințul va aveà să fie înconjurat; nu poate decât să slăbească speranțele pe care toți oamenii cinstiți le-au pus în alegerea unui Prinț străin, unica măsură de salvare pe care au considerat-o întotdeauna pentru țara lor.

XL.

Domnilor Miniștri,

Ca în toți anii și ăst timp, îndată ce timpul m'a iertat

am venit şi m'am aşezat la moşia mea Leurdeni din judeţul Muscel, plasa Podgori. Aci interesele mele private, au fost şi sunt unica mea ocupaţie, departe de orice lupte şi intrigi politice. Am fost foarte surprins astăzi de adresa subprefectului acestei plăşi către primarul Comunei în care se află moşia mea, adresă ce am onoare a v'o transcrie aici întocmai după original:

ROMÂNIA

Domnule Primar de Leurdeni,

«Oamenii guvernului căzut prin 11 Fevruarie care au «despuiat ţara de averea ei, î-şi dau silinţa a propaga idei «contrarii stărei de lucruri în care virtutea şi moralitatea «ş'au luat locul prin suire pe tronul României a alteţei sale «Regale Carol I, ale cărui fapte au umplut de sentimente «inima fiecărui Român adevărat».

«Deşi însă Românii astăzi nu mai pot fi amăgiţi de nişte asemenea oameni care nu mai au nici o încredere în «ţară şi care traşi prin câte un unghiu, suspină după trecut «fiindcă nu mai pot despuia ţara în folosul lor, dar totuşi «atât ca sluşbaş, cât şi ca Român vă invit a-i privighea şi «a-i urmări în propagandele lor contrarii legilor ţărei, des-«minţindu-i (sic) publicului că nişte falşi: căci dacă ararea «(sic) care ar avea curajul faptelor lor s'ar spune în faţa «lumei scopul şi dorinţa lor, prin urmare în comuna D-v. «au loc nişte întruniri secrete, iar nici de cum publice, după «cum este permis fiecărui cetăţean prin Constituţia ţărei».

«Nişte asemenea întruniri nu pot fi privite decât ca «acele de bandiţi ce ascund întrânşii răutate pentru a ucide «şi a jefui vă previn dar D-le Primar, a prevedea în dea-«proape asemenea întruniri ascunse şi a le înlătura conform «legei, veţi cere cont îndată acelora care ţin în gazdă oameni «străini şi necunoscuţi în comună, garantând pentru persoana «lor, întrebându-i tot odată unde îşi plătesc contribuţia, având «în vedere pentru aceasta legea de contabilitate: vă fac răs-

«punzător, D-le Primar, de această obligându-vă a raportà «dacă aceste informaţii sunt pozitive sau nu».

(Subscris) Subprefectul
D. Niculescu

No. 16.712 Sept. 13, 1867.

In comuna Leurdeni din judeţul Muscel, nu este alt om de-al guvernului căzut prin 11 Fevruarie şi care a despuiat ţara de averea ei, decât subscrisul: deosebit de aceasta Primarul primind adresa de mai sus, s'a grăbit a veni să o comunice îngrijitorului moşiei mele ca o hârtie ce mă priveşte, exprimând tot într'o vreme mirarea sa despre cuprinderea ei.

Mă abţin, D-lor Miniştri, de orice reflecţiuni asupra acestei hârtii infame, las la închipuirea D-v. să apreciaţi injuriile ce mi se adresează şi nu mai puţin intenţiunile ce mi se atribue.

O asemenea hârtie nu poate proveni fără îndoială, decât de la un om lipsit de minţi: sunt bine încredinţat că Dv. insuflaţi de spirit de equitate şi de onoare a administraţiei ţărei, veţi lua măsurile ce se cuvine în privinţa unei asemenea funcţionar care îndrăzneşte a insulta oameni şi a le atribui intenţiuni culpabile, şi astfel îmi veţi da satisfacţiunea ce sunt în drept a cere dela Guvernul ţărei.

Primiţi, D-lor Miniştri, încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni.

N. Kretzulescu

Leurdeni 1867, Sept. 14.

XLI.

Notes de Berlin.

Berlin, le 4/16 janvier 1874.

... Je suis arrivé ici le 2 14, et hier j'ai reçu de M. Rossetti là chancellerie de l'Agence.

J'ai vu hier M. de Radowitz et le secrétaire d'Etat M. de Bullow, qui, comme vous devez le savoir, est le sous-secrétaire d'Etat au ministère des Affaires Etrangères. C'est

le personnage le plus important après le chancelier de l'Empire pour les affaires étrangères. Aussi je n'ai pas cru déplacé, après avoir échangé avec lui les premières phrases de politesse, d'effleurer en passant les questions qui nous intéressent, et de saisir l'occasion, quand il m'eut demandé des nouvelles de la santé de S. A., de lui dire qu'elle se portait très bien, mais qu'Elle était souvent contrariée par les procédés de la S. P. à notre égard, et par les essais que son gouvernement faisait d'empiéter sur nos droits les plus sacrés. Je lui citai comme exemple entre autres la question des conventions avec les différentes Puissances, la question du règlement de la navigation du Danube, les prétentions qu'il faisait à ce que notre pays, qui a ses propres intérêts à défendre, n'ait pas ses agents diplomatiques auprès des différentes cours de l'Europe; et je lui ajoutai que c'était humiliant pour notre pays, qui se trouve dans toutes autres conditions que la Turquie, qui a tout son avenir devant lui, de se voir molesté par un Etat pourri comme la Turquie. Il convint aussi sur l'état décrépi de la Turquie, sur ses prétentions sans aucun fondement pour le règlement de la navigation de notre rive. Il ne s'expliqua pas clairement sur la question des agents diplomatiques, me disant seulement qu'il tâcherait de faire tout pour me rendre ma position facile. Il se tut sur la question des conventions, et finit par me dire que notre position politique était très bonne, que le pays avait gagné depuis le gouvernement actuel, que toute l'Europe voulait maintenir pour le moment le statu quo basé sur la convention de Paris, qu'avec de la patience l'avenir était pour nous. Je crus inutile pour la première fois de prolonger ma conversation. Je m'en tins là, et je lui demandai quand je pourrais voir le Prince de Bismarck. Il me répondit qu'il se chargerait lui-même de lui demander, et il me le fera savoir.

Avec M. de Radowitz, j'eus une conversation plus courte. Il me parla lui-même, sans que je lui en dise rien, de la présentation à l'Empereur. Je lui répondis que j'attendais d'abord une lettre que S. A. le Prince devait m'envoyer pour S. M. Il me dit encore que le Prince Impérial avait

demandé il y a quelques jours si j'étais arrivé et que pour le moment je ne pourrais pas lui être présenté, vu qu'il partait après-demain pour Pétersbourg.

XLII.

8 20 juin 1874.

... M. de Bullow s'était donc chargé de demander pour moi une audience au Prince chancelier, et me faire savoir le jour auquel je pourrais être reçu par S. A.

Les trois jours qui s'étaient passés depuis, sans avoir une communication à cet effet, comme aussi l'embarras dans lequel j'avais vu vis-à-vis de moi M. de Radowitz, ne m'entretenant que de ma présentation à l'Empereur et au Prince Impérial, et M. de Bullow cherchant à éluder les explications sur les différentes questions que j'avais soulevées, ne tardèrent pas à me faire entrevoir les difficultés que je rencontrerais ici dans l'accomplissement de ma mission. En effet, l'entretien que j'eus hier au soir avec le Prince de Bismarck ne me confirma que trop dans mes appréhensions.

Ce n'est que hier au soir vers 5 heures que je reçus une invitation de la part du Prince de Bismarck pour me rendre chez lui à 9 heures. J'y suis allé et lui ai remis la lettre qui m'a été envoyée pour lui de la part de S. A. le Prince. Il la mit sur la table et commença à me parler ..... Il a été d'une affabilité sans bornes et d'une extrême prévenance.

Il a commencé par me dire qu'il avait vivement regretté de n'avoir pas pu recontrer S. A. le Prince dans son voyage l'été dernier. Il m'a fait le tableau de notre pays, qu'il connait, j'ai pu le remarquer fort bien. Il me dit que, s'il avait été le ministre du Prince Charles, il aurait laissé tout amour-propre de côté en ce qui concerne la politique extérieure, dont, a-t-il dit, on s'occupe trop chez nous. Il n'aurait demandé des dépenses pour l'armée que juste ce qu'il faut pour l'entretien du nombre de troupes nécessaires pour le maintien du bon ordre dans l'intérieur; que toutes les ressources de l'Etat, il les aurait consacrées à l'instruction et

à l'éducation du peuple, comme aussi au développement des richesses du pays; qu'il savait que nous avions fait des progrés depuis quelque temps, mais que nous faisions de trop grands sacrifices pour l'armée et négligions l'instruction publique et le développement matériel du pays; que ce n'était que par ces deux puissants moyens que nous pourrions un jour nous relever et arriver à nos aspirations. Passant après à la question politique, il dit qu'il ne croyait pas d'une bonne politique de notre part de nous mettre en hostilité avec la Turquie, qu'il fallait ménager sa susceptibilité, et, par des procédés affables, obtenir d'elle tout ce que nous aurions désiré; que sa suzeraineté nous était encore utile; et, en plaisantant un peu, il nous compara à l'huître qui a besoin de la coquille pour être protégée; que notre position géographique entre les deux grandes Puisances, l'Autriche-Hongrie et la Russie, et surtout la première qui a à peu prés deux millions de Roumains sous sa domination, nous exposerait à des dangers dont nous devions tenir compte si nous cherchions trop tôt à secouer la suzeraineté de la Turquie, et que enfin nous devions avoir plus de patience et ne pas précipiter des événements qui peuvent tourner en notre défaveur.

Après différentes observations de ma part relativement aux principes qu'il émettait, je lui exposai les difficultés que le gouvernement chez nous rencontre à tout pas pour réaliser le bien, avant a lutter tantôt contre les menées de la démagogie, tantôt contre des institutions nullement en rapport avec les conditions dans lesquelles se trouve la nation, et tantôt contre les tendances continuelles de la Turquie à empiéter sur nos droits stipulés par nos capitulations reconnues par les Puissances de l'Europe, circonstances qui rendaient la tâche de notre Souverain des plus difficiles, et maintenaient le guvernement dans un état de faiblesse qui lui ôtait tout moyen d'action. Puis je l'amenai sur la question des agents auprès des différentes cours et en particulier sur celle qui me concernait, car je voulus tirer cette question au clair, ne pouvant jamais m'astreindre à avoir une postion que j'appellerai clandestine. Quelle autre dénomination, en effet

peut-on donner à la position actuelle de notre agent ici? Il me répondit qu'il voulait s'expliquer en ceci aussi avec la même franchise avec laquelle je lui posais la question, et me dit que la position d'un agent diplomatique ouvertement reconnu comme tel, entrainait aprés elle des conséquences dans les cérémonies, les récéptions officielles, les communications, qu'il ne pouvait pas encore admettre, vu qu'il n'avait pas le droit de le faire; qu'en laissant de côtè la Turquie, il soulèverait de la part de l'Angleterre et de quelques autres Puissances peut-être des contestations auxquelles il ne saurait comment répondre; que vis-à-vis même de l'Allemagne il ne pouvait pas justifier un pareil acte, surtout quand il était connu que les Allemands ne jouissaient pas de la sympathie des Roumains, assertion que je relevai en lui disant qu'on ne devait pas considérer comme l'opinion du pays, des idées du parti démagogique, parti du reste qui, depuis quelque temps, avait perdu beaucoup du terrain qu'il avait gagné jadis. Il continua à me dire que si la France avait pris l'initiative dans le temps, et nous avait fait beaucoup de bien, c'est pour les sympathies que les Roumains avaient de tout temps et de toutes manières manifestées pour la France; qu'en ce qui me concernait, connaissant ma position dans le pays, il avait été surpris de ma nomination dans les circonstances dans lesquelles l'agent des Principautés se trouvait à Berlin; que du reste je serais présenté sous peu à l'Empereur. A cela je répondis en le priant de remettre encore cette heure pour moi, vu que j'attendais une lettre de S. A. pour S. M. Il ajouta encore qu'à son avis on devrait envoyer ici toujours une personne qui se contente de la position telle qu'elle a été jusqu'ici et qu'on ne pourrait changer pour le moment; qu'il se permettait de parler comme à un frère et d'émettre cet avis. Je lui demandai en me levant pour partir s'il voulait recevoir dans ce moment la lettre de créance dont j'étais muni. Il me répondit que nullement, que je devais d'abord lui en donner copie, pour voir dans quels termes elle etait conçue, et il finit par me dire que je pouvais la lui laisser, si je voulais, me faisant observer toutefois qu'il la recevait comme un papier sans aucune conséquence.

Voilà à peu près tout l'entretien que j'eus avec le Prince de Bismarck... Il n'est pas du tout consolant pour nous. Mais enfin bien loin de nous décourager, nous devons persister dans la voie que nous nous sommes tracée pour l'avenir de notre pays, et redoubler d'efforts pour nous développer de toutes manières à l'intérieur; car dans bien des choses, le Prince de Bismarck a parfaitement raison.

Quant à ce qui me concerne, il me sera imposible de rester ici comme agent. A part que ma position serait très humiliante, on est gênée vis-à-vis de moi dans les conditions de notre agent actuellement ici Sitôt donc que je serai présenté à l'Empereur je partirai dans ma famille à Dresde, où j'attendrai des instructions. J'ai vivement regretté de n'être vennu ici que deux ou trois jours avant le départ de Prince Impérial pour Petersbourg. Il ne sera de retour que le 10 Février.

XLIII.

11 23 janvier.

Mardi soir, le 8 20, j'ai reçu la lettre contenant celle pour l'Empereur, et le lendemain, mercredi 9/21, je m'empressai d'aller trouver au ministère M. de Bullow et lui communiquer que j'avais reçu la lettre que j'attendais de. S. A. le Prince pour S. M. Je le priai d'en faire part au Prince de Bismarck comme nous en étions convenus dimanche soir en nous séparant. Je lui demandais en même temps comment je devrais m'y prendre pour faire parvenir la lettre entre les mains de l'Empereur. Il se chargea de la donner au Prince de Bismarck, qui en la remettant à l'Empereur, demandera quand je pourrais être reçu. Il se montra très content de me voir; il me dit qu'il se proposait précisément de venir chez moi, que le Prince de Bismarck avait eu beaucoup de plaisir de faire ma connaissance, qu'il lui avait demandé s'il m'avait vu encore; et en définitive, il ouvrit lui-même la conversation sur les affaires de notre pays, en me disant que d'après les informations qu'il avait reçues de M. Pfuel, les choses allaient bien chez nous. Je saisis l'oc-

casion pour lui dire un peu en riant qu'elles iraient encore beaucoup mieux si une grande Puissance, comme l'Empire d'Allemagne aujourd'hui, voulait un peu nous donner un coup d'épaule contre les prétentions absurdes de la Turquie; qu'il ne pouvait se faire une idée combien la politique turque à notre égard était de nature à nous entraver dans notre marche. Il fut plus coulant et me répondit que je les trouverais toujours prêts à nous aider en tout ce qui ne serait pas contraire aux traités. Je lui dis que certes nous ne demandions pas à déchirer les traités, que nous exigions au contraire que la Turquie respectât ceux qui nous liaient à elle.

... Les premiers jours, quand je me présentai chez ces M. M. au ministère, je m'annonçai naturellement l'agent diplomatique de S. A. écrit sur mes cartes de visite. Après la conversation que nous eûmes la première fois, quand je vis que le gouvernement d'ici refusait de nous reconnaître cette position officielle, je ne cachai pas mon mécontentement à ce sujet. Je crus devoir m'abstenir de me donner ce titre, et je ne m'annonçai plus que par mes cartes de visite portant simplement mon nom, ce que je fis quand j'allai chez le Prince de Bismarck, et dans quelques visites à des personnages que je connaissais, comme le général Wildenbruk ex-ministre de Prusse à Constantinopole, à la Comtesse de Schaulenbourg. Grande Maitresse de l'Impératrice, et quelques autres personnes qui toutes cependant savaient en qualité de quoi j'étais venu à Berlin. Je remarquai que ceci les étonnait; il en fut même qui me questionnèrent là-dessus. Mais, tout en leur répondant évasivement, je leur disais que je n'étais pas encore entré en fonctions.

Hier matin, jeudi 10 22, j'ai eu la visite de M. de Radowitz, qui a été de la plus grande amabilité, me demandant des excuses s'il n'était pas venu plus tôt me voir, que tous étaient au ministère surchargés d'occupations. Après avoir longuement causé sur nos affaires, et s'être montré favorable en tout ce qui nous concerne, il me dit qu'il était chargé par M. de Bullow de me prier d'aller le voir dans la journée au ministère, ce que je fis.

M. de Bullow me fit savoir que le Prince de Bismarck avait pris des dispositions pour que je sois présenté ces jours à l'Empereur, et qu'il l'avait chargé de me rendre la lettre, en me disant, que c'était plus conforme aux règles que je la remette moi-même à l'Empereur quand je lui serais présenté; — et cependant c'est lui qui se chargea la veille de la donner au Prince de Bismarck. Ceci terminé, nous entamâmes de nouveau une conversation sur notre pays, car je ne me lasse pas de revenir à la charge toutes les fois que j'en ai l'occasion. Je revins sur la question des conventions. Il s'expliqua cette fois clairement et avoua que la prétention de la Turquie était sans fondement, et que quant à eux, si l'occasion se présente, ils ne se refuseront pas de conclure avec nous des conventions. Nous parlâmes des hommes d'Etat de la Turquie, et il convint qu'ils étaient très faibles, et ajouta que si le défunt Ali-Pacha avait vécu, il n'aurait pas fait les bêtises que ceux d'aujourd'hui font. Je ne manquai pas de lui faire observer qu'il aurait été utile que le représentant germanique à Constantinople empêchât la Porte de faire ces bêtises, et qu'il l'éclaire sur ses véritables intérêts qu'elle méconnait entièrement.

Il me demanda après dans quels termes nous étions avec le gouvernement autrichien, et me conseilla que nous tâchions d'être en bonne harmonie avec l'Autriche. Je lui répondis que je ne croyas pas que le cabinet d'Autriche eût à se plaindre de nous, dans nos relations internationales.

Enfin avant de me retirer je demandai à M. de Bullow si le Prince de Bismarck lui avait remis ma lettre de créance. Il me dit qu'il lui en avait parlé, mais qu'il ne la lui avait pas encore remise, qu'ils parleraient encore, que du reste il ne pouvait faire plus que n'avait fait le cabinet de Vienne en ceci, et me répéta qu'ils feraient tout pour faciliter ma position. J'exigeai cependant que le journal officiel fit mention de ma nomination ici comme agent de Roumanie, car je ne pouvais pas me rendre compte comment je pourrais exercer mes fonctions quand le monde ignore quelle est cette personne qui s'intitule agent de Roumanie. Ceci le mit dans l'embarras et il me dit que ce

n'était pas d'usage, qu'il verrait comment on avait fait pour mon prédécesseur, et qu'il réfléchirait encore sur cela.

En sortant, j'entrai chez M. de Radowitz avec lequel j'entamai également cette conversation. Il me dit que ce qu'il croyait que je devais faire pour ce qui concerne le corps diplomatique, c'était d'adresser une circulaire aux chefs des missions, en leur faisant connaître ma nomination comme agent, et aux ambassadeurs, demander audience pour les voir, et entrer avec eux en communication, ce que, du reste, font tous les ministres accrédités auprès du gouvernement.

J'y penserai encore, car j'ai tout le temps avant de me présenter d'abord à l'Empereur.

Je vais un peu en tâtonnant, et cela, à cause de la position équivoque de nos agents à l'étranger.

J'attends maintenant qu'on me fasse savoir le jour que je serai reçu par S. M. Après je me ferai inscrire chez les Princes de la famille royale, je ferai mes visites aux ambassadeurs, et j'adresserai, s'il le faut, la circulaire dont il est question. En attendant je suis un peu en l'air, je n'entreprends rien pour mon installation. J'ai couru, les premiers jours de mon arrivée ici pour trouver un logement, mais c'est très difficile d'en trouver de convenable, et ils sont surtout d'une cherté inabordable. A Bucarest je croyais m'établir ici tout seul, et laisser ma famille à Dresde, car ma femme ne voulait pas venir à Berlin. Mais après m'être entendu avec elle, elle a consenti à venir aussi ici. Je cesse pour le moment de m'occuper de mon installation. Je veux régler d'abord ma position; car je ne peux louer un appartement pour moins de deux ans, c'est le plus court terme des locations. J'attends des réponses à mes lettres de Bucarest pour voir.

XLIV.

(Bucarest le 16 28 janvier 1874).

Mon cher Monsieur Kretzulesco,

J'ai reçu vos deux importantes lettres du 7 et du 11

Janvier, et me suis empressé d'en communiquer le contenu à Son Altesse et à mes collègues. Nous avons tous apprecié l'importance des choses qu'elles contiennent et je vous transmets ici nos impressions, à nous, et spécialement celles du Prince.

Je comprends parfaitement, mon cher ami, votre gêne, votre dépit, votre colère même en face de cette position, non déterminée, que vous avez comme agent. Mais c'était là la grande difficulté que vous aviez à vaincre; et votre mérite sera d'autant plus grand que les obstacles à vaincre seront plus difficiles. „Monsieur Kretzulescò doit gagner lui-même sa position me disait le Prince aujourd'hui; ce sera sa plus belle mission. Et ce n'est qu'un homme de son importance et avec sa persévérance qui peut le faire. Après lui, nous pouvons envoyer n'importe qui; il trouvera une situation toute faite".

Et c'est parfaitement vrai. Si la situation avait été facile et le chemin tout fait, ce n'est peut-être pas vous qui seriez allé à Berlin. Mais vous vous rappelez bien ce que nous parlions ensemble. A Berlin il y avait tout à faire; parce qu'on n'avait presque rien fait avant vous. Et ce n'est pas tant comme agent que vous pouvez nous rendre d'immenses services en Allemagne, mais comme une personnalité qui a son poids et son importance.

Je vois déjà par votre dernière lettre et par vos dépêches que vous commencez déjà à gagner du terrain. Persistez et travaillez avec courage, comme vous le dites vous même dans votre première lettre, et vous en gagnerez de plus chaque jour.

Quel est le but final, la mission principale de notre représentant à Berlin? C'est de gagner l'Allemagne à notre cause; c'est de nous mieux faire connaître; c'est de rapprocher et de rendre plus intimes nos relations avec le gouvernement de Berlin, afin que nous puissions un jour compter sur son appui.

Un homme comme vous seulement peut travailler pour atteindre un si grand but.

Le langage froid et par trop réservé du Prince Bis-

marck ne doit point vous décourager. Nous ne pouvions nous attendre, pour la première fois, à quelque chose de mieux.

Les circonstances en Allemagne sont telles que cette réserve ne doit point vous étonner. Même la parenté avec notre Prince explique, jusqu'à un point, cette réserve ; car par prudence on veut éviter tout ce qui peut paraître un encouragement à une action de notre part qui pourrait troubler la paix en Orient.

Mais quand ce premier moment et cette première impression passeront, les idées pourraient aussi commencer à changer graduellement. Vous avez supprimé sur vos cartes la qualité d'agent diplomatique de S. A.; le Prince trouve que vous avez mal fait. Il faut laisser sur vos cartes cette qualification, et laissez que ces messieurs fassent la grimace. Graduellement vous leur imposerez votre qualité, et ils finiront par la reconnaître. Seulement il ne faut pas les prendre par trop vite; il faut gagner le terrain pas à pas; et vous parviendrez à tout.

Déjà vous avez gagné plus de terrain que nous ne l'avions cru ici. Vous êtes reçu immédiatement par le Prince Bismarck; tandis que votre prédécesseur ne l'a jamais été. On vous fait avoir une audience chez l'Empereur. M-r de Radowitz vous indique toutes les formalités à remplir pour vous mettre en communication avec le corps diplomatique, et il vous considère, par cela même comme faisant partie de ce corps. C'est déjà immense, quand on pense à la raideur et à la réserve que s'impose le gouvernement de Berlin vis-à-vis de nous.

Le prince est d'avis que vous devez tâcher de vous mettre en communication avec le plus d'hommes politiques et avec des journalistes qui pourraient mieux éclairer l'opinion publique sur notre compte.

De cette manière vous vous imposerez et vous pourriez rendre beaucoup de services au pays.

Que vous les gêniez à Berlin? Mais cela ne fait pas de doute. „Je le savais parfaitement, avant que M. Kretzulesco aille à Berlin" me disait le Prince,

Vous gênez à Berlin comme M. Costaforo a gêné ces

messieurs à Vienne. Les hommes politiques de ces deux capitales auraient certainement préferé que nous fussions représenté par des hommes dont l'importance moindre leur aurait imposé moins de ménagements.

Mais notre intérêt demande le contraire.

J'ai vu dans une de vos lettres que M. de Büllow vous a dit que pour le moment ils ne peuvent faire pour vous plus que ne fait le cabinet de Vienne. Mais alors il serait bon de leur faire connaître ce que le cabinet de Vienne fait pour notre agent. Cet agent n'y est pas encore reconnu officiellement, il est vrai; mais le Comte Andrassy a reçu officiellement jusqu'à un certain point, la lettre de créance de M. Costaforo, car il m'a répondu à cette lettre, d'une manière très affable, par une lettre sans numéro il est vrai, mais reconnaissant à l'agent sa qualité.

De plus à Vienne le ministère des affaires etrangères est en correspondance tout à fait officielle, et donne à l'agent son titre.

Ce n'est pas assez; mais c'est toujours quelque chose; et ce quelque chose même n'existait pas jusqu'à présent à Berlin. Mais à Vienne même cela n'existe que depuis M. Costaforo. Vous irez plus vite et plus loin, j'en suis certain. Il faut seulement de la persévérance et beaucoup de tact. Travaillez donc, travaillez avec votre persistance habituelle, mon cher M. Kretzulesco, et je suis sûr de votre réussite.

Il y a une chose très importante dans votre seconde lettre; c'est la déclaration que vous a fait M. de Bullow que le gouvernement d'Allemagne ne se refusera pas de conclure avec vous des conventiens si l'occasion s'en présentait. Quand vous croirez le moment opportun il sera bon de tâter le terrain pour voir si on voulait conclure avec nous un traité de commerce. Moi j'en prépare la base, et sous peu, j'aurais tout prêt. Comme vous le savez, j'ai fait des essais près du gouvernement d'Autriche et de celui de France. Comme M. de Büllow vous a fait cette déclaration, vous pourriez, si vous le jugez convenable et quand vous trouverez le moment opportun, le prendre au mot, et entamer avec lui des pour-

parlers sur les avantages d'un traité de commerce à conclure avec nous.

Un pareil traité est de nature tout à fait économique, et la Turquie ne peut point légitimement s'en plaindre, etc., etc., qu'en pensez-vous?

Il y a encore une autre question. Comme vous le savez les jonctions avec l'Autriche son réduites à présent à deux: celles de Vârciorova et celle de Temeş. C'est la Hongrie même qui a fait cette proposition, et nous l'avons acceptée. Nous pensions donc qu'il n'y avait qu'à signer une nouvelle convention. Mais voilà que ces jours derniers M. Haan d'ici nous communique que le gouvernement de Pest demande que nous donnions aussi une garantie pour la ligne de Tömöş. Nous avons refusé cette proposition, car on n'avait jamais parlé d'une garantie on d'une subvention à donner par nous pour cette ligne. A présent, aujourd'hui même M. Costaforo m'écrit de Vienne que le Comte Andrassy est tout à fait de notre avis et qu'il est parti même pour Pest pour applanir cette difficulté. Les choses en sont là de ce côté.

Voici maintenant une autre phase de la question.

La société des actionnaires de notre chemin de fer est à court d'argent. Elle voudrait intéreser dans la formation du capital, comme vous le savez dejà, la Staatsbahn d'Autriche. La Staatsbahn veut construire sans garantie la ligne de Hongrie, de Temeşvar à Orşova, mais elle désire aussi prendre la ligne de Tömöş. Si pour la construction de cette dernière ligne la société des actionnaires de nos chemins de fer s'unissait à la Staatsbahn, les deux sociétés réunies pourraient le faire plus vite et accepteraient une garantie plus moderée qui serait payée par la Hongrie.

Par conséquent Son Altesse pense que vous feriez bien de chercher à voir quelques uns de la société des actionnaires de Berlin, comme M. Bleichröder et M. Hansemann, pour leur donner cette idée et pour les persuader combien ils ont intérêt à construire cette ligne; car si on ne construit par Tömöş nous n'avons point Vârciorova, et dans ce cas ces messieurs seraient privés de tout bénéfice éventuel sur la ligne de la petite Valachie. Donnez leur donc l'idée de

traiter avec la Staatsbahn pour obtenir ensemble la ligne de Tömöş. Enfin je finis car c'est déjà trop long.

XLV.

Mon cher Monsieur Kretzoulesco,

Comme je vous ai annoncé par télégraphe la proposition relative à l'officier de T..... est innacceptable. Comme vous le savez le étrangers ne peuvent pas entrer dans notre armée, et il faut une loi spécialle et personelle pour admettre un officier étranger dans l'armée avec son grade et différents autres droits. Or nous évitons de présenter aux chambres de pareilles lois, et si, pendant que vous étiez ici, il s'était agi du général Doda, c'était parceque nous croyons que la chose était possible, à cause de l'origine roumaine de cet officier supérieur.

Je vois avec plaisir par vos lettres que vous commencez déjà à faire du progrès, et à gagner du terrain dans votre voie diplomatique à Berlin. Hier soir encore, à une soirée à la cour, le Prince qui avait reçu votre lettre, me disait que, s'il n'y avait pas eu de grandes difficultés à vaincre, ce n'est pas un homme de votre valeur reconnue qu'il aurait envoyé à Berlin. Les mêmes choses je vous les disait par une première lettre.

A Berlin, au commencement de votre carrière, on a dû être surpris, stupéfait peut être de votre langage franc et dégagé et de votre prétention un peu vigoureusement énoncée, de vous reconnaître comme agent officiel. Je peux avouer qu'on n'y était pas encore habitué à entendre un pareil langage.

Le gouvernement allemand a pu encore être troublé si vous vous êtes un peu trop avancé sur la question de nos relations avec la Sublime Porte.

Mais tout cela n'a pas été mauvais. C'est comme cela qu'on devait être pour commencer. Votre politique à Berlin doit être semblable à la politique de notre cabinet vis-à-vis de tous les cabinets.

Nous avons profité d'un moment favorable pour poser dignement notre question devant l'Europe. Et elle est posée

du moment où nous avons déclaré officiellement é toutes les puissances garantes, que l'autonomie de notre Etat repose sur nos anciens traités et que notre souveraineté n'est pas diminuée par ce que nous avons concedé aux Turcs, le payement d'un tribut.

La question une fois ainsi posé, l'avenir est à nous. Nous n'avons qu'à attendre les circonstances favorables. Jusqu'alors nous devons être les plus modérés, et nous tenir dans la plus stricte légalité. Nous ne devons chercher aucune complication extérieure; nous devons au contraire les éviter toutes. Notre activité doit avoir seulement pour but de préparer le terrain de l'avenir.

Tâcher de nous rendre les Puissances étrangères aussi favorables que possible; éclairer l'opinon publique et nous la faire sympatique par la voix des journaux: voilà en quoi doit consister notre action extérieure.

Vous de votre côté, vous avez posé la question, maintenant agissez, comme nous agissons de notre côté, à préparer le terrain pour un avenir qui ne peut pas être trop loin.

Notre agent à Constantinople m'écrit que les ministères turcs qui son aux abois à cause de leurs terribles embarras financiers, ont renoncé de répondre à la note que je leur ai envoyée au mois de Novembre. Si cela ne se démentait pas plus tard, ce serait un immense triomphe pour nous; car c'est d'une grande signification que d'avoir le dernier mot dans une discusion qui s'est agitée devant les Puissances garantes. Moi je ne vous donne cette information que pour votre conaissance personnelle; car si nous en faisions un autre usage, nous pourrions compromettre la réussite.

Ici nous continuerons à lutter avec les Chambres où il y a beaucoup d'intrigues.

Mais nous croyons réussir.

XLVI.

29 janv./6 février 1874.

J'ai été bien content de recevoir une lettre de Bucarest de Boeresco, car je sentais réellement le besoin de connaître sa manière de penser sur tout ce que je lui avais écrit. Il

m'encourage à persister pour vaincre les difficultés de la position fausse qu'a l'agent ici. J'ai été voir avant-hier M. de Büllow, et voulant entamer la question des traités de commerce, je lui dit, qu'en me répondant à l'entretien que j'avais eu avec lui à ce sujet, entretien que j'avais communiqué à notre ministère, le ministre des Affaires étrangères m'écrivait pour me montrer toute la satisfaction du gouvernement aux assurances qu'il m'avait donées de traiter avec nous quand l'occasion se présentera. Il me répondit qu'il ne croyat pas que les puissances feraient des difficultés à traiter avec nous séparément à cet effet. Je saisis cette occasion pour lui dire que les traités de commerce conclus en 1861 entre les différentes puissances et la Turquie, traités dans lesquels on nous comptait aussi, avaient été la plus grande violation de notre autonomie, et qu'aujourd'hui nos ne souffririons pas une pareille infraction à nos droits. J'ai vu Bleichröder et je lui ai démontré tout l'intérêt qu'il y avait pour les sociétés de tâcher d'aider la Stats-Bahn dans la construction du chemin de fer de Tömös. Je l'ai trouvé très disposé à entrer dans ces vues, et il m'a dit qu'il enverrait à Vienne Reinhard pour traiter à cet effet avec la Stats-Bahn. Il m'a parlé de la question israélite et m'a prié que nous nous intéressions à leur cause. Je lui ai répondu que S. A. et son gouvernement étaient animés des meilleures dispositions à leur égard, mais qu'ils devaient patienter, et que ce n'était pas le moment opportun de s'occuper de cette question. Il m'a demandé la permission de me présenter une des notabilités israélites ici et qui étaient des comités de Londres et de Paris, afin que je lui donne également à lui aussi les mêmes assurances. Je lui ai répondu que je le verrais avec plaisir la semaine prochaine.

XLVII.

1/13 février 1874.

Je suis rentré de Paris lundi, et je me suis adressé aux ambassadeurs d'Autriche, d'Angleterre, de Russie et de France, — seules puissances qui aient des ambassadeurs ici, — pour leur demander quand ils peuvent me recevoir, et j'ai

commencé ma tournée chez les ministres des autres puissances. Parmi ces derniers, j'ai vu le ministre de Belgique, baron de Nothomb, doyen du corps diplomatique, celui du Portugal, comte de Rilvas, celui de Danemarck, M. de Quaade, et enfin le ministre des Etats-Unis, docteur Baucroft, un savant. Presque tous, mais surtout ceux de Belgique et de Portugal, qui me paraissent porter beaucoup d'intérêt à notre pays, ont ouvert la conversation sur ma position ici; m'ont demandé si j'avais vu le Prince de Bismarck, s'il était disposé à me reconnaître officielement, et celui de Belgique a ajouté que j'aurais des histoires avec le ministre turc qui avait des idées très arrêtées sur la représentation de notre pays à l'étranger, car il saisira l'occasion pour me dire qu'il me considère comme faisant partie de la Légation turque, et que je ferais peut-être bien d'éviter de le voir, d'autant plus qu'il allait partir lundi prochain. Je me suis convaincu par la suite que c'est lui au contraire qui a évité de me voir. Le baron Nothomb m'a entretenu également sur les traités de commerce et m'a dit que nous devions, avant d'entreprendre les négociations nécessaires à cet effet, établir nos tarifs. Je lui ai dit que le gouvernement s'en occupait en ce moment. Le langage que j'ai tenu aux représentants des puissances a été que S. A. le prince, le gouvernement et les Chambres voulaient que le pays fût représenté auprès des puissances garantes par des agents diplomatiques et que nous nous inquiétions fort peu des prétentions de la Turquie, que, c'est vrai, la position officielle de nos agents n'était pas encore bien réglée, mais que nous espérions qu'elle ne tarderait pas de l'être. Au vieux baron de Nothomb, qui m'a parlé avec tant de franchise, j'ai dit que je ne voulais pas faire d'exception pour le ministre turc et ne pas le voir, que tout au contraire je désirais qu'il me provoque, comme il a l'intention de le faire, pour m'expliquer avec lui et lui dire nettement toute notre manière de penser sur la politique plus réfléchie que son gouvernement devrait suivre vis-à-vis de nous. Le ministre américain m'a dit qu'il avait passé l'année dernière par Constantinople et depuis qu'il a vu les Turcs de près il s'était convaincu qu'il n'y a plus rien à espérer d'eux, et

qu'il est temps qu'ils retournent en Asie dont ils sont venus. Le ministre danois m'a dit entre autres choses, en me parlant de la situation que l'Empire d'Allemagne s'était faite, que je ne devais pas m'attendre à être ici au courant des nouvelles politiques, vu que je ne pourrais jamais rien apprendre de ce qu'on veut entreprendre; que du reste c'est le moyen le plus sûr de réussir en politique.

Tous sans exception, y compris l'ambassadeur d'Autriche qui m'a reçu avant-hier, m'ont demandé l'impression que m'a faite le Prince de Bismarck. J'ai remarqué que ce grand homme d'Etat les préoccupe beaucoup, d'autant plus qu'il n'est visible presque pour personne.

Je suis allé chez le ministre turc. J'ai demandé à le voir en lui envoyant ma carte de visite, sur laquelle est imprimée ma qualité d'agent diplomatique de S. A. Quoique le portier à qui j'avais remis ma carte de visite pour la porter en haut, m'ait dit que le ministre était à la maison, un laquais est venu à la voiture me dire d'un air très embarrassé que Son Excellence n'était pas à la maison et qu'il ne savait pas quand il rentrait. Il part ces jours-ci pour Constantinople.

Depuis les changements survenus en Allemagne la Turquie a manifesté le désir d'envoyer ici un ambassadeur; mais on n'en parlait plus depuis quelque temps et à présent il paraitrait que la Turquie s'est décidée à mettre ce projet à exécution; qu'Aristarki à son grand mécontetement sera permuté à Vienne et qu'il vient d'être appelé à Constantinople. J'ai vu hier le comte Caroly, ambassadeur d'Autriche. Il a été très aimable et notre conversation a roulé à peu près sur les mêmes sujets qu'avec les autres ministres. Il m'a demandé entre autres choses où en était la question des jonctions. Je lui ai dit que je croyais que la convention ne tarderait pas à être presentée aux chambres. J'irai tontôt chez l'ambassadeur de France. A remarquer que l'ambassadeur d'Autriche et celui de France ont évité de mettre dans leur réponse ma qualité d'agent qui figure naturellment dans les lettres que je leur ai adresées. Sur l'invitation à diner au palais aussi on a mis «Excellence Ministre» sans doute se référant à ma qualité d'ex-ministre.

Hier soir, j'ai été invité à diner au palais. L'Impératrice seule y assistait. Il y avait au plus 36 personnes y compris les dames d'honneur, les maîtres de cérémonies, chambellans, et quelques hauts dignitaires de l'Etat. L'Impératrice a daigné s'entretenir longuement avec moi tant avant le diner qu'après, et elle m'a dit entre autres choses que je ne tarderais pas à être reçu par l'Empereur, sitôt que sa santé le lui permettra.

Je reçois de l'ambassadeur d'Angletere sa réponse dans les termes suivants.... Je crois me rappeler effectivement qu'en 1856 lord Redcliff me fit faire la connaissance de ses secrétaires et attachés. Il m'a fait faire cele aussi d'un Russel; me je ue me doutais nullement que ce fut le même, tant mieux, nous pourrons causer plus librement.

XLVIII.

3 15 février 1874.

S. A. I. Prince héritier m'a reçu hier en audience privée. Après m'avoir demandé des nouvelles de la santé de L. L. A. A. le Prince et la Princese il m'a dit qu'il prenait le plus grand intérêt à S. A. notre auguste souverain et à notre pays, qu'il a beaucoup regretté, en 69, faisant un voyage en Orient, de n'avoir pas eu le temps de retourner par notre pays.

J'ai vu avant-hier Lord Russel; il a été très content de me voir et il m'a dit qu'il n'avait jamais connu mon prédécesseur. Après avoir échangé les paroles de politesse, depuis que nous ne nous étions pas vus il y a 17 ans, la conversation a roulé, comme de raison, sur la politique. Je lui ai réexposé mon point de vue par rapport à la conduite que la Turquie tient à notre égard, comme aussi par rapport aux traités qui nous unissent à elle et que nous respectons. Il m'a dit que le pivot de la politique en Europe, jadis à Paris, est aujourd'hui à Berlin, qu'il croyat que ma position me présentera beaucoup d'inconvénients; qu'il en savait quelque chose, car pendant 14 ans à Rome il a eu une position analogue à la mienne, et qu'il lui a fallu beaucoup de patience pour vaincre toutes les difficultés qu'il rencontrait à chaque pas, que le Prince

de Bismarck ne voulait pas changer cette position. Et alors me mettant un peu sur le pied de l'intimité, comme ancienne connaissance, je lui dis que l'Angleterre ne nous était pas favorable dans nos conflits avec la Turquie; qui sait, ajouttai-je, si le Prince Bismarck voulant reconnaître officiellemenl l'agent roumain ici, il ne rencontrerait pas de l'opposition de la part de l'Angleterre, qui n'admettait même pas officieusement notre agent à Londres. Il me répondit que le gouvernement anglais craignait plus peut être que les autres pour nous la moindre modification de notre politique actuelle. Il me parla ensuite du changement de ministère qui était à la veille d'avoir lieu, à la suite des nouvelles élections. En nous séparant il me dit qu'il s'occuperait avec intérêt des questions que j'avais à traiter ici.

J'ai vu avant-hier également le vicomte de Gontaut-Biron, qui a été aussi d'une amabilité extrême avec moi. Même conversation prolongée sur la politique turque et la question des conventions. Il a convenu que les prétentions des Turcs étaient inadmissibles et qu'elles avaient été généralement désapprouvées. Il m'a paru, en tout ce qui nous concerne vouloir aller d'accord avec la politique de la Russie.

Il m'a dit que les Puissances tenaient beaucoup à la paix, que le voyage même de l'Empereur d'Autriche à Pétersbourg n'était qu'en vue d'une entente plus intime et de concessions mutuelles, dans l'unique but de la conservation de la paix. Il m'a demandé si j'avais connu le Prince Gortchakoff dont il m'a fait l'éloge. Il m'a demandé si nous avions à Petersbourg aussi un agent; je lu ai répondu que si nous n'en avions pas encore e'était uniquement parce que mon gouvêrnement n'était pas encore arrêté sur le choix de la personne. Il m'a demandé si j'avais vu me M. d'Oubril, ambassadeur de Russie. Je lui ai dit que je n'avait pas encore reçu de réponse à ma lettre. Il ma dit que ce retard pouvait s'expliquer par le grand deuil à la suite de la mort de sa mère.

XLIX.

7/19 février 1874.

L'ambassadeur russe m'a envoyé avant-hier M. de Kotzebue, premier secrétaire de l'ambassade me demander des

excuses de ce qu'il n'avait pas pu répondre de suite à ma lettre et me dire de sa part qu'il aura plaisir à me voir n'importe quel jour de midi à 1 heure. Je suis allé donc hier chez lui. Il m'a parlé des fréquents changements ministériels en Turquie, et de l'état délabré de ses finances. Je lui ai dit que cela ne pouvait pas être autrement, pour un état en décomposition, et j'ai saisi l'occasion pour l'entretenir lui aussi des tendances de la Porte à mal interpréter nos capitulations avec elle, lesquelles capitulations laissées, par un concours de circonstances malheureuses, longtemps dans l'oubli, avaient été mises au jour par la Russie dans ses traités avec la Turquie, ce dont nous conservions de la reconnaissance pour l'empire russe. Il en a été très flatté et il m'a dit qu'il espérait que nos relations seraient dans les meilleurs termes.

Les journaux de Berlin qui rendent compte de l'audience que j'ai eue chez S. A. I. le Prince héritier, me désignent sous le titre d'agent diplomatique de S. A. le Prince de Roumanie.

L.

Bucarest le 13 25 fév. 1874.

Monsieur l'agent,

J'ai reçu vos trois lettres, du 1, du.... et du 7 fév.; et si je n'ai pas pu vous répondre, immédiatement, la cause en a été les nombreuses occupations que nous donnaient les Chambres. Maintenant je retrouve un moment de liberté et je me mets à vous écrire avec le plus grand plaisir.

Je suis très content en lisant vos lettres; car je vois par elles que votre position s'établit chaque jour mieux. Ce qu'il fallait pour le moment c'était de vous affirmer d'une manière positive, ce que nous n'avions pas fait jusqu'à présent à Berlin. Vous l'aurez fait; vous forcez mieux, indirectement, le corps diplomatique et la cour royale de vous reconnaître votre titre. C'est un grand pas de fait. Maintenant nous pouvons laisser le temps agir, et nous saurons choisir le moment quand il faudra agir plus énergiquement.

Nous avons été ici trés contents des visites que vous avez faites chez les ambassadeurs et les ministres étrangers.

Il faut que notre société des chemins de fer à Berlin se donne toute la peine à Vienne et à Pest pour faire adopter une convention, qui arrange les jonctions; car il parait que les affaires de la société souffrent beaucoup; son crédit commence a diminuer, et si les jonctions ne sont pas accordées, afin qu'elle puisse s'unir avec la Staats-Bahn de Vienne, il parait qu'elle est exposée à de grandes dangers. Alors, vous comprenez, toute notre ligne de Pitesti à Vârciorova est compromise, quant à sa construction, et nous pourrions avoir de nouvelles complications. Voilà l'effet du vote de l'année dernière. Mais faites seulement semblant de ne rien savoir de tout cela, à moins qu'on ne vous en parle.

M. Kretzulesco vous enverra un second exemplaire des explications, des photographies, car ni le Prince, ni moi, nous n'en savions rien.

Ici nous avous eu de grandes luttes au sénat avec la loi pénale, mais nous avons réussi d'une manière radicale.

Si à la fin du mois vous pensez venir à Bucarest, je vous y attends à grand plaisir et nous avons encore longtemps à causer sur plusieurs questions.

Veuillez je vous prie M. l'agent, agreéer l'expression de mes sentiments.

LI.

15 27 février 1874.

J'ai été présenté hier soir à l'Empereur. J'avais eu lieu de penser que j'aurais cet honneur, car la comtesse Hacke qui m'avait prévenu qu'elle viendrait mercredi dernier me chercher afin de visiter ensemble l'institution fondée par l'Impératrice à Charlottenbourg, et qui savait depuis l'autre semaine que je devais ce jour là dans la soirée partir pour Dresde, m'a dit qu'elle était chargée par l'Impératrice de me prier de remettre mon départ et d'aller jeudi au palais, où S. M. aurait une petite soirée. Je n'ai pas pu m'expliquer autrement cette haute bienveillance de la part de l'Impératrice que par le désir qu'elle avait peut-être que je fusse présenté à l'Empereur.

Quoique hier au soir, dès que l'Empereur a paru dans les salons, j'ai prié le comte de Perponcher et Puckler de me présenter à S. M., après quelques paroles échangées avec l'Impératrice qui, je l'ai remarqué, s'était retournée de mon côté comme pour indiquer où je me trouvais, S. M. l'Empereur, sans atendre que je lui fusse présenté, s'est dirigé vers moi et m'a adressé la parole en me disant qu'il était content de me voir, que je lui étais déja connu depuis longtemps, qu'il était content de savoir que les affaires allaient bien à présent dans notre pays, et que S. A. le Prince n'était plus dans les mêmes dispositions de mécontentement qu'il y a 3 ans. J'ai cru que ce n'était pas le lieu de lui dire autre chose, et je me suis borné à lui exprimer mes profonds remerciments pour l'intérêt qu'il prenait à S. A. le Prince et à notre pays, et lui dire que j'étais bien heureux de voir que S. M. se portait bien à présent. Il m'a repondu qu'effectivement sa santé allait mieux. Mon impression intime cependant est que sa santé est loin d'être rétablie. Il m'a paru bien faible. S. M. m'a montré beaucoup de bienveillance.

S. M. l'Impétratrice m'a abordé tant avant qu'après les deux petites représentations théâtrales qu'il y a eu, l'une en français et l'autre en allemand, et le petit lunch qui a terminé la soirée, me disant qu'elle me remerciait d'avoir remis mon départ pour Dresde, et m'a demandé comment j'avais trouvé l'institut de Charlottenbourg, comment j'ai trouvé mes compatriotes, les Mourouzzi et Elle s'est entretenue longuement avec moi. Il n'y avait à cette soirée que les personnes de la famille royale, et quelques hauts dignitaires, comme ministres M. de Schleinitz. Il y avait aussi M. de Radowitz. Aucun membre du corps diplomatique.

J'écris à S. A. le prince pour lui demander si, après cette présentation, je dois demander encore et tâcher d'obtenir une audience. Je ne crois pas devoir la solliciter, car depuis mon arrivée à Berlin on m'a toujours dit, et cela sans que j'en parle: „Vous serez reçu incessamment par S. M.“ Et même Radowitz, un jour, il y a de cela plus de trois semaines, a ajouté: „J'ai vu l'Empereur; vous serez reçu dans le courant de cette semaine par S. M.“, ce qui m'a fait

tant retarder mes visites aux représentants des puissances. Je ne croyais pas convenable de me mettre en relations avec eux avant de me présenter à l'Empereur. En tout cas, avant d'user de mon congé d'ici à deux semaines a peu près, je ferai connaître que je suis obligé d'aller à Bucarest et je demanderai si je puis, avant mon départ, être reçu par L. L. M. M. comme aussi par le Prince Impérial. Je ferai les mêmes démarches auprès du Prince de Bismarck.

Notre position diplomatique à l'étranger est encore au berceau. Tout se fait furtivement, si je puis m'exprimer ainsi. On vous prodigue les témoignages de sympathie, d'intérêt et de politesse, on a tous les égards pour vous, mais tout s'arrête là. On a peur d'aller plus loin, comme si on craignait de se compromettre. On m'a écrit de Bucarest de tâcher d'éclairer le public allemand sur nos affaires, par la presse. J'ai cherché à faire connaissance de quelques journalistes. Je me suis mis en relations avec l'un de ceux qui écrivent dans les journaux qui soutiennent le gouvernement. Je lui ai procuré des données statistiques sur notre pays, je lui ai dicté un article sur nos droits à conclure des traités de eommerce avec les puissances et sur l'importance de nos relations commerciales avec l'Allemagne. Enfin je tâcherai de faire tout ce qui est possible. Je cherche chaque jour à élargir le cercle de mes connaissances, mais il faut du temps.

LII.

21 févrie/5 mars 1874.

Je regrette vivement, d'après une lettre de Bucarest, que la question des jonctions de la plus grande importance pour les intérêts économiques de notre pays, non seulement n'a pas avancé, mais qu'elle court le risque de ne pas être réglée dans cette session. Nous devons ainsi nous attendre à voir se prolonger encore pendant de longues années les pertes dans la production de notre réseau de chemins de fer, et avoir la triste perspective de nous voir enlever par nos voisins les immenses avantages du transit qui aurait pu s'établir par notre pays.

Hier au soir, il y a eu, en l'honneur du duc et de la duchesse d'Edimbourg, représentation de gala à l'Opéra. J'ai été invité aussi. Les particularités de mon invitation méritent d'être signalées. Dimanche soir après mon arrivée de Dresde, j'ai reçu une invitation du ministère des Affaires Étrangères, avec une carte dans laquelle était indiquée la place qui m'était destinée au théâtre. Tant sur l'invitation que sur la carte, j'étais désigné par le mot allemand de „Geschäftsträger“ (chargé d'affaires ou agent diplomatique). L'invitation était en tout pareille à celle qui avait été envoyée à tous les membres du corps diplomatique, et ma place m'était indiquée parmi eux. Le lendemain lundi, un employé du ministère des Affaires Étrangères se présenta chez moi et me dit qu'il y avait eu erreur dans mon invitation, et qu'il avait été chargé de me prier de lui restituer la carte qui m'avait été envoyée, et de me donner une autre sur laquelle je remarquai que le titre d'agent diplomatique ne figurait plus; et ma place m'était indiquée au parterre. Je me sentis blessé de ce procédé à mon égard; j'en exprimai mon étonnement à l'envoyé du ministère, et je lui rendis la première carte. Je pris donc la résolution de ne pas aller au théâtre. Mais après reflexion plus mûre — car du point de vue du gouvernement qui ne reconnait pas encore officiellement l'agent de Roumanie il y a eu effectivement erreur dans l'invitation qui m'était adressée, — et après avoir raconté cette particularité au ministre de Portugal, avec lequel je suis lié, et lui avoir demandé comme à un collègue son avis, il me conseilla de ne pas refuser d'y aller, car on prendrait le refus en très mauvaise part; que le ministère, cherchant à rectifier l'erreur qu'il a dit avoir commise, aura voulu éviter des observations qui auraient pu lui être faites de la part de quelques uns des membres du corps diplomatique; que le parterre était destiné aux plus grands dignitaires de l'Etat; j'ai pris le parti d'y aller. Après le premier acte, l'Impératrice, le Prince Impérial, avec toute la famille royale, le duc et la duchesse d'Edimbourg, le comte et la comtesse de Flandre, ont passé dans le foyer, où il y'a eu des présentations du corps diplomatique aux illustres hôtes. Je n'ai pas manqué d'y aller aussi. L'Impératrice sitôt

qu'elle m'aperçut, où je me trouvais derrière une triple rangée de dames à chacune desqulles elle adresait la parole, s'est fait place, s'est dirigée vers moi, m'a demandé si j'avais été présenté à la comtesse de Flandre, se dirigea elle même comme pour me conduire vers S. A. R., et, trouvant à quelques pas de là une des dames d'honneur, la chargea de cette présentation, et retourna vers les dames qu'elle avait laissées uniquement pour moi. Ensuite le Prince Impérial, quand il présenta les différents membres du corps diplomatique au duc d'Edimbourg, m'a présenté moi aussi. Au duc de Flandre c'est le ministre de Belgique qui m'a présenté. Je suis vraiment confondu de la haute bienveillance et des égards dont je suis honoré de la part de l'Impératrice; elle a fait pour moi hier au soir ce qu'elle fait rarement pour d'autres. Aussi cella a été beaucoup remarqué, m'a-t-il été dit, et comme de raison cela a produit un excellent effet pour l'agent de S. A. le Prince notre Souverain. J'ai eu lieu de m'en apercevoir immédiatement. Le journal, la „Corespondance de Berlin", reproduit d'après un journal allemand un article dans lequel il est question de nous.

LIII.

Joudi 21 février, 5 mars 1874.

Il y a eu hier au soir un diner au palais en l'honneur du comte et de la comtesse de Flandre. Il n'y avait que l'Impératrice, le Prince et la Princesse Impériale, le Prince Frédéric de Hohenzollern, le frère de notre auguste souverain, qui assistaient. J'ai trouvé l'occasion de dire au Prince impérial que je comptais aller à Bucarest en congé dans une dizaine de jours. S. A. I. a bien voulu m'engager à aller un ou deux jours avant mon départ le voir, car il veut me charger d'une lettre pour S. A. le Prince. J'ai prévenu également de mon départ M. de Bullow qui était aussi du diner, et je lui ai demandé si je pouvais me présenter avant à L. L. M. M. comme aussi au Prince de Bismarck. Il m'a répondu qu'il fera les démarches nécessaires à cet effet, et il a ajouté que le Prince de Bismarck était malade, mais que d'ici là, s'il se rétablit, il aura du plaisir à me voir.

LIV.

1 13 mars, 1874.

La personne qui représente à Berlin la maison Krupp d'Essen m'a remis aujourd'hui une lettre pour S. A. le Prince, que j'ai envoyée à Bucarest. Il parait que Krupp a expédié à l'adresse de S. A. par l'intermédiaire de la compagnie de navigation du Danube un album avec des photographies représentant les principaux produits de la maison Krupp.

Hier il y'a eu soirée au palais. L'Empereur y assistait aussi, et paraissait être assez bien. L. L. M. M. ainsi que le Prince Impérial m'ont témoigné leur haute bienveillance. Ma femme qui y avait été invitée aussi a eu l'honneur de leur être présentée. Du corps diplomatique il n'y avait que les ambassadeurs.

Comme le 10/22 de ce mois il y a l'aniversaire de la naissance de l'Empereur, j'ai cru devoir remettre mon départ pour Bucarest, et je ne profiterai de mon congé qu'après cette fête.

LV.

9/21 avril, 1874.

J'ai été reçu hier au soir par le Prince Impérial, à qui j'ai remis la lettre que j'avais de S. A. le Prince pour lui.

Il parait que la question des jonctions préocupe beaucoup la cour de Berlin. Aussi tant le Prince Imp. que l'Impératrice avant hier, m'ont demandé où elle en était. Je leur ai dit que nous croyons qu'elle était en bon chemin et qu'elle allait faire un des principaux objets de la session extraordinaire du mois de Mai Je tacherai de voir aujourd'hui même Hansemann pour l'engager à aller dans le pays pour se rendre comte par lui même des grands avantages que la ligne de jonction aurait.

LVI.

11 23 avril, 1874.

J'ai écrit à Aristarche, l'ambassadeur de Turquie, pour lui demander comme j'ai fait pour les autres ambassadeurs aussi quand je me suis présenté la première fois chez eux, a

me fixer le jour qu'il pouvait me recevoir. Il s'est empressé de me répondre le même jour, en me fixant le mercredi hier. Je n'ai pas été peu surpris en voyant qu'en m'écrivant, il a mis sur l'invitation ma qualité d'agent de S. A. etc., etc. C'était ma première entrevue avec lui depuis que je me trouve être agent à Berlin car, comme je l'ai dit, peu après mon arrivée ici il est parti pour Constantinople, pour se faire nommer ambassadeur, ce dont je l'ai félicité. Il a été d'une courtoisie extrême, il m'a dit qu'il était heureux de renouer connaissance avec moi et m'a invité avec ma femme à ses soirées du vendredi. La conversation tournant sur les relations politiques entre notre pays et la Turquie, il m'a exprimé ses regrets de ce que l'année dernière elles avaient été un peu tendues et me dit que ce n'était qu'un malentendu, qu'il comptait beaucoup sur le tact du grand vizir actuel pour qu'il n'en fût pas de même à l'avenir. Il ajouta que la suzeraineté de la Turquie n'était qu'une question de forme, car en réalité nous avions notre entière indépendance, qu'avec un peu de ménagement de notre part pour les formes, nous étions sûrs d'obtenir tout ce que nous voudrions de la Turquie; que quant aux traités de commerce, sur lesquels j'ai amené la conversation, la Porte ne pouvait jamais nous empêcher d'en conclure avec les autres puissances; que lorsqu'on disait que la Porte s'opposait à ce que la Roumanie fasse des traités avec les différentes puissances, elle n'entendait parler que des traités politiques.

Je lui répondis que j'étais bien heureux d'entendre de sa bouche ces appréciations qui, j'étais sûr, étaient celles de son gouvernement; que moi aussi j'attribuais plutôt à des malentendus les conflits qui avaient surgi entre nous sur différentes questions, car ce n'était pas l'intérêt de la Turquie de se mettre en hostilité avec les Roumains. Enfin nous nous sommes séparés dans les termes les plus cordiaux, et j'ai remarqué qu'il tenait beaucoup à vivre avec moi en bonne harmonie. Le langage tenu par l'ambassadeur turc à Berlin n'est pas celui que tiennent les ministres turcs à Constantinople. Sans vouloir examiner ici le mobile qui l'a fait me tenir ce langage, je n'en ai pas moins pris acte pour en faire usage en temps et lieu.

J'ai vu hier Hansemann, qui venait d'arriver depuis la veille de Vienne et de Pest, où il a été régler la question des jonctions en ce qui concerne la société des actionnaires. Il m'a dit avec beaucoup de satisfaction qu'il avait terminé cette affaire et qu'il était content de pouvoir m'apprendre, puisque je ne le savais pas, que le gouvernement hongrois avait consenti à la non simultaneité des jonctions d'Orsova et de Tömös, et qu-il avait accédé à ce que la première se fasse en trois ans et demi et la deuxième en 5 ans. J'en ai été très content, et j'espère que malgré les difficultés qu'on rencontre de la part des députés de la Petite Valachie pour la jonction de Vulcan, et de ceux de la Moldavie pour celle de Trotuşi, on finira par emporter dans les chambres cette malheureuse question qui traine depuis si longtemps au détriment du pays.

LVII.

23 avril 5 mai 1874.

Il y a eu hier soir au palais une soirée en l'honneur de l'Empereur de Russie, où nous étions invités ma femme et moi. A part l'ambasssadeur de Russie, il n'y avait que les hauts dignitaires de l' Etat. On a joué deux petites pièces de théâtre en français et après il y a eu le souper.

Avant que L. L. M. M. sortent de leurs appartements, je me suis fait présenter par M. d'Oubril au Prince Gortchakow, qui, après m'avoir dit être très content de faire ma connaissance, m'a demandé comment j'étais avec l'ambassadeur turc. Je lui ai répondu que nous étions en bonne intelligence. Alors ii s'est mis à me raconter que M. Philippesco avait été présenté à l'Empereur, que l'ambassadeur turc avait fait quelques observations à ce sujet, que l'Empereur qui ne permet pas qu'on lui fasse la loi dans son palais, l'avait mis à sa place, et m'a demandé si M. Philipesco m'avait èrcit là dessus. Je crus lui dire que oui, et comme Roumain je témoignai ma reconnaissance pour la haute bienveillance de S. M. et son gouvernement pour l'agent de Roumanie. Il a ajouté après que les traités étaient notre force, et que nous devions nous y tenir. Je lui répondis que c'était ce que

nous faisions pouvu que la Turquie ne cherche pas à les enfreindre, comme elle cherche à le faire souvent à notre égard. Avant le souper, S. M. l'Empereur d'Allemagne s'est approché de moi et m'a adressé quelques paroles bienveillantes. Après le souper S. M. l'Impératrice, s'adressant à moi avec Sa haute bienveillance ordinaire m'a demandé des nouvelles de L. L. A. A. et m'a dit que S. A. la Princesse devrait absolument aller quelque part aux eaux soigner sa santé. Je lui répondis qu'Elle comptait le faire et qu'Elle verrait aussi sa mère la Princesse de Wied. En me quittant elle me dit qu'elle me faisait ses adieux pour le moment, car elle compte partir aussi bientôt pour soigner sa santé et qu'elle espère me voir dans l'intervalle. Je lui répondis que je le ferai si elle veut bien me permettre et lui souhaitai un heureux voyage.

A souper on m'a fait l'honneur de me placer à la table où il n'y avait que le Prince Impérial, la Princesse Alexandrine, le Prince Gortchakov, M. d'Oubril et le Prince de Solms.

LVIII.

10 22 janvier, 1875.

J'ai reçu de Bucarest des nouvelles sur l'affaire de la société des chemins de fer sommairement par dépêche, j'ai été très content de voir que l'affaire touche à sa fin, j'attends des détails par lettre. J'ai écrit à Bucarest dans mon dernier rapport la manière dont on a jugé ici les difficultés qui se sont présentées à sa solution; aussi le jour même où j'ai reçu une lettre de Bucarest j'ai pu parler de ce que l'on me disait là-dessus et on en a été très content. La nomination de Rosetti a produit également un excellent effet; on était, d'après ce que j'ai remarqué au courant de la mauvaise volonté de Cantacuzène qu'il aurait mise à régler cette affaire. A quoi attribuer cette conduite, si toutefois elle est vraie? Du moins le Românul l'a beaucoup encensé à ce sujet. Je ne comprends pas qu'un homme sérieux puisse se laisser prendre par la manœuvre que les journaux de l'opposition emploient pour chercher à faire déconsidérer un

gouvernement et jeter la discorde au milieu des membres qui le composent. La question est bien claire à mon avis en principe: on ne peut contester le droit qu'a la société, tant d'après l'ancienne concession, que d'après la convention de 1872 de garantir l'émission de ses actions dans les chemins de fer, et c'est sous ce point de vue que la question a été considérée en 1872, quand le conseil, dont faisait partie Costaforu aussi, le seul legiste parmi nous alors, après une première décision qui ne disait rien et contre laquelle le même Reinhard et Guilloux ont protesté alors, revenant de nouveau sur la question, m'autorisa afin, fut-il dit, qu'on ne rédigeât pas un second journal en contradiction avec le premier—il y a eu des tiraillements dans le conseil, à cause de la mauvaise volonté, qui ne manque pas souvent dans la question des chemins de fer—m'autorisa, dis-je, à écrire à la société, entre autres choses qu'elle pouvait garantir dans le fonds des chemins de fer leurs obligations. Si j'avais pu prévoir ce qui en résulterait, j'aurais pris des garanties contre l'oubli d'aujourd'hui de cette autorisation. Comment aurais-je pu avancer une pareille chose de mon propre chef; dans quel intérêt aurai-je taché une vie politique de plus de trente ans?

Hier au soir il y a eu grande présentation au vieux chateau et après la présentation concert. L'Impératrice qui avait été la veille visiter Charlottenbourg m'a donné des nouvelles de ma petite fille et m'a de nouveau fait son éloge. L'empereur s'approchant de moi, m'a demandé d'abord des nouvelles du Prince et de la Princesse et si tout est bien dans le pays, puis il me dit. „Eh bien vous êtes content? les choses s'arrangent bien à Constantinople“. Je saisis cette occasion pour Lui témoigner la reconnaissance que nous devions à cet effet à L'Empire d'Allemagne qui avait puissament contribué à faire entendre raison à la Turquie.

La fête hier soir était splendide, il y avait plus de 600 à 700 personnes. L'Impératrice et toutes les Princesses de la famille royale avaient leurs longues traines tenues par des pages. J'ai assisté à beaucoup de bals, soirées, concerts au Palais, mais c'est la première fois que j'ai vu l'étiquette

d'hier au soir, le luxe et le brillant des toilettes et des uniformes, le coup d'œil était magnifique. Toutes les dames avaient des traines de cour, longues, qu'elles tenaient relevées sur leur bras. L'Empereur et L'Impératrice ont fait le tour des salons en adressant à chacun la parole.

Je reviens de nouveau sur ma position ici; à la cour on a tous les égards pour moi, ce dont j'ai beaucoup de reconnaissance. L'Emp. et L'Imp. sont toujours d'une amabilité sans bornes pour moi. Je suis invité à la cour à des réunions où les ambassadeurs seuls sont invités parmi le corps diplomatique, à l'exclusion des ministres plénipontentiaires; j'ai été invité un soir au thé tout-à-fait dans l'intimité, il n'y avait qu'une quinzaine de personnes; et dans les grandes comme dans les petites réunions, jamais L'Emp. ni L'Imp. ne passent sans s'arrêter pour s'entretenir longuement avec moi. L'Impératrice me fait la gracieuseté de me parler de ma petite qui est à Charlottenbourg et lui trouve mille et une qualités. Hier L'Emp. s'est entretenu longuement avec moi, j'ai envoyé un télégrame à Boerescu pour lui communiquer ce qu'il y a de plus essentiel dans ce qu'il m'a dit. Je me sens très flatté de cet accueil tout exceptionnel en un mot. Je suis cependant très mal à mon aise, quand je me vois traiter comme un simple particulier et nullement comme membre du corps diplomatique conformément au titre que mon pays me donne. On dirait qu'il y a deux courants en ce qui me concerne, celui de la cour qui me considère tel qu'on devrait le faire, et l'autre du gouvernement qui ne veut pas entendre de cette oreille et qui est inexorable.

Je ne puis supporter cette position et je considère mon séjour ici comme un véritable exil.

.... Si encore jusqu'à aujourd'hui, quelques crédits pour les travaux de la plus grande nécéssité sur le chemin de fer de Giurgevo n'ont pas été votés, le ministre des finances en est en grande partie la cause. Je me rapelle des paroles de quelques uns des membres de la commission financière, quand je leur disais de presser le rapport sur ces crédits: mais que voulez-vous si le ministre des finances ne vient

pas? Je crois qu'un peu plus de modestie et de bienveillance de sa part pour les autres mortels aussi, lui aurait été très avantageuse dans les circonstances actuelles.

LIX.

Notiță despre proectata rescumpărare a căilor ferate române.

(Originalul în franțuzește)

După tratativele cele mai grele, timp de două luni, între reprezentantul României și Consiliul de supraveghere ce reprezentă societatea acționarilor — care întrunită în adunare generală, la 16 Decemvrie trecut, a dat depline puteri zisului Consiliu pentru a trata cu Guvernul român vânzarea căilor ferate — și după acordul stabilit între ambele părți asupra condițiunilor acestei vânzări, Consiliul de supraveghere a declarat că, după avizul dat de juriștii consultați adhoc, având în vedere opoziția pe care o va putea găsi din partea acționarilor de prioritate, ca și din cauza responsabilității grave impusă prin legea de comerț, vânzarea ziselor căi ferate era imposibilă și inadmisibilă.

După condițiunile stipulate între ambele părți, Guvernul român trebuia să rescumpere liniile pe prețul de construcție stabilit de către comisiunea din 1868 și convenția din 1872 și să emită pentru aceasta titluri ale Statului român cu $7\,^1/_2\,^0/_0$ pentru suma totală de 248.000.000 lei. Societatea acționarilor primind aceste titluri, trebuia să plătească mai întâi împrumutul timporar lui Staats-Bahn austriac și cupoanele întârziate ale acțiunilor fundatorilor, și cu restul sumei ce se ridică la aproape 175.000.000 lei să schimbe acțiunile de prioritate și acțiunile fondatorilor contra ziselor titluri ale Statului român. După această conbinație, acționarii fondatori puteau obține un titlu de al Statului român de $7\,^1/_2\,^0/_0$ contra a două din acțiunile lor.

In urma sus zisei declarații a Consiliului de supraveghere, Guvernul român s'a văzut obligat să renunțe, pentru

un moment, la rescumpărarea căilor ferate, şi Consiliul de supraveghere în urma autorizării obţinute de la societatea acţionarilor întrunită în adunare generală la 28 Fevruarie trecut, se ocupă să pue în executare planul de emisiune de obligaţiuni pe termen scurt, cu care să poată plăti cupoanele întârziate ale acţiunilor fondatorilor şi să facă în acelaş timp faţă celorlalte angajamente financiare ale sale.

N. B. Este necesar de a nota aci că Guvernul român continuă şi va continua, ca şi până acum, să plătească regulat în fiecare an, societăţii acţionarilor anuitatea de 18.600.000 lei stipulată în concesiunea din 1868 şi convenţiunea din 1872, pentru construirea ziselor linii de drum de fer.

LX.

Lettres de Nicolas Kretzulesco à son frère Constantin.

14 26 février, 1875

.... Je regrette d'avoir en ce moment deux affaires sur les bras très pressantes et que je ne puis laisser à mon secrétaire. Je serais allé vous voir à Paris. mais je remets cela à plus tard. Les affaires dont je vous parle sont la question du rachat des chemins de fer, dits Strussberg, pour lequel je suis venu traiter avec la société des actionaires, rachat qui mettra fin à toutes les dificultés qui naissent journellement de cette concession, entachée dès l'origine des plus grandes conplications; la seconde affaire c'est le traité de commerce que nous voulons conclure avec le gouvernement d'Allemagne, et pour lequel tout est prêt pour entrer de suite en négociations.

Paris 6 18 mars, 1876

.... Je me suis hâté de partir car je me voyais assiégé par toute espèce de monde qui ne me donaient pas de repos. On ne pouvait pas faire sortir de la tête de tous que j'avais été appelé pour prendre la place de Catardji. Aussi on a été bien surpris quand on a vu que mon départ de nouveau pour Berlin n'etait pas une plaisanterie.

Bucarest, 25 février, 9 mars, 1877

.... Je crois que nous aurons absolument la guerre. La Russie veut à toute force annuler le traité de Paris, et en ce qui nous concerne, reprendre la Bessarabie. Je soupçonne qu'il doit exister une entente avec Bratiano à cet effet, et que le prix de notre condescendance sera l'indépendance et la royauté.

Bucarest, 15 27 avril, 1877.

.... Je ne comptais pas aller aux élections. J'avais pris la décision de me tenir à l'écart de toutes ces luttes politiques, qui ne font que corrompre et demoraliser le malheureux pays. Mais après, force m'a été de céder aux instances d'une quantité de personnes, des soi-disant conservateurs. Le résultat a été que le candidat du gouvernement a eu 16 et moi 14 voix. Dans les 16 électeurs cependant, 4 sont contestés; aussi si le sénat, à l'occasion de la vérification des pouvoirs, veut être juste, conformément à la procédure suivie en pareille matière, ce n'est pas mon adversaire qui devra être proclamé sénateur, mais moi; ou bien on doit annuler l'élection; cela m'est égal, je suis très indifférent et je ne m'en occupe pas.

LXI.

Biserica Kretzulescu.

Biserica Kretzulescu a fost fundată, la 30 Septemvrie 1722, de către Marele Vornic Iordache Kretzulescu şi soţia sa Domniţa Safta (Elisabeta), fiica Domnitorului Constantin Basarab Brâncoveanul [1]). Fondatorii au avut grija să o înzestreze cu moşii şi daruri. La moartea sa, Safta Kretzulescu îi mai testă nişte case şi prăvălii şi candele. Prin testament ea decide ca: *„Biserica care am făcut-o noi, după cum a lăsat soţul meu, aşijderea las şi eu; să nu se închine nicăierea, ci să fie asupra copiilor mei, să-i poarte grija şi să-i ia seama“* [2]).

[1]) După inscripţia de deasupra uşei de intrare.
[2]) Originalul în arhivele bisericii. Vezi testamentul în Anexa LXII.

Biserica funcţionează şi astăzi sub regimul stabilit de fondatori. Toate încercările făcute în trecut pentru a schimba acest regim au fost prevenite de boerii Kretzuleşti, în special de Nicolae, care a avut o deosebită grije ca biserica familiei să nu fie pusă sub un alt regim, să prospereze şi să-şi mărească averea cât mai mult.

Biserica a fost administrată de Banul Manolache Kretzulescu, dela moartea Domniţei Safta până în 1812. De aci încolo boerii Kretzuleşti întăresc ca Arhiereul Stratonichie Kiric Zanachie să se statornicească în toată viaţa lui în epistăţia bisericii.

In 1815, Vodă Caragea a dat un hrisov prin care Biserica Kretzulescu şi metohul ei Plăviceni din judeţul Olt sunt socotite ca biserici de mir iar nu ca mânăstiri, hrisov întărit şi de Nicolae Şuţu, în 1820.

In legea din 1833 pentru organizarea mânăstirilor din ţară nu figurează biserica Kretzulescu.

Murind Arhireul Stratonichie Kiric Zanachie, epistat al bisericii pe viaţă, în 1839, boerii Kretzuleşti, fură invitaţi a luà parte la lucrările bisericii. Atunci se ivì, pentru prima oară, pretenţiuni din partea fiicelor logofătului Toma Kretzulescu de a luà şi ele parte la lucrări, dar boerii Kretzuleşti respinseră aceste pretenţiuni. Procesul iscat din această cauză se rezolvi tocmai în Maiu 1845, când Vodă Bibescu dădù un decret, prin care se respinse aceste pretenţiuni, stabilindu-se că administraţia bisericii Kretzulescu şi a metohului ei dela Păvliceni trebuie să se facă numai de bărbaţii descendenţi din ramura bărbătească a Kretzuleştilor [1]).

In 1862 şi 1865 guvernul a căutat să treacă biserica şi averea ei la Ministerul cultelor şi al finanţelor, însă Nicolae Kretzulescu, care veghia continuu ca biserica să nu se schimbe sub un alt regim decât cel stabilit de fondator, luptă din toate puterile reuşind să-l păstreze.

Cu ocazia aşezării mănăstirilor brâncoveneşti sub acelaş regim ca şi mânăstirile neînchinate din ţară, mulţi preco-

---

[1]) *Monitorul* No. 246, 7 Noemvrie 1865. Decretul lui Bibescu-Vodă în arhivele bisericii.

mizau acelaş regim şi pentru biserica Kretzulescu. Nicolae Kretzulescu, atunci efor, adresă o suplică Domnitorului prin care cereà să se stabilească situaţia bisericii. In urma raportului Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Domnitorul decise ca biserica să-şi păstreze vechiul regim [1]).

In 1865, printr'un decret neaşteptat se trecù biserica Kretzulescu sub administraţia Ministerului Cultelor, iar averea ei sub aceea a Ministrului finanţelor, ca bunuri ale Statului. Nicolae Kretzulescu intervenì din nou şi în urma raportului Ministerului de finanţe, Cuza-Vodă dădù un decret prin care: *„Biserica Kretzulescu din Bucureşti şi Păvlicenii din Olt, vor rămâneà, ca şi până acum, sub administrarea familiei Kretzulescilor, sub simpla priveghere a guvernului“* şi astfel este şi până acum [2]).

Averea aproximativă a bisericii Kretzulescu este de 15 milioane.

LXII.

Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Neofit Paron Epivereo.

In numele Tatăluĭ şi al Fiuluĭ şi al Domnuluĭ Sfânt, unuia după fiinţă Dumnezeu.

De vreme ce Dumnezeu au zidit pe om, nu pentru această lume trecătoare, ci pentru cea vecĭnică, şi i-au dat minte ca să ia seama şi de aceasta, şi de cele de pe urmă; şi luând seama bine, să facă fapte bune, ca să câştige viaţa vecĭnică; drept aceea şi eu mai jos iscălită, fiică repausatului Constantin-Vodă Brâncoveanul, născută din mila lui Dumnezeu, în pravoslavnica credinţă care am ţinut după învăţătura Sfintei biserici Răsăritului, fiind acum în minte întreagă, şi socotind că nimeni, nici au scăpat, nici va scăpà de moarte, am socotit să hotărăsc şi pentru sfârşitul meu, şi pentru sufletul meu, şi să rânduesc toate cele ce Dumnezeu mi-au dat în lumea aceasta; şi mai întâi de cât toate, cer iertăciune dela toţi oamenii, rude şĭ străini, cui voi fi greşit cu cevaşi, aşijderea iert şi eu, pre toţi cei ce-mi vor fi greşit mie; şi Dumnezeu să primească această iertăciune.

---

[1]) *Monitorul,* Buc., No. 209, 22 Septemvrie 1862.

[2]) *Monitorul,* Buc., No. 64. 21 Martie 1865 şi No. 246. 7 Noemvrie 1865.

Rânduesc să se dea pentru sufletul meu:

1.500 taleri las pentru îngroparea mea, i toate pomenirile într'un an, afară de sărindare.

500 taleri las pentru pomenirile la anul al doilea, iar afară de sărindare.

500 taleri las pentru pomenirile la anul al treilea, iar afară de sărindare.

240 taleri las să se dea la trei arhierei, să slujească trei sărindare.

200 taleri las să se dea să slujească douăzeci de sărindare, până la anul.

100 taleri las să se dea la zece sărindare, la anul al doilea.

100 taleri las să se dea iarăşi la zece sărindare la anul al treilea.

300 taleri las să se dea Sfinţiei Sale Părintelui Patriarhul de la Alexandria.

500 taleri las să se dea Sfinţiei Sale Părintelui Patriarhul Antiochian.

250 taleri las să se dea Sfinţiei Sale Părintelui Patriarhul de la Ierusalim.

300 taleri las la Sfânta Mitropolie, unde va să'mi odihnească oasele mele; mai las şi o cruce de aur cu diamanturi, i pe la colţuri cu zmaragduri; preţul ei, mai mult de cât taleri trei sute, şi cu piciorul de zmaragd.

200 taleri las să se dea la monăstirea tuturor sfinţilor să lucreze.

300 taleri las să se dea la biserica Sfeti Ilie cea nouă, să fie pentru poleit şi pentru ce va mai trebui.

200 taleri las să se dea la monăstirea Stavropoleos, de aici din Bucureşti.

100 taleri las să se dea la monăstirea Colţei să mă pomenească.

100 taleri las să dea la monăstirea dela Trapezunta anume Sumela, unde se cinsteşte Adormirea Maicăi Precistii.

150 taleri las să se dea la biserica care va să o facă Sfinţia Sa Părintele Mitropolitul, cu taleri una miă, ce 'ia lăsat Dumnealui răposatul meu soţ; care bani s'au scris mai jos, că i-am dat.

300 taleri las se dea la două feate din boiari, sărace, de fată po taleri 150.

150 taleri să se dea featei lui Matei Clucerul dela Ungurei.

Prăvăliile meale și cu căscioarele ce am cumpărat dela Tudorașcu Zăbunarul cu banii mei; care prăvălii sunt în ulița cea mare, le las acestea la biserica noastră.

12 nasturi de aur, cu robine în vârf, i un inel cu'n diamănțel, i o tortiță iar cu diamănțel, care vânzându-le Grigorașcu Bălianul, la alții, și neîngăduind, le-am cumpărat eu, și le las să'i se dea iar lui.

2 inele ce au fost puse zălog, de la Maricuța, care inele, neputând a le scoate, au rămas la mine, le las să se dea, însă: unul cu șeapte diamanturi Bălășicăi; iar cel cu'un diamant să se dea lui Ștefăniță, copiilor nepoatei mele Maricuții.

60 taleri las să se dea la monăstirea Viforâta, să se dreagă la altar, unde s'a stricat de cutremur.

Sculele meale câte am avut, precum am socotit, așa am făcut; patru părți la patru copii ai mei, și le-am pus pân hârtii legate și pecetluite, și le-am scris deasupra, cu mâna mea, care ale cui sunt anume; și tot într'acele hârtii; am pus și copilelor nepoatelor meale, scule ce am socotit, iar scrise printr'acele hârtii, care a cui este.

Las nurorei meale Safta Răducanului, niște mărgăritare mari care este de o iiă încrețită, să-și fac iiă, și 'i mai las o rochiă de balacoaz verde, cu șatrange, cu gurile de sârmă, și cu sponcile de aur, cu robinuri și gurile umplute cu mărgăritare.

Las nurorei meale Smaragdei, o rochie de atlas verde, cu șatrange și cu flori cu naturale, cu gurile cusute cu sârmă cu sponcile cu robinuri; și'i las și o iiă leșească, cu mărgăritar la altițe și la brățări, ca să fie pentru guri, căci nu sunt cu mărgăritar; și'i las o iiă cusută cu sârmă, cu mânici lungi și umplută cu mărgăritar.

Las și nurorei meale Saftii Tomiții o rochiă de sarasir alb cu gurile cusute pe atlas, cu sârmă și umplute cu mărgăritar și cu sponcile de aur, cu smaragduri; iar pentru iiă îi las paftale cele cu mărgăritari și cu diamanturi.

Las și nurorei meale Bălășii, o rochie de atlas roșu,

vărgată cu fir cu naturale, cu gurile cusute cu sârmă și umplute cu mărgăritari.

Nepoatei meale Ilincuții i-am dat o dulamă de canavăț verde, grea, cu șatrange cu flori de fir, blănită cu pacea de samur, cu nasturi de mărgăritari i o rochiă de lastră galbenă cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu zmanț, i un inel cu diamant, i de la tată-său moșul un left cu diamanturi, cu lanțul lui de aur, taleri două sute cinci zeci.

Nepoatei meale Smărăgdiții Răducanului să i se dea o dulamă de lastră roșiă, blănită cu pacea de samur, cu 15 nasturi de aur și o rochiă de lastră roșiă, cu gurile de fir și cu sponcile de argint cu zmanț, i o măhramă păscris, i o iiă saia, cu fir, i o părechiă de cercei de aur, cu trei picioare, de balașuri, i unul de zmaragd, cu cășutele câte cu'n diamant, i un inel cu'n diamant mare, i cu șase mai mici.

Nepoatei meale Mariuții Răducanului las să i se dea o dulamă de conovăț, amberboi cu șatrange, blănită cu limiă de samur, cu nasturi de mărgăritar și 'n vârf cu câte un rubin, i o rochie de sarasir, iar amberboi, să i se cumpere guri de fir și sponce, i o pereche de cercei de aur, câte cu trei picioare de balașuri, i unul cu zmaragduri i o maramă păscris.

Nepoatei meale Ilincuții Răducanului las să i se dea o dulamă de sarasir, galbenă, să i se cumpere blană de pacea de samur și să i se pue o pereche de nasturi de aur cu zmanț, care i-am purtat la ghinardiă; însă nasturi 12, i un inel cu zanfir alb, i o rochiă de balacoaz, albastră, cu flori de fir. cu gurile de fir i sponcile de argint cu zmanț, i o maramă păscris.

Las Bălășicăi nepoatei Dumneaei Zoiții, o dulamă de lastră roșiă, să i se cumpere blană pacea de samur, i o rochiă de hataia albastră, cu șatrange cu gurile de canavăț, cu fir, i o mahramă cusută, acestea le las, căci am avut multă căutare de Dumneaei Zoița.

Moșia Belciugatul care mi-au dat'o Dinul Brâncoveanul nepotul meu, pentru partea mea, o las Răducanului i Dinului copiilor mei.

Moșia Hăborul o las Tomiții și cu viile ot Budurești.

Şerbăneştii i Florul cu toate hotarele, i cu viile dela Slatina, cu casele de aici din Bucureşti, le las lui Niculae.

Viile dela Piteştĭ le las Răducanului.

Viile dela Târgovişte le las Dinului.

80 taleri am ajutat la biserica Prundului, să se cumpere locul dela Ştefan Sin Velizar, să fie pentru treaba bisericii.

Argintăria toată câtă iaste, să o împarţă copii, cu dramul, între ei, frăţeşte; afară de două talere poleite, cari le las să se facă candele la biserica noastră.

10 trâmbe de pânză, las să se împarţă la fcate sărace, pentru mânici i pentru trupuri de iiă.

10 părechi de cămăşi să se facă din pânza mea şi să se dea la călugăraşii dela Mitropoliă.

Biserica care am făcut-o noi, după cum au lăsat soţul meu, aşijderea las şi eu; să nu se închine nicăirea, ci să fie asupra copiilor mei, să-i poarte grija şi să-i ia seama.

100 oi las să se dea la biserica care va fi să se facă cu banii care au lăsat Dumnealui, de s'a dat la Părintele Mitropolitul, i doi boi, să se dea tot acolo.

500 taleri să se dea jupânului Constantin Băltiş, din banii ce sunt la Ficra Visteriar, să se plătcască datoria Ilincuţii; iar ceilalţi, să se plătească alte datorii ce s'au cheltuit la nuntă.

500 taleri sunt la Stanca Spătăreasa, cu două zapise, ai Ilincuţii.

250 taleri sunt la Gheorghe Cioranu, cu un zapis ai Ilincuţii.

150 taleri sunt la Clucerul Udrican, cu zapis, iar ai Ilincuţii.

100 taleri sunt la Gheorghe Coj, cu zapis iar ai Ilincuţii.

200 taleri sunt la Pârvul Stolnicul Măgureanu, iar ai Ilincuţii.

2 lanţuri de aur, le las copiilor să le împartă frăţeşte cu dramul.

Şi de vreme ce, precum am zis, socotind ceasul acel de pe urmă, fiind cu mintea întreagă, am făcut diata aceasta, în zilele Prea Inălţatului Domnului nostru Constantin Nicolae Voevod, mă rog Măriei Sale, când va fi trebuinţă, să

aibă diata aceasta întărire, și să fie spre casa noastră și spre copiii cu dragoste și cu dreptate, precum au fost totdeauna; mă rog și las epitrop, pentru diata aceasta pe Prea Sfinţitul şi Arhiepiscopul Mitropolitul nostru Kir Neofit şi prea Sfinţia Sa Părintele Sidis Kir Daniil duhovnicul meu, nu numai să o întărească, iar şi de ajutor ca să se păzească toate cele ce am orânduit, cum scrie mai sus, şi, cine ar sta în potrivă, au s'ar ispiti să o strice câtuşi de puţin, să fie neiertat dela Domnul nostru Isus Christos, şi să aibă blestemul tuturor Sfinţilor Părinţi; şi am iscălit diata această cu iscălitura mea şi cu pecetea mai jos, în Bucureşti, Aprilie 3, leat 7.255.

(*Sigiliul cu tuș*).

Safta Kretzulescu.

(Sigiliul cu ceară).

Urmează iscăliturile a 3 martori din care se descifrează numai a lui *Sidis Daniil.*

NOTIŢE A LUI NICOLAE KRETZULESCU PENTRU O A DOUA PARTE

A AMINTIRILOR ISTORICE

LXIII.

Astfel se sfârşi domnia lui Alexandru Vodă Ghica; Daschkoff triumfă, generalul Duhamel îşi îndeplinì ordinile ce aveà dela Petersburg, Schekib Effendi se întoarse foarte satisfăcut la Constantinopol, Bibescu care fu ales domn îşi atinse scopul ce urmăreà, iar ceilalţi candidaţi la domnie în număr de patru, cinci (aspiranţi erau ei mai mulţi) cu titluri mai importante decât acele ale Bibescului şi care încă la numirea lui Alexandru Vodă Ghica, la 1834, fuseseră între candidaţii cei mai serioşi, rămaseră foarte mâhniţi, regretând toate linguşăturile ce în zadar făcuseră pe lângă cei doi comisari extraordinari.

Vodă Bibescu îşi făcuse studiile la Paris, fusese ministru în guvernul provizoriu al generalului Kisseleff; în obşteasca adunare erà unul din cei mai buni oratori; ca domn îi plăceà cu deosebire fala şi pompa, diferind în totul în astă privinţă de Vodă Ghica care era modest şi îşi păstrase ca Domn aceiaşi modestie şi simplicitate la curtea sa domnească.

Vodă Bibescu, în cea mai bună înţelegere cu Daschkoff, nu avea a se îngrijì de şicanele şi de intrigele ce Consulul rusesc făceà pe toată ziua predecesorului său Vodă Ghica, el putea să-şi păstreze toată libertatea sa de acţiune şi să-şi consacre tot timpul la îmbunătăţirea administraţiei ţărei. Dacă însă despre Consulul rusesc care îi acordà toată încrederea se aflà foarte liniştit, în obşteasca adunare lucru-

rile se petreceau cu totul altfel: nu trecuse încă anul dela numirea ca Domn şi se formă o opoziţie ce începù a'l combate cu violenţă. Candidaţii la domnie care nu reuşiseră în aspiraţiunile lor, care prin poziţiunea şi autoritatea de care se bucura în ţară aveau o mare partidă în adunare şi care înaintea alegerei Bibescului ca Domn, în speranţă de a-şi atrage favorile consulului rusesc, se supuneau la îndemnul ce le făceà de a combate şi de a răsturnà pe Vodă Ghica, acum cu toate îndemnurile ce le făceà de a susţine pe Vodă Bibescu, nu mai vreau să'l asculte şi erau foarte supăraţi în contra-i: pe de altă parte neîmpăcaţi cu ideea de a vedeà ca Domn al ţărei pe Bibescu, considerat până acì ca inferiorul lor în toate privinţele, ei îi făceau opoziţie sistematică respingându-i mai toate proectele de lege, bune sau rele. Intre altele el prezintase adunării spre a transformà în lege o concesiune foarte oneroasă pentru ţară, ce acordase prin Consiliul de Miniştri unei companii ruseşti pentru exploatarea minelor în toată ţara şi care cu drept cuvânt a ridicat în adunare cele mai violente şi furtunoase desbateri. Respingerea acestei concesiuni a supărat în suflet pe Vodă Bibescu, l'a înfuriat ca şi pe Daschkoff şi spre a-şi răsbunà pe adunare, recurse pe cum vom vedeà mai la urmă la mijloace extreme în detrimentul drepturilor ţărei.

Guvernul rusesc în timpul răsboiului cu Turcii la 1828—29, trimisese mai mulţi ingineri mineralogi ca să exploreze munţii ţărei, despre minele ce conţin şi să raporteze rezultatul exploatărei lor. Raporturile ce adresară ei la Petersburg arătând numeroasele minerale aflate în munţii ţărei şi în special numeroasele paiete de aur ce cară nisipurile râurilor noastre torenţiale, puseră în mişcare capitaliştii Petersburgului. Deprinşi cu exploatarea minelor din Siberia, ei formară o companie de exploatarea minelor din ţara românească. Compania nu obţinu însă autorizaţia a venì în Bucureşti decât pe la 1843, după căderea lui Vodă Ghica şi în urma numirei Bibescului ca Domn. Se înţelege că Daschkoff sondase pe Vodă Ghica despre acordarea astei concesiuni, dar găsì la dânsul o mare împotrivire. Vodă Bibescu îndată ce luă cârma ţărei nu făcu cea mai mică

greutate şi bazându-se pe unele articole din regulamentul organic, consiliul de miniştri acordă această concesiune pe numele unui antreprenor rus Trandafiloff care venise însoţit de un inginer anume Kovalewski şi se puse îndată pe lucru.

Mai în urmă însă Vodă Bibescu luându-şi seama şi văzând că un asemeneá act de cea mai mare importanţă nu poate fi efectuat fără o lege, îl prezintă adunărei. Publicaţiunile ce făcu în ţară Trandafiloff, adresându-se către diferiţi proprietari spre a încheià cu dânşii contracte de exploatare foarte oneroase, răspândirea prin munţi şi pe râuri de o mulţime de mineri aduşi de inginerul-şef Kovalewski, şi explorările ce începură a face, provocară în toată ţara o grijă şi o agitaţie mare; în cercurile Bucureştilor altă vorbă nu erà decât afacerea concesiunei lui Trandafiloff dată sub patronajul Rusiei; Eliad Rădulescu publică asupra acestei concesiuni o fabulă prin care puneà în joc pe Rusia, nu o cruţà de loc şi ridicularizà pe concesionarul Trandafiloff. Efectul produs în Bucureşti şi în toată ţara de această scriere a fost un ce rar; ea a omorât concesiunea. De giaba poliţia a adunat pe unde a putut găsì scrierea lui Eliad şi a distrus-o, ea însă n'a încetat mult timp de a trece din mână în mână. In Cameră se ridică o furtună atât de violentă, încât Vodă Bibescu cerù la Constantinopol nu numai închiderea ei, dar chiar suspendarea ei pentru întreaga legislatură, ceeace obţinù prin Firman. Concesiunea însă fu retrasă şi cu toate că compania pe temeiul hotărârei Sfatului administrativ întărită de Domn, făcuse însemnate cheltueli pe care le revendică dela Vodă Bibescu, dar prin puternica intervenire a Consulului Daschkoff, Rusia fu impresionată, compania se resemnă, renunţă la concesiune, numai făcu nici o pretenţiune de a fi despăgubită de însemnatele cheltueli ce făcuse şi Trandafiloff cu personalul lui întreg se întoarse în Rusia. Inchiderea obşteştei adunări în două rânduri, într'unul precum văzurăm prin firman, dar nu mai puţin trezirea mâniei care nu puteà ţine mult în contra Consulului, din partea foştilor candidaţi la domnie, potoli mai în urmă spiritul de opoziţie şi mai multe dispoziţii legiuitoare fură votate de Cameră. Abuzurile însă şi arbitrarităţile în adminis-

trație ca în magistratură nu continuau mai puțin ca și în trecut: zilele de prestațiune ce locuitorii erau datori să lucreze la facerea șoselelor și podurilor erau în mare parte intrebuințate în afaceri de grădini, de parcuri, de mori și alte lucrări pe la moșiile miniștrilor și altor funcționari mari și mici. O cârmuitorii (prefecții)cu foarte mici excepțiuni, îndată ce erau numiți, nu aspirau decât a'și umplea pungile; îmi aduc aminte de un tânăr care se întorsese de curând din Paris unde treceà de a fi făcut studiile, dar care în realitate nu făcuse decât a cutreerà grădinile publice, tânăr foarte protejat de puternicii zilei. Indată ce se întoarse în țară fu numit ocârmuitor în județul Ialomița. Nu trecu mult timp dela numirea lui și reclamațiile la Minister și la Domn în contra sa ploau pe toată ziua din partea proprietarilor, arendașilor și țăranilor. Fără a se ține seama de dânsele, în cele din urmă guvernul se hotărește a-l depărtà din Ialomița, dar îl numește ocârmuitor în Prahova. Până a nu se duce la noul său post, nu încetà a zice în cercurile societăței Bucureștene, unde erà foarte bine văzut: „M'au scosără din ocârmuirea Ialomiții pe care am sleit'o, acum mă duc în Prahova, pe care am s'o exploatez la rândul ei". Imi aduc asemenea aminte de un alt ocârmuitor din județul Olt: mă duceam cu poșta pentru afaceri private, ajung pe seară la stațiune. Grăbindu-mă a merge înainte spre a avea mai curând cai de poștă, coborâiu deadreptul la ocârmuitor pe care îl cunoșteam. După multă stăruință ca să petrec noaptea la dânsul, arătându-mi că drumul e foarte rău pentru a călătorì noaptea, consimț la invitația ce'mi făceà; după masă din vorbă în vorbă îmi zise: „Ciudată s'a făcut lumea, sunt șapte luni de când mă aflu ocârmuitor în acest județ. In acest timp abià am putut și eu să câștig (cuvântul câștig însemnà pe acele vremuri jăfuirea bieților administrații) vr'o 8000 de galbeni și s'a făcut gaură în cer. Acești ocârmuitori erau ficiori de boeri mari bine văzuți la Curte și la Consulat; cine se puteà atinge de dânșii?

Aceste principiuri m'au impresionat într'atâta încât simțindu-mă în neputință de a primì ospilitatea ce-mi oferise, și făcându-mă că uitasem că a doua zi trebuia negreșit să fiu de

dimineaţă la Focşani, l'am rugat să facă bine să-mi procure cât mai neîntârziat cai de poştie trebuincioşi şi cu toate stăruinţele ce mi-a mai făcut, ca să rămâi de noapte la dânsul am plecat şi mi-am urmat drumul mai'înainte.

Nemulţumirea în toate straturile societăţii începând, de la clasele cele mai de jos până la cele mai înalte erau la culme; lumea care luase în serios discursurile din Cameră ale opozanţilor ce se întreceau în elocinţă spre a biciui abuzurile şi arbitrarităţile, dar care în fond nu tindeau decât la răsturnarea lui Vodă Ghica, nu trecu mult timp după numirea lui Vodă Bibescu, şi văzu cât fusese de amăgită în speranţele ei de îndreptarea lucrurilor. In adevăr abuzurile şi nedreptăţile urmau ca şi pe trecut, ba încă mai cu prisos, pentru că noul personal chemat a înlocui pe cel vechi, intră în administraţie şi în magistratură flămând. Dar cine îndrăzneà să zică ceva? Presă nu se pomenea. Erà singura gazetă a lui Carcaleki care nu scria decât ceeace i se poruncea de guvern; spionajul erà organizat pe o scară mare, acel care ar fi avut curajul să critice vreun act al guvernului, erà taxat de revoluţionar şi persecutat în toate interesele sale. Nu puţini din Ialomiţeni şi din Olteni care îndrăzniseră să reclame în contra ocârmuitorilor, despre care vorbim mai sus, s'au văzut în urmă expuşi la feluri de persecuţiuni. Cu toate aceasta Vodă Bibescu, după suirea sa pe tron, nu lipsea nici o ocaziune adresându-se către funcţionari mari şi mici să le dea poveţele cele mai bune şi să le zică cu multă elocinţă că sub domnia sa, legea singură va domni în ţară. că va pedepsi cu severitate pe abuzatori, şi va recompensa pe cei oneşti. Toate discursurile acestea, precum şi cele ce fuseseră ţinute în Cameră, rămâneau ca glume şi abuzatorii erau recompensaţi ca ocârmuitorii de mai sus. şi biata lume î-şi făceà întrebarea la ce a servit schimbarea de Domn? In mijlocul astei stări de lucruri, Vodă Bibescu se mulţumeà cu onorurile şi cu foloasele ce-i procura domnia; el se preocupa cu deosebire de ceremonialul şi de etichetele a introduce la curte, ceremonial şi etichete puţin în raport cu tradiţiunile ţărei şi numai puţin încă cu poziţiunea personală ce avusese până în ajunul domniei, dar aceste preocupaţii, dealtminterea foarte

inofensive nu făceau decât să procure felurimi de glume în societatea bucureşteană.

Aceasta erà trista stare în care se afla ţara la acea epocă. Afară de boierimea care se bucura de toate privelegiurile şi erà protegiată în afacerile ei de Domn şi de Consulul rusesc. De aci încolo societatea întreagă suferea în tăcere în toate interesele sale, plângerile ei nefiind ascultate de nimeni şi se resemna neputând face nimic. Tinerimea cultă, deosebit de partea ce luà la aceste suferinţe materiale, şi la care nu putea sta indiferentă, se simţea umilită şi atinsă în sentimentele ei naţionale.

Ingrijită şi necontenit preocupată de viitor, ea formase, încă de mai mulţi ani, o societate numită literară care în fond era politică; o mişcare spre a scăpà ţara de guvernământul consular rusesc se pregăteà cu multă stăruinţă, nu aşteptà decât o ocaziune favorabilă pentru a o executà. In această societate se aflau fraţii Brătieni, Dumitru şi Iancu, fraţii Goleşti, fraţii Bălceşti, C. A. Rosseti, Iancu Ghica, Eliad, Maior Tell, Magheru, fraţii Cretzuleşti, maiorul Voinescu, Bolintineanu, Căpitanul Pleşoianu, Cesar Boliac, şi câţiva alţii. Intre dânşii existà cea mai secretă înţelegere; scopul societăţei erà dobândirea autonomiei ţărei, înlocuirea Regulamentului Organic cu o constituţiune în raport cu ideile secolului, adică desfiinţarea privilegiilor, emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor, combaterea prin toate mijloacele à corupţiunii şi a nedreptăţilor; iar în privinţa relaţiunilor exterioare, respectarea vechilor tractate cu Turcia, ca putere suzerană şi încetarea protectoratului exclusiv al Rusiei. Acĭ se mărgineau aspiraţiunile partidului naţional şi în numele acestor principii s'a făcut la 1848 Iunie, proclamaţia capilor revoluţiunei.

Indată ce fu cunoscută la noi revoluţiunea din Paris la Fevruarie 1848, urmată treptat mai în toate capitalele occidentale, partidul naţional se puse cu multă activitate pe lucru, totul fu combinat şi regulat între capii mişcărei, şi la începutul lui Iunie acelaş an ea izbucnì mai întâiu la localitatea numită Islaz, 9 Iunie, în Oltenia, şi pe urmă la Bucureşti la 11 Iunie. Patrioţii români nu avură decât a da

semnalul și lumea pretutindeni în București ca prin judeţe fu cu miile în picioare; principiurile Constituţiei pătrunseseră în toate clasele societăţei; ele găseau cele mai mari simpatii în toată ţara; neguţătorii de la mic până la mare meseriaşi, impiegaţi, ţărani într'un cuvânt, obştia întreagă aştepta cu nerăbdare schimbarea nesuferită a situaţiei; nu rămăseseră ca partizani ai odiosului regim decât o sumă de boieri, greci mai mult, deprinşi din copilărie cu vechile obiceiuri arbitrare, aspiranţi pe lângă Consulul rusesc la Domnie, la boierii şi la alte favoruri.

Două trei zile până a nu izbucni mişcarea în Bucureşti, unii din capii mişcărei crezură că vor putea îndupleca pe Vodă Bibescu să consimtă a lua iniţiativa reformelor la care aspira ţara, se adresară la dânsul şi ii expuseră cu francheţă atât trista situaţie a ţărei cât şi dorinţa ei unanimă de a scăpa de dânsa. Vodă Bibescu nu vru să dea cea mai mică atenţiune la propunerile acelor bărbaţi, îi concedia cu asprime şi de a doua zi poliţia îndoi măsurile de rigoare şi se făcură o mulţime de arestări.

Situaţia in Moldova era aceiaşi ca în Ţara Românească; aceleaşi rele apăsau pe ţară, cu deosebire acolo suferinţele erau şi mai mari pentru că Vodă Sturza era un om hrăpitor peste măsură, de o mare cruzime şi străin cu totul de ţara sa. Acolo ca şi aici partidul naţional, îngrijat şi preocupat de mijloacele a pune capăt la aceiaşi tristă situaţiune se adresă la Vodă Sturza cu petiţiune intr'un mod formal; în acea petiţiune ei expuneau starea ţărei, îi arătau îmbunătăţirile de introdus în ea. Vodă Sturza, primi cu blândeţe propunerile petiţionarilor, promise că se va chibzui şi peste noapte trimise sbirii lui ce-i avea pregătiţi din vreme, puse mâna pe cei mai mulţi din tinerii patrioţi, îi maltrată ca pe nişte criminali, închise pe unii iar pe alţii îi trecu Dunărea şi-i dete pe mâna Turcilor. Aceste crude violenţe din partea lui Vodă Sturza în contra patrioţilor români cari asvârliţi peste Dunăre ajunseră la Constantinopol, se puseră în contact cu miniştri turci cu ambasadorii englezi şi francezi şi le expuseră situaţia ţărei precum şi nemulţumirile manifestate in Ţara Românească în public şi în Cameră; au

provocat din partea Porței, trimiterea, în luna Maiu 1848, a unui comisar extraordinar Talat Efendi spre a examinà cele ce se petreceau în provinciile noastre. Rusia însă luând în cunoștința de această hotărâre din partea Porței, nu vru ca Turchia singură să aibă la București și la Iași comisarul sau însărcinat cu o asemenea misiune și pretinse ca și ea să-și aibă reprezentantul său extraordinar într'această împrejurare; se înțelege că aceasta nu-i convenea; desemnă dar pe generalul Duhamel cu această misiune și-l trimise în țară.

Talat Efendi viind în București se puse în relațiuni cu partidul național care-și manifestă tot atașamentul pentru puterea suzerană, se arătă foarte favorabil dorințelor exprimate de Români, se mărginì a le da speranțe despre bunavoință a Porței și plecă la Iași. Generalul Duhamel din parte-i se puse în contact cu reacționarii, partizanii regimului, care nu făceau decât să-i denunțe partidul național ca revoluționar. In mijlocul acestor împrejurări Vodă Bibescu care vedeà tendințele publicului, se aflà în cea mai mare agitație și se pregăteà a luà măsurile cele mai energice spre a nabușì orice mișcare ce s'ar putea produce din partea partidului național, alergà la cazarme ca să pipăe spiritul milițieì, îi ținù discursuri și o încurajă la rezistență în contra oricui ar căutà să aducă discordie și anarhie în oraș; încercă însă mare rezervă din partea miliției și văzù cu îngrijire că nu puteà pune mult temei pe dânsa, atât de mult pătrunsese în țară nemulțumirea de starea lucrurilor. In mijlocul acestor pregătiri Vodă Bibescu primește prin ștafetă știrea despre proclamația revoluțiunei la Islaz în Valachia mică la 9 Iunie unde se aflà Ștefan Golescu, Maior Tell, Căpitan Pleșoianu, Heliad, și alții, dă cârmuitorilor ordinele cele mai severe în contra lor, dar ordinele rămân neexecutate, toate autoritățile civile și militare împreună cu țăranii plini de entuziasm fraternizează cu revoluționarii.

In București câtevà zile înaintea memorabilei zi de 11 Iunie, cu tot secretul păstrat de membrii comitetului executiv al revoluției, mișcările misterioase ale conjuraților făcuseră a se răspândi zvonul izbucnirei revoluției. Tot orașul neputând cunoaște care-i va fi rezultatul erà foarte îngrijat,

şi poliţia mai făcù o mulţime de arestări, când în ziua de 11 Iunie un tânăr Niţă, nepot lui Magheru, iniţiat în toate secretele, se urcă în mijlocul târgului pe un scaun, citeşte Constituţiunea ce fusese proclamată la Islaz şi îndeamnă lumea, ce se adunase din toate părţile acolo să meargă la Palat ca să mulţumească lui Vodă Bibescu pentrucă, după cum afirmà el, primise Constituţiunea. La moment chiar lumea plină de entuziasm şi de bucurie la această ştire, porni la Palat, escaladă zidurile curţei (casa Brâncoveanului astăzi dărâmată, din poalele Mitropoliei) deschise porţile şi năvăli în curte unde se aflau două companii de soldaţi care steteau neclintiţi de la locul lor. Se poate zice că într'o clipă de ochi astă ştire se răspàndì în tot oraşul care fu în picioare şi alergă plin de bucurie să vază cu ochii la Palatul Domnesc ceeace i se spuneà; uliţele de prin prejurul Palatului, dealul Mitropoliei tot erà plin de lume. In acel moment membrii Comitetului executiv ce se aflau la Bucureşti, Nicolae Golescu, C. A. Rosetti, Boliac urmaţi de câţiva alţii intrară în apartamentul lui Vodă Bibescu, şi-i cerură a primì şi subscrie Constituţia. Vodă Bibescu sub impresiunea faptelor petrecute până acì şi la vederea, după ferestrele apartamentelor sale, mişcărei întregului popor, fără ca soldaţii să se mişte de la locul lor, rămase încremenit, subscrise cu mare necaz Constituţiunea, şi primi numirea Ministerului desemnat prin aclamaţiune de popor compus din Nicolae Golescu, I. Heliade Rădulescu, Maior Tell, Magheru tatăl, şi C. A. Rosetti prefect de poliţie. S'a presupus că Vodă Bibescu, văzând atunci unanima voinţă a poporului, ar fi avut un moment gàndul să rămâie ca Domn şi să conducă revoluţia, dar că în urmă temându-se de Ruşi a renunţat la această idee şi după trei zile a abdicat şi a plecat la Hermannstadt împreună cu favoritul său Ministru Alecu Villara, rău văzut de lumea întreagă pentru arbitrarităţile şi abuzurile lui.

Guvernul provizoriu mai tot acelaş lăsat de Vodă Bibescu, îndată după plecarea sa din ţară cel dintâi act ce făcù fu de a comunicà Cabinetului Europei abdicarea Domnului şi conducerea administraţiei ţărei până la noi dispo-

ziţii de către acest guvern; totdeodată declară într'un mod solemn Turchiei continuarea relaţiilor cu dânsa ca putere suzerană, punerea ţărei sub garanţia puterilor celor mari ale Europei, înlăturarea protectoratului exclusiv al Rusiei, şi în sfârşit autonomia ţărei în privinţa administraţiei interioare.

Impresiunea făcută asupra Turchiei de mişcarea Românilor şi de declaraţiunea guvernului provizoriù fu din cele mai bune: Suzeranitatea ei fiind neatinsă şi respectată, Turchia văzù cu mulţumire dorinţa Românilor de a eşi de sub protectoratul exclusiv al Rusiei şi cu modul acesta sperà să scape de necontenitele supărări ce aveà din partea ambasadorului rusesc la Constantinopol în privinţa Principatelor ce la rândul ei încet, încet vrea să i le răpească. Dintre puterile cele mari, Englitera singură ne susţinea pe faţă. Consulul general al ei Colquon, după mai mulţi ani petrecuţi în Ţara Românească, devenise un adevărat filo-român: Celelalte puteri stau în rezervă fără a se pronunţà.

Trei luni aproape trecuseră dela instalarea noului regim, fără ca cineva să aibă a se plânge de vreo persecuţiune sau de vreo nedreptate din parte-i. Ordinul public şi liniştea domnea în ţara întreagă.

Partidul reacţionar, sau rusesc, nu încetà însă intrigele sale; reclamà necontenit la Petersburg şi la Constantinopol către ambasadorul Rusesc, răspândea în Bucureşti felurimi de nuvele falşe ca să descurajeze guvernul şi partidul naţional; a avut chiar recurs la o contra revoluţiune care n'a putut ţine nici 24 ore şi cu toate că autorii ei au fost cauza de vărsare de sânge şi fapta lor meritò toată severitatea guvernului, au fost lăsaţi nesupăraţi în dispreţul poporului întreg.

In intervalul acesta Rusia concentrà mereu trupele sale la frontieră; dar în criticile împrejurări în care se aflà atunci mai toată Europa, mişcări la Paris, la Bruxelles; la Berlin şi la Viena, revoluţia în Ungaria, şi cu toate chemările ce i le făceà partidul reacţionar, nu îndrăznea să intre în ţară, sta în nehotărâre la frontieră, şi da ordine şi contra ordine trupelor. Intr'un rând, în urma unui din acestea ordine, armata

a intrat în Moldova, dar în urma protestărei Turchiei susţinută de Franţa şi de Englitera, s'a văzut silită să se retragă aruncându-se vina trecerii frontierei asupra generalului comandant care s'a sinucis în urma acestei împrejurări.

In această situaţiune Rusia se mărginea a-şi concentra toate puterile diplomatice la Constantinopol, căută prin ameninţări şi prin tot felul de mijloace să puie înainte pe Turchìa ca să ia dânsa iniţiativa să ocupe ţara prin armată şi să răstoarne guvernul revoluţionar, care a avut îndrăsneală a se pune contra puterei sale.

Turchia însă care după cum o spuserăm mai sus nu văzuse de loc cu ochi răi mişcarea Românilor, nu se puteà îndupleca a comite un act care, după toate celelalte, îi displăceà foarte mult şi da bune speranţe lui Iancu Ghika care după cererea sa înainte de a izbucnì mişcarea noastră fusese trimes la Constantinopol pentru a atrage guvernul turcesc în favorul revoluţiei. El în urmă a fost numit Bey de Samos.

Lucrurile păreau a merge după dorinţa guvernului naţional. Suleiman Paşa trimis de Poartă ca comisar extraordinar la Bucureşti cu instrucţiuni poate în aparenţă numai a răsturnà guvernul şi a restabilì regimul cel vechiu, se arătă la început ostil guvernului provizoriu, favorabil reacţionarilor cărora le dete multe făgădueli; în urmă însă declară la toţi că puindu-se în contact cu guvernul şi cu partidul naţional şi luând cunoştinţă mai de aproape de lucruri şi de oameni, se vedeà amăgit de partidul opus care-i prezintase lucrurile cu totul altfel decât după cum le constatà. Nu se sfià a zice că găseşte guvernul provizoriu compus din oameni paşnici iar nu cu idei răsvrătitoare, după cum i se spusese, şi devotaţi puterei suzerane în care î-şi pusese toată încrederea. Astfel comisarul extraordinar turcesc se puse în relaţiuni cu guvernul provizoriu şi cerù numai să schimbe titlul de guvern provizoriu în acela de Locotenenţă Domnească. Deşi această schimbare de numire fu combătută cu înverşunarea de un grup radical ce se rupsese din partidul naţional, în capul căruia erau: C. A. Rosetti, N. Bălcescu şi alţii. Bărbaţii însă din care erà compus guvernul: Golescu, Heliad Rădulescu şi Tell, judecând lucrurile dintr'un

spirit de conciliaţie şi cu sânge rece, primì noua denumire de Locotenenţă Domnească. Suleiman Paşa din parte-i promise să propue Porţei aprobarea Constituţiunei, şi invită Consulii puterilor străine a se pune în relaţii oficiale cu Locotenţa Domnească. Unii din Consuli nu regretară lipsa acelui rusesc care nu lăsà nici o ocaziune de a se considera mai presus de ceilalţi colegi ai lui. In mijlocul a tot felul de greutăţi şi de piedici ce guvernul întâmpina la tot pasul, din partea reacţionarilor instigaţi de Rusia, el desfăşurà cea mai mare activitate în administraţia ţărei pentru ca lucrurile să-şi urmeze cursul normal. Tot într'o vreme în vedere chemărei unei adunări legislative, întocmise mai multe comisiuni ca să elaboreze proecte de legi în raport cu principiurile emise în Constituţiune: am păstrat două invitaţii ce Locotenenţa Domnească adresa la diferite persoane spre a conclura în aceste comisiuni.

Deosebit de aceasta, guvernul provizoriu convocase o comisiune mixtă compusă de proprietari şi de ţărani spre a se ocupà de relaţiile între dânşii. Discuţiunile însă devenind foarte violente în sânul acestei comisiuni, Locotenenţa Domnească fu silită să o concedieze. S'a văzut mai târziu peste vreo 14 — 15 ani, în epoca regenerărei noastre, cât de spinoasă erà această chestiune şi la ce lupte crâncene a dat ea naştere în Camerile de atunci, între priviligiaţi şi liberali şi Dumnezeu ştie câţi ani ar mai fi durat încă această chestiune. A trebuit lovitura de stat dela 1864 ca să puie un capăt acestei grele chestiuni şi soluţiunea ce i s'a dat n'a fost din cele mai rele.

Văzurăm mai sus care erà situaţia ţărei după aproape trei luni dela instituirea guvernului provizor. Pela luna lui August, Rusia pierzând răbdarea, în urma tutulor mijloacelor ce întrebuinţase pe lângă Poartă până atunci ca s'o silească să doboare regimul implantat în Ţara Românească, însărcină pe ambasadorul său la Constantinopol să comunice Porţei sub formă de ultimatum o notă prin care ameninţà Turchia cu declaraţie de război, dacă nu va consimţì să recheme îndată pe Suleiman Paşa, să ocupe ţara şi să doboare guvernul revoluţionar. Ambasadorul rusesc comunicând Porţei

zisa notă, se întemeià tot odată pe necontenitele reclamaţii adresate Rusiei din partea reacţionarilor care îi cereau ocuparea ţărei de armata rusească şi restabilirea guvernului după Regulamentul Organic. Turchia cu toată politica ce urmase până aci faţă cu ţara, plecă capul înaintea violenţei şi se supuse la toate cererile Rusiei.

Dar să nu criticăm biata Turchie căzută în complectă neputinţă şi fără vreun sprijin din partea vreuneia din puterile Europei care se aflau atunci în cea mai critică poziţiune. Ele vedeau bine cele ce se petreceau; dar preocupate în interiorul lor, nu puteau face nimic. Asemenea violenţe exersate de către Rusia asupra Turchiei mai de după la începutul secolului, puseră la grijă Franţa şi Englitera despre viitorul Europei şi, după ce întrebuinţară toate mijloacele diplomatice pentru a pune o stavilă acestei porniri sistematice din partea Rusiei dela 1853—54, (o lipsă)...

Indată dar, după somaţiunea ce i se făcù, Turcia rechemă pe Suleiman Paşa, dete ordine lui Omer Paşa ce se aflà cu armata la Rusciuk să treacă Dunărea şi să ocupe ţara; numeà comisar extraordinar în locul lui Suleiman Paşa pe Fuad Effendi (mai târziu Fuad Paşa şi mare vizir), şi-i dete ca secretar pe Rusten Bey (numit mai pe urmă ambasador la Londra unde a şi murit în anul trecut). In acelaş timp armata rusească sub comanda generalului Lüders, treceà frontiera şi ocupà ţara. Omer Paşa intrà cu armata sa în ţară; înaintà foarte încet spre Bucureşti însoţit de Fuad Effendi şi de comisarul extraordinar rusesc, generalul Duhamel, care veneà de a doua oară în ţară, dar de data asta el dictà ceea ce aveà de făcut comisarului turcesc. Armata se oprì vreo două zile la Sinteşti, câţi va kilometri de Bucureşti şi păreà că nu îndrăsneà să intre în Bucureşti. In acest interval însă, intrigele reacţionarilor nu încetau în Bucureşti; ei întrebuinţau felurimi de mijloace indirecte pe lângă membrii guvernului ca să-i facă să se retragă de sinele dela putere spre a evità complicaţiuni ce puteau izvorà prin stăruinţa lor la guvern.

In Bucureşti lumea care nu puteà crede că Turchia, în urma recunoaşterei Locotenenţei domnesti de către Suleiman

Paşa, comisarul ei extraordinar, va fi atât de lipsită de demnitate ca să vie să dărâme ceea ce aprobase, şi să restabilească starea de lucruri în contra căreia se resculase, când a aflat că armata turcească vine însoţită de un comisar rus, erà în cea mai mare grijă şi fierbere; oraşul întreg erà în picioare şi mii de ţărani de prin judeţele vecine veniseră, şi cu toţii au pornit la Sinteşti înaintea comisarului Fuad Effendi şi a lui Omer Paşa ca să-i roage să nu intre cu armata turcească în Bucureşti, să nu comită un act atât de nepomenit. Ei surzì la rugămintele norodului, n'au vrut să primească pe nimeni, nici chiar pe membrul Locotenenţei domneşti, Nicolae Golescu şi au înaintat spre oraş, iar la 11 Septembrie au tăbărât pe platoul Cotrocenilor şi s'au aşezat în corturi. D'acolo Fuad Effendi a invitat prin Mitropolit pe boierii şi notabilii capitalei ca să vie la cortul unde se aflà ca să le comunice ordinile sultanului

La 13 Septembrie de dimineaţă se poate zice că tot oraşul Bucureşti erà pe câmpia Cotrocenilor şi aşteptà în cea mai mare neodihnă şi grijă să auză comunicaţia lui Fuad Paşa. Mai toate căpeteniile reacţionarilor veniseră la cortul comisarului turcesc, unde pătrunseră mai mulţi membrii din partidul naţional. Fuad Paşa dă citire firmanului prin care se desfiinţa locotenenţa domnească, se numea Caimacan provisoriu Costache Cantacuzino şi se făcea cunoscută ocuparea ţărei de armata ruso-turcă. Indignaţi toţi, câţi ne aflam acolo din partidul naţional, protestarăm din toate puterile noastre şi cerurăm comisarului turcesc să intervie la Poartă ca să nu comită o asemenea violenţă. Fuad Paşa răspunse că el nu poate de cât să esecute firmanul, adaogă că cei ce se supuneau sultanului să-l urmeze şi se retrase din cort împreună cu Omer Paşa înconjuraţi de reacţionarii triumfători. In acelaş moment după un semnal dat de Omer Paşa, cortul fu înconjurat de soldaţi şi toţi câţi rămăsese înăuntru furăm opriţi a eşi afară. Tocmai pe seară când începuse a înoptà furăm conduşi între baionete în curtea bisericii Cotroceni unde, sub corturi ce ne pregătiseră, petrecurăm toată noaptea în frig şi nemâncaţi încă de dimineaţă de când plecaserăm de acasă. La fiecare cort erau câte doi

soldaţi ce ne păziau şi nimului de afară nu-i erà permis să intre în curtea mânăstirei. Peste zi când ne aflam tot închişi în cort auzeam detunături de tunuri în Bucureşti. Erà luptà din dealul Spirei a pompierilor noştri care subt comanda căpitanului Zăgănescu (colonelul Zăgănescu mort de curând la vâstră de vreo 90 de ani) alergând ca să intre în cazarma din deal şi fiind întâmpinaţi prin focuri de către Turci care intrau cu tunurile lor în oraş, ei într'o clipă de ochi au întors tunurile cu gura către infanteria turcească le-a dat foc şi nu puţini soldaţi turci fură omorâţi. Până acum câţi va ani se vedeau pe uliţile Bucureştilor dintre acei bravi pompieri sluţiţi şi cred că tot mai sânt dintre dânşii care trăesc. In mijlocul acestor nenorociri, membrii Locotenenţei domneşti, consternaţi de schimbarea conduitei Turcilor şi îngrijoraţi, luase mai multe măsuri pentru a menţine liniştea în oraş. Intre altele, spre a evità vreun conflict ce s'ar fi putut iscà între miliţia garnizoanei şi armata turcească, pornise cea mai mare parte dintrînsa în Valahia mică, stà în permanenţă la palatul administrativ şi tocmai a doua zi după ce o companie de soldaţi turceşti a venit să ocupe palatul iei au subscris o protestaţie şi s'au retras, mergând unii în Transilvania, iar alţii între care Nicolae Golescu la Constantinopol.

La Cotroceni, noi după urâta noapte ce-am petrecut sub corturi, am fost a doua zi urcaţi în apartamentele de sus cu desăvârşire nemobilate şi s'a permis a ni se aduce după la casele noastre de mâncare şi cele trebuincioase spre a nu ne culca pe scânduri goale. Peste zi Rusten Bey însoţit de un trimis din partea Căimăcămiei (colonel Voinescu din partidul reacţionar pe cât îmi aduc aminte) vin la Cotroceni ne cheamă pe câte unul, unul, şi după o listă ce avea în mână referându-se la trimisul Caimăcămiei care ne cunoştea pe toţi, pe unii, între care şi fiul caimacanului Iancu Cantacuzino i-a pus în libertate iar pe ceilalţi ne-a lăsat tot închişi fără a puteà comunicà cu nimeni de afară nici chiar cu rudele; dintr'aceştia, pe cât îmi aduc aminte erau maiorul J. Voinescu, cumnatul meu, Grigore Filipescu, J. C. Brătianu, Iancu Creţeanu, Grigore Zossima, Grigore

Grădişteanu, Cezar Boliac, N. Bălcescu, Vasile Maniu membru actual al Academiei şi alţii. Uitam pe Aristia profesor de limba elenă, filo-român în toată puterea cuvântului.

El fusese unul din membrii cei mai distinşi ai societăţei filarmonice formată pe la anul 1834 de Colonelul Câmpineanu. Seara Aristia se punea de ne recità declamând pe Mahomet a lui Voltaire tradus în versuri de Heliad Rădulescu şi alte poesii tot de a lui Heliad; ne recità asemenea mai multe poesii şi traduceri de a le lui între altele pe Homer, războiul Troiei şi Saul de Alfieri, iar ofiţerul turc, şeful companiei sta la uşa salonului încremenit de modul cum petreceam noi. Tot timpul cât am stat închişi, Bucureştenii spre a-şi manifesta simpatiile lor pentru noi, ne trimeteau felurimi de lucruri de mâncare, dulceţuri, vinuri străine, mezeluri şi altele, astfel că, atunci când am eşit de acolo, am lăsat o mulţime de proviziuni companiei turceşti care ne păzeà. După trei zile de închisoare, Rusten Bey a venit de iznoavă la Cotroceni şi după o listă ce aveà iarăşi în mână, pe unii din noi i-a liberat îndată, iar pe alţii i-a pornit subt escortă la Giurgiu, unde i-a îmbărcat în caice, i-a ţinut pe Dunăre subt pază vre-o 15 zile şi la urmă le-a dat drumul, internând pe unii din dânşii la Brusa. In acelaş timp se publica in *Buletinul Oficial* decretul următor; (o lipsă).

Intre cei liberaţi am fost şi eu după stăruinţa fiului Caimacamului care petrecuse cea dintâiu noapte în acelaş cort cu mine. Am fost însă destituit din postul de medic primar ce-l ocupam la spitalul Pantelimon, destinat atunci ca spital de bătrâni şi de bolnavi de boale cronice.

Astfel a luat sfârşit mişcarea noastră dela 1848. Ea n'a fost un act izolat al unui partid setos de putere, nici a unei coterii, precum am avut exemple mai târziu, ea a fost expresiunea de idei şi de principiuri serioase din partea întregului popor in urma unor lungi suferinţe. Aceste idei şi principiuri năbuşite deocamdată, au răsărit şi au triumfat peste câţiva ani. in urma răsboiului Crimeei, cu mai multă putere; deocamdată toţi membrii revoluţiei s'au risipit, unii prin Transilvania, alţii in Turchia, alţii la Paris, iar alţii au

rămas în ţară persecutaţi în toate felurile. Eu care fuseĭ pus în libertate de la Cotroceni, precum o zisei mai sus, n'am putut sta mult timp în Bucureşti; reacţionarii neputându-se împăcà cu punerea mea în libertate, au stăruit pe lângă Duhamel ca să fiu arestat şi închis; prevenit însă la timp de unii din amicii mei, şi neavând a face plăcerea inamicilor, m'am adresat filo-românului Consul general al Engliterei Colquoun, cu care mă aflam în intimitate şi am luat un paşaport ca supus englez sub numele de Govelli din insulele Ioniene şi am plecat împreună cu nevasta mea şi cu o mătuşă a nevestei mele, care mai la urmă s'a măritat cu D. Thermin Consul prusian la Iaşi. La Brăila consulul englez Cuningham, prevenit de Colquoun despre venirea mea acolo, ne-a luat cu dânsul la Galaţi, unde ne-a îmbarcat în aceiaşi seară pe un vapor Loyd. Căimăcămia însă aflând despre plecarea mea din Bucureşti câteva ore în urmă, a trimes ordin prin ştafetă ocărmuirei din Brăila ca să mă întoarcă înapoi. Eu însă eram pe drum cu Cuningham între Brăila şi Galaţi.

La Constantinopol îndată ce am ajuns, m'am dus la Therapia la Lord Radcliff ambasadorul englez, cărui eram recomandat de Colquoun. Cel dintâi cuvânt al ambasadorului a fost să-mi zică să nu stau nici o zi în Constantinopol pentru că Turcii sub presiunea Rusiei dau goană revoluţionarilor români pe cari i-au internat la Brussa; că el însuşi în termenii în care se află cu guvernul turcesc, nu ştie ce să facă de azi până mâine şi că are vaporul său gata spre a plecà din Constantinopol, dând bandiera jos. Mă întorsei dar îndată la Hotel unde coborâsem la Pera şi trimisei pe un comisionar să-mi vizeze paşaportul la poliţie. Comisionarul se întoarse şi-mi spuse că nu vor să-mi vizeze paşaportul şi cereau ca să mă duc chiar eu la poliţie, ceea ce nu se obicinuià cu străinii: mă dusei la biuroul paşapoartelor unde erà un levantin care mă întrebă în franţuzeşte care e numele meu, ii răspunsei că este scris în paşaport. El îmi zise că ştie cine sunt şi că nu poate să-mi vizeze paşaportul, atunci îi ripostai că dacă ştie cine sunt pentru ce mă mai întreabă, îi întorsei spatele şi mă dusei deadreptul

la Theraphia la Lord Radcliff. El când auzi cele petrecute la poliţie deveni furios, chemă pe dragomanul ambasadei Pisani, îi dete ordin că la minut să se ducă să-mi aducă paşaportul meu vizat, şi temându-se să nu mi se întâmple vreun desagrament întorcându-mă la hotel, mă reţinù până la întoarcerea dragomanului Pisani cu paşaportul vizat. A doua zi am plecat cu vaporul la Marsilia; pe acelaş vapor se aflà Kioprasli paşa, care mergea ca ambasador al Turchiei la Londra şi căruia îi fusesem recomandat de Lord Radcliff. El îşi făcuse studiile la Paris şi se vedeà că nu-şi pierduse timpul; pe atunci vapoarele de la Constantinopol la Marsilia puneau 11 zile, iar nu 5 ca astăzi. In tot lungul călătoriei noastre nu lipseà să-mi exprime tot necazul ce simţeà în privinţa politicei ce Turchia se vedeà silită de împrejurări să urmeze. La Marsilia am făcut carantină 3 zile pe care le-am petrecut în mare parte împreună jucând şach; am avut ocaziunea în urmă cât am stat în Paris, să-l văz şi în două rânduri la Londra. La Paris am găsit dintre compatrioţii noştrii exilaţi; aveau adunări împreună, discutau cele petrecute şi ce aveam de făcut de aci încolo; Desbinarea însă ce se manifestà în sânul partidului naţional la Bucureşti, în cele din urmă erà mult mai pronunţată aci. Contactul unora dintre compatrioţii noştrii, Dumitru Brătianu, C. A. Rosetti şi doi trei alţii, cu emigraţii grămădiţi atunci la Paris: Polonezi, Italieni, Unguri cu idei de radicalism exagerat, nu puţină înrăurire a avut asupra lor. Reintraţi din exil în ţară pe la 1857, au crezut nu numai să păstreze, dar să propovăduiască acele idei, ceea ce mai târziu a avut rele resultate.

Cu toate acestea, trebuie să constatăm că relaţiunile în care s'a pus emigraţii noştrii cu oameni de stat ai Franţei şi ai Engliterei a servit ţării mai târziu într'un mod foarte eficace.

Pe la Martie 1849, isprăvind banii ce luasem cu mine şi neprimind alţii din ţară, m'am întors cu nevastă-mea şi cu d-ra Caracaş la Constantinopol, unde după recomandaţia ce-mi dedese Kioprasli paşa către Ali paşa marele vizir, am fost îndată numit medic şef al cazărmei militare Ku-

lely, pe coasta asiatică a Bosforului, aveam subt mine două ajutoare, un Turc şi un Grec, care-şi făcuse studiile la şcoala de medicină din Constantinopol.

Dorul ţărei pedeoparte, sănătatea pe de altă parte, clima Constantinopului ne priindu-mi, am demisionat peste vreo cinci luni şi m'am întors în ţara pe la Iulie 1849.

Ţara erà ocupată de armatele ruseşti şi turceşti şi se poate zice fără exageraţie. că erà administrată de Rusia prin generalul Lüders, generalul Duhamel şi Consulul Haltzinsky care înlocuise pe Kotzebue. Vodă Stirbey erà numai de nume Domn, ridicat la tron pe termen de 7 ani prin Convenţiunea încheiată la Balta-Liman, între Rusia şi Turchia în urma evenimentelor din 1848, la Mai 1849. N'a fost domn ca să sufere mai multe umilinţi din partea Rusiei. Administraţia ţărei erà condusă de consulul rusesc Haltzinsky, om bolnăvicios şi foarte nervos; el dictà tot în ţara prin creatura lui, Ioanidi, director general al Ministerului de interne. Ioanidi erà fac-totum. Rusia spre a pedepsi pe Români care îndrăsniseră a se revoltà în contra ei, prin convenţiunea de la Balta-Liman, suspendase alegerea Domnului de către ţară şi obşteasca adunare, înlocuind-o cu un divan compus de vreo 12 boieri mari, cu care Domnul erà presupus a administrà ţara şi a legiferà.

Unul din cele dintâi acte ale lui Vodă Stirbey pentru a se conformà ordinelor Rusiei, a fost dezarmarea ţărei. Ordinele cele mai severe au fost date spre acest sfârşit, s'au cărat în Bucureşti de prin toate judeţele armele şi s'au grămădit parte în hanul lui Constandin Vodă, parte la Cotroceni. Ioanidi care fusese însărcinat cu această operaţie, a ales mai întâi dintre arme, pe cele mai bune, dintre care unele prezintau un interes istoric fiindcă aparţinuseră unor persoane cari au jucat după vremi un rol însemnat în ţară, altele aduse de prin orient, Damask, se deosebeau prin luxul şi incrustaţiunile cu pietre preţioase precum se făceau armele în vechime în acele părţi ale Turciei; a păstrat unele pentru dânsul, altele le-a împărţit pe la amici şi cunoştinţe iar toate celelalte le-a dat foc vânzând fierul la fierari.

Ii plăceà se facă dese inspecţiuni pe la Tribunaluri.

In una din aceste inspecţiuni la Râmnicul-Vâlcei, găsind o mare destrăbălare în cancelaria Tribunalului, a apostrofat pe unul din judecători cu cuvintele: „sunteţi nişte păcătoşi"; judecătorul înclinindu-se până la pământ răspunse: „păcătoşi Maria-Ta", exemplul de demoralizaţia în care se aflau funcţionarii şi exemplu de modul cu care Domnul tratà pe un magistrat. Intre altele o dispoziţie bună ce a luat, a fost sporirea şi organizarea într'un mod regulat a grănicerilor despre munte şi despre Dunăre, precum şi a Dorobanţilor după la supt-ocârmuiri, până atunci foarte neregulaţi. Ei au fost întocmiţi în permanenţă făcând serviciul lor cu schimbul şi li s'au dat arme dela stat, spre uşurinţa lor, însă pentru datoria ce li se impuneà, au fost scutiţi de claca de 24 zile ce erau datori după lege a face în natură, îndatorându-se a le plăti în bani cu o plată fixată de lege atât pentru ziua cu braţele cât şi pentru aceia cu carul. Ţăranii au rămas mulţumiţi pentru că s'au văzut scăpaţi de o muncă silită, şi de abusurile prin care, în loc de 24 zile, făceau poate îndoit. Dacă Vodă Bibescu erà un bun orator, fratesău Vodă Stirbey, erà un bun administrator al statului, dar nu mai puţin al averei sale.

In dorinţa de a înmulţi boierimea mică, Stirbey a împărţit pităriile şi serdăriile cu duiumu, cele mai mici ranguri de boierie; mai mulţi brutari, măcelari, arendaşi, neguţători mari şi mici, care prin boierie dobândeau mai multe privilegiuiri, au alergat şi prin feluri de mijloace s'au făcut pitari şi sărdari. I-mi aduc aminte în astă privinţă despre un lucru care a produs un mare râs într'un salon.

Rangurile se dau prin Postelnic, Ministru trebilor din afară. Postelnicul în activitate de atunci aveà la dânsul mai în toate serile adunări de joc de cărţi; salonul lui erà împodobit în toate colţurile cu ceasoarnice de masă, mai mult sau mai puţin frumoase, şi regulate aşà de bine că toate sunau orele deodată; într'o seară unul din jucători foarte supărat pentru că nu-i mergeà jocu şi pierdea mereu, la un sunet al ceasornicului, apostrofează pe gazda casei; «Boerule Postelnice ia fă ca să tacă aceşti sărdari şi pitari

care ne iau auzul». La aceste cuvinte se produse un râs general care nu se potolì decât peste mai multe minuturi.

Domnia costase pe Stirbey sume însemnate de bani; dacă Rusia îi impuse Turcilor pentru a fi numit Domn, Turcii însă cereau bani ca să-l confirme. Spre a acoperì sumele ce avansase în al doilea an al domniei sale, Stirbey proiectează să stoarcă ceva bani dela călugări grecii şi spre ai amenință arată Divanului cu care administra ţara, cu învoirea se'nţelege a lui Haltzinski, necesitatea de a luà din mâna călugărilor greci administraţia însemnatelor averi de care se folosiau personal, depărtându-se de-la scopul donatorilor, şi îi cere a întocmì un proect de lege în această privinţă. Epitropii greci cei mari Văcăreşteanu, Zlătăreanu, şi Cotroceneanu ai acestor averi îndată ce află aceste măsuri, aleargă la Domnu, şi îi oferă sume însemnate vreo 300.000 de lei, ca să întâmpine această măsură. Stirbey le zice că din parte-i va lăsà lucrul în adormire; dar să mijlocească şi ei pe lângă boierii Divanului, din care împăcară pe cei mai influenţi, şi astfel proectul de lege a rămas tot proect. Peste vre (restul lipseşte).

— SFÂRŞIT —